

PRO GEORGIA
JOURNAL OF
KARTVELOLOGICAL
STUDIES

N° 27 — 2017

(Published since 1991)

CENTRE FOR EAST EUROPEAN STUDIES
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES UNIVERSITY OF WARSAW
WARSAW 2017

PRO GEORGIA
JOURNAL OF
KARTVELOLOGICAL
STUDIES
N° 27 — 2017

EDITOR-IN-CHIEF
David KOLBAIA

SECRETARY
Sophia J V A N I A

EDITORIAL COMMITTEE
Jan MALICKI, Wojciech MATERSKI, Henryk PAPROCKI

INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Zaza ALEKSIDZE, Professor, National Center of Manuscripts, Tbilisi
Alejandro BARRAL-IGLESIAS, Professor Emeritus,
Cathedral Museum Santiago de Compostela
Jan BRAUN (†), Professor Emeritus, University of Warsaw
Andrzej FURIER, Professor, Uniwersitet of Szczecin
Metropolitan ANDREW (GVAZAVA) of Gori and Ateni Eparchy
Gocha JAPARIDZE, Professor, Tbilisi State University
Stanisław LISZEWSKI, Professor, University of Lodz
Mariam LORTKIPANIDZE, Professor Emerita, Tbilisi State University
Guram LORTKIPANIDZE, Professor Emeritus, Tbilisi State University
Marek MĄDZIK (†), Professor, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin
Tamila MGALOBlishvili, Professor, National Centre of Manuscripts, Tbilisi
Lech MRÓZ, Professor, University of Warsaw
Bernard O U T T I E R, Professor, University of Geneva
Andrzej P I S O W I C Z, Professor, Jagiellonian University, Cracow
Annegret P L O N T K E - L U E N I N G, Professor, Friedrich Schiller University, Jena
Tadeusz Ś W I Ę T O C H O W S K I (†), Professor, Columbia University, New York
Sophia V A S H A L O M I D Z E, Professor, Martin-Luther-University, Halle-Wittenberg
Andrzej W O Ź N I A K, Professor, Polish Academy of Sciences, Warsaw

PRO GEORGIA
JOURNAL OF
KARTVELOLOGICAL
STUDIES

N° 27 — 2017

(Published since 1991)

CENTRE FOR EAST EUROPEAN STUDIES
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES UNIVERSITY OF WARSAW
WARSAW 2017

Cover: St. Mamai, Gelati Tondo (silver, gilt silver), 11th century

© by Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies, Warsaw 2017
© by Centre for East European Studies, Warsaw 2017

EDITORIAL ADDRESS

Centre for East European Studies
University of Warsaw
Pałac Potockich, Krakowskie Przedmieście 26/28
PL 00-927 Warsaw
tel. 48 22 55 22 555, fax 48 22 55 22 222
e-mail: studium@uw.edu.pl, d.kolbaia@uw.edu.pl

PRINTING: Duo Studio

ISSN 1230-1604

Edition of 500 Copies
The printed version is the basic version of the journal

CONTENTS

I. ARTICLES AND STUDIES

- LEONTI MROWELI, Żywoty królów gruzińskich. Z języka starogruzińskiego przełożył i komentarzem opatrzył David Kolbaia 8
- BERNARD OUTTIER, An Atypical Translator from Armenian to Georgian? 155
- JOST GIPPERT, Kartvelology in the Digital Age: On the Trail of Mzečabuḡ 163
- OSKAR KUBRAK, Stone Projectiles from Roman Fort *Apsaros*, Georgia 191
- GIORGI ALIBEGASHVILI, Georgian Monastery of Mount Athos 209
- IRMA MAKARADZE & TAMAR MELIKIDZE, Specific Features - The Main Characters of Rustaveli's "The Man in the Panther Skin" 217
- KETEVAN MANIA, *Deda Ena* as Symbol of Georgian Identity According to Iakob Gogebashvili's Letters 225

II. MATERIALS, DOCUMENTS, MEMOIRES

- OTAR JANELIDZE, Three States in One City 239
- GIORGI SOSIASHVILI, The Oppression of the Georgian Population in Tskhinvali Region During the First Years of Soviet Occupation 253
- MAKA KHUTSISHVILI, The Unknown Fate of Melania Wohl-Lewicka, Polish Prima Donna of Tbilisi 265
- LALI TSOMAIA, New Materials Concerning Secret Operations of the "Caucasian Group" in 1938-1939 279

III. REVIEWS AND COMMENTAIRES

- NINO JANASHVILI, Engraved Depictions in Bronze (Georgian National Museum) 291

IV. CHRONICLE

- IN MEMORIAM, Jan Braun (1926-2015) 297

IAKOB GOGEBASHVILI
(1840 –1912)

*Photograph from the Archive
of the National Parliamentary Library of Georgia*

ლეონტი მროველი

ცხოვრება ქართულთა მეფეთა

მიწყო მოთხრობად ცხოვრებასა ქართულთა მეფეთასა
და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა

ტექსტი ძველი ქართულიდან პოლონურ ენაზე თარგმნა
და კომენტარები დაურთო ლავით ყოლბაიამ

[თავი პირველი]

[ამბავი რვათა ძმათა]

პირველად ვაქცნოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკენელთა, ჰერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიანთა - ამათ თუსთა ერთი იყო მამა, სახელით თარგამოს. ესე თარგამოს იყო ძე თარშისი, ძის-
წული იაფეთისი, ძისა ნოესი. და იყო ესე თარგამოს კაცი გმირი. და შემდგო-
მად განყოფისა ენათასა, ოდეს აღაშენეს ბაბილონს გოდოლი, და განეყვნეს
5 მუნ ენანი და განიბნინეს მუნით ყოველსა ქუეყანასა. და წარმოვიდა ესე თარ-
გამოს ნათესავით-ურთ მისით, და დაემკუდრა ორთა მათ მთათა შუა კაცშეუ-
ვალთა, არარაგსა და მასისსა. და იყო ნათესავი მისი დიდი და ურიცხუ, რამე-
თუ ესხნეს ცოლმრავალ ძენი და ასულნი, და შვილნი და შვილისშვილნი ძეთა
10 და ასულთა მისთანი, რამეთუ ცხოვნდა იგი ექუსას წელ. და ვერღარა იგვედა
ქუეყანა არარაგისა და მასისისა.

ხოლო ქუეყანა იგი, რომელი წილით ხდომოდა, ესე არს საზღვარი ქუეყ-
ანისა მისისა: აღმოსავლით ზღუა გურგენისა, დასავლით ზღუა პონგოსა, და
სამხრით ზღუა ორეთისა, და ჩრდილოთ მთა კავკასია.

15 ხოლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს კაცნი რვანი, გმირნი ძლიერ-
ნი და სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა ერქუა ჰაოს,
მეორესა ქართლოს, მესამესა ბარლოს, მეოთხესა მოვაკან, მესუთესა ლეკ,
მეექუსესა ჰეროს, მეშვიდესა კავკას, მერვესა ვეროს. ესე რვანი იყვნეს
გმირნი. ხოლო ჰაოს უმეტეს გმირი იყო ყოველთასა, რამეთუ ეგვეითარი
20 არაოდეს ყოფილ იყო არცა წყლის-რღუნის წინათ და არცა შემდგომად განი-
თა, ძალითა და სიმკნითა.

ARTICLES AND STUDIES

Leonti Mroweli

ŻYWOTY KRÓLÓW GRUZIŃSKICH

ROZPOCZNĘ OPOWIEŚĆ O ŻYWOTACH KRÓLÓW GRUZIŃSKICH OJCÓW I O ICH POTOMSTWIE

*Z języka starogruzińskiego przełożył i komentarzem
opatrzył David Kolbaia*

[ROZDZIAŁ PIERWSZY]

[Opowieść o ośmiu braciach]

Na początku przypomnimy, że Ormianie¹ i Kartwelowie, mieszkańcy Ranu² i Mowakanu,³ Herowie⁴ i Lakowie,⁵ Megrelowie⁶ i Kaukazczycy,⁷ wszyscy ci bracia mieli jednego ojca o imieniu Targamos.⁸ Ów Targamos był synem Tarszisa, wnukiem Jafeta, syna Noego. I był Targamos mocarzem. Gdy potomkowie Noego zbudowali wieżę w Babilonie⁹ i języki zostały podzielone, a budowniczo wieży rozproszyli się po całym świecie, wyruszył ów Targamos ze swym ludem i osiadł między dwiema niedostępnymi dla człowieka górami – Ararat i Masis. Jego lud był ogromny i niezliczony, miał on bowiem synów z żonami i córki, dzieci i wnuki od swych synów i córek, a przeżył on sześćset lat. I nie mieściła ich wszystkich ziemia Araratu i Masisu.¹⁰

Bowiem kraj znajdujący się pod panowaniem Targamosa miał następujące granice: od wschodu – Morze Gurganskie,¹¹ od zachodu – Morze Pontyjskie¹², od południa – Góry Oreti,¹³ od północy – góry Kaukaz.

Wśród synów Targamosa wyróżniało się ośmiu – potężnych i sławnych herosów. Imiona ich były następujące: pierwszego nazywali Haos,¹⁴ drugiego – Kartlos,¹⁵ trzeciego – Bardos,¹⁶ czwartego – Mowakan,¹⁷ piątego – Lek,¹⁸ szóstego – Heros,¹⁹ siódmego – Kawkas,²⁰ ósmego – Egros.²¹ Wszyscy oni byli bohaterami, ale Haos był bohaterem, który przewyższał swych braci tym, że nie było mu równych - ani do potopu, ani nigdy później - w budowie ciała, sile i męstwie.

Jak góry Ararat i Masis rozdzielały plemię, tak i Targamos podzielił kraj i plemię swoje pomiędzy ośmiu herosów. Połowę plemienia i najlepszą część swego kraju oddał on Haosowi, a pozostałych siedmiu synów

ხოლო ვერღარა იგვედა ქუეყანა არარაგისა და მასისისა, განუყო თარგამოს ქუეყანა და ნათესავი თუხი რვათა ამით გმირთა: ნახევარი ნათესავისა მისისა და ნახევარი და უმჯობესი ქუეყანისა მისისა მისცა ჰაოსს,ხოლო შუღთა ამით მისცა ხუედრი მათი არძანგებისაებრ მათისა: წარმოიყვანნა შუღნი იგი ჩრდილოთ კერძო და განუყენნა ქუეყანანი ღირსებისაებრ მათისა მისცა ქართლოსს და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით ჰერეთი და მდინარე ბერდუჯისი; დასავლით ზღუა პონგოსი; სამხრით მთა, რომელი მიჰყვების ბერდუჯის მდინარის თავსა, და მთა, რომელი მიჰყვების დასავლით კერძო, რომლისა წყალი გარდმოღის ჩრდილოთ კერძო და მიერთვის მტკუარსა, რომელ მიჰყვების მთა შორის კლარჯეთსა და 10 გაოს ვიდრე ზღუამდის; და ჩრდილოთ საზღვარი ღაღო, მთა მცირე, რომელი გამოვლის შგოდ კავკასისაგან და მოჰკიდავს წუერი დასასრულსა ღაღოსა, რომელსა აწ ჰქვან ლიხი. და ამით საზღვართა საშუალ მისცა ყოველი ქართლოსს.

ხოლო ბარდოსს მისცა მტკუარს სამკრით, ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე სადა შეკრბებიან მტკუარი და რაქსი. ამან ბარდოს ალაშენა ქალაქი ბარდავი 15 და დაეშენა მუნ.

ხოლო მოვაკანს მისცა მტკუარსა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა შესათავითგან ვიდრე ზღუამდე. და ამან ალაშენა ქალაქი მოვაკენით, და დაემკვდრა მუნ.

ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკურისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა შესართავითგან ვიდრე გყეგბამდე, რომელსა აწ ჰქვან გულგულა. და ამან 20 ჰეროს ალაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა შორის ორთავე ალაზანთასა. და უწოდა სახელი თუხი ჰერეთი. და მის გამო ჰქვან ჰერეთსა ჰერეთი. და აწ მას ადგილსა ჰქვან ხორანთა.

ხოლო ეგროსს მისცა ქუეყანა ზღუს ყურისა, და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსა აწ ჰქვან ლიხი; დასავლით ზღუა; [ჩრდილოთ] მდინარე 25 მცირისა ხაზარეთისა, სადა წარსწუთების წუერი კავკასისა. ხოლო ამან ეგროს ალაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თუხი ეგრისი. აწ მას ადგილსა ჰქვან ბეღია.

ხოლო კავკასიათა ჩრდილოთ არა იყო ხუედრი თარგამოსისა, არამედ არცა იყო კაცი კავკასიასა ჩრდილოთ; და უმკვდრო იყო ქუეყანა იგი კავკასიითგან ვიდრე მდინარემდე ღიღად,რომელი შესღის ზღუასა დარუბანდი- 30 სასა. ამისთვის გამოიყვანნა მრავალთა გმირთაგან ორნი გმინნი,ლეკან და კავკასი. და მისცა ლეკანს ზღუთგან დარუბანდისათ ვიდრე მდინარემდე ლომეკისა,ჩრდილოთ ვიდრე მდინარემდე ღიღად ხაზარეთისად. და მისცა კავკასის ლომეკის მდინარითგან ვიდრე დასასრულადმდე კავკასისა, დასავლით.

ხოლო ჰაოს დაემკვდრა საყოფელთა მამისა თუხისა თარგამოსისთა, და 35 დაიპყრა ქუეყანა ჩრდილოთ, ვითა დამიწერია: სამკრით მთით ორეთისითგან, აღმოსავლით ვიდრე ზღუადმდე გურგანისა, და დასავლით ვიდრე ზღუადმდე პონგოსა. და ამით შუღთავე გმირთა ზედა იყო განმგებელ და უფალ ჰაოს. და ესე ყოველნი იყვნეს მორჩილ ჰაოსისა. და ესე რვანივე ერთობით ჰმონებდეს ნებროთს გმირსა,რომელი იყო პირველი მეფე ყოვლისა ქუეყანისა.

40 შემდგომად ამისა მცირედთა წელიწადთა მოუწოდა ჰაოს შუღთა მათ გმირთა, შემოკრიბნა და რქუა მათ: „მოგუცა ღმერთმან მაღალმან ძალი და სიმრავლე ნათესავისა ჩუენისა. აწ შეწეენითა დამბადებლისათა ვიყენეთ

poprowadził na Północ i rozdzielił między nimi ziemie współmiernie z ich zaletami. Kartlosowi dał ziemię określając jej granice: od wschodu – Hereti i rzeka Berdudży, od zachodu – Morze Pontyjskie, od południa – pasmo górskie, które rozciąga się wzdłuż górnego biegu rzeki Berdudży, i jeszcze góra, która ciągnie się dalej ku zachodowi, z której w północnym kierunku wypływa rzeka łącząca się z rzeką Mtkwari, i ciągnie się ta góra między Tao-Klardzeti do morza, od północy – góra Gado i niewielka góra rozciągająca się od Kaukazu do góry Gado, która obecnie nazywa się Górą Lichi. Ziemię leżącą w tych oto granicach przekazał Targamos Kartlosowi.

Bardos otrzymał ziemię rozciągającą się po południowej stronie rzeki Mtkwari – od rzeki Berdudży oraz miejsca, gdzie spotykają się rzeki Mtkwari i Araks. Bardos zbudował miasto Bardawi i tam się osiedlił.

Mowakan otrzymał ziemię rozciągającą się po północnej stronie rzeki Mtkwari – od ujścia rzeki Małej Alazani do morza. Mowakan wybudował miasto Mowakneti i zamieszkał tam.

Heros otrzymał ziemię rozciągającą się po północnej stronie rzeki Mtkwari – od ujścia Małej Alazani do rzeki Tketba, która dziś nazywa się Gulgula. Heros po raz pierwszy zbudował miasto w międzyrzeczu – w miejscu połączenia się obu Alazani i nazwał to miasto swoim imieniem – Hereti. Dlatego też cała ta ziemia nazywa się Hereti. Obecnie to miejsce i całe międzyrzecze nazywa się Choranta.

Egros otrzymał ziemie nadmorskie, których granice określały: od wschodu – niewielka góra, która dziś nazywana jest Górą Lichi, od zachodu – morze, od północy – rzeka Mała Chazaria, dokąd rozciągają się góry Kaukaz. Egros wybudował miasto i nazwał je swoim imieniem – Egrisi. Obecnie miejsce to nazywa się Bedia.

Na północy, za Kaukazem, Targamos nie posiadał już ziem. Nie było tam również żadnych mieszkańców. Dzisiejsze tereny od Kaukazu do wielkiej rzeki, która uchodzi do Morza Derbenckiego, były bezludne. Dlatego też Targamos wyróżnił z większości bohaterów dwóch synów – Leka i Kawkasa. Lekowi ofiarował ziemię z granicami od Morza Derbenckiego do rzeki Lomeka, od północy – do wielkiej rzeki Chazari. Kawkasowi podarował ziemię od rzeki Lomieka do końca Kaukazu na zachodzie.

Haos osiedlił się na ziemi swego ojca Targamosa. Zawładnął także krajem leżącym na północy, jak napisane jest powyżej, a mianowicie – od góry Oreti na wschodzie do Morza Gurganskiego na wschodzie i Morza Pontyjskiego na zachodzie. Haos rządził pozostałymi siedmioma herosami. Wszyscy oni byli posłuszni Haosowi. A wspólnie w ośmiu podlegali bohaterowi Nebrotowi, który był pierwszym królem całego świata.

Po upływie kilku lat przywołał Haos do siebie siedmiu herosów, zebrał ich razem i powiedział: „Dał Bóg Najwyższy naszemu plemieniu potęgę i wielu krewnych. Postanawiam, że od dziś, z pomocą Stwórcy naszego, nie będziemy znajdować się pod jarzmem kogokolwiek i nie będziemy słu-

არა-ვისა მონა, და არა-ვის ვმსახუროთ თუნიერ ღმრთისა დამბადებელისა“. ეწამნეს შუღნი იგი გმირნი, და დაუმტკიცეს განზრახვა იგი; და განუდგეს ნებროთს და არღარა მისცეს ხარკი. და ემრახნეს სხუათა ვიეთმე ნათესავთა, და დაუორგულდეს სხვანიცა ნათესავნი.

- 5 მაშინ განუწყრა ნებროთ, და შემოკრიბნა გმირნი მისნი და ყოველნი რომელნი ერჩდეს სპანი მისნი, და მომართა თარგმანოსიანთა. ხოლო ჰაოს მოუწოლა შუღთავე გმირთა და ყოველსა-ვე ნათესავსა თარგამოსისსა. და შეეწივნეს სხუანიცა ვინმე ნათესავნი დასავლეთისანი: შეკრიბნა ჰაოს ესე ყოველნი და დადგა ძირსა მასისისასა. და ვითარ მოადგა ნებროთ ქუეყანასა აღარბადა-
- 10 გნისასა, და დადგა მუნ და წარავლინნა გმირნი სამეოცნი და მათ თანა სპანი ძლიერნი წყობად თარგამოსიანთა.

- ხოლო ვითარცა მოიწივნეს სპანი იგი ნებროთისნი, მაშინ მიეგებნეს შუღნი იგი გმირნი ძმანი ჰაოსისნი სპითა ძლიერითა. ხოლო ჰაოს სპითა უძლიერესითა დაუდგა უკანით, ზურგით. იქმნა მათ შორის ბრძოლა სასტიკი, რომელი
- 15 ემსგავსა სასტიკებასა ჰაერისასა. რამეთუ მტუერი ფერკისა მათისა ვითარცა ღრუბელი სქელი; ელვა აბჯრისა მათისა ვითარცა ელვა ცისა; კმა პირისა მათისა ვითარცა კმა ქუხილისა; სიმრავლე ისართა და გყორცნა ქვისა მათისა ვითარცა სეგყუა კშირი, და დათხვევა სისხლისა მათისა ვითარცა ღუარი სეგყუათა. განძლიერდა ბრძოლა მათ შორის, და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუ.

- 20 ხოლო ჰაოს უდგა ზურგად გმირთა მისთა, ძალსცემდა და ნუგეშისცემდა კმითა საზარელითა, რომელი მსგავსი იყო მეხის გეხისა. მაშინ სძლეს თარგამოსიანთა და მოსრნეს სამეოცნი იგი გმირნი ნებროთისნი და სპანი მათნი. ხოლო შუღნი ესე გმირნი თარგამოსიანნი - ქართლოს, ბარდოს, მოვკან, ჰეროს, ლეკან, კაკასან, ეგროს ესენი დარჩეს ცოცხლებით თუნიერ წყლულე-
- 25 ბისა, და ძლიერა-შემოსილნი ჰმადლობდეს ღმერთსა.

- ხოლო ვითარცა ესმა ნებროთს, განწყრა და წარმოემართა მათ კერძო ყოვლითა ძალითა მისითა. ხოლო ჰაოსს არა ჰყვეს სპანი ნებროთის სპათა ოდენნი: განმაგრდა იგი ღირღალთა შინა მასისისათა. მიუდგა ქუეშე კერძო ნებროთ; და იყო იგი ჭურვილი რკინითა და რვალითა გერფთავან ვიდრე
- 30 თხემამდე. და აღკლა გორასა ერთსა ზედა მრახვად ჰაოსისა და ეგყოლა დამორჩილებასა-ვე მისსა, რათა სთნდეს მიქცევა მისი. ხოლო ჰაოს რქუა გმირთა მისთა: „განმიმაგრეთ ზურგით კერძი ჩემი, და მივეახლო ნებროთს“.

- და წარვიდა და მივიდა პირისპირ მახლობელად ნებროთისა, და სცყორცა ისარი და ჰკრა მკერდსა ნებროთისსა, ფიცარსა ზედა რვალისასა, და განავლო
- 35 ზურგით. მაშინ დაეცა ნებროთ, და იოგა ბანაკი მისი. და განთავისუფლდეს ნათესავნი თარგამოსისნი. და მაშინ ჰაოს ჰყო თავი თუსი მეფედ ძმათა თუსთა ზედა და სხუათაცა ნათესავთა ზედა, მახლობელთა საზღვართა მისთასა. ხოლო შუღნივე ესე ძმანი წარვიდეს თუსთუსად ქუეყანად, და იყვნეს მორჩილ ჰაოსისა. ხოლო აქამოდის დავწერეთ ამბავი ესე რვათავე ძმათა. ხოლო
- 40 აქათგან ვიწყით და წარმოვთქუათ ამბავი ქართლისა და ნათესავისა მათისა, და ცხოვრება მათი ვიდრე დღეთა ჩუენთამდე, და ვითარ-იგი განუყო ქუეყანა თარგამოს ნათესავსა მისსა და რვათავე შვილთა მისთა.

żyć nikomu poza Bogiem Stwórcą”. Wyrazili oni swoje poparcie dla Haosa i umocnili jego postanowienie. Oddzielili się od Nebrota i przestali płacić mu daninę. Oprócz tego zmówili się z niektórymi plemionami, które również przeciwstawiły się jemu (Nebrotowi).

Wtedy rozgniewał się na nich Nebrot, zebrał swoich herosów i wszystkie posłuszne mu wojska i ruszył na ród Targamosa. Haos również wezwał wszystkich swoich bohaterów i całe plemię Targamosa. Zaoferowali mu pomoc niektórzy krewni z zachodu. Zebrał Haos ich wszystkich i ulokował się u podnóża góry Masis. Kiedy Nebrot wszedł na ziemie Adarbadagana i rozlokował się tam, wysłał sześćdziesięciu bohaterów, a wraz z nimi swoje silne wojsko, by stoczyć bój z rodem Targamosa.

Kiedy wojska Nebrota zbliżyły się, spotkało ich siedmiu herosów, braci Haosa, ze swoim silnym wojskiem, a Haos z jeszcze silniejszym wojskiem stał w tyle. Zaczęła się między nimi zaciekle walka, swoim okrucieństwem przypominająca trąbę powietrzną. Kurz podniesiony ich nogami – jak gęsty obłok. Blask ich zbroi – jak błyskawice na niebie. Okrzyki padające z ich ust – jak huk grzmotu. Mnóstwo strzał i rzutów kamieni – jak gęsty grad. Krew przez nich przelana – jak potok od gradu. Wzmogła się walka między nimi i zginęła niezliczona ilość wojowników z obu stron.

Haos stał w tyle za swoimi bohaterami, wspierając ich i zachęcając swoim przerażającym krzykiem, podobnym do huku grzmotu. Wreszcie przewagę przejął ród Targamosa, niszcząc tych sześćdziesięciu herosów Nebrota i ich wojsko. A siedmiu bohaterów z rodu Targamosa: Kartlos, Bardos, Mowakan, Eros, Lek, Kawkas, Egros – pozostali żywi i niepokrzywdzeni. I oni, zwycięzcy, dziękowali Bogu.

Kiedy Nebrot dowiedział się o tym, rozgniewał się i wyruszył przeciwko nim ze swoim wojskiem. A Haos nie miał wojska tak licznego jak wojsko Nebrota. Dlatego schronił się w wąwozach góry Masis. Zbliżył się do niego Nebrot uzbrojony w żelazo i stal od stóp do głów. Wspiął się na jedną z gór, by rozmówić się z Haosem i zaproponować mu poddaństwo w zamian za ocalenie. Ale Haos powiedział do swoich bohaterów: „Wspomóżcie mnie z tyłu, a ja zbliżę się do Nebrota”.

Wspiął się i stanął naprzeciw Nebrota, blisko niego. Wystrzelił w jego stronę strzałę, która trafiła w pierś Nebrota – w stalowy napierśnik. I strzała przebiła go na wskroś. Wtedy Nebrot upadł i jego wojska rzuciły się do ucieczki i plemię Targamosa zostało wyzwolone. Wówczas Haos ogłosił się władcą swoich braci i pozostałych plemion, żyjących w pobliżu jego królestwa. A każdy z siedmiu braci powrócił na swą ziemię podległą Haosowi. Do tego miejsca pisaliśmy powieść o wszystkich ośmiu braciach.

W tym miejscu zaczniemy opowieść o Kartlii, o jej plemionach i o ich życiu bliskim naszym czasom. [Działo się] po tym, jak Targamos rozdzielił kraj pomiędzy swoje plemiona, pomiędzy swoich ośmiu synów.

და მისცა ქართლოს ქუეყანა, რომელი ზემო აღვწერეთ. და ესე ქართლოს მოვიდა პირველად აღგილსა მას, სადა შეერთეს არაგვ მტკუარსა, და განვიდა მთასა მას ზედა რომელსა ეწოდების არმაზი. და პირველად შექმნა სიმაგრენი მას ზედა, და იშენა მუნ ზედა სახლი, და უწოდა მთასა მას სახელი თავისა 5 თვისსა ქართლი. და ვიდრე აღმართებამდე მუნ-ზედა კერპი არმაზისი ერქუა მთასა მას ქართლი, და მის გამო ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა.

შემდგომად ამისსა ამანვე ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქვან სამშულდე. და კუალად აღაშენა მტკუერის-ციხე, რომელსა აწ ჰქვან ხუნანი. ცხოვნდა იგი მრავალთა წელთა და განმრავლდა ნათესავი მისი.

ხოლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს ხუთნი გმირნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა მცხეთოს, მეორესა გარდაბოს, მესამესა კახოს, მეოთხესა კუხოს, მეხუთესა გაჩიოს. ესე ხუთნივე იყვნეს გმირნი. არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სხუათა მათ.

15 მოკუდა ქართლოს და დაფლეს იგი თავსა ზედა ქართლისასა, რომელსა აწ ეწოდების არმაზი. და შემდგომად ამისსა ცოლმან მისმან აღაშენა ღედა-ციხე. და მანვე აღაშენა ბოსგან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვან რუსთავი, და განყვნა ცოლმან ქართლოსისმან ხუთნივე იგი გმირნი, შვილნი მისნი.

გარდაბოსს მისცა ხუნანი და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მდინარე ბერ-20 ღუჯისი, დასავლით ქალაქი გაჩიანი, და სამკრით მთა პირველ ქსენებული, და ჩრდილოთ მტკუარი.

ხოლო გაჩიოსს მისცა ორბის ციხე და სკურეთის მდინარითგან ვიდრე თავადმდე აბოცისა. და ამან გაჩიოს აღაშენა ქალაქი გაჩიანი, რომელსა მაშინ ერქუა სანადირო ქალაქი.

25 ხოლო კუხოსს მისცა ბოსგან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვან რუსთავი, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, [...მესარ]თავადმდე, მთასა კახეთისასა და მტკუარსა შუა.

ხოლო კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთის მთასა შორის, არაგვითგან ვიდრე გყეგბადმდე. რომელი არს საზღვარი ჰერეთისა. და ამან კახოს აღაშენა 30 ჩელეთი; კუხოს შეეწია შენებასა ჩელეთისასა. რამეთუ ღედა-ციხე კახოსის ხუდრი იყო. და მისცა კახოს შეწვენისათჳს და შეეწია შენებასა ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა კახეთისასა.

ხოლო მცხეთოს, რომელი უგმირე იყო ძმათა მისთა, ესე დარჩა საყოფელთა მამისა მათისა ქართლოსისათა, რომელსა აწ ჰქვან არმაზი. და მანვე 35 აღაშენა ქალაქი შესაკრებელსა შორის მთკურისა და არაგვსასა, და უწოდა სახელი თჳსი მცხეთა. და დაიპყრა ქუეყანა გფილისითგან და არაგვითგან დასავლით ვიდრე ზღუადმდე სპერისა.

და ესე იყო განმგე და უფალ მათ ოთხთავე ძმათა ზედა და ესე ოთხნივე იყვნეს მორჩილ მისა. ესე არიან განყოფილნი ქართლოსის ძეთანი და რომელ-40 ნი განყვნა ღედამან მათმან შემდგომად სიკუდილისა ქართლოსისა. ხოლო მრავალთა წელთა და მრავალთა ჟამთა ცხოვნდა ძე ქართლოსისი, და განმრავლდა ნათესავი მისი, და მათ ყოველთა განმრავლდა ნათესავი მათი.

I dał Kartlosowi kraj, który opisaliśmy powyżej. Kartlos przybył w to miejsce, gdzie rzeka Aragwi spotyka się z rzeką Mtkwari, wspiął się na górę, która nazywa się Armazi, i najpierw wznosił na niej twierdzę. Tam też wybudował dla siebie dom i nazwał tę górę swoim imieniem – Kartlia. Do momentu wzniesienia na szczycie posągu bożka Armaza, góra ta nazywała się Kartlia. Dlatego też cały kraj, rozpościerający się od Chunani do morza Speri, nazwano Kartlia.

Następnie Kartlos wybudował twierdzę Orbi, która obecnie nazywa się Samszwilde. Później zbudował twierdzę Mtueri, która dziś nazywa się Chunani. Żył on długie lata, przez co doczekał się liczego potomstwa. A wśród jego synów wymienia się pięciu bohaterów: Mcchetosa, Gardabosa, Kachosa, Kuchosa, Gaczyosa. Wszyscy byli herosami, ale Mcchetos jako heros przewyższał wszystkich braci.

Kartlos zmarł i pochowano go na szczycie Kartli, który dziś nazywa się Armazi. Później jego żona wybudowała Deda-ciche. Zbudowała także Bostan-Kalaki, który teraz nazywa się Rustawi. Żona Kartlosa dokonała podziału (ziem) między pięcioma herosami, swoimi synami.

Gardabosowi oddała Chunani i określiła granice: od wschodu – rzeka Berdudża, od zachodu – miasto Gacziani, na południu – góra wspomniana powyżej i od północy – rzeka Mtkwari.

Gacziosowi przekazała Orbis-ciche – ziemię od rzeki Skwireti do granic Aboci. Gaczios wybudował miasto Gaczyani, które wtenczas nazywało się „Myśliwskim Miastem”.

Kuchos otrzymał Bostan-Kalaki, który obecnie nazywa się Rustawi, a także ziemię od Aragwi do Hereti, do brzegu między gór Kachetii i rzeki Mtkwari

Kachosowi oddała ziemię między Kaukazem i górami Kachetii, od Aragwi do Tketba, która jest granicą Hereti. Kachos wybudował Czeleti. Pomógł mu w tym Kuchos. Dlatego też, mimo że Deda-ciche należała do Kachosa, ten oddał ją Kuchosowi na znak wdzięczności za udział w budowie Czeleti, które będąc pierwszym miastem w Kacheti, nazywało się Ber.

A Mcchetos, przewyższający swoich braci jako bohater, pozostał na ziemi swego ojca Kartlosa, która obecnie nazywa się Armazi. Wybudował on miasto w międzyrzeczu, w miejscu zbiegu dwóch rzek: Mtkwari i Aragwi. I nazwał miasto swoim imieniem – Mccheta. Stamtąd władał krajem od Tbilisi i Aragwii po Morze Speri na zachodzie.

Mcchetos był gospodarzem i panem wszystkich swoich czterech braci i wszyscy byli mu posłuszni. Taki podział odbył się pomiędzy synami Kartlosa, a dokonała go ich matka po jego śmierci. Mcchetos żył długie lata. Jego plemię się powiększyło, tak jak plemiona pozostałych synów Kartlosa.

ხოლო შვილთა შორის მცხეთოსისათა გამოჩნდეს სამნი გმირნი სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა უფლოს, და შემდგომსა ოძრკოს, და მესამესა ჯავახოს. განუყო მათ ქუეყანა და ნათესავი ათი ყოველი.

5 ოძრკოს მისცა ტასისკარითგან ვიდრე ბლუამდე სპერისა, ქუეყანა კლდოვანი. ამან ოძრკოს აღაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი: ოძრკე და თუხარისი.

ხოლო ჯავახოს მისცა ფანავრითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა. და ამან ჯავახოს აღაშენა ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქალაქი არგანისა, რომელსა მამინ ერქუა ქაჯთა ქალაქი, ხოლო აწ ჰქვან ჰური.

ხოლო უფლოს დარჩა საყოფელსა მამისა მათისა მცხეთოსისა მცხეთას. 10 და ეპყრა ქუეყანა არაგვთგან და გფილისითგან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანავრამდე. და ამან აღაშენა უფლის-ციხე, ურბნისი, კასპი, არაგვთგან და არმაზითგან ვიდრე ტასისკარითამდე უწოდა ამას ქუეყანასა ბენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქვან შიდა-ქართლი.

ხოლო ვიდრე სიკუდილამდე მცხეთოსისა ესე ყოველნი ნათესავნი თარგა- 15 მოსისნი იყვნეს სიყუარულსა ბედა ერთმანერთისასა; და შიში აქუნდათ ნებროთიანთა, და ჰგონებდეს ივინი ნებროთიანთაგან ძებნასა სისხლისა ნებროთისსა. და ისწრაფდეს ივინი მაგრებასა ციხე-ქალაქთასა შიშისათუს ნებროთიანთასა.

ხოლო ვითარცა მოკულა მცხეთოს, ძე ქართლოსისი, შთავარდა შური შორის შვილთა ქართლოსისთა: იწყეს ბრძოლად და კლომად ურთიერთას. 20 რამეთუ უფლოსს, ძესა მხეთოსისათა, არა ერჩდეს, არცა ხადოდეს უფლად, რომელი დაგვებუღე იყო საყდართა ქართლოსისათა, რამეთუ მამის მისისგან მიცემულ იყო უფლობა ქართლოსიანთა. იწყეს ბრძოლად და კლომად ურთიერთას; და განაგრძელეს მათ შორის ბრძოლა, რომელ ქამსამე აღდგიან ამათგანნი ორნი ნათესავნი ერთსა ბედა, და სხუანი შეეწეოდინ 25 რომელნიმე მას; და რომელნიმე კუალად სხუანი აღდგეს ერთმანერთსა ბედა და სხუანი შეეწეოდინ რომელსამე ქამსა იქმნის მშულობა მათ შორის, და კუალად შეიშალნინ და ებრძოდინ.

და გაგრძელდა მათ შორის ესევეითარი საქმე, და არავინ იყო მათ შორის უწარჩინებულეს და უსახელოვანეს, არამედ აღგილითი-აღგილად თავადნი იჩინიან. ხოლო ვინცა იყვნის მცხეთას, რეცა თავადი იგი იყვის ყოველთა მათ სხუათა ბედა. და არცა სახელ-ედებოდათ მეფედ, არცა ერის-თავად, არამედ მამასახლისი ეწოდებოდათ, და იგი იყვის მაზავებელ და ბჭე სხუათა ქართლოსიანთა. რამეთუ ქალაქი მცხეთა განდიდებულ იყო უმეტეს ყოველთასა და უწოდდეს დედა-ქალაქად. 35

და მას ქამსა დაივიწყეს ღმერთი, დამბადებელი მათი, და იქმნეს მსახურ მშისა და მთოვარისა და ვარსკულავთა ხუთთა, და მტკიცე და უფროსი საფიცარი მათი იყო საფლავი ქართლოსისი.

გამოსელა ხაზართა

40 მას ქამსა შინა განძლიერდეს ხაზარნი და დაუწყეს ბრძოლად ნათესავთა ლეკისათა და კავკასიონთა და ესე თარგამოსიანთა ყოველნი მას ქამსა იყვნეს მშულობით სიყუარულსა ერთმანერთისასა.

Wśród synów Mcchetosa wymienia się trzech wybitnych bohaterów: Uplosa, Odrchosza, Dżawachosa. Mcchetos podzielił między nimi kraj i wszystkie plemiona.

Odrchosowi oddał skalisty kraj od Tasiskari do Morza Speri. Ów Odrchos wybudował dwa warowne miasta: Odrche i Tucharisi.

Dżawachosowi oddał ziemię od Panawari do górnego biegu rzeki Mtkwari. Ów Dżawachos wybudował dwa miasta z twierdzą przy każdym z nich: miasto Cunda i miasto Artani, które wówczas nazywało się Kadzta-kalaki, obecnie nazywa się Huri.

Uplos pozostał na ziemi swego ojca Mcchetosa – w Mccheta. Posiadał on ziemię od Aragwi i Tbilisi po Tasiskari i Panawari. Wybudował Uplis-ciche, Urbnisi, Kaspi. Ziemię tę od Aragwi i Armazi po Tasiskari nazwał Zena-sopieli, dziś nazywa się ona Szyda Kartlii.

Przed śmiercią Mcchetosa wszystkie plemiona Targamosa pozostawały we wzajemnej miłości. Żywili oni strach przed plemionami Nebrota, przypuszczając, że szukają one zemsty za śmierć Nebrota. Właśnie ze strachu przed plemionami tymi plemiona Targamosa starały się wzmocnić swoje miasta-twierdze.

Ale gdy zmarł Mcchetos, syn Kartlosa, pojawiła się wrogość pomiędzy pozostałymi synami Kartlosa. Zaczęły się wzajemne bójki i wtargnięcia. Bracia przestali podporządkowywać się Uplosowi, synowi Mcchetosa. Przestali nazywać go panem, chociaż Uplos pozostawał na tronie z woli Kartlosa i otrzymał od niego władzę nad plemieniem. Wzajemne spory i bójki ciągnęły się bez końca. Zdarzało się, że krewni stawali przeciwko sobie, a pozostałym okazywali pomoc – jedni stawali przeciwko sobie, a inni pomagali im. Czasami pojawiała się zgoda między nimi, ale szybko znów wszczynali niezgodę i wzajemne bójki.

Taka sytuacja trwała bez końca. Wśród plemion nie było bardziej sławnego i wybitnego od plemienia Kartlosa. I tam, i tu ludzie sami wybierali swoich przywódców. Tylko ten, kto przebywał w Mcchecie, uważany był za wodza wszystkich przywódców. Przy czym nie nazywali siebie ani królami, ani eristawami. Nazywali siebie mamasachlisami. Ten z mamasachlisów, który przebywał w Mcchecie, był rozjemcą między nieprzyjaciółmi i sędzią w sprawach pomiędzy członkami rodu Kartlosa. Ponieważ miasto Mccheta wywyższało się ponad wszystkimi pozostałymi miastami (Kartlii), nazwali je miastem stołecznym.

Wyjście Chazarów

W tym czasie (w Kartlii) ludzie zapomnieli o Bogu, swoim Stwórcy, i zaczęli służyć Słońcu i Księżycowi oraz pięciu gwiazdom. Niezlomną i główną przysięgą spośród wszystkich była przysięga na mogiłę Kartlosa.

W tym czasie umocniła się pozycja Chazarów. Zaczęli walczyć z plemionami Leka i Kawkasa. Ród Targamosa istniał już w tym czasie na świecie i żył we wzajemnej miłości.

ხოლო შეილთა გელა კავკასისთა იყო უფალ ღურძუკ, ძე გირეთისი. ემრახნეს ესე ექუსთავე ნათესავთა თარგამოსიანთა, და ითხოვეს შუელა ხაზართა გელა. ხოლო შეკრბეს ყოველნი ნათესავნი თარგამოსიანნი, და გარდავეს მთა კავკასია. და მოგყუნეს ყოველნი საზღვარნი ხაზარეთისანი და აღაშენეს ქალაქნი პირსა ხაზარეთისასა, და წარმოვიდეს.

ამისსა შემდგომად ხაზართა იხინეს მეფე, და დაემორჩილნეს ყოველნი ხაზარნი მეფესა მას ჩინებულსა მათსა. და წარმოიდუანეს იგი და გამოვეს მღვს-კარი, რომელსა აწ ჰქვან დარუბანი. ვერ წინააღუდგეს თარგამოსიანნი, რამეთუ იყო სიმრავლე ურიცხუ ხაზართა, წარგყუნეს ქუეყანა თარგამოსიანთა, და შემუსრნეს ყოველნი ქალაქნი არარაგისანი და მასისისანი და ჩრდილოსანი. და დაურჩეს ციხე-ქალაქნი თუხარისი, სამშუღლე და მგუერის-ციხე, რომელ არს ხუნანი, შიდა-ქართლი და ეგრისი.

და ისწავეს ხაზართა ორნივე ესე გზანი, რომელ არს მღვს-კარი დარუბანი და არაგვს-კარი, რომელ არს დარიალა. და განამრავლეს ხაზართა გამოსლვა და თყუნვა მათი და ვერ-ღარა წინააღუდგეს. და მიერთგან იქმნეს ესე ყოველნი თარგამოსიანნი მოხარკე ხაზართა.

ხოლო ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოგყუნა ქუეყანანი, რომელნი გემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა კავკასია. და იყო ძე მისი სახელით უობოს, და მისცა ძესა თუსსა გყუე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლომეკის მდინარისა დასავლით, დასავლეთამდე მთისა.

და დაემენა უობოს: და მათნი ნათესავნი არიან ოვსნი, და იგი არს ოვსეთი, რომელ ნაწილი იყო კავკასისა. ხოლო ღურძუკ, რომელი უწარჩინებულეს იყო შეილთა შორის კავკასისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრაღსა შინა მთისასა, და უწოდა სახელი თუსი ღურძუკეთი. და მისცემდა ხარკსა მეფესა ხაზარეთასა.

ხოლო მასვე გზობასა მისცა მამის ძმისწულსა მისსა ხაზართა მეფემან ნაწილი ლეკანისა, აღმოსავლით მღვთგან დარუბანდისით მდინარემდე ლომეკისა. და მისცა გყუე რანისა და მოვაკნისა. და დაემენა იგი მუნ, რომელ ნაწილი იყო ლეკანისა.

ხოლო ხომონის, რომელ უწარჩინებულეს იყო ნათესავთა შორის ლეკანისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრაღსა შინა მთისასა, აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თუსი ხომანისეთი.

და გარდავეს მას შინა ქამნი მრავალნი. და ესე ყოველნი ნათესავნი იყვნეს მოხარკე ხაზართა.

ხოლო მიერთგან განძლიერდეს სპარსნი მიერ მშისა აღმოსავლითგან, ნათესავნი ნებროთისნი. და გამოჩნდა ნათესავთა შორის ნებროთისთა კაცი ერთი გირი, რომლისა სახელი აფრიდონ, „რომელმან შეკრა ჯაჭვითა ბევრასუ გუელთა უფალი, და დააბა მთასა გელა, რომელ არს კაცთ შეუვალი“.

ესევეთარი წერილ არს ცხოვრებასა სპარსთასა. აფრიდონ ეუფლა ყოველსა ქუეყანასა სპარსთასა: ხოლო რომელთამე ქუეყანათა შეგზავნა ერისთავნი, კელადნი მისნი, და რომელიმე ქუეყანა მოხარკე ეყო. ამან წარმოგზავნა ერისთავი თუსი სპითა დიდითა, რომელსა სახელი ერქუა არდამ, შვილი ნებროთის

Nad synami Kawkasa panował Durdzuk, syn Tireta. Rozpoczęli oni negocjacje ze wszystkimi sześcioma potomkami Targamosa, prosząc ich o pomoc w walce przeciwko Chazarom. Wtedy zebrały się wszystkie plemiona Targamosa. Przekroczyli góry Kaukazu, siejąc pogrom i zniewalając ludzi na terytorium Chazarii. Zbudowali miasto przy granicach Chazarii i wrócili.

Następnie Chazarowie wybrali sobie króla i wszyscy mu się podporządkowali. Rozpoczęli wyprawę. Zabrali ze sobą władcę i wyszli tu, na południe, przez Bramę Morską, obecnie nazywaną Derbent. Plemię Targamosa nie było w stanie stawić im oporu, ponieważ Chazarów było zbyt wielu. Chazarowie spalili cały kraj Targamosa, zniszczyli miasta Ararat i Masis oraz miasto północne. Niespuszczone pozostały jedynie miasta-twierdze: Tucharisi, Samszwildie i Mtueris-ciche oraz Chunani. Ocalały także Szyda Kartlii i Egrisi.

Nauczyli się Chazarowie obu dróg prowadzących przez Bramę Morską czyli Derbent i Bramę Aragwi, to jest Darial. Następnie Chazarowie pomnożyli swoje pochody, zniszczenia i niewole w kraju Targamosa. Plemię Targamosa nie było w stanie stawić im oporu i od tej pory płacili Chazarom daninę.

Kiedy po raz pierwszy chazarski król spustoszył kraje, o których pisałem wyżej, i dokonał przejścia przez góry Kaukazu, to miał on syna, któremu było na imię Uobos. Oddał swojemu synowi jeńców z Armenii i Kartlii. Dał mu oprócz tego ziemię – część przydziału Kawkasa, która ciągnęła się ku zachodowi – od rzeki Lomeka do zachodniego brzegu góry Kaukaz.

Osadził się tam Uobos. Jego potomstwo to Osetyjczycy, a kraj – Osetia, która wcześniej należała do Kawkasa. A Durdzuk, który się wyróżniał wśród pozostałych synów Kawkasa, poszedł i osiadł w wąwozie góry. I nazwał tę ziemię swoim imieniem – Durdzuket. I płacił daninę królowi chazarskiemu.

Wtedy chazarski władca oddał synowi ziemię brata ojca swego – Leka: od Morza Derbenckiego na wschodzie do rzeki Lomeka. Dał mu oprócz tego jeńców z miasta Ran i Mowakan. Zamieszkał tam, w ziemi, która stanowiła przydział Leka.

A Chozonich, zdolniejszy od pozostałych potomków Leka, poszedł i osiadł w wąwozie góry, wybudował tam miasto i nazwał je swoim imieniem – Chozanicheti. Od tamtej pory minęło wiele czasu. Wszystkie te plemiona płaciły Chazarom daninę.

Potem umocnili swoją pozycję Persowie ze wschodu – potomkowie Nebrota. A wśród jego potomków szczególnie wyróżniał się jeden człowiek – bohater, którego nazywali Apridon – „ten, który związał Bewraspa, władcę węży, i przywiązał go do góry, niedostępnej dla człowieka”.

O tym napisane jest w Historii Persów. Apridon został panem całej ziemi perskiej, przy czym w niektóre części kraju wysłał władców, którzy mu podlegali. Niektóre z tych regionów płaciły mu daninę. Wysłał jednego z tych władców, syna potomków Nebrota – Ardama, z wielkim wojskiem. Władca ten przybył do Kartlii i zniszczył wszyst-

ნათესავთა. მოვიდა ქართლად და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი. და მოსრა ყოველი რა-ოდენი ხაზარი პოვა ქართლსა შინა.

5 ამან არდამ ერისთავმან აღაშენა ქალაქი ზღვს-კარს, და უწოდა სახელი დარუბანდი, რომელი ითარგმანების „დაკმა კარი“. და მანვე მოზღუდა მცხეთა ქალაქი ქუთკირითა. და აქამომდე არა იყო ქართლსა შინა საქმე ქუთკირისა. და ამის გამო დაისწავლეს ქუთკირი. ამანვე არდამ მოჰკიდა კირი-ზღუდე ციხესა არმაზისასა და აქათ მგკურამდის, და წარმოზღუდა ცხური არმაზისი ვიდრე მგკურამდე.

10 და ერისთავობდა არდამ მრავალთა წელთა. ხოლო ოდეს განუყო აფრიღონ ყოველი ქუეყანა სამთა ძეთა მისთა, მაშინ რომელსაცა ძესა მისცა სახელად სპარსეთი, და მასვე ხუდა წილად ქართლი, რომელსა სახელად ერქუა იარედ.

15 ხოლო შემდგომად არდამ ერისთავისა გარდაიცვალნეს და ერისთავნი მიერთებან უცალო იქმნეს ძენი აფრიღონისნი, რამეთუ იწყეს ბრძოლად ურთიერთას. და მოკლეს ორთა ძმათა იარედ, ძმა მათი. მაშინ პოვეს ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა.

20 ემზახნეს ოვსთა, გარდამოიყვანეს ოვსნი და პოვეს ერისთავი სპარსთა ველსა გარე, და კნისობდა, და მოკლეს იგი. და რომელ პოვეს სპარსნი, ყოველი მოსწყუდეს ოვსთა და ქართველთა, და განთავისუფლდეს ქართველნი, ხოლო რანი და ჰერეთი დარჩა სპარსთა.

და შემდგომად ამისსა მრავალთა წელიწადთა კუალად განძლიერდეს სპარსნი. და განდიდნა მეფე სპარსთა, რომელსა ერქუა ქეკაპოს.

25 ხოლო მას ჟამსა იყო ვინმე ლეკეთს, კაცი მგრძნებელი, ნათესავი ხომანისიბისი და მან გრძნებთა თუსითა დააბრმო ქეკაპოს მეფე და სპა მისი, და ვერ შევიდა ლეკეთს, უკუმოიქცა და მაშინ-ღა განუნათლდა თუალები. ამან ქეკაპოს კუალად მოხარკე ყენა ქართველნი და წარვიდა.

30 შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა მოვიდა ამბავი, ვითარმედ მოსე განვლო ზღუა ისრაელთა, და იმრდებიან იგინი უდაბნოს მანანთა. განკურდეს ყოველნი, და მათ ყოველთა წარმართთა აქეს ღმერთი ისრაელთა.

და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უფალო იქმნა ქეკაპოს, მეფე სპარსთა, რამეთუ იწყო ბრძოლა თურქთა. მაშინ პოვეს ჟამი მარჯუე სომეხთა და ქართველთა, და განუდგეს სპარსთა და განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი მათნი და შეერთნეს ყოველნი ნათესავნი თარგამოსიანნი.

35 შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა გამოგზავნა ქეკაპოს, სპარსთა მეფემან, ძე მისი, რომელსა ერქუა ფარაბოროტ, სპითა ღიღითა სომეხთა და ქართველთა და ყოველთა თარგამოსიანთა ზედა. ხოლო შეკრბეს ესე ყოველნი თარგამოსიანნი, მიეგებნეს და დაეწყენეს აღარბადაგანს, და იოგეს ფარაბოროტ, და მოსრეს სპა მისი.

40 შემდგომად ამისსა მცირელთა წელთა კუალად გამოგზავნა ამანვე ქეკაპოს ძისწული მისი, ძე შიომ ბედნიერისა, რომელი მოიკლა თურქეთს, ვითარცა წერილ არს წიგნსა სპარსთა ცხოვრებისასა.

kie miasta i twierdze, pogromił wszystkich Chazarów, jakich tylko spotkał w Kartlii.

Ardam wybudował miasto przy Bramie Morskiej i nazwał je Derbent, co tłumaczy się jako „zamknięcie bramy”. On też otoczył miasto Mccheta ogrodzeniem z wapiennych kamieni. Jak dotąd w Kartlii nie wykorzystywano w tym celu wapiennych kamieni. Nauczono się tego od niego (od Ardama). Tenże Ardam obwiodł ogrodzeniem z wapiennego kamienia twierdzę Armazi. Stąd poprowadził ogrodzenie do uskoku Armazi w dół – do brzegu Mtkwari.

I był Ardam władcą przez długie lata. Kiedy Apridon rozdzielił cały swój kraj między swoich trzech synów, to temu synowi, któremu przekazał Persję jako dom, dostała się również Kartlia. Imię jego – Jared.

Po Ardampie zmarło czterech władców. Od tamtej pory synowie Apridona utracili spokój, ponieważ rozpoczęły się między nimi bójk i nieporozumienia. Dwóch z braci zabiło Jareda, brata swego. Nastąpił sprzyjający okres dla plemienia Kartlosa.

Rozpoczęli oni negocjacje z Osetyjczykami, zachęcając ich do wyjścia z gór. Potem wśród pól znaleźli władcę perskiego. Szkodził on słowem i czynem. I zabili go. I jak tylko pokazali się Persowie i Osetyjczycy, Kartwelowie (Gruzini) wszystkich wybili. I osiągnęli Gruzini wolność. Tylko Ran i Hereti stanęły po stronie Persów.

Z biegiem lat Persowie ponownie uzyskali przewagę. Umocnił się król Persów, który nazywał się Kekapos.

W tym czasie w Leketi żył czarownik i potomkowie Chozanicha. Swoimi czarami pozbawił on wzroku króla Kekaposa i całe jego wojsko. Kekapos nie był w stanie przekroczyć granic Leketi. Powrócił i dopiero wtedy odzyskał wzrok. Ów Kekapos ponownie uczynił Gruzinów swoimi poddanymi, po czym oddalił się.

Po upływie kilku lat przyszła wiadomość, że Mojżesz przeszedł Morze Izraelskie i że jego ludzie, wędrując po pustyni, żywią się manną. Dziwili się wszyscy poganie i sławili Boga Izraelczyków.

Po upływie kilku lat Kekapos, władca perski, utracił spokój, ponieważ rozpoczął wojnę z Turkami. Wykorzystali to Ormianie i Gruzini i oddzielili się od Persów. Umocnili twierdze i miasta. I zjednoczył się cały ród Targamosa.

Po upływie kilku lat wysłał Kekapos, król perski, swego syna Paraborota z wielkim wojskiem przeciwko Ormianom i Gruzinom oraz wszystkim pozostałym potomkom Targamosa. Wtedy cały ród Targamosa zjednoczył się i wystąpił przeciwko Persom. I stoczyli bitwę pod Adarbadaganem. Zmusili Paraborota do ucieczki i zniszczyli jego wojsko.

Po upływie kilku lat ten sam Kekapos wysłał tu swego wnuka, syna Sziosza Szczęśliwego, którego zabito w kraju Turków, jak napisane jest w księdze Historia Persów.

წარმოემართა ესე ძე შიომისი, სახელით ქაიხოსრო. ვერ წინააღუდგეს მას სომეხნი და ქართველნი, რამეთუ დიდი იყო ძალი მისი. მოვლო ყოველი სომხითი და ქართლი, მოგყუნა ყოველი-ვე, იავარ-ყვნა ყოველნი ციხენი და ქალაქნი, და დაუტყვნა ერისთავნი, და აღაშენა აღარბაღაგანს სახლი

5 სალოცავი სჯულისა მათისა, და წარვიდა.

და შემდგომად ამისა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო იქმნა ქაიხოსრო მეფე, და იწყო ბრძოლად თურქთა, ეძიებდა სისხლსა მამისა მათისასა. და პოვეს ჟამი სომეხთა და ქართველთა, განუდგეს სპარსთა და მოსრნეს ერისთავნი სპარსთანი, და განთავისუფლდეს.

10 ხოლო მასვე ჟამსა მოვიდეს თურქნი, ოგებულნი მისვე ქაიხოსროსგან. გამოვლეს მღუა გურგანისი, აღმოყვეს მტკუარსა და მოვიდეს მცხეთას სახლი ოცდარვა. და ეზრახნეს მამასახლისსა მცხეთისასა, აღუთქვეს შეწვევა სპარსთა ზედა. ხოლო მამასახლისმან მცხეთელმან აუწყა ყოველთა ქართველთა. ინებეს დამეგობრება მათ თურქთა, რამეთუ აქუნდა შიში

15 სპარსთა, და შემწეობისათჳს დაიმეგობრნეს თურქნი იგი გამოსხმულნი, და განიყვანეს ყოველთა ქალაქთა შინა.

ხოლო უმრავლესნი მათგანნი მოვიდეს და პოვეს ადგილი ერთი მცხეთას, დასავლით კერძო კლდეთა შორის გამოკუეთილი, ღრმა, და მოითხოვეს ადგილი იგი მცხეთელთა მამასახლისისაგან, მისცა და აღაშენა იგი,

20 მოზღუდეს მტკიცედ, და ეწოდა მას ადგილსა სარკინე.

და იყვნეს ესე თურქნი და ქართველნი ნებისყოფელ ერთმანერთისა, მოელოდეს მოსლვასა სპარსთასა, ამაგრებდეს ციხეთა და ქალაქთა. მას ჟამსა შინა სადათაც ვინ მივიდეს ძურის-მოქმელთაგან საბერძნეთით, გინა ასურით ოგებული, გინა ხაზარეთით, ყოველივე დაიმეგობრიან ქართველ-

25 თა შემწეობისათჳს სპარსთა ზედა.

და გამოდგეს ამას შინა ჟამნი მრავალნი. მაშინ ნაბუქოდონოსორ მეფემან წარმოსტყუნა იერუსალემი, და მუნით ოგებულნი ურიანი მოვიდეს ქართლს, და მოითხოვეს მცხეთელთა მამასახლისისაგან ქუეყანა ხარკითა. მისცა და დასხნა არაგუსა ზედა, წყაროსა, რომელსა ჰქვან მანავი. და რომელი

30 ქუეყანა აქუნდა მათ ხარლითა, აწ ჰქვან ხერკ ხარკისა მისთჳს.

აქამოდის ქართლოსიანთა ენა სომხური იყო, რომელსა ზრახვიდეს. ხოლო ოდეს შემოკრბეს ესე ურიცხუნი ნათესავნი ქართლსა შინა, მაშინ ქართველთაცა დაუტყვევეს ენა სომხური და ამით ყოველთა ნათესავთაგან შეიქმნა ენა ქართული.

35 და იპყრეს სჯული უბოროტესი ყოველთა ნათესავთასა. რამეთუ ცოლქმრობისათჳს არა უნდათ ნათესაობა; და ყოველსა სულიერსა ჭამდეს; საფლავი არა იყო, მკუდარსა შესჭამდეს.

შემდგომად ამისა რაოდენთამე წელიწადთა აღმოვიდა ძე სპარსთა მეფისა ვაშგაშაბისი, სახელით სპანდიარგ-რვალი, გოლიათი იგი და სახელოვანი. ხოლო ვერ წინააღუდგეს სომეხნი და ქართველნი, არამედ განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი, და მოელოდეს მოსლვასა მისსა. ხოლო მოვიდა რა იგი აღარბაღაგანს, ეწია ამბავი სპარსთა, რამეთუ მოკლეს მამის მამა

Przybył tu syn Sziosza – Kaichosro. Ormianie i Gruzini nie byli w stanie się mu przeciwstawić, ponieważ wielka była jego siła. Przeszedł on całą Armenię i całą Kartlię, siejąc zniszczenie i zniewolenie, rabując wszystkie twierdze i miasta. W spustoszonych ziemiach pozostawił władców. Wybudował w Adarbadaganie dom modlitwy dla wierzących i odszedł.

Po upływie kilku lat król Kaichosro znowu utracił spokój, ponieważ rozpoczął walkę z Turkami. Chciał pomścić swego ojca. Był to dogodny czas dla Ormian i Gruzinów, którzy oddzielili się od Persów, zniszczyli ich władców i zdobyli wolność.

W tym czasie przybyli Turcy, uciekający przed tymże Kaichosro. Przeszli przez Morze Gurganskie i, podążając w górę rzeki Mtkwari, dotarli do miasta Mccheta, gdzie stało dwadzieścia osiem domów. Podjęli negocjacje z mamasachlisem miasta Mccheta, obiecali mu pomoc wojskową w walce przeciwko Persom. Mamasachlis zawiadomił o tym wszystkich Gruzinów. Gruzini wyrazili chęć zawarcia sojuszu z Turkami, ponieważ żywili strach przed Persami. Zgodnie z obietnicą zaprzyjaźnili się z wypędzonymi Turkami i rozsiedlili ich po wszystkich miastach.

Większość z nich osiadła na zachód od miasta Mccheta, gdzie znaleźli pewną głęboką dolinę otoczoną skałami. Wyjednali sobie to miejsce u mamasachlisa miasta Mccheta. Rozbudowali miasto, obwarowali mocnym murem i miejsce to nazwali Sarkine.

Od tego czasu Turcy i Gruzini żyli we wzajemnej zgodzie. W oczekiwaniu na najazd Persów wznaczniali miasta-twierdze. W tym czasie każdy kto tu się pojawił (w Kartlii), przestępca wypędzony z Grecji, z Syrii czy z Chazarii, zawierał przyjaźń ze wszystkimi Gruzinami w celu uzyskania pomocy przeciwko Persom.

Po upływie długiego czasu król Nabuchodonozor najechał na Jerozolimę. Uciekający stamtąd Żydzi przybyli do Kartlii. Poprosili mamasachlisa miasta Mccheta, by odstąpił im ziemię na zasadzie płacenia daniny (charki). Mamasachlis oddał im ziemię, zakwaterował ich w wąwozie Aragwi przy źródłu, który nazywa się Zanawi. A ziemia, którą otrzymali pod warunkiem opłaty daniny (charki), obecnie nazywa się Cherki.

Do tej pory językiem potocznym rodu Kartlosida był język ormiański. Gdy do Kartlii dostał się język gruziński, zebrały się liczne plemiona i Gruzini odrzucili język ormiański.

I przyjęli oni zwyczaj, bardziej odrażającą od każdej innej, jaką tylko wyznawały te plemiona: przy zawieraniu związków małżeńskich nie liczyli się z pokrewieństwem. Jedli wszystko, co żywe, i nie mieli grobów, bo martwych pożerali.

Po upływie kilku lat umocnił swoją pozycję syn perskiego władcy Wasztaszaba – Spandiat-rwali, mąż wielki i znakomity. Nie byli w stanie przeciwstawić mu się Ormianie i Gruzini, dlatego ulepszyli twierdze, umocnili miasta

მისი თურქთა და შემოვიდეს თურქნი სპარსეთად. მაშინ დაუგევა სპანდიაგ ბრძოლა სომეხთა და ქართველთა, შეიქცა თურქთა ზედა ძებნად სისხლსა მამის მამისა მისისასა. და განთავისუფლდეს სომეხნი და ქართველნი.

- შემდგომად ამისა რაოდენთამე წელიწადთა მეფე იქმნა სპარსეთს
 5 ძე სპანდიაგისი, რომელი არს სახელით ბარამ, რომელი იცნობების არღაშირობით. ესე განდიდნა უფროს ყოველთა მეფეთა სპარსთანა. ამან დაიპყრა ბაბილოვანი და ასურეთი, მოხარკე ყვნა ბერძენნი და ჰრომნი. და მაშინ ქართველნი მოხარკე იყვნეს მისდავე. და იყვნეს ქართლს ესრეთ აღრეულ ესე ყოველნი ნათესავნი, და იმრახებოდა ქართლსა შინა
 10 ექუსი ენა: სომხური, ქართული, ხაზარული, ასურული, ებრაული და ბერძნული. ესე ენანი იცოდეს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა, მამათა და დედათა.

შემოსლვა ალექსანდრესი [და მეფენი ფარნავაზიანნი]

- ესე ალექსანდრე გამოჩნდა ქუეყანასა საბერძნეთისასა, ქუეყანასა,
 15 რომელსა ჰქვან მაკედონი, ძე ნიკტანებისი, მეგუპტელისა, ვითარცა წერილ არს ამბავი მისი წიგნსა ბერძენთასა.

- ამან ალექსანდრე დაიპყრნა ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი. ესე გამოვიდა დასავლით, და შევიდა სამკრით, შემოვიდა ჩრდილოთ, გარდამოვლნა კავკასნი და მოვიდა ქართლად. და პოვნა ყოველნი ქართველნი უბოროტეს
 20 ყოველთა ნათესავთა სჯულითა. რამეთუ ცოლ-ქმრობისა და სიძვისათჳს არა უჩნდა ნათესაობა, ყოველსა სულიერსა ჭამდეს, მკუდარსა შესჭამდეს, ვითარცა მკეცნი და პირუტყუნი, რომელთა ქცევისა წარმოთქმა უკმ არს. და იხილნა რა ესე ნათესავნი სასტიკნი წარმართნი, რომელთა იგი ჩუენ ბუნთურქად და ყიფიყად უწოდოთ, მსხდომარენი მდინარესა მას მგკურისასა მიხვევით, დაუ
 25 კვრდა ესე ალექსანდრეს, რამეთუ არა რომელნი ნათესავნი იქმოდეს მას და ენება რათამცა აღმოუხურნა იგინი ქალაქებისა მისგან, არამედ მას კამსა ვერ უძლო, რამეთუ პოვნა ციხენი მაგარნი და ქალაქნი ძლიერნი. კუალად გამოვიდეს სხუანი ნათესავნი ქალდეველნი, და დაემუნნეს იგინი-ცა ქართლს.

- შემდგომად ამისა განძლიერდა ალექსანდრე და დაიპყრა ყოველი ქუეყ
 30 ანა, და აღმოვიდა ქუეყანასა ქართლისასა. და პოვნა ციხე-ქალაქნი ესე ძლიერნი შუა-ქართლ: წუნდა, ხერგუსი მგკურისა, ოძრკე მოკიდებული კლდესა ღადოსსა, თუხარისი მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქვან ჭოროხი, ურბნისი, კასპი და უფლისციხე, ქალაქი დიდი მცხეთა და უბანნი მისნი, სარკინე, ციხე-დიდი და მანავი, უბანი ურიათა, და რუსთავი, და დედა-ციხე სამშუღდე,
 35 და მგურის-ციხე, რომელ არს ხუნანი, და კახეთისა ქალაქნი. ამათ ყოველთა ციხე-ქალაქთა შინა პოვნა კაცნი სასტიკად მბრძოლნი. და განუყო ლაშქარი თჳსი და ყოველთა ამათ ციხე-ქალაქთა გარემოადგინნა, თჳთ დადგა მცხეთას. და დაუდგინნა ლაშქარნი იმიერ და ამიერ, ზემოთ და ქუემოთ, და თჳთ დადგა ქსანს ზედა, ადგილსა, რომელსა ჰქვან ნასგაკისი.

- 40 ხოლო მგურის-ციხესა და თუხარისსა არა ჰბრძოდა, რამეთუ ვერ შეუძლებდა დაპყრობად. ხოლო სხუანი ესე ციხენი და ქალაქნი დაიპყრნა ექუს

i wyczekiwali najazdu przeciwnika. Kiedy jednak Spandiat przybył do Adarbadaganu, dotarła do niego wiadomość od Persów, że (jego) dziadek został zabity przez Turków i Turcy wdarli się w granice Persji. Wtedy Spandiat zrezygnował z walki z Ormianami i Gruziniami. Zwrócił się przeciwko Turkom, by pomścić krew swego dziadka. W ten sposób Ormianie i Gruzini uwolnili się od niego.

Po upływie kilku lat w Persji zapanował syn Spandiata – Baram, znany jako Ardaszyr. Przewyższył on wszystkich perskich władców. Podbił Babilon i Asyrię. Grecy i Rzymianie płacili mu daninę, a także Gruzini. W Kartlii mieszały się wszystkie te plemiona. Porozumiewano się aż w sześciu językach: ormiańskim, gruzińskim, chazarskim, syryjskim, żydowskim i greckim. Te języki znali wszyscy władcy Kartlii i cała ludność – mężczyźni i kobiety.

Przybycie Aleksandra [i królów Parnawazianów]

Aleksander narodził się w Grecji, w kraju zwanym Macedonia. Był synem Nektaniby, Egipcjanina, jak napisano o nim w książce Greków.

Aleksander zawojował wszystkie cztery strony świata. Wyruszył z zachodu i przybył na południe. Dotarł tu, na północ, przeszedł Kaukaz i przybył do nas, do Kartlii. Nazwał wiarę Gruzinów wstrętną w porównaniu z wiarą wszystkich pozostałych narodów, ponieważ w przypadku ślubów i cudzołóstwa pokrewieństwo było lekceważone. Mówienie o ich charakterach jest nieprzyzwoite. Kiedy Aleksander zobaczył ten okrutny pogański naród, który my nazywamy buntownikami i Kipczakami, osiedlił się nad rzeką (Mtkwari) wzdłuż jej zakrętu. Zdziwił się, ponieważ żaden inny naród tego nie uczynił. Aleksander pragnął wyniszczyć go (ten naród) we wszystkich miastach, ale wówczas nie był w stanie tego zrobić, ponieważ twierdze były trwałe, a miasta potężne. Oprócz tego przybył z południa jeszcze (inny) naród – Chaldejczycy, i oni także osiedlili się w Kartlii.

Następnie, kiedy Aleksander stał się silniejszy, zawojował cały świat i znów przybył do Kartlii. Tu znalazł kolejne potężne miasta z twierdzą przy każdym z nich: w Szyda Kartlii – Cunda, Chertwisi nad rzeką Mtkwari, Odrche u stóp skały Gado, Tucharisi na rzece płynącej przez Speri, która nazywa się Czorochi, Urbnisi, Kaspi i Uplis-ciche, wielkie miasto Mccheta i jego osady, Sarkine i Ciche-didi, Zanawi – miasteczka Izraelitów, Rustawi, Deda-ciche, Samszwidie i Mtueris-ciche, czyli Chunani i miasta Kacheti. We wszystkich tych miastach-twierdzach Aleksander znalazł walecznych ludzi. Rozdzielił swe wojsko i okrążył wszystkie miasta-twierdze. Sam pozostał w Mccheta, a wojsko rozmieścił we wszystkich częściach miasta, a także w jego okolicach. Potem sam znalazł sobie miejsce postoju na podwyższeniu nad rzeką Ksani, w miejscu, które nazywa się Nastagisi.

(Aleksander) nie walczył przeciwko Mtueris-ciche i Tucharisi, ponieważ nie byłby w stanie nimi zawładnąć. Natomiast wszystkie inne

თუე. ხოლო სარკინელთა ბუნთურქთაგანთა აგინეს მეფესა. განუწყრა ალექსანდრე და არღარა ინება ზავი, და ვედრება მათი არა შეიწყნარა, და რქუა მათ: „ვინათგან მაგინეთ მე, ესე არს ნაცვალი თქუენი, რათა დაგოცნე ყოველნი“. და მოიცვა ქალაქი სარკინე, და ვერა საღეთ განერა ერთიცა

5 კაცი. ხოლო სარკინელთა შესჭირდა, რამეთუ ჰბრძოდა თერთმეგ თუე. იწყეს ფარულად კლდესა კაფა, და განკურიგეს კლდე იგი, რომელი ლბილ იყო და ადვილად საკურეგელი. და განკრბეს კურელსა მას სარკინელნი დამე, და შეივლგოდეს კავკასიად, და დაუტევეს ცალიერად ქალაქი.

დაიპყრა ალექსანდრე ყოველი ქართლი, და მოსრნა ყოველნი იგი ნათე-
10 საენი აღრეულნი ქართლს მყოფნი, და უცხონი იგი ნათესავნი მოსრნა და დააგყუენა, და დედანი და ყრმანი უცებნი, თხუთმეგისა წლისა უმცროსნი; და დაუტევენა ნათესავნი ქართლოსიანნი, და დაუტევა მათ ზედა პაგრიკად სახელით ამონ, ძე იარედლოსისი, ნათესავი მისი ქუეყანით მაკელით, და მისცა ასი ათასი კაცი ქუეყანით ჰრომით, რომელსა ჰქვან ფროგათოს.

15 ესე ფროგათოსელნი იყვნეს კაცნი ძლიერნი და მკენნი, და ეკირთებოდეს ქუეყანასა ჰრომისასა. და მოიყვანნა ქართლად, მისცა ამონს პაგრიკსა. და დაუტევა ქართლს ერის-თავად ამონ, და მის თანა სპანი იგი, მპყრობელად ქართლისა.

და უბრძანა ალექსანდრე ამონს, რათა პაგივსცემდენ მშესა და მთოვა-
20 რესა და ვარსკულავთა ხუთთა, და ჰმსახურებდენ ღმერთსა უხილავსა, დამბადებელსა ყოველისასა. რამეთუ მას ჟამსა არა იყო წინასწარმეტყუელი და მოძღუარი სჯულისა ჭემშარიგისა, რომელმან-ცა ასწავა და ამხილა, არამედ თუთ მოიგონა სჯული ესე ალექსანდრე, მეფობასა შინა მისსა ყოველსა ქუეყანასა სჯული ესე დაუღვა. და წარვიდა ალექსანდრე.

25 ხოლო ამან ამონ მოარღვენა ზღუდენი ქალაქსა მცხეთას საფუძელითურთ, და დაუტევენა ოთხნი იგი ციხენი, რომელნი მოსდგმიდეს პირსა ქართლისასა: თავადი ციხე, რომელ არს არმაზი; და ერთი ციხე დასასრულსა არმაზისა ცხრისასა; და ერთი თავსა ზედა მცხეთისასა; მეოთხე ციხე, დასავლით, მცხეთა მტკუარსა ზედა. და ესენი მომტკიცნა, და განავსნა იგინი ლაშქრითა. და

30 ყოველთა ქართლისა ქალაქთა მოარღვენა ზღუდენი, და დაიპყრნა ყოველნი საზღვარნი ქართლისანი, ჰარეთითგან და ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა. და დაიპყრა ქართლსა ზედა ეგრისიცა, და მოხარკე ყენა ოსნი, ლეკნი და ხაზარნი.

და ვითარ წარვიდა ალექსანდრე ეგუპტედ, აღაშენა ქალაქი ალექსანდრია.
35 და თორმეგ წლამდის მოვლო ყოველი ქუეყანა, თორმეგსა წელსა შინა დაეპყრნეს ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი. და მეთოთხმეგესა წელსა ალექსანდრიას შინა მოკუდაო იგი, უსწორო დიდი კელმწიფე და ვითარ მოკუდებოდა იგი, სიცოცხლესავე შინა მისსა განუტევენა ყოველნი მთავარნი, რომელნი შეპყრობილ და დამონებულ იყვნენ მისგან. და იგინი წარვიდეს თვს-თვსად

40 ქუეყანად, ვითარცა ბრძანებულ იყო.

მერმე მოიყვანნა ოთხნი კაცნი, გომნი მისნი, რომელნი იყვნეს სახელით: ანგიოქომ, ჰრომოს, ბიზინგიოს და პლაგონ.

wymienione twierdze i miasta podbił w ciągu sześciu miesięcy. Gdy niektórzy z sarkińskich Bunturki zniesławili Aleksandra, ten rozgniewał się na nich i nie chciał się z nimi pogodzić i nie słuchał ich próśb. Powiedział im: „Skoro wy zaczęliście mnie szkalować, będziecie przeze mnie rozdzieleni”. Okrażył miasto Sarkine i żaden człowiek nie mógł uciec. Mieszkańcom miasta Sarkine było ciężko, ponieważ Aleksander prowadził z nimi wojnę przez jedenaście miesięcy. Wówczas zaczęli potajemnie wyrąbywać przejście w skałach i wydrążyli je: skała była miękka, łatwo poddająca się wyrębowi. Mieszkańcy uciekli z miasta Sarkine nocą przez wyrąbane przejście i udali się do wąwozów Kaukazu, pozostawiając opustoszałe miasto.

Aleksander podbił całą Kartlię, zniszczył wszystkie plemiona, które tam mieszkaly i mieszały się z miejscową ludnością. Wyniszczył obce plemiona i wygnał niewinne kobiety z dziećmi do lat piętnastu. Pozostawił tylko plemię Kartlosa. Władzę nad nim przekazał Azonowi, synowi Jaredosa – swego krewnego z Macedonii. I dał mu sto tysięcy ludzi z rzymskiego kraju nazywanego Protatos. Byli to ludzie silni. Prowadzili oni wyczerpującą wojnę przeciwko rzymskiemu państwu. Aleksander przyprowadził ich ze sobą do Kartlii, przekazał ich Azonowi i uczynił go władcą Kartlii. Dał mu wojsko, by z jego pomocą utrzymać kraj w ryzach.

Aleksander kazał Azonowi strzec czci Słońca, Księżyca i pięciu gwiazd. Azon miał dopilnować także, by wszyscy służyli niewidocznemu Bogu – stwórcy wszystkiego. W tym czasie nie było proroka, nauczyciela prawdziwej wiary, który mógłby nauczać i piętnować (pogan), dlatego Aleksander sam wymyślił taką wiarę. W okresie swego panowania dał tę wiarę całemu światu. Potem odszedł.

Azon zrównał z ziemią mury miasta Mccheta. Pozostawił nietkniętymi te cztery twierdze, które znajdowały się na obrzeżach Kartlii: główną twierdzę, to jest Armazi, jedną twierdzę na skraju Armazi, jedną na górze wznoszącej się nad miastem Mccheta, czwartą – na zachód od Mccheta nad rzeką Mtkwari. Umocnił te twierdze i wprowadził do nich wojsko. (Azon) zrównał z ziemią mury wszystkich innych miast Kartlii, opanował wszystkie rubieże kraju – od Hereti i rzeki Berdudży do morza Speri. Zawładnął także miastem Egrisi. Daninę płacili mu Osetyjczycy, Dagestańczycy i Chazarowie.

12 Potem Aleksander zaplanował marsz na Egipt, gdzie wybudował miasto – Aleksandrię. W ciągu dwunastu lat obszedł cały świat i podbił wszystkie strony świata, a po czternastu latach ten wyjątkowy wielki władca zmarł w Aleksandrii. Przed swoją śmiercią wypuścił wszystkich wybitnych ludzi, którzy byli u niego w niewoli i w ujarzmieniu. Każdy z nich, zgodnie z nakazem, powrócił do swego kraju.

Następnie wezwał do siebie swoich czterech krewnych: Antiocha, Hromosa, Bizantiosa i Platona.

და მისცა ანგიოქოზს ასურასგანი და სომხითი, და კერძო აღმოსავლეთისა უჩინა მას. და მან აღაშენა სახელითა მისითა ქალაქი ანგიოქია.

ხოლო ჰრომოს მისცა თრიმიკოსი და უჩინა კერძო დასავლეთისა. და მან აღაშენა ქალაქი ჰრომი.

- 5 და ბიზინგიოსს მისცა საბერძნეთი და ქართლი, და უჩინა კერძო ჩრდილოსა. და მოუწერა წიგნი ანდერძი აზონ პაგრიკსა, ერისთავსა ქართლისასა, რათა მსახურებდეს იგი ბიზინგიოსს. და მან აღაშენა ქალაქი ბიზანგია, რომელსა აწ ჰქვან კოსგანგინეპოლი. ხოლო პლაგონ დაუგეგვა ალექსანდრიას.
- 10 და მოკულა ალექსანდრე. სჯული ალექსანდრეს მოცემული, იწყო კერპთ-მსახურებად, და შექმნა ორნი კერპნი ვეცხლისანი: გაცი და გაიმ. და მონებდა იგი ბიზინგიოსს, მეფესა საბერძნეთისასა. იყო კაცი ძნელი და მესისხლე, და ესე დააწესა და ამცნო სპათა მისთა, ვითარმედ: „ყოველმან ქართველთაგან-მან რომელმან პოვოს საჭურველი, მოკალთ იგი“. და ჰყოფდეს ჰრომნი იგი
- 15 ესრეთ ქართველთა გელა, და ვინცა-ვინ გამოჩნდის ქართველთაგანი ქმნულ-კეთილი და ასაკოვანი, მოკლიან იგი. და იყო ჭირი დიდი ნათესავსა გელა ქართველთასა. და ესე აზონ მათ ჰრომთაცა გელა იყო მესისხლე, და მოესრნეს მრავალნი მათგანნი.

ცხოვრება ფარნავაზისი

- 20 რომელი იყო პირველი მეფე ქართლისა, ქართლოსიანი

მას ეამსა იყო ჭაბუკი ერთი მცხეთას ქალაქსა შინა, რომელსა ერქვა სახელი ფარნავაზ. ესე ფარნავაზ იყო მამულად ქართლელი, ნათესავი უფლოსი, მცხეთოსის ძისა, და დედულად სპარსი ასპანელი. და იყო იგი ძმისწული სამარისი, რომელი მოსლვასა მას ალექსანდრესსა მცხეთელ მამასახლისი

25 ყოფილ-იყო.

ესე სამარ და ძმა მისი, მამა ფარნავაზისი, მოკლულ იყო ალექსანდრესგან. ხოლო დედასა ფარნავაზისსა წარეყვანა ფარნავაზ, სამისა წლისა ყრმა, და შელგოლვილ იყო კავკასიად. და მუნ აღზრდილ იყო და მოსრულ იყო მცხეთას, მამულსა თუსსა.

- 30 ხოლო ესე ფარნავაზ იყო კაცი გონიერი, მკედარი შემმართებელი და მონადირე კელოვანი. და იმაღვიდა იგი სიკეთესა თუსსა აზონის შიშისაგან. ხოლო მონადირეობითა მისითა იქმნა მეცნიერ აზონისა, და შეიყურა იგი აზონმან მონადირეობისათუს. ევედრებოდა ფარნავაზს დედა მისი: „შვილო ჩემო, ეკრძალებ აზონს და ნურარას იჩინებ თავისა შენისა სიკეთესა, ნუ უკუე
- 35 მოგკლან შენ“.

და იყო შიში და ძრწოლა მას გელა. და ვითარ განმრავლდა შიში აზონისი მათ გელა, რქვა ფარნავაზს დედამან მისმან: „შვილო ჩემო, დაუგეგვე საყოფელი მამათა შენთა და წარმიყვანე მამულსა ჩემსა ასპანს, ძმათა ჩემთა თანა, და განერე შენ ცოცხალი კელისაგან აზონისა.

- 40 და დაამტკიცეს განზრახვა ესე, წარსვლა ასპანისა. ჭირ უჩნდა ფარნავაზს დაგეგება საყოფელსა მამათა მისთასა, არამედ შიშისაგან დიდისა დაამტკიცა

Antioch otrzymał Asurastan i Armenię oraz wschodnią część państwa Aleksandra. Antioch wybudował miasto i nazwał je swoim imieniem – Antiochia .

Hromosowi oddał Trimikos i zachodnią część. Ten wybudował miasto Rzym .

Bizantios otrzymał Grecję i Kartlię oraz północną część. Napisał on list-testament dla Azona, w którym przykazał mu służyć Bizantiosowi. Bizantios wybudował miasto Bizancjum, które obecnie nazywa się Konstantynopolem. A Platonowi pozostawił Aleksandrię.

I wtedy Aleksander zmarł. Ale Azon odwrócił się od wiary danej przez Aleksandra i zaczął służyć bożkom. Stworzył dwa posążki ze srebra: Gaci i Gaim. Azo został podbity przez Bizantiosa panującego w Grecji. Azon był człowiekiem skorym do gnębienia innych, żądnym krwi. Tak powiedział do swego wojska: „Każdego Gruzina, przy którym znajdziecie broń – zabijcie”. I Rzymianie właśnie tak postępowali z Gruzinami: jeśli któryś spośród Gruzinów był przystojny i rosły, zabijano go. Wielkie nieszczęście wisiało nad Gruzinami. Azon był żądny krwi również w stosunku do Rzymian, dlatego też wielu z nich zabił.

Żywot Parnawaza

który był pierwszym królem w Kartlii z Kartlosjanów

W tym czasie żył w Mccheta pewien młodzieniec o imieniu Parnawaz. Ów Parnawaz pochodził z Kartlii. Był krewnym Uplosa, syna Mcchetosa. Jego matką była Persjanka z Aspan . Parnawaz był synem brata Samara, tego samego, który w chwili przybycia Aleksandra (do Kartlii) był mama-sachlisom w Mccheta.

Samara i jego brat, ojciec Parnawaza, zostali zamordowani przez Aleksandra, a matka zabrała ze sobą Parnawaza, wówczas trzyletnie dziecko, i uciekła w góry Kaukazu. Już jako dorosły Parnawaz przybył do Mccheta, do swej ojczyzny.

Parnawaz był mądrym człowiekiem, dzielnym wojownikiem i zdolnym myśliwym. Ukrywał jednak swe zalety ze strachu przed Azonem. Pewnego dnia, tak, jak to czynią myśliwi, błąkał się po górach i dolinach. Poznał wtedy Azona. Azon pokochał go za sztukę polowania. Tymczasem matka błagała Parnawaza: „Synu mój, strzeż się Azona! Nie ujawniaj żadnej swej cnoty! Jeśli nie (będziesz tak postępował), oni cię zabiją”.

Strach i trwoga ogarnęły matkę i powiedziała do Parnawaza: „Synu mój, porzuć kraj, ziemię ojców swoich, zabierz mnie do ojczyzny mojej, do miasta Isfahan, do braci moich. Uchroń swe życie przed ręką Azona”.

Tak (matka i syn) podjęli decyzję, by udać się do Isfahanu. Dla Parnawaza było to wielka strata, ale ze strachu przed Azonem zdecydował się wyruszyć do Isfahanu.

წარსლვა. მაშინ იხილა ფარნავაზ სიმმარი, რეცა იყო იგი სახლსა შინა უკაცურსა, და ეგულეებოდა განსლვა და ვერ განვიდა. მაშინ შემოვიდა სარკუმელსა მისსა შუქი მზისა და მოერგვა წელთა მისთა, და განიზიდა და განიყვანა სარკუმელსა მას. და ვითარ განვიდა ველად, იხილა მზე ქუე-მდაბლად, მიჰყო
 5 კელი მისი, მოჰკოცა ცუარი პირსა მ[მ]ისასა და იცხო პირსა მისსა. განიღვიძა ფარნავაზ და განუკრდა, და თქუა: „სიმმარი იგი, ესე არს, მე წარვალ ასპანს, და მუნ კეთილსა მივეცემი“.

ხოლო მას დღესა შინა განვიდა ფარნავაზ და ნადირობდა მარგო, და დევნა უყო ირემთა ველსა დილომისასა. და ივლგოდეს ირემნი ღირდალთა შინა
 10 გფილისისათა. მისდევდა ფარნავაზ, სგყორცა ისარი და ჰკრა ირემსა. და მცირედ წარვლო ირემმან და დაეცა ძირსა კლდისასა. მივიდა ფარნავაზ ირემსა ზედა; და დღე იგი, მწუხრი, გარდაკდა, და დაჯდა ირემსა მის თანა, რათამცა დაყო მუნ ღამე და დილეულმცა წარვიდა.

ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაბი იყო, რომლისა კარი აღმოქმნულ იყო
 15 ქუთა ძუელად, და სიძუელითა შეჰქმნოდა დარღვევა შენებულსა მას. მაშინ დაასხა წუმა მძაფრი. ხოლო ფარნავაზ აღმოიღო ჩუგლუგი და გამთარღვა კარი ქუაბისა მის, რათამცა მუნ შიგა დაიმშრალა წუმისა მისგან, და შევიდა ქუაბსა მას. და იხილა მუნ-შინა განძი მიუწლომელი, ოქრო და ვერცხლი და სამსახურებელი ოქროსა და ვეცხლისა მიუწლომელი.

20 მაშინ ფარნავაზ განკურდა და აღივსო სიხარულითა. და მოეგონა სიმმარი იგი, და დაჰკრძალა კარი ქუაბისა ეგრეთვე. და მსწრაფლ წარმოვიდა და უთხრა დედასა თუსსა და ორთა დათა მისთა. და მასვე ღამესა წარმოვიდეს სამნივე იგი საკედრებითა და ჭურჭლებითა, და იწყეს გამოკრებად განძისა მის და დაფლვად სიმარჯუესა თუსსა. ხოლო ვითარ განთენდებოდის, კუალად
 25 ეგრეთ-ვე აღმოქმნიან კარი ქუაბისა მის. და ესრეთ გამოკრიბეს განძი იგი ხუთ ღამე და დაიგულეს სიმარჯუესა მათსა.

მაშინ ფარნავაზ წარგზავნა მონა თუხი ქუჯის თანა და რქუა: „მე ვარ ნათესავი უფლოს მცხეთოსის ძისა, და ძმისწული სამარა მამასახლისისა, და არს ჩემთანა ხუასგაგი დიდ-ძალი. აწ ინებო, რათა მით ხუასგაგითა მოვიდე
 30 შენთანა, და ვიყვნეთ ჩუენ ძმა და ვიკმართო ჩუენ ხუასგაგი იგი ორთავე. გამოუჩნდეთ ჩუენ მგერად ამონ ერისთავსა, და სუემან ჩუენმან გუცეს ჩუენ ძლევა კეთილი“.

მაშინ განიხარა ქუჯი სიხარულითა დიდითა და რქუა: „აღდეგ და მოვედ ჩემ თანა და ნუ შურობ ხუასგაგსა შენსა, და ხუასგაგითა შენითა განვიმრავლნე სპანი შენნი ვიდრე გამოეჩნდეთ მგერად ამონისა. მაშინ განიხარონ ყოველთა ქართველთა აწყუედითა მისგან და მიწყუედულთა. და ვგონებ, რომელ ჰრომთა მათგანნიცა გამოგუერთნენ. რამეთუ ურიცხუნი აწყუედოლ არიან მათგანნიცა ამონისგან“.

მაშინ ფარნავაზ ფარულად წარვიდა სიხარულითა, და რომელი შესაძლე-
 40 ბელ იყო განძისა მისგან წარიგანა თანა, და დედაცა და დანი მისნი მისთანა. და მივიდა ქუჯის თანა და რქუა მას ქუჯი: „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გმართებს უფლობა ჩემი აწ ნუ შურობ ხუასგაგსა შენსა,

Po tym Parnawazowi przyśnił się sen: znajdował się w pustym domu, z którego chciał wyjść, ale nie mógł. I wtedy przez okno przeniknął promień słońca, opasał go, pociągnął i wyniósł na zewnątrz przez okno. Gdy wyszedł, zobaczył na podłodze słońce, które zawisło nisko, wyciągnął rękę ku niemu, stał rosę z twarzy słońca i zmoczył nią swoją twarz. Obudził się zdziwiony. „Ten sen oznacza – powiedział – że udam się do Isfahanu i tam zyskam szczęście”.

Tego samego dnia wyruszył na polowanie i śledził stado jeleni na polu w wiosce Digom. Jelenie uciekły przez wąwozy Tbilisi. Parnawaz śledził je, wystrzelił strzałę i trafił jednego. Ranne zwierzę przebiegło jeszcze kawałek i padło u podnóża skały. Parnawaz podszedł do jelenia. Dzień chylił się już ku zachodowi. I siadł Parnawaz obok jelenia, by tam przenocować i rano odejść.

U podnóża skały była jaskinia, której wejście od dawna było zakryte kamieniami. Było oczywiste, że jaskinia od jakiegoś czasu zawała się. Wówczas spadł silny deszcz. Parnawaz chwycił za obuch, przebił wejście do jaskini, by schronić się przed deszczem i wysuszyć się. Wszedł i ujrzał tu bezcenny skarb, złoto i srebro, bezcenne przedmioty ze złota i srebra.

Parnawaz zdziwił się, nappełniła go radość, przypomniał mu się sen. Zakrył z powrotem wejście do jaskini i szybko udał się do domu. Opowiedział matce i dwóm siostram o znalezionych przedmiotach. Tej samej nocy wszyscy troje udali się do jaskini na osłach z różnymi naczyniami. Wyjmowali skarb z jaskini i zakopywali w wybranym przez siebie miejscu. O świcie z powrotem zakryli wejście do jaskini. W taki oto sposób w ciągu pięciu nocy wydobyli cały skarb i ukryli go.

Następnie Parnawaz wysłał swego niewolnika do Kudży i zakomunikował mu: „Ja – potomek Uplosa, syna Mcchetosa, syn brata mamasachlisa Samara, mam wielki dobytek. Wyraż zgodę, bym przybył do ciebie, zabierając ze sobą wszystkie ten majątek, byśmy byli braćmi i razem rozporządzali moim dobytkiem. Wystąpimy otwarcie przeciwko władzy Azona. I przeznaczenie daruje nam pomyślne zwycięstwo”.

Kudży uradował się ogromnie. I powiedział: „Wstań i przybądź do mnie, nie oszczędzaj swego majątku! Dzięki twojemu dobytкови pomnożę wojska swoje, zanim wystąpimy otwarcie przeciwko Azonowi. Wtedy ucieszą się wszyscy Gruzini, podbici i mordowani przez Azona. Myślę, że i wielu spośród Rzymian przyłączy się do nas, ponieważ w wyniku działań Azona wielu z nich także wymordowano”.

Wówczas Parnawaz potajemnie udał się do Kudży, do Egrisi. Zabrał ze sobą tyle skarbu, ile tylko było możliwe. Zabrał również matkę i siostry. I przybył do Kudży. Kudży powiedział mu: „Jesteś synem i potomkiem naczelnych władców Kartlii. Tobie przysługuje władza nade mną. Nie oszczę-

რათა განვაზრავლნეთ სპანი; და უკეთუ მოგუეცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი“.

მაშინ შეიერთნეს და ეზრახნეს ოვსთა და ლეკთა. ხოლო მათ განიხარეს, რამეთუ არა სთნდა ხარკისა მიცემა ამონისა და გამოჰყვეს ოვსნი და ლეკნი და განიზრავლნეს სპანი. ეგრისით შეკრბეს ურიცხუნი სპანი და მომართეს ამონს. ხოლო ამონმან მოუწოდა სპათა თჳსთა და შემოკრიბნა.

მაშინ ათასი მკედარი რჩეული ჰრომთა მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდა ამონისაგან, განუდგეს ამონს და მოვიდეს წინაშე ფარნავაზისა. მაშინ ყოველნი ქართველნი განუდგეს ამონს. ხოლო სპანი რომელ დარჩეს ამონს, ვერღარა მიენდო მათ, რამეთუ ყოველთა გელა ბოროტის მოქმედ იყო. წარვიდა ამონ და მივიდა კლარჯეთს, და გამაგრდა იგი სიმაგრეთა შინა კლარჯეთისათა.

ხოლო მოვიდა ფარნავაზ მცხეთას და დაიპყრნა ოთხნი იგი ციხენი მცხეთისანი. და მასვე წელიწადსა შინა დაიპყრა ყოველი ქართლი თჳნიერ კლარჯეთისა.

ამან ფარნავაზ წარავლინნა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანგიოქოს ასურასგანისა, და წარსცა ძლეუნი დიდ-ძალი. და აღუთქუა მას მსახურება, და ითხოვა მისგან შეწევნა ბერძენთა გელა. ხოლო ანგიოქოს შეიწყნარა ძლეუნი მისი, და უწოდა შვილად თჳსად, და წარმოსცა გურგუნი. და უბრძანა ერისთავთა სომხეთისათა, რათა შეეწეოდინ ფარნავაზს.

ხოლო წელსა მეორესა ამონ მოირთნა სპანი საბერძნეთით, განძლიერდა ფრიად და მომართა ფარნავაზს. ხოლო ფარნავაზს განემრავლნეს მკედარნი ქართლისანი. მოუწოდა მათ და უკმო ქუჯის და ოვსთა. და შეკრბეს ესე ყოველნი, და მოერთნეს ერისთავნი ანგიოქომისნი სომხითით. და ესე ყოველნი შეკრიბნა ფარნავაზ და მიეგება ნაქალაქევესა თანა არგანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური. და ეწყვნეს მუნ, და იქმნა ბრძოლა დიდ-ძალი. და მოსწდეს ორგნითვე ურიცხუ. ხოლო იძლივნეს ბერძენნი ფარნავაზისგან. ივლგოდა ბანაკი მათი და მოკლეს ამონ, და ურიცხუნი სპანი მათნი მოსრნეს და ტყუე ქმნნეს.

და წარვიდა ფარნავაზ და მოგყუნა საზღვარი საბერძნეთისა ანძიანდორა, და ეკლესით შემოიქცა. მოვიდა კლარჯეთს და დაიპყრა კლარჯეთი, და წარმოვიდა მცხეთად სიხარულითა დიდითა. ხოლო სიმდიდრესა გელა მისსა დართო ხუასგაგი ამონისცა, და იქმნა სიმდიდრე გარდარეული.

ხოლო ეგრის წყალს ქუემთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკედრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა. მაშინ ფარნავაზ მისცა დაჲ თჳსი ოვსთა მეფესა ცოლად, და მეორე დაჲ თჳსი მისცა ქუჯის ცოლად. და მისცა ქუჯის ქუეყანა ეგრის წყალსა და რიონს შუა, ზღვთგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაამტკიცა იგი ერისთავად მუნ. და მან ქუი აღაშენა ციხე-გოჯი.

dzaj swojego majątku, bym mógł pomnożyć twoje wojska. Jeśli zwyciężymy, to wtedy ty będziesz nam panem, a ja będę twym niewolnikiem”.

Po tym zjednoczyli się i rozpoczęli negocjacje z Osetyjczykami i Lekami. A ci się ucieszyli, ponieważ nie chcieli płacić daniny Azonowi. Osetyjczycy i Lekowie podążyli za nimi i pomnożyli wojska Kudży i Parnawaza. Potem z Egrisi zaczęło wypływać niezliczone wojsko i wszyscy oni skierowali się przeciwko Azonowi. Azon wezwał więc swoje wojska, zgromadził je dookoła siebie.

Wtedy tysiąc wyselekcjonowanych rzymskich wojowników, którym Azon uczynił zło, oddzieliło się od niego i przeszli do Parnawaza. Po tym także wszyscy Gruzini oddzielili się od Azona. A na wojsko, które jeszcze pozostawało przy nim, nie mógł on (już) liczyć, ponieważ Azon wszystkich nich traktował jak łotrów. Oddalił się Azon z Mccheta, przybył do Klardżeti i usadowił się w fortach Klardżeti.

Parnawaz wstąpił zaś do Mccheta i zawładnął wszystkimi czterema twierdzami. W tym samym roku zawładnął wszystkimi miastami Kartlii, wyłączając Klardżeti.

Potem Parnawaz wysłał gońców do króla Antiocha Asurastanskiego, podarował mu mnóstwo darów i obiecał mu służyć. W zamian poprosił o pomoc w walce przeciwko Grekom. Antioch łaskawie przyjął dary. W odpowiedzi nazwał Parnawaza swym synem, przysłał mu koronę, wydając jednocześnie rozkaz władcom ormiańskim, by okazali mu pomoc.

W kolejnym roku Azon przyłączył do siebie wojsko z Grecji, silnie umocnił swoją pozycję i wyruszył przeciwko Parnawazowi. A ten jeszcze bardziej powiększył wojsko gruzińskie. Zebrał wojsko i razem z nim zwrócił się z wezwaniem do Kudży, a także do Osetyjczyków. Połączyli się wszyscy. Do Parnawaza przyłączyli się również przywódcy Antiocha z Armenii. Zebrał Parnawaz wszystkie owe wojska i spotkał się z przeciwnikiem w pobliżu grodziska Artani, które wówczas nazywało się Kadźta-kalaki, to jest Huri, i tam walczyli. Stoczyli wielką bitwę. Z obu stron zginęło mnóstwo ludzi. Ale Grecy nie dotrzymali pola i rzucili się do ucieczki. Azon został zabity. Niezliczone jego wojska zostały zniszczone, część z nich – wygnana.

Wyruszył Parnawaz dalej i siał zniszczenie i spustoszenie na rubieżach Grecji, w Andziandzorze. Z Ekleci, skierował się z powrotem, wstąpił do Klardżeti, podbił ją i wrócił do Mccheta, doświadczając wielkiej radości. W jego ręce dostał się cały majątek Azona, który pozostawił niezliczone bogactwo.

Ziemia, która leżała poniżej Egris-ckali, została przy Grekach, ponieważ mieszkańcy tego miejsca nie chcieli oddzielać się od nich. Wtedy Parnawaz wydał swoją siostrę za męża za władcę Osetyjczyków, a drugą – za Kudżę. Oddał Kudży ziemie w granicach między Egris-ckali i Rioni, od morza do gór, między którymi (granicami) położone są Egrisi i Suaneti, i ustanowił go eristawem. Kudża wybudował tu miasto-twierdź – Ciche-godzi.

მაშინ ფარნავაზ უში იქმნა ყოველთა მგერთა თვსთავან და მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა. და განამრავლნა ყოველნი მკედარნი ქართლოსიანნი, განაწესნა ერისთავნი რვანი და სპასპეგი.

ერთი გაგზავნა მარგვს ერისთავად, და მისცა მცირით მთითვან, რომელ არს
5 ლიხი, ვიდრე ბლუ[რ]ადმდე [ეგრისისა], რიონს ზემოთ. და ამანვე ფარნავაზ ალაშენნა ორნი ციენი, შორაპანი და დიშნა.

და გაგზავნა მეორე კახეთისა ერის-თავად, და მისცა არაგვთვან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი და კუხეთი.

მესამე გაგზავნა ხუნანისა ერის-თავად, და მისცა ბერდუჯის მდინარითვან
10 ვიდრე გფილისამდე და გაჩინთამდის, რომელ არს გარდაბანი.

მეოთხე გაგზავნა სამშულდის ერის-თავად, და მისცა სკვრეთისა მდინა-
რითვან ვიდრე მთამდე, რომელ არს გაშირი და აბოცი.

მეხუთე გაგზავნა წუნდის ერის-თავად, და მისცა ფანვართვან ვიდრე
თავადმდე მტკურისა, რომელ არს ჯავახეთი და კოლა და არგანი.

15 მეექვსე გაგზავნა ოძრვის ერის-თავად, და მისცა ტასისკართვან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავითვან ბლუამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა.

მეშვიდე გაგზავნა კლარჯეთის ერის-თავად, და მისცა არსიანითვან ბლუ-
ამდე. და მერვე, ქუჯი, იყო ერისთავი ეგრისისა.

ხოლო ერთი დაადგინა სპასპეგად და მისცა გფილისითვან და არაგვთვან
20 ვიდრე ტასისკარამდე და ფანვარამდე, რომელ არს შიდა-ქართლი. და ესე სპასპეგი იყო შემდგომად-ვე წინაშე მეფისა, მთავრობით განაგებდის ყოველ-
თა ერისთავთა ზედა. ხოლო ამათ ერისთავთა ქუეშე, ადგილთა და ადგილთა, განაჩინნა სპასალარნი და ათასისთავნი, და მათ ყოველთავან მოვილოდა ხარკი სამეუფო და საერისთავო.

25 ესრეთ განაწესა ესე ყოველი ფარნავაზ მიმსგავსებულად სამეფოსა სპარსთასა.

და მოიყვანა ცოლი ღურძუკელთა, ნათესავი კავკასისი.

ამან ფარნავაზ მოზღულა ქალაქი მცხეთა მტკიცედ, და ყოველნი ქალაქნი და
ციხენი ქართლისანი, მოოკრებულნი ალექსანდრესგან, ამან ალაშენნა.

30 და ვერღარა იძიეს შური ბერძენთა მის ზედა, რამეთუ უცალო იყვნეს ბერძენნი ბრძოლისაგან ჰრომთასა.

და ამანვე ფარნავაზ შექმნა კერპი დიდი სახელსა ზედა თვსთა: ესე არს არ-
მაზი, რამეთუ ფარნავაზს სპარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი
თავსა ზედა ქართლისასა, და მიერთვან ეწოდა არმაზი კერპისა მისთვს. და
35 ქმნა საგფურება დიდი კერპისა მისთვს აღმართებულისა.

ოცდაშვიდისა წლისა მეფე იქმნა, და სამეოცდახუთ წელ მეფობდა ნებიერ.
და მსახურებდა იგი ანგიოქოსს, მეფესა ასურასგანისასა. და ყოველნი დღენი
მისნი, რაჲ დაჯდა, მშვიდობით დაყვნა, და ალაშენა და განასვო ქართლი.

ხოლო თუენი გაზაფხულისა და სთულისა არისანი დაყვნის მცხეთას,
40 სამეუფოსა ქალაქსა; და თუენი ზამთრისანი დაყვნის გაჩინთა; ხოლო თუენი
ზაფხულისა — წუნდას. და ჟამითი-ჟამად მივიდის ეგრისს და კლარჯეთს, და
მოიკითხნის მეგრელნი და კლარჯნი, და განაგის ყოველი საქმე დაშლილი.

I tak Parnawaz zapewnił sobie ochronę przed wszystkimi wrogami: został władcą całej Kartlii i Eguri, zwiększył liczbę wojska z rodu Kartlosa i wyznaczył w królestwie ośmiu eristawów i jednego spaspeta. Jednego króla wysłał do Margwi i dał mu (obwód) od małej góry, to jest Góry Lichi, do granicy Egrisi, powyżej Rioni. Parnawaz zbudował dwie twierdze – Szorapani i Dimna.

Drugiego króla wysłał do Kachetii, oddał mu obwód od Aragwi do Here-ti, to jest Kachetię i Kuchetię.

Trzeciego króla wysłał do Hunan, oddał mu obwód od rzeki Berdudzi do Tbilisi i Gacziani, to jest miasto Gardabani.

Czwartego króla wysłał do Samshvilde i oddał mu obwód od rzeki Skwi-reti do góry, to jest Tashir i Aboci.

Piątego króla wysłał do Cunda i oddał mu obwód od Panawara do górnych biegów rzeki Mtkwari, to znaczy Dżawachieti, Kola i Artani.

Szóstego króla wysłał do Odrzche, dał mu ziemię od Tasiskari do góry Arsiani, od początku Noste do morza to jest Samcche i Adżara.

Siódmego króla wysłał do Klardżeti i dał mu obwód od Arsiani do morza. A ósmym królem był Kudża, który został władcą Egrisi.

Wyznaczył jednego spaspeta i oddał mu obwód od Tbilisi i Aragwi, do Tasi-skari i Panawari, to jest Szyda Kartlii. Spaspet zawsze przebywał obok władcy. Jako najważniejszy na dworze panował nad wszystkimi królami. W różnych miejscach Parnawaz wyznaczył pomocników i tysiące naczelników poddanych królom. Przez ich ręce przechodziła danina królewska i danina eristawska.

Taki porządek, podobny do porządku królestwa Persji, zaprowadził Parna-waz w swym królestwie.

Wybrał sobie żonę z plemienia Durdzuków, potomków Kawkasa.

Parnawaz okrążył miasto Mccheta mocnym murem. Wszystkie miasta i twierdze Kartlii spustoszone przez Aleksandra zbudował od nowa.

Grecy nie byli w stanie zemścić się na Parnawazie, ponieważ byli zajęci wojną przeciwko Rzymianom.

Parnawaz stworzył bożka i nazwał go swoim imieniem: Armaz; Parnawaz w języku perskim nazywał się Armaz. Postawił posąg Armaza na szczycie góry Kartlii i wyprawił na jego cześć wielkie święto. Od tej pory miejsce to nazywa się Armazi.

Parnawaz panował od dwudziestego siódmego roku życia i rządził spokojnie sześćdziesiąt pięć lat. Służył Antiochowi, władcy Asurastana. Wszystkie dni swego życia, od dnia objęcia tronu, przeżył w pokoju, rozbudowywał i napełniał miasto Kartlii wszelkimi dobrami.

Wiosenne miesiące i czas zbiorów urodzaju spędzał w Mccheta, w mieście królewskim, miesiące zimowe – w Gacziani, a letnie – w Cunda. Od czasu do czasu przybywał do Egrisi i Klardżeti, by spotkać się z mieszkańcami Megrelii i Klardżetii, (i tam) porządkował sprawy.

ხოლო იგი ჰრომნი ათასნი მკედარნი, რომელნი ამონისგან მოერთნეს ფარნავაზს, რომელი მეფით ვაქსენეთ, იგინი განყვნა კევთა და ქუეყანათა შინა, იპყრნა იგინი კეთილად, რამეთუ ბრძოლასა მას ამონისსა მკნელ იყვნეს. და უწოდა მათ სახელად აზნაურნი.

- 5 და რათგან წარვიდა ალექსანდრე, არღარა ჭამდეს კაცსა თვნიერ, რომელ შესწირიან კერპსა მსხუერპლად. იყო განსუენება და სიხარული ყოველსა ქართლსა ზელა მეფობისათჳს ფარნავაზისსა და იგყოდეს ამას ყოველნი: „ვჰმადლობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუცა ჩუენ მეფე ნათესავთაგან მამაგა ჩუენთასა და აღგვიკადა ხარკი და ჭირი უცხოთა ნათესავთაგან. და ესე ყოველი აღასრულა ფარნავაზ სიბრძნითა და სიქუელითა, სიმკნითა და სიმდიდრითა“. ესუა ძე და უწოდა სახელი საურმაგ.

- 10 და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა ნათესავთაგანი. ამან განავრცო ენა ქართული, და არარა იმრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თვნიერ ქართლისა. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული. და მოკუდა ფარნავაზ, და დაფლეს წინაშე არმაისა კერპისა. და ამის წილ მეფე იქმნა ძე მისი საურმაგ.

- მას ჟამსა შინა ბრახვა ყვეს ერისთავთა ქართლისათა და თქუეს: „არა კეთილ არს ჩუენდა,რათამცა ვმსახურებდეთ ნათესავსა ჩუენსა, არამედ ვიყოთ ერთად, და მოვკლათ ჩუენ საურმაგ, და ვიყვნეთ ჩუენ თავიუსფალ, ვითარცა 20 ვიყენით პირველ, და მივსცემდეთ ხარკსა ვინსავინ გამოჩნდეს მძლე. რამეთუ ესრეთ ყოფითა უფრო განვისუენებთ“. განამტკიცეს განბრახვა და მოკლვა საურმაგისი.

- ხოლო იგრომნა საურმაგ, და წარვიდა ფარულად და ივლგოდა, წარიგანა თანა ღელა მისი და მივიდა ქუეყანასა ღურძუკეთასა ღელის ძმათა მისთა თანა. 25 მაშინ ჰრომთა იგი აზნაურნი წარვიდეს და მივიდეს ღურძუკეთსევე, და რქუეს საურმაგს: „დიდი კეთილი დგას ჩუენ ზელა მამისა შენისა. ამისთჳს ვართ ჩუენ მტკიცე ერთგულებასა შენსა“.

- მაშინ საურმაგ ემრახა ოგსთა მეფესა, მამისა დისულსა მისსა, და ითხოვა შეწევნა. ხოლო იგი სიხარულით წარვიდა ძუელად მისა და საურმაგ შეიკრიბა 30 ღურძუკეთისა, და წარმოემართა ქართველთა ზელა. და ვერვინ წინა აღუდგა მას. და დაიპყრა ქართლი, და მოსრნა განდგომილნი მისნი; და რომელთამე შეუნდო, ხოლო დაამდაბლნა ქართლოსიანნი და წარჩინებულ ყვნა აზნაურნი ხოლო განმრავლებულ ყვნა ღურმუკნი, ნათესავნი კავკასისნი. ხოლო გყუენვასა მას ხაზართასა ყოველნივე მშულობით დარჩომილ იყვნეს, სიმაგრე- 35 საგან ქუეყანისა, და ვერღარა იგვედა ღურძუკეთი.

- მაშინ ამან საურმაგ წარმოიყვანნა იგინი ყოველთა კავკასის ნათესავთა ნახევარნი, და რომელნიმე მათანნი წარჩინებულ ყვნა, და სხუანი დასხნა მთიულეთს, დიდოეთითგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს საუნეთი, და ესენი დაიპყრნა მისანდობელად თჳსად, ღელულნი.

- 40 და დაჯდა საურმაგ მცხეთას მეფედ. და უმაგა ყოველთა სიმაგრეთა მცხეთისა და ქართლისათა. და მან შექმნა ორნი კერპნი, აინინა და დაინინა, და ამართინა გზასა ზელა მცხეთისასა.

A tych rzymskich jeźdźców, którzy odłączyli się od Azona i przyłączyli do Parnawaza, rozesał po obwodach, opiekował się nimi, ponieważ w wojnie przeciwko Azonowi okazali męstwo. Nadał im także tytuł – aznaury.

Od chwili, gdy Aleksander poszedł, dzięki rządóm Parnawaza zapanował spokój i radość w całej Kartlii. I wszyscy mówili: „Jesteśmy wdzięczni losowi, ponieważ dał nam władcę z rodu naszych ojców i uwolnił nas od daniny i biedy, nałożonych przez obce plemiona”. Wszystko to Parnawaz dokonał dzięki mądrości, męstwu i bogactwu.

Miał syna, któremu dał na imię Saurmag.

Ów Parnawaz był pierwszym królem Kartlii z rodu Kartlosa. Rozposzechnił język gruziński. I nie mówili nigdy więcej w Kartlii w innym języku niż gruziński. On stworzył pismo gruzińskie.

Parnawaz zmarł i pochowali go przy bożku – przy Armazie.

Po Parnawazie zapanował jego syn – Saurmag .

Wówczas zebrali się kartlijscy eristawowie i rzekli: „Źle nam służyć naszemu krewnemu. Zjednoczmy się i zabijmy Saurmaga, będziemy wolni, tak jak byliśmy wcześniej. Będziemy płacić daninę każdemu, kto będzie zwycięzcą. W takim życiu odnajdziemy spokój”. Podjęli decyzję o zamordowaniu Saurmaga.

Ale Saurmag przeczuł niebezpieczeństwo i uciekł potajemnie, zabierając ze sobą swoją matkę. Przybył do kraju Durdzuków, do braci swojej matki.

Wtedy za nim podążyli aznaurowie – Rzymianie, którzy także przybyli do Durdzuket, i rzekli do Saurmaga: „Wiele dobrego uczynił dla nas twój ojciec. Dlatego wciąż jesteśmy ci wierni”.

I Saurmag spotkał się z królem osetyjskim, synem siostry swego ojca, i poprosił go o pomoc. Ten z radością przyszedł mu z pomocą. Saurmag zebrał wokół siebie całe Durdzuket, po czym skierował się przeciwko Kartwelom (Gruzinom). Nikt nie był w stanie przeciwstawić się mu i Sarmag zawładnął Kartlią, wytepił wszystkich, którzy się od niego odwrócili, ale niektórym wybaczył. Ograniczył prawa rodu Kartlosida i uczynił aznaurów sławnymi. Wspomagał wzrost liczebności Durdzuków, potomków Kawkasa. W czasie zniszczeń i niewoli, poczynionych przez Chazarów, ludność Durdzuket została niepokrzywdzona dzięki ufortyfikowaniu kraju. Ale Durdzuketia nie była w stanie pomieścić powiększającej się liczby ludności.

Wtedy Saurmag przyprowadził połowę potomstwa Kawkasa i część z nich uczynił sławnymi, a pozostałych osadził w górach, przydzielając im ziemię od Didoeti do Egrisi, to jest Suaneti. I z tych krewnych ze strony matki uczynił swoje oparcie.

Zasiadł Saurmag na tronie królewskim w Mccheta. Pomnożył forty w Mccheta i w całej Kartlii. Stworzył bożki o imionach Ainina i Danana i wznosił ich po sągi na drodze do Mcchety.

და მსხურებდა იგი მეფესა ასურასგანისასა. და ცოლი სპარსი, ასული ბარდაველის ერისთვისა. და ესხნეს მის თანა ორნი ასულნი, და არა ეშუა ძე. მაშინ მოიყვანა სპარსეთით შვილი ნებროთისი, ნათესავითგან ცოლისა მისისა, დედის დისწული, და დაი ირა იგი შვილად, რომელსა ერქუა სახელი მირვან, და მისცა ასული თუსი ცოლად, ქალაქი გაჩიანი და საერისთაო სამმუღდისა და ერთი ასული მისცა ძესა ქუჯისსა, მამის დისწულსა თუსსა.

მეფობდა საურმაგ ბენიერად მრავალგა წელთა. და მოკუდა საურმაგ, და მეფე იქმნა მის წილ შვილებული მისი მირვან.

ესე მირვან იყო ტანითა სრული, შუენიერი, ძლიერი, მკნე და ქუელი. ამისსა მეფობასა ღურძუკთა დაივიწყეს სიყუარული ფარნავაზისი და საურმაგისი; და გარდამოვიდეს ღურძუკეთს მყოფნი, და გაერთნეს თანა ჭართალეთსა მსხდომნი კავკასიანნი, მოაგყუენეს კახეთი და ბაზალეთი.

მაშინ მირვან მეფემან მოუწოდა ყოველგა ერისთავთა ქართლისათა, და შემოკრიბნა ყოველნი სპანი, მკედარი და ქუეთი, და ყოველნი კავკასიანნი იყვნეს სარწმუნოდ მორჩილებასა ზედა მირვანისსა, რომელნი გარდამოვლინებულ იყვნეს საურმაგ მეფისაგან, თუნიერ ჭართალთასა. შემოკრიბნა ესე ყოველნი და წარემართა ღურძუკეთს.

შეკრებეს ღურძუკნი და დაუდგეს სიმაგრეთა ზედა გარდასავალთა გზასა მას.

მაშინ მირვან გარდაკლა ცხენისაგან, მივიდა ქუეთითა თანა თუსთა, და წარუძღუა წინა ქუეთითა, ზურგით შემოადგინა მკედარნი, და მოვიდა კართა მათ შინა, ვითარცა ჯიქი სიფიცხითა, ვითარცა ვეფხი სიმქნითა, ვითარცა ლომი ძახილითა. იქმნა მათ შორის ბრძოლა ძლიერი. ხოლო მირანს ვერ ჰკუეთდა მახული ღურძუკთა, ვითარცა კლდესა სიჰსა, და ღვა უძრავად, ვითარცა კოშკი მგციცე. და გაგრძელდა მათ შორის. მიუდგეს უკან ქართველნი, მოსრნეს და გყუე ქმნეს. და შევიდა მირვან ღურძუკეთს, და მოაოკრა ღურძუკეთი და ჭართალი. და შეაბნა კარნი ქუჯკირითა, და უწოდა სახელად დარუბალ. და დაჯდა მირვან მცხეთას, მეფობდა ნებიერად და უშიშად.

იყო კაცი მიმნიჭებელი კეთილისა უხუად, და შეიყუარეს იგი ყოველთა მკვლრთა ქართლისათა. და მსახურებდა იგი მეფესა ასურასგანელთასა.

ამის-მე მიიცუალა ანგიოქისა მეფობა ბაბილონს. და მას კამსა შინა მეფე იქმნა სომხითს რომელსა ერქუა არშაკ. ეძრახა მირვან არშაკს, და მისცა ასული თუსი ძესა არშაკისსა, არშაკს. და მოკუდა მირვან, და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ფარნაჯომ.

ამან ფარნაჯომ მეფემან უმაგა ყოველთა ციხე-ქალაქთა შენება, და ამან აღაშენა ცეხე ზადენი, და შექმნა კერპი სახელით ზადენ, და ამართა ზადენს და იწყო შენებად კახეთს ქალქასა ნელქარისსა, რომელ არს ნეკრესი.

Saurmag służył władcy o imieniu Asurastan. Ożenił się z Persjanką, córką bardawskiego eristawa (władcy). Urodziła mu dwie córki, ale nie mieli syna. Dlatego Saurmag wezwał z Persji potomka Nebrota, krewnego swojej żony, syna siostry jej matki, i adoptował go. I było mu na imię Mirwan. Saurmag oddał mu za żonę swą córkę i dał jej w posagu miasto Gacziani i królestwo Samszwilde. Drugą córkę wydał za Kudzę, syna siostry swego ojca.

Saurmag królował szczęśliwie przez wiele lat. Po jego śmierci tron objął jego adaptowany syn Mirwan.

Mirwan miał doskonałą budowę ciała, był rosły, mocny, odważny, waleczny i mężny. W czasie jego panowania Durdzukowie zapomnieli o wierności wobec Parnawaza i Saurmaga. Odeszli z Durdzuketii, przy okazji dołączyli do siebie Kawkasjanów, zamieszkujących w Cartaleti, dokonali zniszczeń, wzięli do niewoli mieszkańców Kachetii i Bazaletii.

Wtedy król Mirwan zwołał wszystkich eristawów Kartlii, zebrał wokół siebie wszystkie wojska konne i piesze. Wszyscy Kawkasjani przesiedleni przez króla Saurmaga, z wyjątkiem Czartalców, podlegali jego władzy. Mirwan zebrał wokół siebie ich wszystkich i wyruszył do Durdzuketii. Zebrali się Durdzukowie i po drodze zatrzymywali się w fortyfikacjach wybudowanych w przełęczach.

Wtedy Mirwan zszedł z konia, podszedł do swoich pieszych wojowników, ustawił ich z przodu, z tyłu ustawił wojsko konne. Podszedł do bramy wroga, brutalny jak lampart, nieustraszony jak tygrys, ryczący jak lew. Rozpoczęła się zacięta walka. Ale broń Durdzuków nie działała na Mirwana – był jak lita skała. Stał nieruchomo, jak mocna twierdza. Toczyła się między nimi walka i zginęło wielu ludzi z obu stron. W końcu Durdzukowie ponieśli klęskę i uciekli. Gruzini ich ścigali, zabijali i brali do niewoli. Mirwan dotarł do Durdzuketii. Spustoszył Durdzuketii i Czartali. Wybudował bramę, wykorzystując kamień wapienny, i nazwał ją Darubal. Następnie zasiadł na tronie w Mecheta i panował spokojnie, nie obawiając się wrogów.

(Mirwan) był człowiekiem, który umiał szczerze obdarowywać ludzi i pokochali go wszyscy mieszkańcy Kartlii. I służył on królowi Asurastanców.

Za jego panowania skończyło się królowanie Antiocha w Babilonie. W tym samym czasie tron w Armenii objął mężczyzna o imieniu Arszak. I porozumiał się Mirwan z Arszakiem i wydał swoją córkę za jego syna – też Arszaka. Po śmierci Mirwana panowanie objął jego syn Parnadżom.

Król Parnadżom rozbudował wszystkie miasta-twierdze. Wybudował twierdzę Zadeni i stworzył bożka o imieniu Zaden i wznosił mu posąg w Zadeni. Zaczął także budować w Kachetii miasto Nelkari, czyli Nekresi.

ამის შემდგომად შეიყუარა სჯული სპარსთა, ცეცხლის მსახურება, მოიყვანა სპარსეთით ცეცხლის-მსახურნი და მოგუნი, და დასხნა იგინი მცხეთას, აღვილსა მას, რომელსა აწ ჰქვან მოგუთა, და იწყო ცხადად გმობად კერპთა. ამისთჳს მოიძულეს იგი მკუდრთა ქართლისათა, რამეთუ ღიდ საშოება აქუნდა კერპთა მიმართ. მაშინ შეითქუნეს ერისთავნი ქართლისანი უმრავლესნი, და წარავლინეს მოციქული წინაშე სომეხთა მეფისა და რქუეს: „მეფედ ჩუენი გარდაკდა სჯულსა მამათა ჩუენთასა, არარა მსახურებს ღმერთთა მკჳრობელთა ქართლისათა, შემოილო სჯული მამული და დაუგევა სჯული დედული. აწ არარა ღირს არს იგი მეფედ ჩუენდა მოგუეც ძე შენი არშაკ, რომელსა უბის ცოლად ნათესავი ფარნავაზიანთა, მეფეთა ჩუენთა. გუაშუელე ძალი შენი, და ვაოგოთ ფარნავაზომ, შემომდებელი ახლის სჯულისა, და იყოს მეფედ ჩუენდა ძე შენი არშაკ და დედოფლად ჩუენდა ცოლი მისი, შვილი მეფეთა ჩუენთა“.

მაშინ სთნდა სომეხთა მეფესა განზრახვა ესე. აგზავნა მოციქული მათი პასუხითა კეთილითა და რქუა მათ: „უკეთუ ჭემმარიგად უბიწოთა გულითა გნებავსთ მეფედ თქუენდა ძე ჩემი, თქუენ ყოველთა ერისთავთა მომეცით მე მძევალი, და მიგცეს ძე ჩემი მეფედ თქუენდა, და ყოველითავე ნიჭითა აღგავსნე“.

მაშინ ერისთავთა ქართლისათა უმრავლესთა მისცეს მძევლები და განაცხადეს განდგომა ფარნავაზომისი. მაშინ, სომეხთა მეფე ყოველითა ძალითა მისითა წარმოემართა ქართლს. ხოლო ფარნავაზომ მეფემან მოუწოდა სპარსთა და მოიყვანნა სპარსნი ძლიერნი და რომლნიმე დარჩომოდეს შემოკრიბნა ქართველნიცა. ხოლო ერისთავნი ქართლისანი განდგომილნი მიმგებნეს სომეხთა მეფესა ტაშირს, და მუნ შეკრბა სიმრავლე სომეხთა და ქართველთა. ხოლო ფარნავაზომ მიეგება მუნვე ტაშირს.

იქმნა მათ შორის ბრძოლა ძლიერი, მოსწყდა ორგნითვე ურიცხჳ, რამეთუ იდლია ფარნავაზომ სომეხთა და ქართველთაგან. და მოიკლა ფარნავაზომ და მოსრეს სპა მისი. ხოლო ძე ფარნავაზომისი მირვან, წლისა ერთისა ყრმა, წარიყვანა მამამკუძემან მისმან, და ივლგოდა სპარსეთს. ხოლო სომეხთა მეფემან მოსცა ძე თჳსი არშაკ.

დაჯდა მეფე, არშაკ, და დაიპყრა ყოველი ქართლი; და მეფობდა იგი ნებიერად, და უმაგა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა. და უმეტეს მოამტკიცნა ბლუდენი ჯაგახეთს, ქალაქსა წუნდას.

მოკულა არშაკ, და მეფე იქმნა ძე მისი არგაგ.

და ესე მეფე არგაგ ორ წელ ოდენ მეფობდა. და მეორესა წელსა მეფობისა მისისასა მოვიდეს ერისთავნი სპარსთანი, სპითა დილითა, ძიებად სისხლისა ფარნავაზონისა და სპათა მათ სპარსთასა, რომელნი აწყუედილ იყვნეს ფარნავაზომის თანა. ვერ წინაღუდგა მათ არგაგ, მეფე ქართველთა, რამეთუ ღიდი იყო ძალი სპარსთა, არამედ განამაგრნა ციხენი და ქალაქნი. და მოვლეს სპარსთა ყოველი ქართლი, და მოაოკრნეს ველნი, არამედ ციხე-ქალაქნი ვერა რომელი წარიდეს, და წარვიდეს.

მოკულა არგაგ და დაჯდა მის წილ ძე მისი ბარგომ.

ამან მეფემან ბარგომ უმაგა ბლუდეთა მცხეთისათა და ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა.

Umiłował on wiarę perską – kult ognia. Zebrał czcicieli ognia i magów z Persji. Zamieszkali oni w Mccheta, w miejscu, które obecnie nazywa się Moguta. I zaczął Parnadżom otwarcie ganić bożków. Mieszkańcy Kartlii znieawidzili go, ponieważ modlili się do bożków. Wtedy większość eristawów kartlijskich zdecydowało się na spisek. Wysłali posłańca do króla ormiańskiego z prośbą: „Król nasz odstąpił od wiary ojców naszych, nie służy już bogom, władcom Kartlii. Wprowadził w Kartlii własną wiarę i wyrzekł się wiary macierzystej. Nie jest godzien być naszym królem. Oddaj nam swego syna Arszaka, który jest mężem kobiety z rodu Parnawazydów; takie miękkie zdrobnienia przypominają rusycyzmy], królów naszych. Daj nam wojsko swoje, a my zmusimy Parnadżoma, który wprowadził w Kartlii nową wiarę, do ucieczki. Niechaj naszym królem zostanie twój syn Arszak, a królową naszą – żona jego, córka królów naszych”.

Ta propozycja spodobała się królowi ormiańskiemu. Odesłał z powrotem ich posłańca z pozytywną odpowiedzią: „Jeśli z całego serca pragniecie mieć za króla syna mego, to oddajcie mi jeńców, a ja oddam wam na króla syna mego i obdarzę was wszelkimi darami”.

Wówczas większość kartlijskich eristawów oddała mu jeńców, wyrzekając się Parnadżoma, a ormiański król z całym swym wojskiem wyruszył do Kartlii. Król Parnadżom wezwał do pomocy Persów i wprowadził do Kartlii potężne wojsko perskie. Zebrał wokół siebie również Gruzinów, którzy pozostali mu wierni. Oddzieleni od niego eristawowie przywitali króla ormiańskiego w Taszyrze. I tam zebrało się wielu Ormian i Gruzinów. Parnadżom spotkał się z przeciwnikiem również w Taszyrze.

Rozpoczęła się między nimi zacięta walka i po obu stronach zginęło wielu ludzi. Parnadżom przegrał z Ormianami i Gruzinami. Został zabity, a jego wojsko zniszczone. Syna Parnadżoma – Mirwana, roczne dziecko, zabrał ze sobą jego opiekun, który uciekł do Persji. Ormiański władca oddał Gruzinom swego syna Arszaka na króla.

I zasiadł na tronie Arszak. I zapanował w całej Kartlii i królował beztrudnie. Umocnił Kartlię, głównie mury w Dżawachetii w mieście Cunda. Arszak zmarł, a panowanie objął jego syn Artag.

Król Artag panował tylko dwa lata. Podczas drugiego roku jego królowania przyszli perscy eristawowie z licznym wojskiem, by pomścić Parnadżoma i wojsko Persów, zniszczone wraz z Parnadżomem. Artag, król Gruzinów, nie mógł zmierzyć się z nimi, ponieważ siły Persów były zbyt duże, ale wzmocnił twierdze i miasta. Obeszli Persowie całą Kartlię i spustoszyli doliny, ale żadnej twierdzy nie zdobyli i odeszli.

Artag zmarł, a po nim na tronie zasiadł Bartom.

Król Bartom wzmocnił mury miasta Mccheta i wszystkich twierdz Kartlii.

ხოლო აღზარდეს სპარსთა ძე ფარნავაზომისი მირან, რომელი სიკუდილსა მას ფარნავაზომისსა წარეყვანა მამა-მძუძესა მისსა, და მრავალგზის გამოიცადა იგი ბრძოლასა თურქთა და არაბთასა.

- ამან მირვან შეკრიბნა სპანი ძლიერნი სპარსეთს, წარემართა ქართლს, და მოუგზავნა მოციქული ერისთავთ და ქართლისათა, და რქუა მათ: „მოიქსენეთ სიყუარული მამის მამისა, მირვანისი და კეთილი მისი თქუენდა მომართ. დადაცათუ მამამან ჩემმან შემოილო სჯული უცხო თქუენ შორის და მისგანცა გაქუენდა კეთილი. სამართლად მოიკლა მამა ჩემი, რამეთუ ვერ კეთილად იპყრა სჯული მამათა თქუენთა, და აწ ნუ არს საურავი და შიში გულსა თქუენსა სიკუდილისათჳს მამისა ჩემისა, რამეთუ სჯულისა დაგვევებისათჳს მოჰკლვენ მამანი შვილთა და ძმანი ძმათა, და არა იძიების სისხლი სჯულისა დაგვევებისათჳს მოკლულთა. მე ვარ შვილი მეფეთა თქუენთა ფარნავაზიანთა დადაცათუ აღზრდილ ვარ სპარსთა თანა, არამედ ვარ მე სჯულსა ზედა მამათა თქუენთასა, და ვესავ მე ღმერთთა მჰყრობელთა ქართლისათა, და სასოებითა მათითა წარმართებულ ვარ ძიებად მამულისა ჩემისა, აწ ითუალეთ ჩემგან ღიღება და კეთილი“.

ხოლო ერისთავთა ქართლისათა არა შეიწყნარეს ბრძანება მირვანისი, არამედ ყოველნი მივიდეს წინასე ბარგომ მეფისა. ხოლო მცირელნი ვინმე ქართველნი, არა წარჩინებულნი, წარვიდეს და მიერთნეს მირვანს.

- ხოლო მეფემან ბარგომ შემოკრიბნა ყოველნი სპანი ქართლისანი, და მოირთო ძალი სომხითით, და მიეგება იგი ხუნანს. და იპყრა იგი ზურგად, ქალაქი ხუნანი. მოვიდა მირვან და დადგა მდინარესა ბერდუჯისასა. და იწყეს ბრძოლად, და გამოჩნდეს ორთავე შორის მუნ ბუმბერაზნი. იყვნეს ყოველთა ღლეგა ბუმბერაზთა ბრძოლანი თუესა ერთსა: ოდეს მათ სძლიან, და ოდესმე ამათ სძლიან.

ხოლო ამას თუესა სინა ერთსა ამან მირვან თავის-თავითა მოკლა ცამეგი ბუმბერაზი ქართველთა და სომეხთაგანი. და არა-ვინ გამოჩნდა ქართველთაგანი და სომეხთაგანი მძლე მირვანისი; და ვერცაღა თუთ ბარგომ მეფე ებრძოდა მას, რამეთუ არა იყო ბარგომის თანა გოლიათობა.

- მაშინ ბარგომ მეფემან განაწყევნა სპანი თჳსნი, და მიმარგა ყოველითა სპიგა მირვანს, და მუნით მირვან მოეგება სპიგა ყოველითა. და იქმნა ბრძოლა ძლიერი მათ შორის. მოსწყდა ორგნითვე ურიცხჳ. და იძლიენეს სომეხნი და ქართველნი სპარსთაგან, და მოკლეს ბარგომ, მეფე ქართველთა.

- ხოლო ამას ბარგომ მეფესა არა ესუა ძე, არამედ ასული ერთი, და სიცოცხლესავე მისსა მოეყვანა ეგრისით ძისწული ქუჯისი, სახელით ქართამ, რომელსა შესდგმიდა ფარნავაზიანობა, ფარნავაზის დის ქუჯის ცოლისაგან და დედისა მისისა, საურმაგის ასულისა ქუჯის ძის ცოლისაგან. და დედისა მისისა, საურმაგის ასულისა ქუჯის ძისა ცოლისაგან. და ამის ქართამისდა ეგრისით მიეცა ასული თჳსი ცოლად ბარგომ მეფესა, და აღედო ესე შვილად. და ესე ქართველთა სათნოებისათჳს ექმნა ბარგომს, რამეთუ ქართველთა ღიღი სათნოება აქუნდა ფარნავაზიანთა მიმართ; და არა უნდა სხჳსა ნათესავისა მეფობა რომელსამცა არა შესდგმიდა ფარნავაზიანობა.

A Persowie wychowali syna Parnadžoma – Mirwana, którego po śmierci ojca wziął do siebie jego ojczym, o którym była mowa wcześniej. Ów Mirwan był człowiekiem odważnym, hardym wojownikiem i wielokrotnie był poddawany próbom w walkach z Turkami i Arabami.

Zebrał on potężne wojsko w Persji i wyruszył do Kartlii. Wysłał posłańców do ersitawów Kartlii i powiedział im: „Pamiętajcie o miłości dziadka mego – Mirwana i o dobru, które dla was uczynił. I chociaż ojciec mój wprowadził obcą wiarę, to i o jego dobru pamiętajcie. Sprawiedliwie został zabity ojciec mój, bo nie zachował wiary ojców waszych. I teraz niech nie będzie w sercach waszych ani zmartwienia, ani strachu z powodu śmierci ojca mego, bo za wyrzeczenie się wiary zabijają ojcowie synów swoich, a bracia – braci. I nie szukają zemsty ze krew zabitych za odstąpienie od wiary. Jestem potomkiem królów waszych Parnawazidów i chociaż wychowany zostałem wśród Persów, wyznaję wiarę ojców waszych. Wierzę w bogów, w których i wy wierzyście. I wierząc w nich wyruszyłem zdobywać ojczyznę moją. A teraz przyjmijcie ode mnie sławę i dobroć.

Eristawowie Kartlii nie posłuchali Mirwana i stanęli po stronie Bartoma. Zaledwie kilku Gruzinów, ludzi spoza (wielkich) rodów, przyłączyło się do Mirwana.

Król Bartom zebrał wokół siebie całe wojsko w Kartlii. Skorzystał z pomocy Armenii i spotkał Mirwana pod Chunani, pozostawiając za sobą miasto. Przyszedł Mirwan i stał nad rzeką Berduudza. I rozpoczęła się walka. Po obu stronach walczyli bohaterowie. Walki trwały każdego dnia przez cały miesiąc. Szala zwycięstwa przechylała się raz na jedną, raz na drugą stronę.

W ciągu tego miesiąca Mirwan osobiście zabił trzynastu bohaterów ormiańskich i gruzińskich. I nie znalazł się wśród Gruzinów i Ormian nikt, kto mógłby go pokonać, a król Bartom nie był w stanie z nim walczyć.

Wtedy Bartom zebrał swe wojska i z całym wojskiem ruszył na Mirwana. Mirwan z całym swym wojskiem wyszedł mu naprzeciw. I stoczyli ze sobą okrutną walkę. Zginęło wielu ludzi po obu stronach. Gruzini i Ormianie ponieśli klęskę z rąk Persów. Król Gruzinów – Bartom został zabity.

Bartom nie miał syna. Miał tylko jedną córkę. Jeszcze za życia przywiózł z Egrisi wnuka Kudży o imieniu Kartam, który był z rodu Parnawazydów. Pochodził on od siostry Parnawaza – żony Kudży i od swojej matki – córki Saurmaga i żony syna Kudży. I temu Kartamowi z Egrisi król Bartom oddał za żonę swoją córkę i adoptował go. Uczynił to Bartom na życzenie Gruzinów, którzy miłowali Parnawazydów i nie chcieli panowania rodu, który nie pochodził od nich.

ხოლო ესე ქართამ, ძედ შეიღებული ბარგომ მეფისა, მასვე წყობასა მოიკლა ბარგომის თანა. ხოლ ცოლი მისი, ასული ბარგომისი, უძლები დარჩა, ივლგოდა და წარვიდა სომხითს და მუნ შვა ყრმა და უწოდა სახელად აღერკი, და იზრდებოდა იგი მუნ.

5 ხოლო ვითარ მოკლა მირვან ბარგომი, და შემოვიდა ქართლად და დაიპყრა ყოველი ქართლი; და რომელნი დაშთომილ იყვნეს ერისთავნი ქართლისანი ცხებთა და სიმაგრეთა სინა, მისცა მათ ფიცი და აღიქმა, და გამოიყვანა ყოველნი; და მძლავრებით გამოიყვანა ცოლი ბარგომისი სამშუღლით და შეირთო ცოლად, რომელი შეილი იყო არშაკუნიანთავე. და დაჯდა იგი მცხეთას.

10 და ნებიერად მეფობდა მციერლ-ჟამ და მოკუდა. და დაჯდა მის წილ ძე მისი არშაკ. დედით არშაკუნიანი და მამით ნებროთიანი და ფარნავაზიანი. ამან არშაკ განაშუენა ნელქარ, ქალაქი კახეთისა, რომელ არს ნეკრესი, და ჰმაგა სიმაგრესა უფლისციხისასა. და იყო ესე ძლიერ ძალითა, დიდ და გოლიათი.

ხოლო ესე აღერკი, ძე ქართამისი, ასულის წული ბარგომ მეფისა, რომელი 15 ვაკსენეთ ზემოთ, აღმარდეს სომხითს. და იყო კაცი ასაკით შუენიერი, განით დიდი და გოიათი, მრავალგზის გამოცდილ იყო ბრძოლასა სომეხთა და ასურთასა, და მას მოეკლა მრავალი ბუმბერაზი, და სახელოვან ქმნილ იყო იგი.

ამან აღერკი მოითხოვა სპანი სომეხთა მეფისაგან, და მოსცნა მას, და წარმოემართა არშაკს ქართველთა მეფესა ზედა, დედის ძმასა თუსსა. ხოლო 20 არშაკ შემოკრიბნა ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, მოირთო ძალი სპარსეთით და მიეგება წინა.

და შეკრბეს ორნივე სპანი თრიალეთს და დაიბანაკეს მახლობელად ერთ-მანერთისა. სთხოვა ბრძოლა თავისთავ არშაკ აღერკის, ხოლო აღერკი სიხარულით აღიჭურვა საჭურველითა შუენიერითა, და აღჯდა გაიჭსა და რქუა 25 სპათა თუსთა: „განმიმარგეთ მურგით კერძო ჩემი, და ნუ შესძრწუნდებით“. და განვიდა ეგრეთვე არშაკ, შეიჭურა და განვიდა განწყობილთა შორის.

აღიბანნეს ორთავე კმითა სასგითა, და მიეგვენეს ურთიერთას. და იწყეს ორთავე გურემად ოროლითა, და ვერა ჰკუეთდეს საჭურველსა ერთმანერთისასა. და ბრძოლისა სიგრძესა შინა განუგყდა ოროლები, აღმოიღეს ჩუგლუ- 30 გები და იწყეს ბრძოლად ჩუგლუგებითა. ოდეს უსეთქნიან ჩუგლუგი იგი საჭურველსა ზედა მათისა, ჰგუნდის კმა იგი კმასა მას უროს მჭედლისასა, რომელი ეცემის გურდემლსა; და კმა მახილისა მათისა მსგავს იყო ქუხილისა.

მაშინ ვერ სძლეს ურთიერთას, დაშურეს და უკუდგეს იმიერ და ამიერ. შეღამდა დღე იგი და განისუენეს ორთავე, და დილეულ კუალად გადმოვიდეს 35 და აღიღეს მშუღლები, და იწყეს რბევად და სრვად ერთმანერთისა. კრა აღერკი ისარი მკერდსა არშაკისსა და ვერღარა უფარა სიმაგრემან საჭურველისამან; განვარდა მურგით, და ჩამოვარდა არშაკ ცხენისაგან.

შემოიქცა აღერკი მსწრაფლ, და მივიდა სპათა თანა სომხითისათა, და რქუა მათ: „ვაფუცებ ღმერთთა თქუენთა, ნუ განმარგებთ მახულთა თქუენთა 40 ქრთველთა ზედა, რამეთუ მამულნი არიან ჩემნი. და აწ მე ვარ მეფე მათი, ძალითა და შეწევნითა თქუენთა“. ისმინეს სომეხთა ვედრება მისი და დაადგრეს ადგილსა ზედა.

Ów Kartam, adoptowany przez króla Bartoma, został zabity w tej samej walce razem z Bartomem. A jego żona – córka Bartoma była brzemienista. Uciekła do Armenii i tam urodziła syna. Dała mu na imię Aderk i wychowywała go tam.

Kiedy Mirwan zabił Bartoma, wstąpił do Kartlii i opanował całe państwo. Złożył obietnicę eristawom Kartlii, którzy jeszcze pozostawali w twierdzach, nakłaniając ich tym samym do ich opuszczenia. Siłą wyprowadził z Samszwilde żonę Bartoma, która pochodziła również od Arsakidów, ożenił się z nią i został królem w Mcheta.

Panował beztrudno krótki czas i zmarł. Po jego śmierci na tronie zasiadł jego syn – Arsak. Król Arsak po matce był Arsakidem, a po ojcu Nebrotianidem i Parnawazydem. Arsak zakończył budowę Nelkari, miasta w Kachetii, to znaczy Nekresi, i wzmocnił twierdzę Uplisciche. Był silny i wysokiego wzrostu.

Aderki, syn Kartami i córki króla Bartoma, o którym wspomniano wyżej, został wychowany w Armenii. Był wspaniałej budowy ciała i wysokiego wzrostu. Wielokrotnie wykazał się w walkach Ormian i Asyryjczyków. Zabił wielu olbrzymów i zdobył sławę.

Aderki poprosił o pomoc króla Ormian. Król oddał mu swe wojsko. Wyruszył więc Aderki przeciwko Arsakowi, królowi Gruzynów, bratu swojej matki. Arsak zebrał wszystkich eristawów Kartlii, przyłączył do siebie wojsko perskie i wyruszył przeciwko niemu (Arsakowi). Spotkały się dwa wrogie wojska w Trialeti i rozlokowały naprzeciw siebie. Arsak wyzwał na pojedynek Aderkiego. Aderki z radością założył wspaniałą zbroję, siadł na konia i rzekł do swego wojska: „Wspierajcie mnie na tyłach i nie lękajcie się”. Arsak również przywdział zbroję i stanął przed wojskiem.

Obaj wydobyli z siebie przeraźliwe okrzyki i rzucili się na siebie. I zaczęli się uderzać nawzajem kopiami, ale nie mogli przebić zbroi, w które byli ubrani. Podczas walki pokruszyli swe kopie. Wyjęli wtedy obuchy i zaczęli nimi walczyć. Kiedy uderzali się obuchami, dźwięk był podobny do uderzenia młotem spadającym na kowadło. Krzyk był podobny do gromu z nieba.

Żadnemu z nich nie udało się zwyciężyć. Zmęczeni się i rozeszli w swoje strony. Zrobiło się ciemno i obaj poszli odpoczywać. Rano znowu wyszli, chwycili łuki i zaczęli do siebie strzelać.

Aderki trafił strzałą w pierś Arsaka. Nie zdołała go ochronić mocna zbroja. Strzała przebiła go na wylot i Arsak spadł z konia.

Odwrócił się Aderki natychmiast, podszedł do wojska ormiańskiego i powiedział: „Błagam was, w imię waszych bogów, nie podnoście broni przeciwko Gruzynom, bo są oni moimi krewnymi i teraz ja jestem królem, dzięki ich sile i waszej pomocy”. Posłuchali go Ormianie i pozostali na miejscu.

შემოიქცა და მოვიდა ადერკი მახლობელად ქართველთა სპათასა. და კმა უყო კმითა მადლითა: „მე ვარ შვილი მეფეთა თქუენთა, და სუესა ჩემსა მოუცემია მეფობა ჩემდა. აწ მიიღეთ ჩემგან კეთილი და სიხარული. აჰა ესერა აღარა მოუშენე სპანი სომეხნი თქუენ ზედა“.

- 5 მაშინ მიუგეს ქართველთა: „შენ გამოსჩნდი უმჯობესი ყოველთა შორის ნათესავთა ფარნავაზისთა. რათგან მოკუდა მეფე ესე ჩუენი, აწ შენ ხარ მეფე ჩუენი; და ვმადლობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუეცა საზღვრად მეფისა ამის ჩუენისა შვილივე მეფეთა ჩუენთა, გოლიათი და სახელოვანი“.

- და გარდაკდეს ყოველნი ქართველნი, დაცვს პირსა ზედა თუსსა და თაყ-
10 უანის-სცეს ადერკის. და მშულობით შეკრბეს ერთად სომეხნი და ქართველნი და სპარსნი რანისანი, და მოიღეს ქართველთა გვრგვინი არშაკისი, და დაად-
კეს ადერკის და წარმოიყვანეს ქართლსა.

- და ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყანა ქართლი და ეგრისი. და მოსცა
15 სომეხთა მეფემან ასული თუსი ცოლად. და დაჯდა მცხეთას და მეფობდა კეთი-
ლად: ოცდაათის წლისა მეფე იქმნა და ორმოც და ჩვიდმეტ წელ მეფობდა.

- ხოლო პირველსავე წელსა მეფობისა მისისასა იშვა უფალი ჩუენი იესო ქრი-
სტე, ბეთლემს ურიასტანისასა. და მოვიდეს მისსა მოგუნი ძრუნისა შეწირვად, და
მათ მოგუთა შესლვასა იერუსალემს მოვიდა ამბავი მცხეთას, ვითარმედ „სპარ-
სთა იერუსალემი წარგყუენეს“. და ურიანი რომელნი მცხეთას იყვნეს, იქმნა
20 მათ შორის გლოვა და გირილი. და შემდგომად მეორესა წელსა სხუა მოვიდა
ამბავი, ვითარმედ „სარსნი იგი არა წარგყუენვად მოვიდეს იერუსალემს, არამედ
აქუნდა ძლეუნი ყრმისა ვისმე შობილისათუს“. და განიხარეს ურიათა მცხეთელთა.

- და შემდომად ამისსა, ვითარ გარდაკდეს წელნი ოცდა ათნი, მოვიდეს მო-
ციქულნი ურიათა იერუსალემით ურიათა თანა მცხეთელთა, ვითარმედ: „რომ-
25 ლისათუს-იგი მოვიდეს მოგუნი და შეწირეს ძლეუნი, აღზრდილ არს იგი და
იგყვს თავსა თუსსა ძედ ღმრთისა. და აწ წარმოგვუვლენიან ჩუენ მოციქულნი
ყოველთა თანა ურიათა, რათა მოვიდენ მეცნიერნი სჯულისანი, და განვიკი-
თხოთ და განვბრჭოთ მას ზედა. და აწ თქუენგანცა წარმოვიდენ მეცნიერნი
სჯულისანი მანდით, და წარვიდეს აქათ ელიომ მცხეთელი და ლონგინომ კარ-
30 სნელი. და მუნ დახუდეს ჯუარცმასა უფლისასა და მათ მოი ეს მუნით კუართი
უფლისა, ელიომ მცხეთელმან და ლონგინომ კარსნელმან, ვითარცა წერილ
არს ესე განცხადებულად მოქცევასა ქართლისასა.

- ხოლო ამან ადერკი მეფემან უმაგა სიმაგრეთა ქართლისათა, ქალაქთა და
ციხეთა და უმეგეს მოამგვიცნა ბლეუნი ქალაქისა მცხეთისანი, წყლისა იმიერ
35 და ამიერ. და ამისვე ადერკის მეფობასა შინა მოვიდეს ათორმეტთა წმიდათა
მოციქულთაგანნი ანდრია და სვმონ კანანელი აფხაზეთსა და ეგრისს. და მუნ აღე-
სრულა წმიდა სვმონ კანანელი ქალაქსა ნიკოფსისასა, საზღვარსა ბერძენთასა.
ხოლო ანდრია მოაქცივნა მეგრელნი და წარვიდა გმასა კლარჯეთისასა.

- ხოლო ვითარცა ესმა მეფესა ადერკის მეგრელთაგან სჯულისა დაგვეება,
40 განუწყრა და წარავლინნა ერისთავნი მისნი, და იძულებით კუალადვე მია-
ქცივნა მეგრელნი. და დამალნეს ხაგნი და ჯუარნი, და შერისხნა მეფე ადერკი
ერისთავთა კლარჯეთისასა, რომელ მშულობით განუგევა ანდრია მოციქული.

Ruszył Aderki z powrotem, zbliżył się do wojska gruzińskiego i powiedział głośno: „Jestem synem waszych władców i los mój darował mi królestwo. Teraz przyjmijcie ode mnie wszelkie dobro i radości. Widzicie, nie dopuszczam do was wojska ormiańskiego”.

Wtedy odpowiedzieli mu Gruzini: „Okazałeś się najlepszym ze wszystkich potomków Parnawaza. Ponieważ zmarł nasz władca, od tej pory będziesz królował nad nami. I dziękujemy losowi naszemu, bo dał nam w zamian za króla naszego potomka naszych króli, człowieka sławnego i bohatera”.

I wszyscy Gruzini pospiesznie padli na ziemię i pokłonili się Aderki i wzięli go ze sobą. I ów Aderki panował w całej Kartli i Egrisi. Król Ormian wydał za niego swą córkę. Zasiadł Aderki na tronie w Mccheta. I królował szczęśliwie; „w wieku trzydziestu lat został on królem i królował przez lat pięćdziesiąt siedem”.

Podczas pierwszego roku jego panowania narodził się w Betlejem w Judei Pan nasz, Jezus Chrystus. I przybyli do niego pasterze z darami. W dniu, gdy pasterze przybyli do Jerozolimy, przyszła do Mccheta wiadomość, że „Persowie zawładnęli Jerozolimą”. I wśród Żydów przebywających w Mccheta podniósł się płacz i szlochanie. W następnym roku doszła kolejna wieść: „Persowie przyszli nie po to, by zawładnąć Jerozolimą, ale mieli przy sobie dary dla jakiegoś nowonarodzonego dziecka”. Wtedy ucieszyli się Judejczycy mieszkający w Mccheta.

Po upływie trzydziestu lat przyszli posłańcy Judejczyków z Jerozolimy do Judejczyków z Mccheta z wieścią, że „ten, do kogo przyszli pasterze i oddali mu dary, dorósł i nazywa siebie synem Bożym. Teraz wysłaliśmy posłańców do wszystkich (Judejczyków), by przybyli wyznawcy wiary, którzy uczynią nad nimi sąd i ogłoszą wyrok. I teraz niech do nas przybędą i wasi wyznawcy wiary”.

I wyruszyli do Jerozolimy Elios z Mccheta i Longinoz z Karsani i byli obecni przy ukrzyżowaniu Pana. Elios z Mccheta i Longinoz z Karsani przywieźli ze sobą szatę Bożą, jak o tym napisano w Nawróceniu Kartlii.

A król Aderki umocnił Kartlię, miasta i twierdze, wzmocnił mury miasta Mccheta po obu stronach rzeki. Podczas panowania Aderki przyszli do Abchazji i Egrisi dwaj z dwunastu apostołów – św. Andrzej i św. Szymon Kanaanejczyk. Tutaj, w mieście Nikopsis, przy granicy z Grecją, zmarł święty Szymon Kanaanejczyk, a Andrzej nawrócił na chrześcijaństwo Megrelów i wyruszył do Klardżeti.

Ale gdy Aderki dowiedział się o odstąpieniu Megrelów od wiary (przodków), pogniewał się na nich i wysłał do nich swoich eristawów. I siłą nawrócił Megrelów na swoją wiarę. Pochowali oni ikony i krzyże. I rozgniewał się król Aderki na eristawa Klardżeti, który puścił apostoła Andrzeja wolno.

ხოლო ამისვე ადერკის მეფობასა გამოჩნდა კუალდ მეფობა სპარსეთისა. რამეთუ რათგან შესრულ იყო ალექსანდრე და განერყუნა სპარსეთი, აქა ქამამდე არღარა დაჯდომილ იყო მეფე სპარსეთს, რამეთუ ადგილთა და ადგილთა იყვნეს ერისთავნი სპარსეთისა.

- 5 მაშინ შეკრბეს ერისთავნი სპარსეთისანი და დასუეს მეფედ აქლალან ბრძენი. მაშინ სომეხნი და ქართველნი იყვნეს მორჩილ აქლალანისი სპარსთა მეფისა, და ვიდრე ადერკის მეფობამდე ერთი დაჯდის ქართველთა მეფედ, რაზომცა მრავალნი იყვნინან შვილნი მეფეთანი.

- ხოლო ამას ადერკის ესხნენ ორნი ძენი, რომელთა ერქუა სახელად ერისა
10 ბარგომ და მეორესა ქართამ. და ამით განუყო ყოველი ქუეყანა თუსი: მისცა ქალაქი მცხეთა და ქუეყანა მტკუარსა შიდა ქართლი, მუხნარით კერძო ქალაქი და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი, ჰერეთითგან ვიდრე თავამდე ქართლისა და ეგრისისა – ესე ყოველი მისცა ბარგომს ძესა თუსსა, ხოლო არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა სამხრით ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე თავამდე მტკუ-
15 რისა, და კლარჯეთი ყოველი მისცა ქართამს ძესა თუსსა. და მოკულა ადერკი.

და მეფობდეს შემდგომად მისსა ძენი მისნი.

- ხოლო ამათსა მეფობასა უესპასიანოს ჰრომთა კეისარმან წარმოგყუენა იერუსალეში, და მუნით ოგებულნი ურიანი მოვიდეს მცხეთას და დასხდეს
20 ტუელთავე ურიათა თანა, რომელთა განა ერთნეს შვილნი ბარბასნი, რომელი ჯარ-ცმასა უფლისასა განუგევეს ურიათა უფლისა ჩუენისა იესოს წილ.

- და მეფობდა ესე ბარგომ და ქართამ მშულობით და სიყუარულსა ზედა ერთ-
მანეთისასა. ესუა ძე ბარგომს, რომელსა ერქუა კაოს, და ქართამს ესუა ძე სახელით ფარსმან. და მოკულეს ადერკის ძენი ბარგომ და ქართამ. და შემდგომად
მათსა მეფე იქმნეს შვილნი მათნი: არმამს – ფარსმან და შიდა ქალაქსა – კაოს.

- ხოლო ადერკისთგან ვიდრე ამით მეფობამდე იყვნეს მორჩილებასა შინა
სომეხთა მეფისასა. და უეგეს არამშელნი მეფენი შეეწოდეს სომეხთა ყოველ-
თა მგერთა მათთა ზედა. მაშინ მეფე იქმნა სომხითს დიდი იგი მეფედ იარვანდ.
და დაივიწყა მან კეთილი ქრთველთა, ემძლავრა ფარსმანს არამშელსა, და
მოულო საზღვარსა ქართლისასა ქალაქი წუნდა და არგანი მტკურამდე და
30 დასხნა წუნდასა სახელად ქაჯაგუნი, რომელი-ესე ითარგამნების დევთა-
სახლად. და ვერ იძებნეს მეფეთა ქართლისათა საზღვარი, და მოკულეს მწუხარე-
ბასა შინა დიდსა ფარსმან და კაოს.

- და დასხდეს მეფედ შემდგომად მათსა შვილნი მათნი, არმამს ამორკ და
შიდა ქართლსა არამშელ.

- ხოლო ესე მეფენი არამშელ და ამორკ იყვნეს კაცნი მკნენი და შემმართე-
ბელნი. და შეითქუნეს ესენი, და განიზრახეს ძიება საზღვართა ქართლისათა.
მაშინ მოკლა სუმბაგ ბიერიგვიანმან იარვანდ, მეფე სომეხთა, და დასვა მე-
ფედ ძმა იარვანდისი, რომელსა ეწოდებოდა სახელად არგამან. მაშინ ამით
მეფეთა ქართლისათა ამორკ და არამშელ მოუწოდეს ოფსთა და ლეკთა, და
40 გარდამოიყვანნეს ოფსთა მეფენი, ძმანი ორნი გოლიათნი, სახელით ბაზუკ
და აბაზუკ, სპითა ოფსეთისათა. და მათ გარდამოიგანნეს თანა პაჭანიკნი და
ჯიქნი. და გარდამოიგანნა დურძუკნი და დიდონი. და ამით მეფეთა ქართლი-

Za czasów królowania Aderki zostało przywrócone królestwo perskie. Ponieważ od tego czasu, gdy do Persji wkroczył Aleksander i doprowadził ją do upadku, nie było króla w Persji i tylko w niektórych miejscach byli zarządcy.

Wówczas zebrali się zarządcy Persji i obsadzili na tronie Ażgalana Mądrego. Wtedy Ormianie i Gruzini byli poddani Ażgalanowi, królowi Persów. Do czasu panowania Aderki, mimo tego że wielu synów było królami, tylko jeden z nich zasiadał na tronie Kartli.

Aderki miał dwóch synów: jeden z nich miał na imię Bartom, a drugi – Kartam. Podzielił między nich całe swoje państwo, również miasto Mccheta wzdłuż rzeki Mtkwari. Wewnętrzne miasto Mccheta w stronę Muchnari i całą Kartlię położoną na północ od Mtkwari, poczynając od Hereti, a kończąc na Kartli i Egrisi, dał swemu synowi – Bartomowi. Miasto w stronę Armazi, Kartli, na południe od Mtkwari, od Chunani, po górny bieg Mtkwari i całą Klardżetię oddał swemu synowi – Kartamowi. I wtedy Aderki zmarł. Panowanie objęli jego synowie.

Za ich rządów Wespazjan, cesarz rzymski, zburzył Jerozolimę i Judeę. Ci, którzy stamtąd uciekli, przybyli do Mccheta i osiedlili się obok Judejczyków, mieszkających tu od wieków. I byli wśród nich synowie Barnaby, którego podczas ukrzyżowania Judejczycy uwolnili zamiast Pana naszego, Jezusa Chrystusa.

Bartom i Kartam rządili w pokoju i wzajemnej miłości. Bartom miał syna o imieniu Parsman. Zmarli Bartom i Kartam, a panowanie objęli ich synowie: w Armazi – Parsman, a w wewnętrznym mieście – Kaos.

Poczynając od Aderki, królowie gruzińscy podporządkowali się królowi ormiańskiemu, szczególnie królowi Armazi, którzy pomagali Ormianom w walkach ze wszystkimi ich wrogami. Kiedy królem w Armenii został wielki król Iarwand, zapomniał on o dobru, które uczynili dla nich Gruzini. Zabrał on Parsmanowi Armazi przy granicy Kartli, Cunda i Artani, i ziemie aż do Mtkwari. Zamieszkali w Cundzie ludzie podobni do zwierząt z plemienia Dewów, a (Iarwand) nazwał Cunde Kadżatunem, co oznacza „dom Dewów”. Królowie Kartli nie zdołali przywrócić granic. Parsman i Kaos zmarli w wielkim smutku.

Panowanie objęli ich synowie, w Armazi – Azork, a w mieście wewnętrznym – Armazel.

Królowie ci, Armazel i Azork, byli ludźmi zaradnymi i śmiałymi. Umówili się i zdecydowali przywrócić granice Kartli. W tym czasie Sumbat Biwritan zabił Iarwanda, króla Ormian, i uczynił królem brata Erwanda, który miał na imię Artaszan. Wtedy królowie Kartli, Azork i Armazel, zwołali Osetyjczyków i Leków. I przyprowadzono Osetyjczyków, dwóch braci-olbrzymów, Bazuka i Abazuka, wraz z wojskiem osetyjskim. Przyprowadzili oni ze sobą Durdzuków i Didojców. A kró-

სათა შემოიკრიბნეს სპანი თუსნი და შეკრბა ესე ყოველი სომრავლე ურიცხუ. და სიმარჯუთ გარულად შეკრბეს, ვიდრე შეკრბებოდეს სპანი სომეხთანი. და შევიდეს ესენი სომხითს და უგრძნეულად წარმოსტყუენეს სირაკუანი და ვანანდი ბაგრევანამდე და ბასიანამდე, და შეიქცეს და ჩაგყუენეს დამგი ვიდრე ნახჭევანამდე, და აღიღეს გყუე და ნაგყუენავი ურიცხუ, და აღივსნეს ყოველი-თავე ხუასგავითა, და გამოვლეს გზა ფარისოსისა

მაშინ სუმბაგ ბივრიგინამან მოუწოდა სპათა სომხითისათა, და შეკრბეს მსწრაფლ სომეხნი და დევნა უყვეს. ხოლო ესე ყოველნი ჩრდილონი განსრულ იყვნეს მტკუარსა და მისრულ იყვნეს კამბეჩოანს, და დაებანაკათ იორსა ზედა, და განიყოფდეს გყუესა და ნაგყუენავსა. მაშინ სუმბაგ წარავლინა მოციქული და რქუა: „რომელი აღგილიათ ნაგყუენავი სომხითით, პირუტყვ, ოქრო, ვეცხლი და ნაქსოვი, ყოველი მომინიჭებია თქვენდა; და რომელი დათხეულ არს სისხლი სომეხთა თქვენ მიერ, იგიცა უძებნელ იყოს თქვენ ზედა; გარნა რომელი აწე გყავს კაცი გყუედ, განუგევეთ და წარვედით მშულობით, გამდიდრებულნი და აღსავსენი ყოველითავე. ხოლო მათ პასუხი მიგეს ესრეთ ვითარმედ: „არა სხუად შემოვედით სომხითს, არამედ ძიებად შენდა და ვერა გპოვეთ შენ. და აწ მოვედ ჩუენდა, მიიღე ნაწილი შენი, თუ არა მოვიდეთ შენდა, სადაცა იყო და ვერ განერე კელთაგან ჩუენთა ცოცხალი“.

მაშინ სუმბაგ ბივრიგინამან განვლო მტკუარი. და ბაზოკ ოვსთა მეფემან სთხოვა მუქარა, მიუგზავნა მოციქული და ითხოვა თავის-თავ ბრძოლა. ხოლო სუმბაგ აღიჭურა და აღჯდა ვარსამაგსა თუსსა და განვიდა განწყობილთა შორის. და მუნით გამოკლა ბაზოკ. და აღიზახნეს ორთავე და მიეგევენეს. და სცა სუმბაგ ჰოროლნი სარგყელსა ზედა, და განავლო ბურვით წყრთა ერთი, აღილო ცხენისაგან და დასცა ქუეყანასა ზედა. მაშინ მიეგევა ანბაზუკ შუელად ძმასა თუსსა, ხოლო მოსწუადნა სუმბაგ ჰოროლნი იგი, მიეგება და ეგრეთვე მასცა სცნა და განავლო, აღილო და დასცა ქუეყანასა ზედა. და თქუა: „ესე სომეხთა დედათა და მამათა, ყრმათა ჩულთათუს, რომელნი თქვენ მოსრენით“. მაშინ სპათა მათ ყოველთა ოვსთა, ლეკთა და ქართველთა, და ყოველთა მათ ჩრდილოთა ნათესავთა ერთპირად აღიზახნეს და თქუეს: „ვინათგან მოკლნეს ძმანი ისი ორნი, 30 თაენი გოლიათობისა ყოვლისანი, სიკუდილი ჩუენი არად შესარცხელ არს“.

და უფროხსად განბოროგნეს და შეკრბეს ყოველნი სპასალარობასა ქუეშე არზოკ და არმაზელისსა, ქართველგა მეფეთასა, და ყოველნი მიეგევენეს სუმბაგს და სპათა სომხითისათა. მაშინ იქმნა ბრძოლა დიდძლი მათ შორის, და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა სამ ქამითგან ვიდრე მეცხრედ ქამამდე. და მოწყდა ორგნითვე ურიცხუ, და აღკდა მტუერი, და დღე ბნელ იქმნა ვითარმცა ღამე. და აღრეულ იყვნეს ერთგან და ვერღარა იცნობდეს ერთმანეთსა მტურისა მისგან.

მაშინ იძლია ბანაკი ჩრდილოხსა სომეხთაგან, მეოგ იქმნეს და დაიფანჩნეს ყოველნივე, მიუდგა სუმბაგ, მრავალთაგან მრავალთა მოწყლული, და სდევნა ღამემდე. და მოხრნა ყოველნი ოვსნი და ლეკნი, რომელთაგან მცირედნი დაურჩეს; ხოლო ქართველნი უფრო დარჩეს სამეოგოთა გზათა მეცნიერებისაგან. და შემოიხუეწნეს ორნივე მეფენი ქართლისანი მცხეთას, მოწყლულნი.

lowie Kartli zebrali swoje wojska. Zgromadziła się ich ogromna liczba. Zebrali się oni sprytnie i dyskretnie przed wojskami ormiańskimi. Weszli do Armenii i opanowali Szirakun, Wanand aż do Bagrewanda i Basiani. W drodze powrotnej obrabowali Daszt do Nachczewaniana, wzięli wielu jeńców i zdobycze i przeszli drogą Parisosa.

Wtedy Sumbat Biwritian wezwał wojska ormiańskie, które zebrały się bezzwłocznie. Ruszył za nimi. A wszystkie plemiona północne, które już przeszły przez Mtkwari, podeszły do Kambeczoani i rozbiły obóz nad rzeką Iori, dzieląc między sobą jeńców i zdobycze. Wtedy wysłał Sumbat do nich gońca i powiedział: „Zostawiam wam całą zdobycz, którą wzięliście z Armenii: bydło, złoto, srebro i tkaniny. Krew Ormian, przelaną przez was, również zostawiam bez zemsty. Lecz jeńców, którzy obecnie znajdują się u was, puśćcie i idźcie w pokój, wzbogaceni i nasyceni wszystkim”. A tamci odpowiedzieli: „Przyszliśmy do Armenii nie po zdobycze, ale żeby znaleźć Ciebie. Lecz nie mogliśmy Cię znaleźć. Teraz Ty chodź do nas i weź swoją cześć. Jeśli nie, to my przyjdziemy do Ciebie, gdzie byś nie był, i nie pozostawimy Cię żywym”.

Wtedy Sumbat Biwritian przeszedł przez rzekę Mtkwari i Bazok, król Osetyjczyków, chciał z nim walczyć. Posłał do niego gońca i wyzwiał go na pojedynek. Sumbat założył zbroję, wsiadł na swego grzywiastego konia i stanął przed wojskiem, z którego wyszedł Bazok. Wydobyli z siebie okrzyk i rzucili się na siebie. Sumbat uderzył kopią w korpus i kopia wyszła przez plecy na długość łokcia. Podniósł Bazoka z konia i rzucił go na ziemię. Wówczas Anbazuk rzucił się na ratunek swemu bratu, ale Sumbat podniósł kopię, stanął naprzeciw, uderzył również i jego (Anbazuka) i przebił go na wylot. Podniósł go (Anbazuka), rzucił na ziemię i powiedział: „To za kobiety, mężczyzn i niemowlęta ormiańskie, których zamordowaliście”.

Wtedy wszystkie wojska Osetyjczyków, Leków, Gruzinów i wszystkich plemion północnych wydały jeden okrzyk i zawołały: „Skoro zabito tych dwóch braci, twórców wszelkiej waleczności, to życie nasze nic nie jest warte”. Stali się bardziej okrutni i zebrali się wszyscy pod przewodnictwem królów Kartli – Azorka i Armazela i napadli na Sumbata i wojska ormiańskie. Wielka bitwa odbyła się wówczas między nimi i trwała od godziny trzeciej do dziewiątej. I zginęło wielu ludzi z obu stron. Od podniesionego pyłu zgasł dzień i zamienił się w noc. Pomieszało się przeciwnicy i nie mogli rozpoznać się w tumanach kurzu.

Wówczas doznali klęski północni Ormianie. Uciekli oni i rozbiegli się wszyscy. Sumbat, który doznał wielu ran, ruszył za nimi. I gonił ich do nocy. Zabił znaczną liczbę Osetyjczyków i Leków, a pozostało ich niewiele. Wśród Gruzinów zostało więcej żywych dzięki temu, że znali oni drogę ucieczki. Poranieni królowie Kartli schowali się obaj w Mccheta.

მაშინ სუმბაგ გამარჯუებული შემოვიდა ქართლად, და მოაოხრა ქართლი, რომელი პოვა ციხეთა და ქალაქთა გარე; ხოლო ციხე-ქალაქთა არა ჰბრძოდა, რამეთუ არა მზა იყო მსწრაფლ გამოსლვისაგან. არამედ აღაშენა ციხე ქუეყანასა ოძრკევისასა, რომელსა ეწოდების სამცხე, ადგილსა, რომელსა ჰქვან 5 დემოთი, მოკიდებულად მთასა ღადოსსა. და დაუგევნა მას შინა ლაშქარნი შემწედ წუნდელთა და მაბრძოლად ოძრკეველთა და წარვიდა.

ხოლო მეფენი ქართლისანი, არზოკ და არმაზელ, სიფიცხლითა გულისა მათისათა არა შეუშინდეს, არამედ განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი თჳსნი, განწირნეს ყოველნი ველნი ქართლისანი და არა დასცხრეს კირთებისაგან 10 სომეხთა ზედა.

და იწყეს ოვსთა ძებნა სისხლისა მათისა სომეხთა ზედა, გარდამოვიდოდეს ქართლად და დაემეგობრნეს ქართველთა, და აღერივნეს ერთად ოვსნი და ქართველნი. და მარადის ბრძოდეს სომეხთა.

და იყო ოძრკეს ქალაქსა შინა ერისგავი მეფისა არმაზელისი, აზნაურთაგან 15 ნი, და იგი დადგრომილ იყო სარწმუნოებითა ერთგულებასა ზედა არმაზელისსა, და მას შეეწყოდს მეგრელნი. ხოლო წუნდელნი და დემოთელნი შეეწყოდეს ერთმანერთსა, და დაუცხრომელად იბრძოდეს. და უფროსი ბრძოლა მათი იყვის მდინარესა ზედა, რომელსა ჰქვან ნოსტე.

და იყო კლარჯეთს ერისთავი აზოკ მეფისა, აზნაურთავეგანი. და იგი 20 ავნებდის საზღვართა სომხითისათა, ქუეყანასა პარსლისასა, რომელ არს გო, და ვერავინ შევიდოდა მავნე კლარჯეთს. რამეთუ შეუვალი და მაგარი იყო ტყითა და კლდითა, და მკუდრნი კლარჯეთისანი იყვნეს კაცნი მკურცხნი და მკედარნიცა.

ხოლო თუთ მეფენი ქართლისანი მცხეთით გაემართოდინ სომხითს გზასა 25 აბოცისსა, და მარადის ესრეთ ჰკრფებოდეს ქართველნი. მაშინ წარმოემართა ძალითა თჳსითა ყოვლითა არგაშან, მეფე სომეხთა, და სპასპეგი მისი სუმბაგ ბივრიგიანი. ხოლო ქართველთა განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი, და მოირთეს ძალი ოვსეთით და განავსნეს ციხენი და ქალაქნი. და მოვიდეს სომეხნი და დადგეს მცხეთას, და ჰბრძოლა ხუთ თუე. და ღლეთა ყოველთა იყვის ბრძოლა 30 ბუმბერაზთა. მაშინ შესჭირდა ქართველთა და ოვსთა, ითხოვეს მშულობა, და აღუთქვეს მორჩილება და არღარა ძიება სისხლისა და ზღვარისა. მაშინ ისმინა სომეხთა მეფემან ვედრება მათი. და ქმნეს ფიცი და აღთქმა, და დაიმონნა ქართველნი და ოვსნი სომეხთა მეფემან, და წარვიდა.

ხოლო გარდაქდეს ამას შინა წელნი რაოდენნიმე. და აღაშენა ქართლი 35 მოოკრებული სომეხთაგან. მაშინ უცალო იქმნეს სომეხნი, რამეთუ იწყეს ბრძოლა სპარსთა და ბერძენთა. და პოვეს მას შინა კამი მარჯუე ქართველთა და ოვსთა იწყეს კირთებად სომეხთა. რამეთუ სპანი სომეხთანი ყოველნი და ორნი ძენი მეფისანი და სუმბაგ იყვნეს ბრძოლად სპარსთა. და ვითარ განამრავლეს ქართველთა და ოვსთა ვნება სომეხთა ძესა თჳსსა ზარენს, და წარმოგ- 40 ზაენა ქართველთა ზედა.

ხოლო შეკრბეს ქართველნი და ოვსნი, და მიეგებნეს ქუეყანასა ჯავახეთისასა. და ეწყუნეს და სძლიეს ქართველთა და ოვსთა, და აოგეს ზარენ, ძე

Wtedy Sumbat zwycięsko wstąpił do Kartlii i spustoszył ją. Zniszczył wszystko, co znalazł, poza twierdzami i miastami. Nie walczył przeciwko twierdzom i miastom, bo nie był gotów na to przez nagłość owych napadów. Wybudował zamek na górze Gado, w rejonie Odzrchewi, który nazywa się Samche, w miejscowości zwanej Demoti. Pozostawił on w zamku wojska, jako pomoc mieszkańcom Cundy, by prowadzili walki z Odzrchewcami, i odszedł. Lecz królowie Kartli, Azork i Armazel, dzięki swojej wytrzymałości, nie przestraszyli się, a wzmocnili swe zamki i miasta. Poświęcili równinę Kartlii. Nie zaprzestali walki z Ormianami. I zaczęli Osetyjczycy mścić się na Ormianach. Wkroczyli oni zza gór do Kartlii, weszli w sojusz z Gruziniami i nieustannie walczyli z Ormianami.

W mieście Odzchre mieszkał eristaw króla Armazela z rodu Aznaurów. Był on wierny Armazelowi. Pomagali mu Megrelczycy, a Cundziowicze i Demotincowicze pomagali sobie nawzajem. Wojna trwała cały czas. Główna bitwa między nimi odbyła się nad rzeką Noste.

W Klardzeti mieszkał inny eristaw króla Azorka z Aznaurów, który również czynił szkody granicom Ormian, rejonowi Parchali, to znaczy Tao. Do Klardzeti nie mógł trafić nikt z wrogów, ponieważ miasto Klardzeti było ufortyfikowane i niedostępne dzięki lasom i skałom, a mieszkańcy byli zarówno wojownikami pieszymi, jak i konnymi.

Sami królowie Kartli niejednokrotnie kierowali się do Armenii z Mchety drogą do Aboti. Gruzini ciągle walczyli. Wtedy wyruszył Artaszan, król Ormian, ze wszystkimi swoimi siłami. I uratował go Sumbat Biwritian. Gruzini wzmocnili twierdzę i miasto. Dołączyły do nich siły zbrojne z Osetii, które wypełniły miasto i twierdzę. Przyszli Ormianie i stanęli przed Mchetą. I walczyli przez pięć miesięcy. Codziennie odbywały się bitwy między bohaterami. Wtedy Gruzini i Osetyjczycy zaczęli odczuwać trudności. Poprosili o rozejm i obiecali Ormianom, że będą pokorni i nie będą dążyli do zemsty krwi i odnowienia granic. Król Ormian posłuchał ich. Złożyli (Gruzini i Osetyjczycy) przysięgę i dali obietnicę. Król ormiański ujarzmił Gruzinów i Osetyjczyków. I odszedł.

Minęło kilka lat i znowu miasto Kartlia, spustoszone przez Ormian, odżyło. Wtedy Ormianie byli zajęci, bo zaczęła się wojna między Persami i Grekami. W tych warunkach Gruzini i Osetyjczycy znaleźli dogodny czas. Zaczęli napadać na Ormian, ponieważ wszystkie wojska ormiańskie, dwóch synów króla i Sumbat walczyli z Persami. Kiedy Gruzini i Osetyjczycy zaczęli bardziej szkodzić Ormianom, wówczas król Artaszan zebrał wojska, które zostały w kraju, przekazał je swojemu synowi – Zarenowi i wyruszył na Gruzinów.

Gruzini i Osetyjczycy połączyli się. Spotkali się z Ormianami przy Dżawacheti i stoczyli walkę z nimi. Gruzini i Osetyjczycy odnieśli zwycięstwo. Zaren, syn króla ormiańskiego, uciekł, a oni zniszczyli całe

სომეხთა მეფისა, და მოსრეს სპა მისი ყოველი და სდევნეს საზღვართამდე სომხითისა; მიეწივნეს ბარენს, ძესა მეფისა, და შეიპყრეს იგი გბისა მის პირსა, რომელსა რქვან ცელი, და უკმოიყვანეს.

- 5 ხოლო ოვსთა ჰნებვიდა მოკლვა მის ბარენისი სისხლისათჳს მეფეთა მათთასა, არამედ ქართველთა დაიცვეს ცოცხლებით ძიებისათჳს საზღვართა მათთასა, და დსუეს პყრობილად ციხესა დარიალანისსა. ვერ ძებნეს სომეხთა, რამეთუ უცალო იყვნეს საპრსთაგან.

- მაშინ წელსა მესამესა მოვიდა სუმბაგ ბივრიგიანი და ორნი ძენი მეფისანი, არგავამ და გივრან, ყოვლითა სპითა სომხითისათა. მაშინ მეფეთა ქართლი-
10 სათა უბრძანეს ქუეყანასა მათსა შელგოლვა ციხეთა და ქალაქთა, და დადგეს თრიალეთს. და აღდგეს მათ შორის მოციქულნი და დაიბაზნეს: მისცეს ქართველთა ძე მეფისა შეპყრობილი, და აღუთქუეს შეწევნა ესრეთ: „უკეთუ ვინ აღდგეს მგერი თქუენ ზელა და მოღმართ ჰბრძოლით,ათას-ათასითა მკვდრითა ჭურვილითა შეგწვოლით“. და ესეცა აღუთქუეს ქართველთა, ვითარმედ:
15 „ქალაქსა ამას ჩუენსა დრამა არგამან მეფისა ხაგითა დავსცეთ“.

ხოლო ამისთჳს სომეხთა უკმოსცეს საზღვარი ქრთლისა, ქალაქი წუნდა და ციხე დემოთისა,ჯავახეთი და არგანი. და მიერითგან იქმნეს მოყუარე სომეხნი და ქართველნი და ოვსნი. და სამნივე ერთობით ბრძოლდეს მგერთა.

- და აღესრულეს არზოკ და არმაზაელი, ნუგეშინის-ცემულნი დიდად. რამე-
20 თუ სიმკნითა მათითა უკუმოიხუნეს საზღვარნი ქართლისანი.

და შემდგომად მათსა მეფობდეს შვილნი მათნი: არმამს – ამამასპ და შინა ქართლს – დეროკ.

და შემდგომად მათსა მეფობდეს სვილნი მათნი: არმამს – ფარსმან ქუელი და შინა ქართლსა – მირდაგ.

- 25 აქამომდე ესე მეფენი ყოველნი ორ-ორნი იყვნეს მოყურობასა ზელა: ერთგან მოყუარენი ვისნიმე და ერთგან მგერნი ვისნიმე. მაშინ ამან მირდაგ ქართველმან მოიყვანა ცოლი სპარსნი, ნათესავი მეფეგა, და წუევითა სპარსთათა მგერ ექმნეს ფარსმან ქუელსა არმაზელსა, და განიბრაზა მუხთლად სიკუდილი ფარსმან ქუელისა. და მოხადა მირდაგ ფარსმან ქუელსა სახლსა თჳსსა რეცა
30 მიჯლიშად და განცხრომად. რომელი ესე უთხრა ვინმე ფარსმან და განაკრძალა. ხოლო იგი არღარა მივიდა.

- მიერითგან იქმნეს მგერ ურთიერთას, და მირდაგს შეეწოდეს სპარსნი, ხოლო ფარსმან სომეხნი. და ესე მირდაგს შეეწოდეს სპარსნი, ხოლო ფარსმან სომეხნი. და ესე მირდაგ იყო კაცი ურვილი და მოსისხლე, ხოლო ფარსმან
35 ქუელი იყო კაცი კეთილი და უხვად მომნიჭებელი და შემნდობელი, ასაკითა სუენიერი, განითა დიდითა და ძლიერი, მკნე მკედარი და სემმართველი ბრძოლისა, უშიში ვითარცა უკორცო და ყოვლითავე უმჯობესი ყოველთა მეფეთა ქართლისათა,რომელნი გარდაცვალებულ იყვნეს უწინარეს მისსა. ესე უყუარდა მირდაგის კერძოთა ქართველთა და სძულდა მირდაგ მესისხლე-
40 ობისა და მედგრობისა მისისათჳს და გამოერთნეს უმრავლესნი მირდაგისაყა კერძნი, ემძლავრა ფარსმან ქუელი და აოგა მირდაგ მეფე. და წარვიდა მირდაგ სპარსეთად.

jego wojsko. Ścigali go do granic Armenii, dogonili Zarena, syna króla. Schwytali go na brzegu jeziora Celi i zmusili, by wrócił.

Osetyjczycy chcieli śmierci Zarena, by pomścić krew swoich królów. Gruzini pozostawili go jednak żywego, mając za cel odnowienie swoich granic. Wsadzili go do twierdzy Darialan. Ormianie nie mogli stanąć w (jego) obronie, ponieważ byli zajęci walką z Persami.

Po trzech latach od tego zdarzenia przyszedł Sumbat Bibritian i dwóch synów króla, Artawaz i Tiran, z całym wojskiem ormiańskim. Wtedy królowie Kartlii nakazali całemu narodowi schować się w twierdzach, miastach i w górach. Ormianie ulokowali się w Trialeti. Posłańcy z obu stron zawarli sojusz. Gruzini oddali Ormianom księcia, który był u nich w niewoli, i obiecali pomoc na następujących zasadach: „Jeśli ktokolwiek z waszych wrogów będzie walczył z wami, my, obaj królowie, osobiście z wojskiem naszym, będziemy z wami i pomożemy wam. W przypadku, gdy będziecie walczyć z kimkolwiek, to każdy z królów jako pomoc wystawi tysiąc uzbrojonych jeźdźców”. Gruzini obiecali również, że będą bić monety z wizerunkiem króla Artaszena.

W zamian za to Ormianie oddali im przygraniczne ziemie Gruzji – miasto Cundu, twierdze Demowi, Dżawacheti i Artani. Od tego czasu pozostawali Ormianie, Gruzini i Osetyjczycy we wzajemnej miłości i wszyscy razem walczyli przeciwko wrogom.

Potem zmarli Azork i Armazel, którzy doznali wielkiej radości, bo dzięki swojemu męstwu odzyskali oni granice Kartlii. Po nich panowali ich synowie: w Armazi – Amasp, a w wewnętrznym mieście – Derok.

Po nich panowali ich synowie: w Armazi – Parsman Waleczny, a w Szyda (wewnętrznym) Kartlii – Mirdat.

Przedtem wszyscy królowie, panujący jednocześnie, pozostawali we wzajemnej miłości, wspólnie okazywali miłość i wrogość w stosunku do innych. Mirdat, król Kartlii, wziął sobie za żonę Persjankę z królewskiego rodu i zgodnie z przepowiednią Persów stali się oni wrogami Parsmana Walecznego Armaskiego. Mirdat postanowił zabić Parsmana Walecznego. Zaprosił go do swojego domu rzekomo na ucztę i dla rozrywek. Jednak ktoś zawiadomił Parsmana i ostrzegł go. I nie poszedł on do Mirdata.

Od tego czasu stali się oni wrogami. Mirdata wspierali Persowie, a Parsmana – Ormianie. Mirdat był człowiekiem próżnym i żądnym krwi, a Parsman Waleczny – dobrym, szczodrym, wyrozumiałym, przystojnym, wysokim, potężnym, śmiałym i odważnym w walkach, nieustraszoną, jak istota bezcielesna. I był on najlepszy ze wszystkich królów Kartlii, którzy przed nim panowali. Lubili go także Gruzini z obozu Mirdata, nie-nawidząc tego ostatniego za jego krwiożerczość i wiarołomstwo. I dołączyła większość zwolenników Mirdata do niego (Parsmana). Zwyciężył Parsman Waleczny i zmusił króla Mirdata do ucieczki do Persji.

ხოლო იყო მაშინ სპასპეგი ფარსმან ქუელისა, ეგრეთვე ქუელი და გოლიათი სახელით ფარნავაზ, ესე ფარნავაზ ძუძუსმგე იყო ფარსმანისი, სარწმუნო, ერთგული და მისანდობელი. და იგი დაადგინა შიგა ქართლსა, ადგილსა მირდაგისსა. და ყოვლადვე იყვის ფარნავაზ სპასპეგი ქართლსა შინა, ხოლო მეფე

5 ფარსმან ქუელი იარებოდის და განაგებდის სამეფოსა თუსსა.
 მაშინ მირდაგ გამოყვანნა სპარსნი, სპანი ძლიერნი, და მომართა ფარსმანს, ხოლო ფარსმან შემოკრიბნა სპანი ქართლისანი, და მოირთო ძალი სომხითით, და მიეგება იწროთა რკინის-კევისათა. და იწყეს ბრძოლად ბუმბერაზთა დღეთა მრავალთა; და უკეთუ გამოჩნდის ბუმბერაზი

10 სპარსთა შორის, რომელსა ვერ ებრძოდინ ბუმბერაზნი ქართლისა და სომხითისანი, მას გელა განვიდის თუთ ფარსმან, ანუ სპასპეგი მისი ფარნავაზ, და ესრეთ აჯობიან და სძლიან. და მას ბრძოლასა შინა მოკლა ფარსმან მეფემან ჩუღმეგი ბუმბერაი სპარსთა, ხოლ სპასპეგმან მისმან ფარნავაზ მოკლა ოცდასამი.

15 მაშინ იყო სპარსთა შორის კაცი ერთი გოლიათი, სახელით ჯუმბერ, რომელი ლომსა კელთა შეიპყრობდა. და მან სთხოვა ბრძოლა თავისთავ მეფესა ფარსმან. ხოლო ფარსმან ქუელი სიხარულით აღიჭურვა და განვიდა. და აღიმახნეს ორთავე კმითა ბრძოლისა მათისა ემსგავსა კმასა ქუხილისა და გეისასა. ჯობა ფარსმან, ჩამოაგლო და მოკლა, და მოიქცა სპისა თუსისა

20 კერძო, და კმაყო კმითა მაღლითა და რქუა მათ: „აჰა, ლომნი მძუნვარენო, ცხოვარნი დასეგყულნი!“.

მაშინ მიეგვენეს ქართველნი და სომეხნი სპარსთა გელა, აოგნეს და მოსწყუნეს და გყუე ყენეს ურიცხუნი, და წარვიდა მირდაგ მეოგი სპარსეთადვე. და წელსა მეორესა კუალად მოვიდა მირდაგ სპითა უძლიერისითა.

25 ხოლო ფარსმან ქუელმან შემოკრიბნა სპანი მირდაგის სპათა ოდენნი. მოვიდა მირდაგ და დადგა ჯაჭუს, და ეგრეთ ყოველგა დღეთა იბრძოდინ ბუმბერაზი, ხოლო სპასპეგმან ფარნავაზ თექუსმეგი ბუმბერაზი.

მაშინ ფარსმან მეფემან სიფიცხიგა გულისა თუსითა, და დაესხა. და წარვიდა მირდაგ მეოგი სპარსეთადვე. და მიერითგან განითქუა სახელი

30 ფარსმან ქუელისა და სპასპეგისა მისისა ფარნავაზისი. და წინამძღუარ ექმნა სპათა ქართლისა და სომხითისათა. და იწყო ბრძოლად სპარსგა და შესლვად სპარსეთს. და ვერდარა ოდეს ვინ წინა აღუდგა ფარსმან ქუელსა.

მაშინ სპარსთა გება ყვეს სიმარჯუე ესე, რამეთუ მოიყვანეს მზარეუ-

35 ლი ერთი, და აღუთქუეს. მას კეთილი დიდი და რქუეს ესრეთ, ვითარმედ: „წარვე და შემწყყნარე ფარსმან ქუელსა, და წარიგანე შენ თანა წამალი სასიკუდინე, და შეუზავე საჭმელსა განა მისსა და შეაჭამე“. ხოლო წარვიდა მზარეული იგი და ყო ეგრეთ, ვითარცა უთხრეს სპარსთა მათ. და ესრეთ მოკლა ფარსმან მეფე ქუელი.

40 მაშინ იქმნა გლოვა და გირილი, და გყება ყოველთა გელა ქართველთა წარჩინებულთგან ვიდრე გლახადმდე. და იგყებდეს ყოველნი თავთა თუსთა ყოველთა შინა ქალაქთა და დაბნებთა, რამეთუ დასხდიან მგოსანნი გლოვი-

W tym czasie dowódcą wojsk Parsmana Walecznego był mąż równie waleczny i potężny – Parnawaz. Parnawaz był mlecznym bratem Parsmana. Był człowiekiem zaufanym, wiernym i oddanym. Posadzili go na tronie w Szyda Kartlii zamiast Mirdata. Parnawaz był również dowódcą wojsk całej Kartlii, a król Parsman Waleczny jeździł wszędzie i rządził w swoim królestwie.

Wtedy Mirdat z wojskiem Persów wyruszył przeciwko Arsmanowi. Arsman zebrał wokół siebie wojsko gruzińskie, dołączył do niego siły z Armenii i spotkał wroga w cieśninie Rkinis-chewi. Tytani walczyli przez wiele dni. Jeśli wśród Persów pojawiał się heros, z którym nie byli w stanie walczyć bohaterowie gruzińscy i ormiańscy, to przeciwko niemu wychodził sam król Parsman albo dowódca jego – Parnawaz. W taki sposób zwyciężali. I w tej walce król Parsman zabił siedemnastu bohaterów perskich, a dowódca Parnawaz – dwudziestu trzech.

Wówczas spośród Persów wystąpił jeden tytan o imieniu Dżumber, który gołymi rękami mógł złapać lwa. Zaproponował on królowi Parsmanowi, by walczył z nim sam na sam. Parsman Waleczny uzbroił się i wystąpił. Obaj wydali przeraźliwy okrzyk i rzucili się na siebie. Walczyli mieczami. Szum walki był podobny do grzmotu. Zwyciężył Parsman, zrzucił Dżumbera z konia i zabił go. Wtedy zwrócił się on (Parsman) w stronę swojego wojska i powiedział głośno: „O, lwy brutalne, oto są owce pobite gradem!”

Rzucili się Gruzini i Ormianie na Persów. Zabili i zniewolili wielu z nich. I uciekł Mirdat z powrotem do Persji. Następnego roku znowu przybył z jeszcze silniejszym wojskiem. Parsman zebrał swoje wojsko piesze i konne i rozbił obóz w mieście Mccheta, ponieważ nie miał wojsk równych ilościowo wojskom Mirdata. Przybył Mirdat i stanął przy Dżaczu. Znowu codziennie odbywały się walki bohaterów, w których sam Parsman zabił dwunastu tytanów, a dowódca wojska Parnawaz – szesnastu.

Król Parsman, który miał waleczne serce, nie interesował się liczebnością Persów i wystąpił o świecie ze swym wojskiem. Los podarował mu zwycięstwo, opanował ich obóz i zabił wielu wrogów. Część z nich uciekła. Również Mirdat uciekł do Persji. Od tego czasu imiona Parsmana Walecznego i jego dowódcy Parnawaza stały się sławne. Parsman został przywódcą wojsk gruzińskich i ormiańskich i zaczął walczyć z Persami. I nikt więcej nie przeciwstawiał się już Parsmanowi Walecznemu.

Wtedy Persowie wykazali się sprytem. Przyprawdzili pewnego kucharza, obiecując mu wielkie dobra, i powiedzieli: „Idź i wejdź do łask Parsmana Walecznego. Weź ze sobą truciznę, zmieszaj ją z jedzeniem Parsmana i daj mu to spożyć”. Kucharz zrobił wszystko, co powiedzieli mu Persowie. W taki sposób zgładził on walecznego króla.

I wtedy podniósł się płacz, szlochanie i krzyk wśród Gruzinów, poczynając od bogaczy, a kończąc na biedakach. Uderzali się wszyscy po gło-

სანი, და შეკრბიან ყოველნი და აკსენებდიან სიმკნესა და სიქუელესა, და სიშუენიერრესა და სახიერებასა ფრასმან ქუელისასა, და იგყოდიან ესრეთ: „ვაა ჩუენდა, რამეთუ მოგუძინა სუემან ბოროტმან, და მეფე ჩუენი, რომლისაგან კსნილ ვიყვენით მონებისაგან მტერთასა, მოიკლა იგი აცთა მგრძნე-
5 ბელთაგან, და აწ მივეცენით ჩუენი წარტყუენვად ნატესავთა უცხოთა“.

მაშინ გამოვიდეს სპარსნი და გამოიგანეს თანა მირდაგ, და დაიპყრეს ქართლი, და მისცეს მირდაგს ნაწილი მისი. ხოლო ნაწილი ფარსმანისი თუთ დაიჭირეს, და დაუტევეს ერისთავი არმაზს, ხოლო ფარნავაზ სპასპეგმან წარიყვანა ცოლი და ძე ფარსმან ქუელისა, და ივლტოდა, და მივიდა სომხითს. რამეთუ სომეხთა მეფისა
10 ასული იყო ცოლი ფარსმანი. და დაიპყრეს ქართლი მირდაგ და ერსთავმან სპარსთამან. ხოლო მეგრნი დადგეს ერთგულობასა ფრასმან ძისასა.

ხოლო მას ეამსა მოყუარე იყვნეს სომეხნი და ბერძენნი. მაშინ სომეხთა მეფემან მოირთო ძალი ბერძენთაგან, და წარმოემართა ბრძოლად სპარსთა და ქართველთა. იერნეს მეგრნი, და შეკრბა სიმრავლე ურიცხუ. მაშინ მირდაგ
15 და ერსთავმან სპარსთამან მოირთეს ძალი სპარსეგით. ხოლო სომეხნი და ბერძენნი და მეგრნი შტავიდეს შიგა ქართლს, და მუნ მიეგებნეს სპარსნი და ქართველნი მდინარესა ზედა, რომელსა ჰქვან ლიახუ.

და მუნ იქმნა ბრძოლა მათ შორის ადგილსა, რომელსა ჰქვან რეკაჲ. და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუ, იძლივნეს სპარსნი და ქართველნი, და მოკლეს
20 მირდაგ და ერისთავი სპარსეთისა, და მოსრნეს სპანი მათნი.

და დასუეს მეფედ ძე ფარსმან ქუელისა, რომელსა ერქუა ადამი. და სამ წელ ოდენ მეფობდა და მოკუდა. და დარჩა ძე მისი წელიწდისა ერგისა ყრმა; ვიდრე აღიზარდებოდა ყრმა იგი, მეფობდა ღედა ადამისი, ცოლი ფარსმან ქუელისა, რომელსა სახელი ერქუა ლადანა.
25

და ვითარ აღიზარდა ძისწული ფარსმან ქუელისა, სახელით ფარსმანვე, მეფობდა იგი.

ხოლო მეფობდა ესე ფარსმან ყოველსა ქართლსა ზედა, და ესუა ძე, და უწოდა სახელად ამაზასუ. და შემდგომად ამისსა მოკუდა ფარსმან, და სემდგომად მისსა მეფობდა ძე მისი ამაზასუ.
30

ესე ამაზასუ იყო კაცი ძლიერი და დიდი გოლიათი, მსგავსი ფარსმან ქუელისა. და ამისა მეფობასა გარდამოვიდეს ოვსნი, სპანი დიდნი გზასა დვალეთისასა. ხოლო ვერ იგრძნა ამაზასუ მეფემან გარდამოსლვა ოვსთა ვიდრე გარდამოვლამდე მთისა. მოვიდეს ოვსნი და დადგეს ლიახუსა ზედა რვა დღეს განსუენებად, და არა სადა განვიდა მარბიელი, რამეთუ ქალაქისა მცხეთისა შემუსრვად
35 მოსრულ იყვნეს.

მაშინ ამაზასუ მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა ქართლისათა. და მოვიდეს ერისთავნი აღმოსავალისანი: ერისთავი კახთისა, ერისთავი ხუნანისა, ერისთავი სამშუღლისა. და შემოკრბეს მკედარნი სპასპეგისანი; და ვიდრე მოსლვადმდე დასავლეთისა ერისთავისა, მოვიდეს ოვსნი ჩრდილოთ კერძოთა ქალაქისათა,
40 რომელსა არს მუხნარი.

მაშინ ამაზასუ მეფემან განაგუნა ციხენი და კარნი მცხეთისანი ლაშქართა. და იყო სიმრავლე ქუეითთა მცხეთელგა, რომელნი კართა და ზღუდითა სცვი-

wach, w miastach i na wsiach. Zbierali się, przypominali męstwo, waleczność, piękno i miłosierdzie Parsmana Walecznego, lamentując: „Dopał nas zły los. I król nasz, dzięki któremu zostaliśmy wybawieni od niewoli, został zabity przez ludzi-czarowników . I teraz jesteśmy skazani na niewolę, na zniewolenie przez obce plemiona”. Wtedy wystąpili Persowie, zabrali ze sobą Mirdata i zdobyli Kartlię. Dali Mirdatowi część jego państwa, a część Parsmana zajęli sami i zostawili w Armazi władcę. Dowódca Parnawaz z żoną i synem Parsmana Walecznego uciekli do Armenii, ponieważ żona Parsmana była córką króla Ormian. Mirdat i władca perski zdobyli Kartlię, ale Megrelczycy pozostali wierni synowi Parsmana.

Ormianie i Grecy żyli wówczas w dobrych stosunkach. Król Ormian połączył siły z Grekami i wyruszył na walkę z Persami i Gruzinami. Do nich dołączyli Megrelczycy i zebrała się ich ogromna liczba. Wtedy Mirdat i władca perski zawezwali nowe siły z Persji.

Ormianie, Grecy i Megrelczycy przybyli do Szyda Kartlii. Nad rzeką, która nazywa się Liachwi, spotkali ich Persowie i Gruzini. I tam, w miejscowości zwanej Recha, odbyła się między nimi walka. Zginęło po obu stronach wielu ludzi. Persowie i Gruzini ponieśli klęskę. Zginęli Mirdat i władca perski, a ich wojska zostały rozgromione.

Na tronie zasiadł syn Parsmana Walecznego, który miał na imię Adam. Panował on tylko trzy lata i zmarł. Pozostawił po sobie roczne dziecko – syna. Dopóki dziecko rosło, panowała matka Adama, żona Parsmana Walecznego – Gadana.

Kiedy dorósł wnuk Parsmana Walecznego, który również miał na imię Parsman, zaczął on królować.

Panował ów Parsman w całej Kartlii i miał syna, który miał na imię Amazasp. Po śmierci Parsmana panował jego syn Amazasp.

Król Amazasp był człowiekiem potężnym, bohaterem, podobnym do Parsmana Walecznego. Za jego panowania wystąpiło przeciwko niemu liczne wojsko Osetyjczyków. Szli oni drogą Dwaleti i Amazasp nie widział ich, dopóki Osetyjczycy nie przekroczyli gór. Osetyjczycy stali nad rzeką Liachwi. Odpoczywali tu osiem dni. Nie wysyłali oddziałów do najazdów, bo przyszli zniszczyć miasto Mccheta.

Wtedy Amazasp przywołał wszystkich eristawów Kartli. Przybyli wszyscy eristawowie ze wschodu: eristaw Kachetii, eristaw Chunani, eristaw Samszwilde. Zebrali się również jeźdźcy z Paspeta, lecz przed przybyciem eristawa zachodniego Osetyjczycy zbliżyli się od północy, czyli od Muchnari.

Wtedy król Amazasp skupił w twierdzach i przy bramach swe wojska. Zebrało się również mnóstwo żołnierzy pieszych z miasta Mccheta, którzy bronili bram i murów. Oprócz tych pieszych wojowników

დეს; მათგან კიდე რომელი გარე მეომრად განვიდოდეს, იყო ოცდაათი ათასი ქუეითი ყოვლადვე. და მამიმ სხუა რომელი ჰყვა მკედარი ათი ათასი, და განვიდა ამამასპ და განაწესნა ქუეითნი იგი არგუსა იმიერ და ამიერ სიმაგრეთა შინა კართასა, ხოლო მკედრითა ლაშქრითა განვიდა ადგილსა, რომელსა 5 ჰქჳან საფურცლე. და იპყრა ზურგად ქალაქი და ქუეითნი იგი, რომელ დაეყენნეს კართა შინა.

და იწყეს ბრძოლად ბუმბერაზთა. და განვიდა ამამასპ მშულდიგა, და იწყო სროლად გულითა ფიცხელითა და მკლავიგა ძლიერითა; ებომ შორით ისროლა, რომელ დამართებითა მდგომთა ოვსთაგან არა შეიგყუებოდა და 10 რაცა ინახებოდა სიმორითა, თუ ყოვლად აქუს მშულდი. და მან ჰკრის ისარი, რომელსა ვერ დაუდგის სიმაგრემან საჭურველისამან. და მას ღღესა შინა ამამასპ თავის-თავითა მოკლა ბუმბერაზი თხუთმეტი რჩეული და ცხენი მრავალი. და სხუათაცა ბუმბერაზთა ამამასპითა მოკლნეს ბუმბერაზნი მრავალნი ოვსთანი; და დასდგეს დიდ ვნება ოვსთა ზედა.

15 მას ღღეს შინა შემოვიდა ამამსპ ქალაქად მკედრითა სპითა, ხოლო ქუეითნი იგი დგეს მუნვე ადგილსა ზედა კართა შინა. და ღამესა მას მოემატნეს მკედარნი, რომელნი ვერ მოეგანეს თანა ერისთავთა მათ სისწრაფითა.

და ვითარ გათენდა, კუალდ განვიდა მუნვე ამამასპ და აღიხუნა ოროლ- 20 ნი. და გამოვიდა ოვსთაგან კაცი ერთი, რომელსა ერქუა სახელი ხუანსუა; იგი გამორჩეულ იყო სპათა შორის ოვსთასა. აღიზახნეს ორთავე და მიეგევენეს ურთიერთას; და პირველასავე მისლვასა სცნა ოროლნი ამამასპ, და განვლო ზურგით, და მოკლა იგი. და აღმოიკადა კრმალი, და მიეგევა სხუათაცა ბუმბერაზთა, და მოკლნა ორნი სხუანიცა, შემოიქცა და შემოვიდა 25 ქალაქად მკედრებითურთ. ხოლო ქუეითნი დგეს მუნვე კართა შინა, და მას ღამესა კუალდ მოემატნეს მკედარნი.

ხოლო განიმრახეს დასმა ოვსთა; და განვიდა და დაესხა ოვსთა, განთიადისა ეამსა, მკედრითა და ქუეითითა ყოვლითა, სძლია და აოტა ბანაკი მათი, და მოკლა მეფე ოვსთა და მოსრა ყოველი სიმრაველე მათი.

30 და წელსა მეორესა მორითო ძალი სომხითით, და შეიკრიბნა სპანი თუსნი ყოველნი, და გარდავიდა ოვსეთს. და ვერვინ წინააღულდა და მოგყენა ოვსეთი, და მოვიდა შინა გამარჯუებული.

და შემდგომად ამისსა შეექმნა სილაღე. და იწყო მესისხლეობად. და მოსწყუდნა მრავალნი წარცინებულნი. და ამისთუს მოიბუღლეს იგი ერმან ქართლისა- 35 მან. და მგერი ექმნა იგი სომხებითა, და შეიყუარა სპარსნი.

მაშინ განგდეს ერისთავნი დასავლეთისანი ხუთნი: ორნი ერისთავნი ეგრისისანი, ერთი ოძრკისა, ერთი კლარჯეთისა და ერთი წუნდისა. მრახნეს ესე სომეხთა მეფესა, და ითხოვეს ძე მისი მეფედ, რამეთუ ღისწული იყო ამამასპისი. მაშინ სომეხთა მეფე ზალიგა მრავლიგა წარმოემართა ქართლად, და მო- 40 ირთო ძალი საბერძნეთითცა. და ემრახნეს ოვსთაცა, ხოლო ოვსნი სიახარულითა წარმოვიდეს, რამეთუ მესისხლე იყო ამამასპ მათი. და გარდამოვლეს გზა თაკურისა, და მოვიდეს ერისთავთა თანა ეგრისათა.

poza murami miasta stało jeszcze trzydzieści tysięcy. Król miał nadto pod ręką dziesięć tysięcy jeźdźców. Wystąpił Amazasp i ulokował wojska piesze po obu stronach rzeki Aragwi, w twierdzach przy bramie, a z jeźdźcami wkroczył do miejscowości zwanej Sapurcle, zabezpieczając tyły swego miasta. Wojska piesze ulokował wewnątrz miasta przy bramie.

Zaczęła się walka między bohaterami. Wyszedł Amazasp z łukiem i zaczął strzelać potężną ręką. Wypuszczał strzały tak daleko, że Osetyjczycy stojący naprzeciwko nie mogli dojrzeć, czy w ogóle miał łuk. Król wypuszczał strzały tak, że nawet mocny pancerz nie był w stanie stać im oporu. Tego dnia Amazasp osobiście zabił piętnastu bohaterów i mnóstwo koni, a inni bohaterowie Amazaspą zabili wielu bohaterów osetyjskich, czyniąc im wielką stratę.

Tego dnia wstąpił Amazasp z wojskiem konnym do miasta, a wojsko piesze zostało na swoich miejscach przy bramie. W nocy dołączyły wojska konne, których eristawowie nie mogli przyprowadzić ze sobą wcześniej.

O świcie znowu wystąpił Amazasp, zabierając ze sobą kopię. Wyszedł spośród Osetyjczyków człowiek imieniem Chuanchua. Obaj wydali okrzyk i rzucili się na siebie. Przy pierwszym podejściu Amazasp uderzył go kopią, przebił na wylot i zabił. Z mieczem rzucił się na pozostałych bohaterów. Zabił dwóch z nich i wrócił do miasta z jeźdźcami. Wojsko piesze zostało przy bramie. Tej nocy znowu dołączyły do niego wojska konne.

Osetyjczycy zdecydowali, że napadną na niego (Amazaspą), ale o świcie wystąpił on sam i napadł na Osetyjczyków ze wszystkimi swoimi wojskami pieszymi i konnymi. Pokonał ich. Cały ich obóz uciekł. Król Osetyjczyków został zabity, a jego wojsko rozgromione.

W następnym roku Amazasp dołączył do siebie siły z Armenii. Zebrał całe swe wojsko i wyruszył do Osetii. I nikt nie był w stanie mu się przeciwstawić. Spustoszył Osetię i wrócił do domu jako zwycięzca.

Stał się niewyrozumiały, mściwy. Zabił wielu szanowanych ludzi, przez co znienawidził go naród gruziński. Poczul wrogość w stosunku do Ormian i umiłował sobie Persów i religię perską.

Wtedy odeszło od niego pięciu eristawów zachodnich: dwóch eristawów Egrisi i eristawowie Odzrche, Klardzeti i Cundy. Porozumieli się oni z królem ormiańskim i poprosili go, by oddał im swego syna na króla, gdyż był on krewnym, synem siostry Amazaspą. Wtedy król Ormian z dużym wojskiem wyruszył do Kartlii. Dołączył do siebie siły z Grecji. Porozumieli się oni również z Osetyjczykami. Osetyjczycy wystąpili z radością, ponieważ pragnęli zemsty na Amazaspie. Przeszli drogę Takweri i przybyli do eristawów Egrisi.

მაშინ ამაზასპ მოუწოდა სპარსთა, და მოვიდეს სპარსნი ძლიერნი. და შეკრიბნა ქართველნიცა, რომელნი დარჩომდეს. მაშინ ოვსთა და მეგრთა გარდამოვლეს მთა მცირე, და შეკრბეს ივინი და ერისთავნი ქართლისანი განდგომილნი, და მოვიდეს ესე ყოველნი წინაშე სომეხთა მეფისა.

- 5 ხოლო წარმოემართა ამაზასპ, და მოეგება იგი გუთისკევეს და არა-ვინ იპოვა ეგეოდებთა მათ სპათა შინა ბერძენთა, სომეხთა, ოვსთა, მეგრთა და ქართველთა მარგოდ-მბრძოლი ამაასპისი, არამედ ეწყვნეს ურთიერთას სპანი იგი. და იქმნა ბრძოლა მათ შორის: იძლია ამაზასპ, და ივლცოდა სპა მისი. და მოკლეს ამაზასპ, და მოსრეს სპა მისი; და დაიპყრეს ქართლი. და
- 10 დაუტევა სომეხთა მეფემან ძე თვისი ქარგლისა მეფეთ, რომელსა სახელი ერქუა რევ, დისწული ამაზასპისი.

ამან რევ მოიყვანა ცოლი საბერძენეთით, ასული ლოლოთეგისა, სახელით სეფელია. და ამან სეფელია მოიგანა თანა კერპი, სახელით აფროდიგოს, და აღმართა თავსა ზედა მცხეთისასა.

- 15 ესე რევ მეფე დაღაცათუ იყო წარმართი, არამედ იყო მოწყალე და შემწე ყოველთა ჭირვეულთა: რამეთუ სმენილ იყო მისდა მცირედ რამე სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი, და აქუნდა რამე სიყუარული ქრისტესი. და ამან მეფობასა შინა მისს არღარა-ვის უტევა ქართლსა სინა ყრმათა კლევა, რომელსა იგი ამისსა უწინარეს და პირველ კერპთა მიმართ შესწირვიდეს მსხუერპლად ყრმათა; და ვიდრე იგი იყო მეფედ, არარა-ვინ კვლიდა ყრმათა კერპთათვის, არმედ ცხურისა და ზროხისა შეწირვა განუწესა. ამისთვისცა ეწოდა მას რევ მართალი. და მეფობდა ესე რევ კეთილად, და მოკუდა რევ.

და შემდგომად ამისა მეფობდა ძე მისი ვაჩე.

- 25 და შემდგომად ვაჩესსა მეფობდა ძე ვაჩესი ბაკურ.
და შემდგომად ბაკურისა მეფობდა ძე ბაკურისი, მირდაგ.
და შემდგომად მირდაგისა მეფობდა ძე მისი ასფაგურ.
ამან ასფაგურ აღაშენა ციხე-ქალაქი უჯარმა.

- ხოლო ალექსანდრეს მეფობითგან ესე ყოველნი მეფენი მეფობდეს ქართლს და იყვნეს კერპთმსახურ. და ესე ასფაგურ იყო უკანასკნელი მეფე ფარნავაზიანთა ნაგესავისა. და ამისმე მეფე იქმნა სპარსეთს ქასრე ანუშარვან სასანიანი, რომელმან მოსრნა მეფენი აქლანანიანი, რომელი იცნობების არღადბრობით, ვითარცა წერილ არს ცხოვრებასა სპარსთასა.

- ხოლო სომხითს მეფე იქმნა კოსარო. და ამან კოსარო სომეხთა მეფემან
- 35 უწყო ბრძოლად ქასრე მეფესა სპარსთასა, და შეეწეოდა მას ასფაგურ, მეფე ქართველთა, და ამან ასფაგურ განუხუნის კარნი კავკასიანთანი და გამოიყვანნის ოვსნი, ლეკნი და ხაზარნი და მივიდეს კოსარო მეფისა თანა სომხეთასა ბრძოლად სპარსთა. და პირველსავე შესლვასა სპარსეთად ეწყო ქასრე. მეფე სპარსთა, და აოგეს იგი და და მოსრეს სპა მისი. და მიერთგან ვერღარა
- 40 წინა აღუღა ამათ მეფე იგი სპარსთა, და განამრავლეს შესლვა სპარსეთად და გყუნევა სპარსეთისა.

ხოლო დაესრულნეს მეფენი ქართლისანი ფარნავაზიანი.

Wówczas Amazasp zwołał Persów i przybyły silne wojska. Zebrał on również Gruzinów, którzy pozostali mu wierni. Osetyjczycy i Megrelczycy przeszli przez mały grzbiet Lichi, połączyli się z eristawami Kartli i stanęli przed królem ormiańskim.

Amazasp spotkał ich przy Gutis-chewi i nie było nikogo w wielkim wojsku Greków, Ormian, Osetyjczyków, Megrelczyków i Gruzinów, kto mógłby walczyć sam na sam przeciwko Amazaspowi. Dlatego odbyła się walka pomiędzy wojskami. Amazasp przegrał i jego wojsko uciekło. Amazasp został zabity. Rozgromiono jego wojsko i opanowano Kartlię. Król ormiański namaścił na króla syna swego – krewnego Amazaspa o imieniu Rew.

Rew sprowadził sobie żonę z Grecji, córkę Logoteta, o imieniu Sefelia. A ona, Sefelia, przywiozła ze sobą bożka o imieniu Afrodyta i postawiła go nad Mcchetą.

Król Rew, chociaż był poganinem, był litościwy i pomocny w stosunku do wszystkich potrzebujących. Wiedział on coś z Ewangelii o Panu naszym, Jezusie Chrystusie. Nawet żywił pewną miłość do Chrystusa. Za czasów swojego panowania nie pozwalał nikomu zabijać dzieci, podczas gdy przed nim składano je bogom w ofierze. I dopóki był on królem, nikt nie zabijał dzieci (na ofiarę) dla bogów. W zamian wprowadził zwyczaj składania w ofierze owiec lub krów. Dlatego nazwano go Rewem Prawym. Królował Rew szczęśliwie aż do swojej śmierci. Po nim królował jego syn Wacze.

Po nim królował syn Wacze – Bakur.

Po Bakurze panował syn Bakura – Mirdat.

Po Mirdacie królował jego syn Aspagur.

Aspagur wybudował miasto-twierdzę Udżarma.

Po najeździe Aleksandra (Macedońskiego) wszyscy królowie, którzy wówczas rządili w Kartlii, byli czcicielami bożków. Aspagur był ostatnim królem – potomkiem Parnawaza. W tym czasie królem Persji był Chosrow Anuszarwan Sasanid, znany pod imieniem Ardabir, który zabił królów Ażgalanidów, jak o tym jest napisane w historii Persów.

W Armenii królował Kosaro, który zaczął walczyć z perskim królem Kasrem. Aspagur, król Gruzinów, pomagał mu. Ów Aspagur niejednokrotnie otwierał wrota plemionom Kaukazu i wyprowadzał Osetyjczyków, Leków i Chazarów. I szedł razem z Kosaro, władcą Ormian, walczyć z Persami.

Podczas pierwszej inwazji na Persję król perski, Kasre, walczył z nim, ale musiał uciekać, bo jego wojsko zostało rozgromione. W tamtych czasach król perski nie był w stanie stawiać skutecznego oporu. Wtedy więc zwiększyli oni liczbę najazdów, pustosząc Persję.

Na tym zakończyło się panowanie potomków Parnawaza w Kartli.

შემოსლვა სპარსთა ქართლს და მეფობა მირიანის ქასრეს ძისა

ვითარ იოგეს სომეხთა და ქართველთა და ჩრდილოსა ნათესავთა მეფე სპარსთა, და განამრავლეს შესლვა სპარსეთს და ოკრება სპარსეთისა; და ვერღარა ოდეს წინააღუდგა მეფე სპარსთა. მაშინ მეფემან სპარსთამან, 5 საესემან მწუხარებითა, მოუწოლა მგავართა სოფლებისათა პიგიახშითა და ერისთავთა სოფლებისასა, და აღუთქმიდა ნიჭსა დიდსა და პაგივსა, რომელმან უძლოს და უძიოს ღონე შურისგებისა.

ხოლო კრებულსა მას შორის იყო წარჩინებული ერთი მგავარი, სახელით ანაკ, ნაგესავისაგან კოსაროს სომეხთა მეფისა. აღდგა იგი, 10 წარმოდგა და თქუა: „ოგებულ არს სპა ჩუენი კოსაროს სომეხთა მეფისაგან, აჭყუედილ არიან მკეღარნი ჩუენნი, და დასდებია შიში და ძრწოლა მათი სპარსთა ზედა, და განძლიერებულ არიან იგინი და ვერ ძალგუცა წინა-აღმდგომად მათდა. აწ ესე არს განმრახვა ჩემი, რათა მშუღობითა და ვედრებითა და ხარკისა მიცემითა დავამშუღოთ კოსარო მეფე“. ესე 15 რომელ თქუა ანაკ, არა გულითა თქუა, არამე სიმრავლესა მას უფარავიდა გულისა მისისა განმრახვასა. მიეახლა მეფესა და რქუა თუსგან: „უწმოდერამეთუ არა ესე არს განმრახვა ჩემი, რომელ ვთქუ, არამედ ღირს მყავ მარტოდ ბრახვად შენ ჭინაშე, და ვაუწყო მეფობასა სენსა გულისმრახბა ჩემი“. მაშინ წარჩინებულთა მათ იმრახეს თუს-თუსად წინასე მეფისა და 20 წარვიდეს. მაშინ ფარულად მოუწოლა მეფემან ანაკს, და რქუა მეფესა ანაკ: „მეფე, ცხოვნი უკუნისამდე, მე გიძიო ღონე შურისგებისა კოსაროს ზედა. წარვიდე მის თანა დედაწულით ჩემითურთ, დამომენდობის იგი, და დავდვა თავი ჩემი შენთს“.

სთნდა განმრახვა ესე მეფესა. და მოკლეთა ღლეთა წარმოვიდა ანაკ 25 და ძმაი მისი დედაწულითა მათითა რეცა განდგომად სპარსთა მეფისაგან. და მოვიდა სმღვარგა სომხითისათა, ქალაქსა, რომელსა რქვან ხილახილა, საზამთროთა აღგილთა სომეხთა მეფეთასა. იხილა რა მეფემან კოსარო, ღიღითა პაგივითა შეიწყნარა, რამეთუ ყოვლითავე სიმარჯუთა მოსლვასა მისსა სარწმუნოდ აჩუენებდა; და ხევიდა მეფე, რამეთუ ყოვლიგა სახლეუ- 30 ლითა მისითა მისდა მოემართა, მაშინ მეფემან მისცა მას პაგივი, მეორედ მისსა საყდარსა აღიყვანა სიხარულით და განსუენებით დაყენეს რა ღლენი ზამთრისანი, და მოიწივნეს ღლესნი და მოვიდა არაგსა ქალაქსა, და განმზადებულ იყო კოსარო მეფე კუალდ შესლვად სპარსეთს. მაშინ ღლესა ერთსა განვიდა მეფე ნადირობად, და გაჰყვეს განა ანაკ და ძმა მისი, და იპყრნეს 35 მახულნი ღესულნი ფარულად საწუმარსა ქუეშე სგეოედსა; და პოვეს ღრო და მოკლეს მეფე და ივლგოდეს. ხოლო დევნა უყვეს მთავართა სომხითისათა, და მოუსწრეს ვიეთმე კიდსა და რომელთამე მოუსწრეს ფონსა, და იყწუდინეს იწროსა შინა; და ვერვინ წაუვიდეს, და მოკლნეს იგინიცა. და მოსრნეს ყოველნი ნათესავნი მათნი, თუნერ დაშტეს ორნი შვილნი მათნი, 40 რომელნიცა აღიხუნეს მამა-მუქეთა მათთა: ერთი შეივლგოდა საზღვართა საბერძნეთისათა და მეორე საზღვართა სპარსეთისათა.

Przybycie króla Persów do Kartlii i panowanie Miriana, syna Kasresa

Gdy Ormianie, Gruzini i północne plemiona zmusili do ucieczki króla Persów, wtargnęli do Persji i spustoszyli ją. Król perski ani razu nie był w stanie przeciwstawić się im. Wtedy król Persów, pełen smutku, wezwał władców innych krajów, urządził naradę i zaczął szukać sposobu na fatum, które nad nimi ciążyło. Obiecał nagrodę i honory temu, kto znajdzie pomysł na zemstę.

Wśród zebranych był pewien wybitny władca o imieniu Anak, krewny ormiańskiego króla Kosaro. Wstał on i powiedział: „Zmuszone do ucieczki wojska nasze przez króla Ormian Kosaro, zniszczeni wojownicy nasi, strachem i drżeniem objęci Persowie, wzmogli się oni (wrogowie) i nie jesteśmy w stanie ich pokonać. Moje zdanie jest następujące: pokojem, prośbami i daniną należy uspokoić króla Kosaro”. Ale Anak nie mówił z czystego serca. Ukrywał on przed licznie zebranymi zatajoną w duszy myśl. Zbliżył się do króla i powiedział poufnie: „Wiedz, że nie uważam tak, jak powiedziałem, ale pozwól mi dać ci radę na osobności. Wtedy przedstawię Waszej królewskiej mości moje myśli”. Wielmożny naradził się z królem na osobności i oddalili się. Po tym król potajemnie wezwał Anaka i powiedział Anak do władcy: „Królu, żyj na wieki wieków. Znajdę sposób, by zemścić się na Kosaro. Pojadę do niego z rodziną moją i zaufa mi on z powodu rodzinnych więzów. I zesła los tobie szczęście. Zabiję tego króla i zrobię to dla ciebie”.

Spodobała się władcy Persów ta decyzja. Za kilka dni wyruszyli Anak i brat jego ze swoimi rodzinami, oddzielając się niby od perskiego króla. I dotarli do granic Armenii, do miasta, które nazywa się Chiłachila, do zimowej rezydencji władców Ormian. Król Kosaro przyjął go z wielkimi honorami, bo Anak postarał się przedstawić swoje przybycie w sposób zasługujący na zaufanie. Ujrzał król, że Anak przyszedł do niego z całą swoją rodziną i okazał mu honory. Wprowadził go jako drugą osobistość po sobie, z radością i z spokojem spędzając tu zimowe dni. Nastąpiły dni letniego sezonu i podniosły się wody w rzekach. Opuścił król rezydencję i przybył do miasta Arat. Król Kosaro był gotów, by znów wtargnąć do Persji. Pewnego razu władca wybrał się na polowanie. Anak ze swoim bratem towarzyszyli mu. Ukryli pod wełnianymi deszczowymi płaszczami naostrzone miecze, poczekali na odpowiedni moment, zabili króla i uciekli. Ormianie jednak wystali za nimi pościg i dogonili ich o okolicach jakiegoś mostu. Kilku prześladowców dogoniło ich przy brodzie. Zamknęli ich w niewoli i nikt nie był w stanie do nich dotrzeć. Zabili oni braci i całą rodzinę. Zostało tylko dwoje dzieci, które zabrali ze sobą ich wychowawcy. I jeden z nich uciekł do granic Grecji, a drugi – w stronę Persji.

ვითარცა ესმა ამბავი ესე სპარსთა მეფესა ქასრეს სასანიანსა, აღივსო სიხარულითა და წარმოემართა ყოვლითა ძალითა მისითა; მოვიდა პირველად სომხითს და დაიპყრა სომხითი, მოსრა და გყუე ყო ყოველი ნათესავი სომხეთა მეფისა. ხოლო ერთი ძე კოსარო მეფისა, მცირესა ყრმა, შეივლგოდა საზღვართა საბერძნეთისათა და მუნ იმრადებოდა, რომელსა ერქუა თდრაგ. მაშინ ვითარცა დაიპყრა სომხითი სპარსთა მეფემან და შემოვიდა ქართლად, წარვიდა ასფაგურ ქართველთა მეფე ოვსეთს, რათამცა მოიმაგნა სპანი ოვსეთით და განამაგრნა ციხე-ქალაქნი, ხოლო რაკამს შევიდა ასფაგურ ოვსეთს, ეწია სიკუდილი და მოკუდა მუნ.

ამას ასფაგურს არა ესუა ძე, არამედ ასული ერთი მაშინ შეკრბეს ყოველნი ერთი სთავნი ქართლისანი მცხეთას ქალაქსა სპასპეგისა თანა, რომელსა ერქუა მაეკან. ძრახვა ყვეს ერთბამად სავსეთა მწუხარებიგა და თქუეს: „არა ვაუფლოთ გულთა ჩუენთა მწუხარება, რათა არა მიგუელოს გონიერება, გარნა ვიძით ღონე ჭირთა და განსაცდელთა ჩუენთათჳს“. მაშინ თქუა მეკან სპასპეგმან: „უკეთუმცა იყო ჩუენ თანა ძალი ეძოში, ჩუენმცა მესამელთა სპარსთა შევესწორებოდეთ, დამცავსენით თავნი ჩუენნი სიკუდლად და წინა აღუღევით მით, და თუმცა დარჩომილ იყო მკვლრი მეფისა ჩუენისა ანუ ნათესავი მეფეთა ჩუენთა, რომელიცა ღირს იყო მეფობასა, დავღევითმცა ციხე-ქალაქთა შინა, დავსხენითმცა თავნი ჩუენნი სიუდილად და ვჭამეთმცა კორცი კაცისა, ვითარცა პირველ მამათა ჩუენთა. რამედ მოწევნაღსა ჟამსა ესრეთ მოუვლენია, რამეთუ მოიკლა სპარსთაგან დიდი იგი მეფე სომხითისა, წაღებულ არს სომხითი, რომელსა ეკიდა სამეგო ჩუენი, და აღუღია პირი მისი სპარსთა მეფისა შთანთქმად ყოვლისა ქუეყანისა. არა-ვინ არს ჩუენ თანა წინა-აღმდგომი მისი და დარჩომილ ვართ ჩუენ ობლად, ვითარცა ცხოვარნი უმწყემსონი. აწ ესე არს განმრახვა ჩემი, რათა მივაგოთ წინა მეფესა სპარსთასა მორჩილება და ვითხოვოთ მისგან წყალობა და ვითხოვოთ მისგან ძე მისი მეფედ ჩუენდა, და ვევედრნეთ, რათა შერთოს ცოლად ძესა მისსა ასული მეფისა ჩუენისა ასფაგურისი. ვაუწყით ქალისა მის ნათესაობა ქართლისიანთა და ნებროთიანთა და დიდებულთა არშაკუნიანთა და მეფეთა ჩუენთა ფარნავაზიანთა, და ვითხოვოთ მისგან დამჭირვა სჯულსა ზედა მამათა ჩუენთასა, და ვითხოვოთ ჩუენ თანა არა აღრევა სპარსთა და წარჩინებულად პყრობა ჩუენი. ნუ უკუე შეიწყნაროს ვედრება ესე ჩუენი, და ყოს. ესე ყოველი ჩუენ ზედა და უკეთუ სჯულსა მამგა ჩუენთასა მიგვლებდეს, და ჩუენ ზედა სპარსგა წარჩინებულ ჰყოფდეს, დანათესავსა მეფეთა ჩუენთასა მოსწყუედდეს, მაშინ სიკუდილი უმჯობეს არს თავთა ჩუენთათჳს ვიდრე მონახვასა ესე ვითარისასა. დავსხნეთ თავნი ჩუენნი ციხეთა და ქალაქგა შინა და მოვსწყედეთ ყოველნი“.

მაშინ დაემოწმნეს ყოველნი ერის თავნი მრახვასა მაეკან სპასპეგისასა. და წარგზავნეს მოციქული წინაშე სპარსთა მეფისა, და მოაქსენეს ესე ყოველი, რომელი განემრახა.

ხოლო გამოიკითხა სპარსთა მეფემან პირველად ქალაქისა მცხეთისა, და უთხრეს. შივრცე და სოიმაგრე მისი და მახლობელობა ხაართა და ოვსთა. და კუადლ გამოიკიგნა გუარნათესაობა ასფაგურის ასულისა, და უთხრეს ნათესაობა ნებროთიანთა და არშაკუნიანთა და ფარნავაზიანთა. კეთილად სთნდა სპარსთა მეფესა, და შეიწყნარა ვედრება ქართველთა. რამეთუ თუთცა უკუეთესად გამოირჩია მცხეთას დასუმა მისა მისისა მეფედ. რამეთუ ყოველთა ქალაქთა სომხითისა

Gdy perski król Kasre Sasanid usłyszał tę wiadomość, ucieszył się. Najpierw skierował się ze swoimi wojskami do Armenii i podbił kraj. Wyniszczył i wziął do niewoli wszystkich krewnych króla Ormian. Jedyny syn króla Kosaro, którego nazywali Trdat, był małym chłopięciem. Uciekł on do granic Grecji, gdzie się wychowywał. Kiedy król Persji podbił Armenię, wdarł się do Kartli. Wtedy udał się Aspagur, król Kartlii, do Osetii, by przyłączyć do siebie wojsko osetyjskie, umocnić miasto i twierdzę. Ale Aspagura w Osetii spotkała śmierć.

Aspagur nie miał syna. Miał tylko jedną córkę. Zebrali się więc wszyscy eristawowie Kartlii w mieście Mccheta wraz z przywódcą wojska o imieniu Maeżan. Pełni smutku zdecydowali jednogłośnie: „Nie poddamy się żalobie. Gdybyśmy mieli siły równe jednej trzeciej sił Persów, poświęcilibyśmy głowy swoje i przeciwstawili się im. I jeśli zostałyby po naszym władcy spadkobierca albo potomek królów naszych, godny panować, wzmocnilibyśmy miasta i twierdze. Nie litowalibyśmy się nad sobą, nawet jeśli mielibyśmy jeść ludzkie ciało, jak to robili praojcowie nasi. Ale przyszłość przyniosłaby nam śmierć, (tak jak) wielkiemu władcy Armenii z rąk Persów, zniewoloną Armenię, z którą królestwo nasze żyło w pokoju. Władca Persów podbił cały świat. Nie ma z nami nikogo, kto jest zdolny przeciwstawić się mu. Zostaliśmy sierotami, podobnie jak owce bez pasterza. Nasza decyzja jest następująca: przyjmiemy go z pokorą, poprosimy o łaskę i uczynimy królem syna jego. Będziemy błagać, by ożenił syna swego z córką naszego króla Aspagura. Opowiemy mu o pochodzeniu tej kobiety od Kartlosa i Nebrota, od sławnego Arszaka i od królów naszych z rodu Parnawaza. Poprosimy go także, by zachował wiarę ojców naszych. I by nie mieszał z nami Persów, a podzielił nas według pochodzenia. Być może uwzględni on naszą prośbę i postąpi z nami w ten sposób. A jeśli pozbawi nas wiary ojców naszych, wywyższy nad nami Persów i zniszczy rodzinę naszych królów, wtedy lepiej będzie umrzeć, niż przeżyć coś podobnego. Wówczas zamkniemy się w twierdzach i miastach i zginiemy wszyscy”.

Zgodzili się wszyscy eristawowie i przywódca wojska Maeżan na ten plan, wysłali ambasadorów do króla perskiego i oświadczyli mu, co zdecydowali.

Początkowo wypytywał król perski o miasto Mccheta. Powiedzieli mu o wielkości miasta i o stopniu jego obwarowania, o bliskości Chazarów i Osetyjczyków. Następnym razem zapytał o rodzoną córkę Aspagura. Powiedziano mu o jej pochodzeniu z rodu Nebrota, Arszaka i Parnawaza. Spodobało się władcy Persów to wszystko i uwzględnił on prośbę Gruzinów, bo sam uważał, że lepiej posadzić syna swego na królewskim tronie w Mccheta. Uważał, że Mccheta to największe

და ქართლისათა, რანისა და მის კერძოთა, ყოვლისა უფროსად და უმაგრესად გამოირჩია და მახლობელად ჩრდილოთა მგერთა, რათა ჰპროდოს მათ მუნით და იპყრობდეს ყოველთა კავკასიანთა. აღასრულა ყოველი იგი სათხოველი ქართველთა, და მისცა ყოველსა ზედა ფიცი და აღთქმა. და მოვიდა მცხეთას და მიეგება მათეჲს სპასპეტი და ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი. მაშინ მოიყვანეს ასული ასფაგურ მეფისა სამშულდით, რომელსა ერქუა აბემურა, და შერთო იგი სპარსთა მეფემან ძესა თუსსა, რომელი მუნ თანა ჰყვა შუდისა წლისა, ნამობი მკველისა, რომელსა ერქუა სპარსულად მიჰრან, ხოლო ქართულად მირიან. ესე მირიან იგი არს, რომელმან ჯამსა სიბერისა მისისა იცნა ღმერთი დამბადებელი, და შეიწყნარა სახარება მოციქულთა ქმედისა ნინოს მიერ და იქმნა აღმსარებელ წმიდისა სამებისა და თაყუანისმცემელ ჯუარისა პაგიონისა“.

მეოცდართხე მეფე მირიან, ძე სპარსთა მეფისა, ხოსროიანი აწ ვახსენოთ ცხოვრება მირიანისი, ძისა ქასრე არღაშირისი სასანიანისა

ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა, და შეპრთო ძესა მისსა მირიანს ასული ქართველთა მეფისა და მისცა ქართველთა მეფედ ძე მისი და დასუა მცხეთას. და მისცა ქართლი, სომხეთი, რანი, მოვაკანი და ჰერეთი. და იყო მირიან მაშინ წლისა შუდისა. და თანა ჰყვა ქასრე მეფესა დედა მირიანისი და არა დაუტევა იგი მირიანის თანა, რამეთუ უყუარდა დედა იგი მირიანისი ვითარცა თავი თვისი, არამედ დაუტევა მამამძუძუდ და განმგებულად წარჩინებული ერთია, რომელსა ერქუა სახელად მირვანომ. და დაუტევა ორმოცი ათასი მხედარი სპარსი რჩეული, და არა დასხნა ქართლისა საზღვართა სპარსნი იგი ფიცისა მისთვის, რომელ ფიცებულ იყო ქართველთად, არამედ დასხნა ჰერეთს და მოვაკანს და სომხეთს. ხოლო უბრძანა მირვანომს, რათა სპარსთა მათგანი რჩეული შუდი ათასი მხედარი ყოველადე ქალაქსა შინა იპყრას მცველად ძისა მისისა. და ესრეთ დაეზავა ქართველთა, რათა კარნი და ციხენი და ქალაქნი ყოველნი იპყრეს ლაშქრითა სპარსითა: და სხუა სიმრავლე სპარსთა არა იყოს ქუეყანასა შინა ქართლისასა თანაადრეულად; „და იყოს შვილი ჩემი ორსავე სჯულსა ზედა: მამათა ჩუენთა ცეცხლის-მსახურებახა და თქუენთა კერპთასა“, რამეთუ პირველვე ამას ზედა მოეცა ფიცი.

და წარვიდა მეფე და წარიხუნა ყოველნი კეენი კავკასიანთანი და დასხნა ყოველგან მთავარნი, და უბრძანა მათ ყოველთა, რათა იყენენ მორჩილ ძისა მისისა მირიანისსა, და უბრძანა მირიანს, ძესა თუსსა, და მამამძუძუსა მისსა მირვანომს, რათა ჰპროდოიან ხაზართა, და წარვიდა მეფე სპარსეთად.

ხოლო ამან მირვანომ ჰმაგა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა და უმეტეს ყოველთასა მოამგვიცა ზღუდენი ნეკრესისა ქალაქისანი. და აღიზარდა მირიან მსახურებასა მას შინა შუდთა მათ კერპთასა და ცეცხლისასა. ხოლო შეიყუარა ქართველნი, და დაივიწყა ენა სპარსული და ისწავა ენა ქართული. და ჰმაგა შემკობა კერპთა და ბომონთა, კეთილად იპყრნა ქურუმნი, კერპთანი, და ყოველთა მეფეთა ქარგლისათა უმეტეს აღასრულებდა მსახურებასა მას კერპთასა, და შეამკო საფლავი ფარნავაზისი. ხოლო ესე ყოველი ქართველთა

i najmocniejsze ze wszystkich miast Armenii, Kartlii i Ran. Miał także bliżej do swoich północnych wrogów – stamtąd wygodniej było mu walczyć i podbijać wszystkie plemiona Kaukazu. Zgodził się z prośbą Gruzinów, złożył im przysięgę i obietnicę. I przybył do Mcchety. Spotkał go przywódca wojska Maeżan i wszyscy eristawowie Kartlii. Wtedy przyprowadzono z Samszwilde córkę króla Aspagura o imieniu Abeszura. Król Persów wydał ją za żonę swego syna, który wówczas miał siedem lat. Zrodził się on z nałożnicy. W języku Persów miał na imię Mihran, a po gruzińsku – Mirian. To był ten sam Mirian, który na starość poznał Boga – Stwórcę, przyjął od św. Nino ewangelię apostołów i zaczął czcić Trójcę Świętą i Święty Krzyż.

Dwudziesty czwarty król, Mirian, syna króla perskiego, Chosroianin
Teraz opowiemy o żywocie Miriana, syna Kasre Ardaszira Sasanida

Gdy król Kasre spełnił prośbę Gruzinów, wydał za żonę swego syna Miriana córkę kartwelskiego (gruzińskiego) króla, dał Gruzinom syna swego na króla i posadził go na tronie w Mcchecie. Przekazał mu w posiadanie Kartlię, Armenię, Ran, Mowakan i Hereti. W tym czasie Mirian miał siedem lat. Matka jego również przebywała przy królu Kasre w Kartli. Ale ten nie pozostawił jej z Mirianem, ponieważ kochał on matkę Miriana, jak siebie samego. Zostawił natomiast z Mirianem wychowawcę – pewnego wybitnego człowieka o imieniu Mirwanoz. Zostawił mu również czterdzieści tysięcy wybranych perskich jeźdźców. Jednak zgodnie z przysięgą daną Gruzinom, nie rozmieścił ich w granicach Kartlii, ale w Hereti, Mowakanie i Armenii. Rozkazał Mirwanozowi wybrać spośród tych Persów siedem tysięcy wybranych jeźdźców i trzymać ich wszystkich w mieście w charakterze ochrony dla swojego syna. Zawarł pokój z Gruzinami pod warunkiem, że bramy twierdzy będą strzeżone przez wojsko perskie i że w Kartlii nie będzie innych Persów, którzy mieszałiby się z miejscową ludnością. „I niech syn mój wyznaje obie religie: ojców naszych – czci ogień i waszych bogów”. Postąpił tak, zrywając przysięgę daną im wcześniej.

Król Persów zajął cały region Chewi, który należał do plemion Kaukazu. Wyznaczył wszędzie mtawarów i kazał im podporządkować się swemu synowi Mirianowi. Kazał także swemu synowi i jego wychowawcy walczyć z Chazarami. I wrócił do Persji.

Mirwanoz jeszcze bardziej umocnił twierdzę Kartlii, zwłaszcza mury miasta Niekriesi. Mirian wyrósł w służbie siedmiu bogom i ogniu. Pokochał on Gruzinów. Odrzucił język perski i nauczył się gruzińskiego. Przyozdobił bogów, łaskawie zwracał się do kapłanów i najpilniej ze wszystkich władców Kartlii służył bogom. Ozdobił także grób Par-

სათნოებისათჳს ქმნა, და კეთილად იპყრნა ქართველნი ნიჭითა და ყოველითა დიდებითა. და შეიყუარეს იგი ყოველთა ქართველთა უმეტეს ყოველთა მეფეთასა. და მეფობდა ესრეთ მირიან მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს, მოვაკანს და ეგრს.

- 5 ხოლო იქმნა რა მირიან თხუთმეტი წლისა, მოკუდა ცოლი, ასული ქართველთა მეფისა, და ამას ზედა დაესრულა ქართლს შინა მეფობა და დედოფლობა ფარნავაზიანთა მეფეთა. მაშინ შეწუხდეს ყოველნი ქართველნი სიკუდილსა ზედა დედოფლისა მათისასა, არამედ დაადრეს ერთგულებასა ზედა მირიანისსა, რამეთუ არღარა ვინ იყო ყოვლადვე ნათესავი ფარნავაზიანთა, რომელიმცა
- 10 დირს იყო მეფობასა ქართველთასა. და ესრეთ შეიგებეს ამის მიზეზისათჳს მეფობა მირიანისი.

- ხოლო მირიან მეფემან ჰმაგა კეთილსა ქართველთასა, და მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, პონგოით, ასული ოლილოგოსისი, სახელით ნანა. და იწყო ბრძოლად ხაზართა, და მარადის ჰბრძოდის: ოდესმე გაადგიან მი-
- 15 რიანს ლეკნი და მათ გამოიყვანიან რა ხაზარნი თანაშემწედ მათდა, მიეგების მათ წინა მირიან ჰერეთს ანუ მოვაკანს და მუნ ეწყეს მათ; და ოდესმე დურძუკთა და დიდოთა მოირთნიან და გამოიყვანიან ხაზარნი, მასინ ეწყეს და ვეროდეს სძლეს ხაზართა, და ყოვლადვე მირიან სძლის. და ესრეთ მრავალგზის გარდაიკადა წყობა ხაზართა.

- 20 და უფროსი ლაშქრობა მისი იყვის დარუბანდს. რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და მოადგიან დარუბანდს, რათამცა წარიდეს და განაღეს კარი ფართო, და მუნით იწყეს ვასლავად სპარსთა ზედა. ხოლო ოდეს მოვიდიან ხაზარნი დარუბანდს, მაშინ წარვიდის მირიან შუელად დარუბანდისა: ოდესმე უომრად მიპრიდიან ხაზართა მაგ მირიანს, და ოდესმე ბრძოლითა აოგნის.

- 25 ხოლო ვითარ იქმნა მირიან წლისა ორმეოცისა, მაშინ მოკუდა მამა მისი, სპარსთა მეფე, და დაჯდა შემდგომად მისსა მეფედ სპარსესგ მამა მირიანისი უმრწემესი, რომელსა ერქუა ბარგმან. და ვითარცა ესმა ესე მირიანს, მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, შეიკრიბნა და წარემართა ბაღდადს, რათამცა დაჯდა საყდართა მამისა მისისათა. მაშინ მამასა მისმან შეიკრიბნა სპანი ური-
- 30 ცხუნი და მიეგება ბრძოლად კევსა მას ზედა ნასიბისასა. და ვითარცა იხილეს მოხუცებულთა და მარზაპანთა სპარსეთისათა, ვითარმედ მახკლი დაეცემის ურთიერთას, აღდგეს მათ შორის მოციქულად და ბჭედ, და დასჯერდეს ორნივე მეფენი ბჭობასა მათსა. და დასხდეს რა ბჭობად, მაშინ მირიან იგყოდა სარჩლად: „პირმშო შეილი ვარ მე მამისა ჩემისა და საუფლისწულოდ ებო-
- 35 ძნეს ქუეყანანი უცხონი მკლავითა წახმულნი, და მუნ ყოველნი დღენი ჩემნი დამიყოფიან ბრძოლასა შინა ხაზართასა, და მრავალგზის სისხლითა ჩემითა დამიცავს სპარსეთი ხაზართაგან. ამისთჳს ჩემი არს საყდარი მამისა ჩემისა“.

- ხოლო ბარგამ იგყოდა ამისთჳს, ვითარმედ: „თუმცა პირმშო მირიან არს, არამედ ნაშობი არს მკეველისა, და ნაშობსა მკეველისასა ყყოფის სუედ რომელ
- 40 მას მიხლომიან სამეფონი. ხოლო მე ნაშობი ვარ ჰინდოთა მეფისა ასულისა, სპარსთა დედოფლისა, და მოგისმენია ანდერძი მამისა ჩემისა, და მოგინახავს, რამეთუ კელითა მისითა დამადგა გვრგვნი თავსა ჩემსა“.

nawaza. I wszystko to uczynił z miłości do Gruzinów. Obchodził się z nimi łaskawie, wszelkimi sposobami wywyższając ich i obdarowując dobrami. Pokochali go Gruzini mocniej niż innych władców Kartlii. I tak panował w Mcchecie nad Kartlią, Armenią, Ranem, Hereti, Mowakanem i Egrisi.

Gdy Mirian skończył piętnaście lat, umarła jego żona – córka gruzińskiego króla i na tym zakończyło się w Kartlii panowanie władców z rodu Parnawaza. Zmartwili się Gruzini z powodu śmierci swojej królowej, ale zachowali wierność Mirianowi, bo nie pozostał nikt spośród potomków Parnawaza, kto byłby godzien panować nad nimi. Z tego powodu przyjęli z miłością jego panowanie.

Król Mirian, wciąż czyniąc dobro w stosunku do Gruzinów, wziął sobie żonę z Grecji, z Pontu, córkę Oligotosa, o imieniu Nana. Mirian nieustannie walczył z Chazarami. Gdy potomkowie Leka odwrócili się od niego, poprosili Chazarów o pomoc. Mirian spotykał ich w Hereti albo Mowakanie i wdawał się z nimi w bój. Gdy Durdzukowie i Didojcy zjednali się z Chazarami, walczył wówczas również z nimi. Ani razu Chazarowie nie byli w stanie pokonać Miriana – zawsze odnosił nad nimi zwycięstwo.

Największymi jego wyprawami (wojennymi) były wyprawy na Derbent, gdyż Chazarowie często podchodzili do Derbentu, aby go zdobyć i stąd urządzać najazdy na Persów. Ale gdy Chazarowie docierali do Derbentu, wówczas Mirian przybywał na pomoc miastu. Czasami Chazarowie bez walki uciekali przed Mirianem, bywało też, że walką zmuszał ich do ucieczki.

Kiedy Mirian skończył czterdzieści lat, zmarł jego ojciec, król Persów. Wówczas tron króla Persji objął młodszy brat Miriana, Bartam. Dowiedziawszy się o tym, Mirian wezwał wszystkie swoje wojska i wyruszył do Bagdadu, aby objąć tron po ojcu. Wtedy jego brat zebrał bardzo liczne wojsko i, gotowy do walki, czekał na niego w wąwozie niedaleko miasta Nasibin. Starszyzna i namiestnicy Persji w obawie, że miecz może zgładzić obu braci, wyprawili posłów i wzięli na siebie pośrednictwo między nimi. Obaj królowie zgodzili się na to. Gdy wszyscy zbrali się na naradę, Mirian skarżył się tymi słowami: „Jestem pierworodnym synem mojego ojca. Ofiarował mi ziemie zdobyte dzięki swojej potędze, a ja nieustannie walczyłem tam z Chazarami i wiele razy własną krwią broniłem Persji, dlatego należy mi się tron po ojcu”.

Bartam na to odpowiedział: „Mirian jest pierworodnym synem, ale zrodzonym z nałożnicy, a zrodzonemu z nałożnicy wystarczą do szczęścia ziemie, które otrzymał. Mnie zaś urodziła córka indyjskiego króla, królowa Persów. Testament mojego ojca jest przecież wam znany i widzieliście, jak on swoją prawicą założył koronę na moją głowę”.

ხოლო მათ ვაბჭეს და მისცემს მეფობა სპარსეთისა ბარგამს, ხოლო მირიანს გულის-საღებად მისცეს ბარგამისგან ჯაბირეთი, და შამის ნახევარი, და ადარბადაგანი. და ეს ყოველი ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს მელა მოურთეს. და წარმოვიდა მირიან. ხოლო ვიდრეა მირიან ჯერეთ

5 იყო მუნ, გარდამოვლეს ოვსთა ფერომ და კავგია და განრყუნეს ქართლი. ხოლო მირიან გარეს-გარ გარდავიდა ოვსეთს, მოგყუნა ოვსეთი და მიუწია ხაზარეთამდი, და გარდამოვლო გზა დვალეთისა და მოვიდა შინა.

და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელთა ჩუეულებისაებრ მოვიდეს ხაზარნი ბრძოლად დარუბანდისა. ხოლო მირიან წარვიდა შუელად დარუბან-

10 დისა, და ვიდრე იგი მუნ იყო წყობად ხაზართა, მაშინ უკვე მეფე გუთთა სპითა ურიცხვთა შევიდა საბერძნეთს. ხოლო მეფე ბერძენთა შეკრბა სპითა დიდითა და წინააღუღა. მაშინ მეფემან გუთთამან სთხოვა თავის-თავ ბრძოლა კეისარსა. ხოლო კეისარსა ვერ ძალ-ედვა ბრძოლა მისი. ხოლო მაშინ მუნ იყო სპათა

15 თანა ბერძენთასა ძე კოსაროს სომეხთა მეფისა, სახელით თრდაგ, რომელი ვაკსენით ბემო: აღმრდილ იყო იგი საბერძნეთს, და იყო იგი გოლიათი. მას ეამსა იყო იგი სპათა თანა ბერძენთასა, და იგი გამოარჩიეს ყოველთა სპათა ბერძენთა, და შემოსეს იგი შესამოსლითა და საჭურველითა კეისრისათა, და კეისრის სახელ გავგზავნეს ბრძოლად გუთთა მეფესა. ამოვიდა მუნით გუთთა მეფე და მიეგვენეს ურთიერთას ბრძოლად: სძლო თრდაგ და კელად შეიპყრა, და იოგეს

20 ბანაკი გუთთა. ხოლო კეისარმან მისცნა სპანი თრდაგს და გამოგზავნა სომხითს, მამულსა თუსსა. გამოვიდეს სომხითს და გამოასხნეს სპანი ერისთავნი მირიანისნი.

მაშინ მირიან შეიქცა წყობისაგან ხაზართასა, და მოიყვანა სპარსეთით თუსი მისი, ნათესავი მეფეთა, სახელით ფერომ; და მან მოიგანა თანა სპა დიდი. და ამას ფერომს მისცა მირიან ასული თუსი ცოლად და მისცა ქუეყანა

25 ხუნანითგან ბარდავამდე. მტკვარსა ორივე კერძი, და დაადგინა იგი ერისთავად მუნ. და სხუაცა ძალი მოირთო სპარსეთით და უწყო ბრძოლად თრდაგს. ხოლო ოდეს მოირთის ძალი თრდაგ საბერძნეთით და მომართის მირიანს, და მას ვერ ძალ-ედვის წინააღმდეგომად, და გაამაგრნის ციხენი და ქალაქნი, და მოვლის თრდაგ ქუეყანა მისი. და ოდეს განძლიერდის მირიან სპარსეთით,

30 მაშინ ვერ წინააღუღეს თრდაგ, და მოვლის მირიან სომხითი. და ესრეთ დაუცხრომელად იყვის მფოთი მათ შორის წელთა მრავალთა, და არა-ვინ იპოვა ოდეს სპარსთა შორის მარგოდ-მბრძოლი თრდაგისი. და სახელოვან იქმნა იგი ყოველსა ქუეყანასა, და სძლო ყოველადვე მბრძოლთა მისთა, ვითარცა წერილ არს ამბავი მისი ცხოვრებასა სომეხთასა.

35 შემდგომად ამისსა მეფე იქმნა სპარსეთს მესამე ძმა მირიანისი და ბარგამისი, რომელმან მოუვლინა მირიანს მოციქული და რქუა: „რათა შეეკრბეთ, და გარდავლოთ სომხითი, და შევიდეთ საბერძნეთად“. მაშინ გამოვიდა სპარსთა მეფე, და მიეგება მირიან, და შეკრბა სიმრავლე ურიცხვ, ვითარცა თივანი ველთანი და ფურცელნი ხეთანი სიმრავლითა. და გარდავლეს სომხითი და

40 ვერ წინააღუღა თრდაგ, არამედ განამაგრნა ციხე-ქალაქნი. და წარუგყვენეს სომხითი და შევიდეს საბერძნეთად. და ვერ წინააღუღა მათ ბერძენთა მეფე კოსტანტინე და შთავარდა მწუხარებასა დიდსა.

(Spór) rozstrzygnięto i Bartamowi oddano Persję, a Mirianowi, by go uspokoić, przekazano należące dotąd do Bartama Dżazirę, połowę Szamu i Adarbadagan. Te ziemie przyłączono do Kartlii, Armenii, Ranu i Mowakanu. Wtedy Mirian wyruszył do swego kraju. Lecz gdy jeszcze przebywał w Persji, Osetyjczycy na czele z Pieroszem i Kawtią, napadli na Kartlię i zrujnowali ją. Mirian natychmiast wyruszył do Osetii i zniszczył ją, dotarł do Chazarii i przez Dwaleti powrócił do Kartlii.

Po kilku latach, jak to bywało wcześniej, Chazarowie napadli na Derbent. Mirian znowu wyruszył na pomoc miastu. Gdy walczył z Chazarami, król z niezliczonym wojskiem wtargnął do Grecji, a cesarz zebrał znaczne siły i wystąpił przeciwko niemu. Wtedy król gocki wyzwiał cesarza na pojedynek, ale cesarz nie był w stanie z nim walczyć. W tym czasie w wojskach greckich walczył syn ormiańskiego króla Kosaro o imieniu Trdat, o którym wspomnieliśmy wcześniej. Wychował się on w Grecji i był prawdziwym mocarzem. Greckie wojska jednomyślnie wybrały go, by jako cesarz walczył z królem gockim; ubrano go w szaty i zbroje cesarza i odprawiono. Z przeciwnej strony wystąpił przygotowany (do walki) król i rzucili się na siebie król i Trdat jako cesarz. W pojedynku zwyciężył Trdat i zawróciły gotowe do walki wojska (przeciwnika). A cesarz oddał wojska Trdatowi i odprawił go do Armenii, która była jego ojcowizną. Weszli do Armenii i przepędzili perskich książąt Miriana.

W tym czasie Mirian wrócił z wojny z Chazarami i wezwał z Persji swego krewnego, potomka królów, o imieniu Peroz, który przybył z licznym wojskiem. Mirian oddał Perozowi swoją córkę (za żonę), ziemie od Chunani do Bardów, po obu brzegach Mtkwari, i ustanowił go erystawem. Przyłączył do swojego wojska również inne siły z Persji i zaczął walczyć z Trdatem. Lecz gdy na pomoc Trdatowi przybywały siły z Grecji, Mirian nie był w stanie oprzeć się mu, jedynie wzmacniał twierdze i miasta, a Trdat wdzierał się do jego kraju. Gdy zaś Persowie przychodzili z pomocą Mirianowi, to wtedy Trdat nie był w stanie pokonać go i Mirian wdzierał się do Armenii. W ten sposób walczyli ze sobą przez wiele lat i nie było wśród Persów nikogo, kto byłby w stanie zadać klęskę Trdatowi. Zwyciężył on wszystkich swoich przeciwników i zdobył sławę na całym świecie, jak jest to opisane w Historii Ormian.

Następnie królem Persji został trzeci brat Miriana i Bartama, który przysłał posła do Miriana z następującą propozycją: „Połączmy się, zdobądźmy Armenię i wejdźmy do Grecji”. Wystąpił więc król Persów i spotkał go Mirian. Zebrało się niezliczone wojsko, podobne do trawy na polach i liści na drzewach. Wtargnęli do Armenii i Trdat nie był w stanie oprzeć się im, wzmacniał jedynie miasta i twierdze. Po zdobyciu Armenii wtargnęli do Grecji. Cesarz Konstantyn również nie był w stanie stawić im czoła, więc pogrążył się w wielkim smutku.

და ვითარ იწყეს გყუენვად საბერძნეთისა, მაშინ არწმუნეს მეფესა კოსტანტინეს კაცთა ვიეთმე ღმრთის-მსახურთა და რქუეს ვითარმედ: „ვიხილეთ საკრველება ქრისტესი და ძლევა მგერთა მოსავთა მისთაგან, ვითარ ყოველნი მოსაენი ქრისტესნი წარძლუნებითა ჯუარისათა სძლევენ მგერთა მათთა“.

5 ხოლო კოსტანტინე მეფემან ირწმუნა მათი, ვითარცა წერილ არს ესე განცხადებულად ბერძენთასა, ნათელ-ილო კოსტანტინე, და წარმოიძლუნა სახე ჯუარისა, და ეწყო მგერთა სპარსთა მათ ურიცხუთა სპითა მცირითა, და ძალითა ქრისტესითა აოგა ბანაკი მათი, და მოსრა სიმრავლე მათი.

და ივლგოდეს ორნივე იგი მეფენი მცირეღითა მკედრითა, და მიუღვა უკანა კოსტანტინე, და შევიდა საზღვართა მათთა. და სპარსთა მეფე შევიდა სპარსეთად მეოცი, ხოლო მირიან დადგა ქართლად და განამაგრნა ციხე-ქალაქნი. ულონო იქმნა მირიან და შეეშინა სრულიად ოგებასა ქართლით, რამეთუ აწყუედელ იყვნეს წყობასა მას შინა ყოველნი წარცინებულნი მისნი, სპარსნი და ქართველნი. და ამისთვისა წარგზავნა მოციქული წინაშე კოსტანტინე მეფისა,

15 და ითხოვა მისგან მშუღობა, და აღუთქვა მას მსახურება და განდგომა სპარსთაგან და შემდგომა მისდა. რომელი-ესე სთნდა კოსტანტინეს, რამეთუ შიში აქუნდა კუალადცა სპარსთა მეფისაგან და შემწეობისათუც დაეზავა მირიანს. და აღიყვანა შვილი მირიანისი მძევლად, რომელსა ერქუა ბაქარ, და დაამოყურნა თრდაგ და მირიან, და ამზახნა ურთიერთას. ღამეთუ მოსცა თრდაგ ასული თუცი, რომელსა ერქუა სალომე, ძესა მირიანისსა ცოლად, რომელსა ერქუა რევ. და განუჩინა საზღვარი მირიანს და თრდაგს ესრეთ: რომელთა ქუეყანათა მდინარენი ღიან სამხრეთით და მიერთვიან რაკსა, ესე ქუეყანანი თრდაგის კერძად დაყარნა; და რომლისა ქუეყანისა მდინარენი ჩრდილოთ ღიან და მიერთვიან მტკუარსა, ესე მირიანის კერძად დაყარნა. და ესე რა განუგო

25 კოსტანტინე მეფემან და შუამდგომელ ექმნა მათ, და წარვიდა თუსად სამეფოდ. და მეფობდა მირიან მუნ ქართლს, რანს, ჰერეთს და მოვკანს. და აქუნდა ეგრისიცა ვიდრე ეგრის წყლამდე; და მისცა ძესა მისსა რევს საუფლისწულოდ კახეთი და კუხეთი, და დასუა იგი უჯარმას, რევ და ცოლი მისი სალომე, ასული თრდაგისი, და ცხოვნდებოდეს იგინი უჯარმას. ხოლო ფერომს, სიმესა

30 მირიანისსა, აქუნდა ქუეყანა, რომელი ზემო თავსა ვაკსენეთ მიცემულად მირიანისგან, და იყო იგი მუნ ერის-თავად.

მას ეამსა მოსრულ იყო წმიდა და ნეგარი დედა და ემზაბი ჩუენი ნინო, და დაეყო მცხეთას შინა სამი წელი და განეცხადა ქება ქრისტესს სჯულისა, და იქმოდა კურნებათა თუნიერ წამლისა, და კმა-მაღლად იწყო ქებად სჯულისა

35 ჭემპარიგსა ქრისტესს ღმრთისა ჩუენისასა.

მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანა ყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეგარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულის მიერ

პირველად ვაკსენოთ ცხოვრება წმიდისა და ნეგარისა დედისა ჩუენისა და ყოვლისა ქართლისა განმამნათლებლისა ნინო მოციქულისა, რომელი-ესე

40 თუთ მანვე ნეგარმან მოგვთხრა ეამსა აღსრულებისა მისისა, რომელი აღწერა

Gdy zaczęli niszczyć Grecję, wówczas niektórzy wyznawcy Boga zwrócili się do Konstantyna ze słowami: „Widzieliśmy cuda Chrystusa i zwycięstwo ufających Panu nad wrogami, (widzieliśmy), jak pokładający nadzieję w Chrystusie pod osłoną krzyża zniewalają swoich wrogów”. I wtedy, jak jest to napisane w Nawróceniu Greków, Konstantyn przyjął chrzest, wyruszył, prowadzony znakiem Krzyża, i z nielicznym wojskiem walczył z wrogami (Persami) niezliczonymi. I z pomocą wiary w Chrystusa zmusił ich do ucieczki i zniszczył wielu z nich.

Uciekali obaj królowie w otoczeniu nielicznej konnicy, a Konstantyn szedł za nimi i wdarł się do Kartlii. Król perski wrócił do Persji, a Mirian zatrzymał się w Kartlii, wzmocnił miasta i twierdze. Mirian zupełnie stracił siły i obawiał się, że straci Kartlię, gdyż w walkach zginęli najdosłojniejsi z jego ludu, zarówno Persowie, jak i Gruzini. Z tego powodu wysłał posłów do cesarza Konstantyna i prosił go o pokój, obiecując, że odłączy się od Persów, będzie mu służyć i zostanie jego sprzymierzeńcem. Spodobało się to Konstantynowi, nadal bowiem żywił strach wobec króla perskiego, i zawarł pokój z Mirianem. Wziął jako zakładnika syna Miriana, którego zwali Bakar. Umocnił stosunki między Mirianem i Trdatem, czyniąc ich szwagrami: Trdat wydał swoją córkę o imieniu Salome za syna Miriana, którego zwali Rew. Konstantyn określił granice dla Miriana i Trdata w następujący sposób: ziemie, których rzeki płyną z południa i wpadają do Araksu, oddał Trdatowi, a ziemie, których rzeki płyną na północ i wpadają do Mtkwari, Mirianowi.

Cesarz Konstantyn, będąc pośrednikiem między nimi, uporządkował ich sprawę i udał się do swojego kraju.

Panował Mirian w Kartlii, Ranie, Heretii i Mowakanie, należała do niego również Egrisi do rzeki Galidzga. Oddał swojemu synowi ziemię kachetyjską i uczynił go władcą w Udżarmie. Rew i żona jego Salome, córka Trdata, mieszkali w Udżarmie.

A do Peroza, zięcia Miriana, należały ziemie od Chunani do Bardów, które wydzielił dla niego Mirian. I był tam Peroz władcą.

W tym czasie święta i błogosławiona Nino, matka nasza i wybawicielka, dzięki której przyjęliśmy chrzest, już trzeci rok przebywała w Mcchecie, głosiła (słowo) Chrystusa i uzdrawiała chorych bez użycia lekarstw. I od tego czasu zaczęła otwarcie wysławiać prawdziwą wiarę w Pana naszego Jezusa Chrystusa.

Nawrócenie króla Miriana i wraz z nim całej Kartlii przez świętą
i błogosławioną matkę naszą apostoła Nino

Na początku wspomnimy żywot naszej świętej i błogosławionej matki, nauczycielki całej Kartlii – błogosławionej Nino, o którym opowie-

მორწმუნებან დედოფალმან სალომე უჯარმელმან,ძის ცოლმან მირიან მეფისამან, ასულმან თრდაგ სომეხთა მეფისამან.

- და იყო მათ ქაბთა შინა, ოდეს წმიდა გიორგი კაბადუკელი იწამა ქრისტესოთს, იყო კაბადუკით ქალაქით კაცი ვინმე, მთავართა შესაბამი მონა ღმრთისა, სახელით შაბილონ. და ესე წარვიდა ჰრომელ წინაშე მეფისა მსახურებად და ნიჭისა მოღებად მისგან. და მათვე დღეთა შინა კაცი ვინმე იყო კოლასგრას შინა, და ესხნეს მას ორ შვილ, ძე და ასული: და სახელი ძისა მისისა იობენალი, ხოლო ასულისა სოსანა. და აღესრულნეს მეუღლენი იგი, და დარჩეს დაძმანი იგი ობლად, და აღდგეს და წარვიდეს იგიგინი ქალაქად წმიდად იერუსალემად.
- 10 და იმედ ყვეს იმედი იგი ყოველთა ქრისტიანეთა წმიდა აღდგომა, და მივედრნეს მუნ. ვინაცა ძმა ესე იობენალი მიემთხვა დევგალარობასა, ხოლო დაჲ იგი მისი სოსანა მსახურებდა ნიაფორსა სარა ბეთლემელსა.

- ხოლო ესე ჭაბუკი კაბადუკელი, სახელით შაბილონ, რომელი ვაკსენეთ, მიიწია ჰრომელ წინაშე მეფისა. და აღდგომილ იყვნეს მას ქაბთა ბრანჯნი ბრძოლად ჰრომთა,ველსა ზედა პაგალანისასა. და მოსცა უფალმან ძალი შაბილონს, ჭაბუკსა მას კაბადუკელსა, უძლეველი, და ქმნა წინააღდგომა მგერთა მიმართ უბოშოთა, და აოგნა ბრანჯნი, დაჲ შეიპყრა მეფე ბრანჯთა და ყოველნი იგი მთავარნი მათნი, და მიიყვანნა იგინი წინაშე მეფისა. ხოლო მეფემან განაწესა სიკუდილი მათი. მაშინ იწყეს გირილად ბრანჯთა მათ, და ევედრებოდეს
- 20 შაბილონს: „მოგუეც პირველად სჯული თქუენი და შეგყვანე გაძარსა ღმრთისა თქუენისასა, და მაშინდა იყავნ სიკუდილი ცუენი. ღამეთუ შენვე გვაპყრენ და შენვე ყავ ესე ჩუენ ზედა, და უბრალო იქმნე სისხლისა ჩუენისაგან, ახოვანო“.

- ხოლო შაბილონ ვითარცა ესმა ესე, მსწრაფლ აუწყა მეფესა და პაგრიორქსა სიგყუა მათი. და მოსცეს ნათელი კელსა ქუეშე შაბილონისსა. და შეიყვანნეს გაძარსა შინა ღმრთისასა, აზიარნეს წმიდათა საიდუმლოთა, კორცსა და სისხლსა ქრისტესსა,და უჩუენნეს მათ დიდებანი იგი მოციქულთანი.

- და დილეულ ადრე აღდგეს ბრანჯნი იგი, და შეიმოსეს სამოსელი სამკუდრო, და განვიდეს ადგილსა მას კაცის სამკლეველოსა და სისხლის დასათხვეელსა, ილოციდეს და ჰმადლობდეს ღმერთსა ნათლისღებისათს და იგყოდეს; „ჩუენ
- 30 სიკუდილისა შინა უკუდავ ვართ, რამეთუ ღირს გუყვნა ღმერთმან ესევეითარსა დიდებასა მიღებად საგზალსა მას დაუღვენელსა, კორცსა და სისხლსა ქრისტეს ძისა ღმრთისა უკუდავისასა, რომელი უმაღლეს არს ყოველთა მათთა და უქუესკენელეს ყოველთა უფსკრულთა, რომელი-იგი არს კერთხელ უკუნისამდე. ხოლო ვაი ნაშობთა ჩუენთა,ნაყოფთა სიმწარისათა და მკედრთა ბნელისათა“.

- 35 და კმობდეს: „მოვედინ მებრძლე და აღიხუენ თაფნი ჩუენნი ჩუენგან“.

- ამას რა ხეღვიდა შაბილონ,აღიდრა გონებითა და გიროდა მწარედ. რამეთუ ვითარცა ცხოვართა თაფნი მათნი წარკუეთად მოიდრიკნეს, და მოსიკუდილ მიეპყრნეს, და ვითარცა კრავთა შვილთა მათთა საწყალობელად იგლოვდეს. მაშინ მოწყალე ქმნული მათთს შევიდა შაბილონ წინაშე მეფისა და გამო-
- 40 ითხოვნა იგინი მეფისაგან სამკუდროდ შეკამულნი, და მიმადლნა მეფემან და რქუა: „მიმინიჭებია იგინი შენდა,და რაჲცა გნებავს უყავ მათ“.
- და განუტყენა იგინი.

działa nam sama błogosławiona w godzinę swojej śmierci i który opisała wierząca królowa Salome z Udżarmy, żona syna króla Miriana, córka Trdata, króla Ormian.

W tym czasie, gdy święty Jerzy z Kapadocji został zamęczony za Chrystusa, w (pewnym mieście) Kapadocji żył znamienity człowiek, sługa Boży o imieniu Zabulon. Udał się on do Rzymu, aby służyć cesarzowi. W tym samym czasie w Kolaste żył pewien człowiek, który miał dwoje dzieci: syna i córkę. Imię syna było Juwenalis, a córki – Zuzanna. Gdy rodzice umarli, dzieci zostały sierotami. Wówczas udały się do świętego miasta Jerozolimy, pokładając nadzieję w Zmartwychwstania – nadziei wszystkich chrześcijan, i tam znalazły schronienie. Juwenalis otrzymał (stanowisko) dewtelara, a siostra jego Zuzanna służyła jako miafore Sarze z Betlejem.

Wspomniany przez nas młodzieniec z Kapadocji o imieniu Zabulon przybył do Rzymu, do cesarza. W tym czasie Brandzowie napadli na Rzymian i stali na polu Pitalońskim. Dał Bóg Zabulonowi, młodemu Kapadotczykowi, siłę tak niezłomną, że wystąpił on przeciwko niezliczonym wrogom, zmusił Brandzów do ucieczki, wziął do niewoli ich króla i wszystkich książąt i przekazał (rzymskiemu) cesarzowi króla i książąt Brandzów. A cesarz rozkazał ich uśmiercić. Wtedy Brandzowie zaczęli płakać i błagać Zabulona: „Daj nam najpierw wiarę swoją i wprowadź nas do domu twego Boga, a potem uśmierć nas. Skoro trzymałeś nas w niewoli, zrób to dla nas, mocarzu, i wówczas nie będziesz winny krwi naszej”.

Usłyszawszy to Zabulon natychmiast przekazał ich słowa cesarzowi i patriarsze. Ochrzcili ich, a ojcem chrzestnym był Zabulon, wprowadzili do domu Bożego oraz dopuścili do udziału w tajemnicy Chrystusa i pokazali im majestat apostołów.

Nazajutrz Brandzowie ubrali się w żałobne stroje i wyszli na miejsce straceń; modlili się i dziękowali Bogu za chrzest i komunię świętą, mówiąc: „Jesteśmy w śmierci – nieśmiertelni, gdyż pozwolił nam Bóg dostąpić majestatu swego i (dał nam) nieubywający pokarm na drogę, Ciało i Krew Chrystusa, Syna Boga nieśmiertelnego, Tego, który jest ponad wszystko i głębiej od każdego piekła i który błogosławiony jest na wieki wieków. Lecz biada dzieciom naszym, płodom goryczy, mieszańcom ciemności!” I wołali: „Przyjdź kacie i odrąb głowy nasze!”

Widząc to Zabulon wzruszył się i płakał, gdyż oni podobni owcom wystawili głowy swoje na stracenie i, jak owce jagnięta swoje, rzewnie oplakiwali dzieci swoje.

Wtedy Zabulon zlitował się nad nimi, udał się do cesarza i wyjednał (łaskę) dla nich, którzy byli przygotowani na śmierć. Cesarz zmiłował się i powiedział do Zabulona: „Oddaję ich tobie i rób z nimi, co zechcesz”. I uwolnił ich wszystkich.

ხოლო იგინი ევედრებოდეს ბაბილონს, რათა წარყვეს ქუეყანასა მათსა და მისცეს სჯული ქრისტესი, ნათლისღება წყლითა ყოველსა ერსა მათსა. ხოლო მან ისმინა ვედრება მათი, და მოითხოვა მღველი პატრიარქისგან; და ბრძანება მოიღო მეფისგან. და წარვიდეს სიხარულით.

- 5 და ვითარ მიეახლნეს დღისა ეღვისა სავალსა, მივიდა წინა ამბავი, ვითარმედ: „მეფე ცოცხალი არს, მოვალს, და ყოველნი მთავარნი მის თანა“. მაშინ შეიძრნეს ათნი საერისთაონი: ხოზამა, ხოზა, გაახილაჯა, გენებაგა, ხინგარავი, მიჯა, მაგა, მადა, გარმა და თმონიდი სამეფო. და მიეგებოდეს ესე ყოველნი მდინარესა ზედა დიდსა და ღრმასა.
- 10 და განყო მეფემან ერი იგი და დაადგინა წყალსა იმიერ და ამიერ. და აკურთხეს მღვლთა მათ წყალი იგი, და შთაკდა ყოველი ერი იგი წყალსა მას, განიბანნეს და აღმოვიდეს აღმოსავალსა ერთსა, და დასდებდა ბაბილონ ველსა თჳსსა ყოველსა მას ერსა. და იყო მუნ ათ დღე. და ამიარნა ერნი იგი ყოველნი საიდუმლოსა ქრისტესსა, დაუტყვენა მღვლენი და განუწესა ყოველი წესი ქრისტიანობისა.
- 15 ამის შემდგომად იჯმნა მათგან, დაუტყვეა მშუღობა ყოველთა და წარვიდა, ნიჭითა დიდითა, ფრომედ, და განიბრაზა გონებასა თჳსსა“ წარვიდე იერუსალემად და ვამსახურო ნიჭი ესე ჩემი ადგილთა ღმრთისათა“. წარვიდა იერუსალემს და, ვითარ მიიწიაქ იერუსალემად, განუყო ყოველი იგი მონაგები თჳსი გლახაკთა, მცნებისათჳს ღმრთისა. და იხილა, რამეთუ პირველ ქსენებული იგი დევგა-
- 20 ლარი პატრიაქ ქმნილ იყო; და ფრიად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ბაბილონ და პატრიაქი იგი.

მაშინ რქუა სარა ნიაფორმან პატრიაქსა ესრეთ, ვითარმედ: „ესე ბაბილონ, მამა და ემბაზი ბრანჯთა, კაცი სრული ღმრთისმომიშეებითა და სიბრძნითა არს ყოველადვე; მიეც უკუე დაჲ შენი სოსანა ცოლად მისდა. ვინაცა სთნდა წმიდასა

25 პატრიაქსა. განზრახვა ესე სარა ნიაფორისა, და მისცა სოსანა ცოლად ბაბილონს, და წარვიდა ბაბილონ თჳსად ქალაქად კოლასგრად.

ესე წმიდა ნინო, მოძღუარი ქართლისა, მათგან იშვა ოდენ მხოლოდ, თჳნიერ სხჳსა შვილისა. და აღმარდა დედამან მისმან სოსანა მსახურებასა შინა გლახაკთასა.

- ხოლო ვითარ იქმნა ნინო თორმეცისა წლისა, მაშინ განყიდეს მშობელთა
- 30 მისთა ყოველივე, რაცა აქუნდა, და წარვიდეს იერუსალემად და განუტყვეს გლახაკთა. ხოლო მი-რა-იწიფნეს იერუსალემად, მაშინ ბაბილონ დაიწერა ჯუარი პატრიაქისაგან და იჯმნა ცოლისაგან თჳსისა, და შეიგებო მკერდსა თჳსსა ასული თჳსი წმიდა ესე ნინო, და დაყარნა, ვითარცა წყარონი, ცრემლნი თუალთაგან პირსა მისსა და რქუა: „შენ მხოლოდ ასული ჩემო, ესერა დაგიგეობ ობლად ჩემგან და
- 35 მიგათუალავ შენ მამასა ბეცათასა და ყოველთა მზრდელსა ღმერთსა. რამეთუ იგი არს მამა ობოლთა და მსაჯული ქურთვითა. ნუ გეშინინ, შვილი ჩემო, ხოლო შენ მარიამ მაგდანელისა შური აღიდე ქრისტეს სიყუარულისათჳს და დათა მათ ლაზარესთა. და უკეთუ შენ ვერეთ შეიყუარო იგი, ვითარცა მათ შეიყუარეს, მან ვერეთვე მოგცეს შენ ყოველივე, რაც ითხოვო მისგან.

- 40 ხოლო ესერა თქუა, დაუტყვეა ამბორის-ყოფა საუკუნო და წარვიდა წიად იორდანესა კაცთა მათ თანა ველურთა, საღა-იგი ყოფა მისი უწყის ღმერთმან, ყოვლისა მეცნიერად დამბადებელმან.

Brandźowie zaś błagali Zabulona, by wyruszył razem z nimi do ich kraju, by przekazać wiarę Chrystusową i ochrzcić wodą cały ich naród. Wysłuchał ich prośb, poprosił patriarchę o kapłana, otrzymał pozwolenie od cesarza i wyruszyli (wszyscy razem) z radością.

Gdy tylko zbliżyli się na odległość jednego dnia marszu, dotarła (do nich) wiadomość (z kraju Brandźów), że „król żyje i jedzie (ku nim) wraz ze wszystkimi książętami”. Wtedy wyruszyły (rody) księstw: Cholamaj i Chozabaj, Chlaczaj, Cheneszagi, Timgaragi, Zakaj, Czaj, Zargaj, Zardaj, Zarmaj i Tmonigoni królewskie i powitały ich nad wielką i głęboką rzeką.

Król podzielił naród i postawił po obu brzegach rzeki. Wtenczas kapłani poświęcili wodę i lud wszedł do rzeki. Obmywszy się, ludzie wychodzili na brzeg w tym miejscu, gdzie Zabulon nakładał na nich swoje ręce. Przebywał (tam) dziesięć dni, wprowadził naród w święte tajemnice Chrystusowe, pozostawił (dla niego) kapłanów i wykonał wszystkie prace dla chrześcijaństwa.

Następnie pożegnał się i wyruszył do Rzymu z wielkimi darami, powziawszy w cichości serca (następujący) zamiar: „Udam się do Jerozolimy i rozdám swoje bogactwo w świętym miejscu”. I skierował się do tego miasta. Gdy przybył do Jerozolimy, zgodnie z przykazaniem Bożym, rozdał swoje dobra ubogim. Tutaj (w Jerozolimie) dowiedział się, że wspomniany wcześniej dewtelari został patriarchą i bardzo się z nim zaprzyjaźnił.

Wówczas miafore Sara rzekła do patriarchy: „Ów Zabulon, ojciec chrestny Brandźów, to człowiek pełen mądrości i strachu Bożego, daj mu za żonę siostrę swoją Zuzannę”. Jako że spodobały się patriarsze słowa miafore Sary, wydał on Zuzannę za Zabulona, i wyruszył Zabulon do swego miasta Kolasy.

Urodziła się im jedna jedyna córka – Nino. I Zuzanna wychowała ją w służbie ubogim.

Gdy Nino skończyła dwanaście lat, jej rodzice sprzedali wszystko, co mieli, rozdali swoje dobra ubogim i wyruszyli do Jerozolimy. Kiedy przyszli do Jerozolimy, Zabulon otrzymał błogosławieństwo od patriarchy, rozstał się ze swoją żoną, przycisnął do piersi córkę i gorzko płacząc rzekł do niej: „Córko moja jedyna, oto pozostawiam cię sierotą i oddaję (w opiekę) Ojcu Niebieskiemu, Bogu, Wychowawcy wszystkich, gdyż jest On ojcem sierot i sędzią wdów. Nie bój się, córko moja. Ty tylko przejawiaj żarliwość Marii Magdaleny i sióstr Łazarza w miłości do Boga. I jeśli pokochasz Go tak samo jak one, On da ci wszystko, o co poprosisz”.

Powiedziawszy to, pocałował ją pocałunkiem wieczystym i wyruszył za Jordan do dzikich plemion. O jego pobycie tam wie Bóg, Stwórca wszystkiego, Pan wszechwiedzący.

ხოლო დედა იგი წმიდისა ნინოსი მისცა პაგრიარქმან მსახურად გლახაკთა დედათა და უძღურთა. და წმიდა ნინო მსახურებდა ნიაფორსა სომეხსა დვინელსა ორ წელსა, და ჰკითხვიდა ყოვლადვე ვნებათა მათთვის ქრისტესთა: ჯუარცმისა, დაფლვისა და აღდგომისა მისისა, და სამოსლისა მის და გილოთა და სუდარისა, და ჯუარისა და სხვა ყოვლისავე შემდგომითი-შემდგომად გამოეძიებდა რამეთუ არა-ვინ ყოფილიყო და არცა-ვინ იყო შორის იერუსალემისა სწორ მისსა მეცნიერებითა სჯულისა, ძუელისა და ახლისათა, ყოვლსავე ზედამიწევნით. ხოლო იწყო უწყებად მის და რქუა: „ვხედავ, შეილო ჩემო, ძალსა შენსა ვითარცა ძალსა ლომისა ძუისასა, რომელი იბახეზნ ყოველთა ზედა ოთხფერკთა, გინა ვითარცა ორბი

10 დედალი, რომელი აღვიდის სიმაღლესა ჰაერთასა უფროს მამლისა, და ყოველი კმელი გუგასა შინა თუალისა მისისასა მცირისა მარგალიტისა სწორად შეიყვანის, განიხილის და განიცადის საჭმელი მისი ცეცხლებრ. ხოლო იხილის რა, მიუტევნის ფრთენი და მიეგვევის მას ზედა-ეგრეთვე სახელ იყოს ცხოვრება შენი წინამძღურებითა სულისა წმიდისათა.

15 ხოლო აწ ვიწყო და მიგიხსრა ყოველივე. დამეთუ ოდეს იხილეს ღმერგი იგი უკუდავი კაცთა მოკუდავითა ქვეყანასა ზედა, რომელი მოსრულ იყო მოწოდებად წარმართთა, ვითარცა თუთ უნდა ესნა სოფლისა, იწყო კეთილის ყოფად ჰურიათა: მკუდართა აღდგინებად, ბრმათა ახილვად, სნეულთა განკურნებად. რომელი-ესე შეიმოურვეს და შეიმბრახნეს, და წარავლინეს სგრატიონგი ყოველსა ქუეყანასა მსწ-

20 რაფლ მოსვლად ჰურიათ და თქუეს, რამეთუ: „აჰა, ესერა წარვეწყმდებით, მოვედით და შემოიკრებით ყოველნი“.

მაშინ მოიწინეს ყოვლით ქუეყანით კაცნი ურიცხუნი, სწავლულნი სჯულსა მოსესსა, რომელნი-იგი წინააღუდგეს სულსა წმიდასა, და რა-იგი ჯერ იყო ყოფად ქრისტესსა, მათ არასრულეს: რამეთუ ჯუარს აცუეს და სამოსელსა მისსა ზედა წილი

25 იგდეს, და ხუდა წილითა მით ჩრდილოელთა მცხეთელთა მოქალაქეთა. ხოლო დაფლეს რა მათ ფურიათა ქრისტე, და დაკრძალეს და დაბეჭდეს საფლავი იგი მისი. არამედ იგი აღდგა, ვითარცა თქუა პირველად, და გილონი იგი პოენეს საფლავსა მას შინა. ვითარ განთენა, ესე ყოველი წარმოიცა. და მოვიდა პილატეცა და ცოლი პილატესი ქრისტეს საფლავად. და გილონი იგი, ვითარ პოენეს, მოიხუნა ცოლმან პილატე-

30 სმან და წარვიდა მსწრაფლ პონტოდ, სახლად თუსად, და იქმნა მორწმუნე ქრისტესა.

ხოლო შემდგომად ჟამთა რათოდენთამე მივიდეს კელთა ლუკა მახარებლისათა, და დასხნა მან იგინი სადაცა თუთ უწყის. ხოლო სუდარი არა იპოვა, დაღაცათუ თქუეს ვიეთმე პეგრესთუს, ვითარმედ: „კელ-ეწიფა ახუმალო და აქუნდეს მასო“. არამედ განცხადებულად არა გვთხრეს, ვითარ სხუა იგი. ხოლო ჯუარნი იგი ამა-

35 სვე ქალაქსა შინა უერუსალემსა დამარხულ არიან, გარნა აღგილი მათი არა-ვინ უწყის; ოდეს ინებოს ღმერთმან, გამოჩნდეს იგინიცა. ვითარცა ესმა ესე ყოველი წმიდასა ნინოს სარა ნიაფორისაგან, მაშინ შეიწირა ღმერთისა მაღლობა და აკურთხა. და კუალად ჰკითხა მას, თუ „სად არს ჩრდილოსა იგი ქუეყანა, სადათ-იგი მოსრულთა მათ ჰურიათა წილ ხუდა და წარიდეს სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისა

40 იესო ქრისტესი“. მიუგო და რქუა სარა ნიაფორმან, ვითარმედ: „არს აღმოსავლეთით ქალაქი სახელით მცხეთა, ქუეყანა ქართლისა და სომხითისა-მთეულეთი საწარმართო, არამედ ჟამსა ამას უქიკთა საკელმწიფოდ შექმნილ არს იგი“.

Matkę świętej Nino patriarcha skierował na służbę do ubogich i chorych kobiet, a święta Nino przez dwa lata służyła u miafore, Ormianki z Dwinu. (Nino) wypytywała ją o mękę Chrystusową, o ukrzyżowanie, pogrzebanie i zmartwychwstanie; o szaty Jego, tkaniny, całun i krzyż. I stopniowo o wszystko się dopytywała, gdyż nie było nikogo w Jerozolimie równego jej (miafore) wiedzą o wydarzeniach Starego i Nowego Testamentu. Zaczęła opowiadać i rzekła do Nino: „Widzę, córko moja, moc twoją, podobną mocy lwicy, która ma głos najsilniejszy wśród czworonogów. Lub podobna jesteś do orlicy, która unosi się wyżej niż orzeł i obejmuje wzrokiem całą ziemię, jakby była niewielką perłą, tropi i chwytą swą zdobycz i, upatrzwszy cel, podciąga skrzydła i rzuca się na niego. Niech takie będzie życie twoje pod opieką Ducha Świętego”.

A teraz opowiem ci o wszystkim. Kiedy ludzie śmiertelni ujrzeni na ziemi Boga nieśmiertelnego, który przyszedł nawrócić pogan i ocalić ten świat, to zaczął on dobrze czynić Żydom, wskrzeszając umarłych, przywracając wzrok ślepych i uzdrawiając chorych. A tych (Żydów) ogarnęła zawiść, zmówili się i rozesłali posłańców po całym świecie, by wezwali wszystkich Żydów do szybkiego przybycia. I mówili: „Oto ginimy, chodźcie i zbierzcie się wszyscy”.

Wówczas przybyła z całego świata niezliczona ilość ludzi, znawców prawa Mojżeszowego, wystąpili oni przeciwko Duchowi Świętemu i uczynili to, co przeznaczone było od nich Chrystusowi: ukrzyżowali Go i rzucili losy o Jego szaty. I szaty Chrystusa przypadły według losu ludziom z północy, mieszkańcom Mcchety. (Żydzi) pogrzebali Jezusa, przyprowadzili strażę i zapieczętowali grób. Ale On zmartwychwstał, jak przepowiedział, a Jego szaty znaleziono w grobie. Gdy nastał ranek, wszystko to się wyjaśniło. Piłat i żona Piłata przyszedli do grobu Chrystusa, a gdy znaleźli całun, żona Piłata wzięła go, pospiesznie udała się do Pontu do swego domu i stała się wierzącą w Chrystusa.

Po upływie pewnego czasu trafił on (całun) do rąk Łukasza Ewangelisty i ten złożył go w miejscu, które jest znane tylko jemu, ale koszuli śmiertelnej nie odnaleziono, choć niektórzy wskazywali na Piotra, jakoby jemu „udało się ją wziąć i jest ona w jego posiadaniu”. Jasno nam jednak niczego nie opowiadano, jak to bywało przy innych (podobnych) wydarzeniach. Krzyż został zakopany w Jerozolimie, a miejsce to nikomu nie jest znane. Jeśli Bóg zechce tego, odśloni je.

Usłyszawszy to wszystko od miafore Sary, święta Nino oddała cześć Bogu, podziękowała miafore i ponownie zapytała: „Gdzie jest ów kraj północny – kraj (tych) Żydów, którzy wzięli otrzymane wołanie losu szaty Pana naszego Chrystusa?”

W odpowiedzi miafore Sara powiedziała jej, że „jest na wschodzie miasto, które nazywa się Mccheta, położone w Kartlii. W jej górzystej części Somchiti żyją poganie i obecnie podległa jest Uzykom”.

ხოლო მათ ღლეთა შინა მოვიდა ღელაკაცი ვინმე ეფესოთ თაყუანისცემად წმიდისა აღდგომისა, და ჰკითხვიდა ღელაკაცსა მას სარა ნიაფორი, ვითარმედ: „ელენე ღელოფალი ეგრეთსავე ცთომილებასა და ბნელსა შინა არსა?“ ხოლო მან რქუა ესრეთ, ვითარმედ: „მე ვარ მკევალი მათი და მეცნიერი განმრახვასა მათსა ყოველსა, ცხადსა და ღაფარულსა, და უწყი მე მისი, რამეთუ აქუს მას ღიღი წადიერება ქრისტეს სჯულისა და ნათლისღებისათჳს“.

ხოლო ესმა რა ღელაკაცისა მისგან წმიდასა ნინოს, რქუა ნიაფორსა ესრეთ, ვითარმედ: „წარმგზავნე მე და მივიღე წინაშე ღელოფლისა ელენესა, ნუ უკუე მივიახლო მის წინაშე სიგყვს-გებად ქრისტესთვის. ხოლო ნიაფორმან აუწყა პაგრიაცისა წადიერება ესე და საქმე ნინოსი. ხოლო ღელისძმამან მოუწოდა წმიდასა ამას ნინოს, ღისწულსა თჳსსა, და ღაადგინა იგი აღსავალსა წმიდისა საკურთხევლისა; და ღასხნა კელნი მისნი წმიდანი მკართა მისთა ზედა, სულთ-ითქუნა ცად მიმართ სიღრმითა გულისა მისისათა და თქუა: „უფალო, ღმერთო საუკუნეთაო, კელთა შენთა შევევღერებ თობლსა ამას შეილსა ღის ჩემისასა, და წარავღლინებ ქაღაგებად ღმრთეებისა შენისა, რათა ახაროს აღდგომა შენი; სადაც სათნო იყო სრბა მისი, ექმენ, ქრისტე ღმერთო, ამას მოგზაურ, ნავთსაღგურ, მოძღუარ და ენამეციერ, ვითარცა-იგი წინათ მათ მოშიშთა სახელისა შენისათა“.

და უჯმნა ღელისაგან თჳსისა ამბორის-ყოფითა განშორებისათა და გამოსახა მას ზედა სასწაული ჯუარისა; და ესრეთ ღოცვითა ღმრთისა მიმართ და კურთხევითა განუგევა.

და წარემართა წმიდა ნინო ღელაკაცისა მის თანა, ეფსოთ მოსრულისა, და ვითარ მიიწიენეს ჰრომს სახიდ ღელაკაცისა, რომლისა-იგი თანამოგზაურ იქმნა, პოვეს მუნ ღელოფალი ვინმე მეფეთა ნათესავი, სახელით რიფსიმე, და ღელამბუძე მისი გაიანე, მონასტერსა შინა ქალწულთასა, რომელთა ქრისტეს აღსარებისათჳს ხუროდა და ელოდეს იერუსალემით ნათლისღებასა.

მაშინ ღელაკაცმან მან მოიყვანა წმიდა ნინო და მისცა წმიდასა რიფსიმეს, და აუწყა საქმე მისი, რომელი-იგი იხილა რა ქრისტეს მოყუარემან რიფსიმე, სიხარულით შეიგებო და შეიწყნარა სახიდ თჳსად, წინაშე მისსა, წმიდა ნინო კელითგან მის ღელაკაცისა თანამოგზაურისა.

და ესრეთ იყოფოდა რა მის თანა წმიდა ნინო, მასვე შინა წელიწადსა ნათელილი რიფსიმე, რომლისათჳს იგი სურვიელ იყო; მის თანა გაიანეცა ღელამბუძემან მისმან და სხუათა მათ სახლეულთა მისთა, რიცხუთა ორმოცდაათმან სულმან სხუამან; და უმრავლესთა მათგანთა კელსა ქუემე წმიდისა ნინოსსა ნათელ-იღეს. და წარვიღეს ესე ყოველნი მონასტერსა თჳსსა. და იყო მათ თანა წმიდა ნინო ორ წელ.

მათ ღლეთა შინა გამოგზავნა კეისარმან ძებნად ქალისა ქმნულ-კეთილისა და შეუნიერისა, რათამცა უპოვეს ღირსი ცოლად მისა. და ვითარ მოიქიენეს მონასტერსა მას ქალწულთასა მეძიებელნი იგი, და იხილეს რიფსიმე, და განიცადეს ხაგი მისი და გამოიკითხეს გუარი მისი, რამეთუ არა-ვინ იყო მსგავსი რიფსიმესი სახითა. და გამო-სახეს ხაგი მისი ფიცარსა ზედა, და წარგზავნეს წინაშე კეისრისა. სთნდა კეისარსა და აღიესო სიხარულითა, და განაწესა აღსრულება ქორწილისა მრავლითა სიხარუ-ლითა. რომლისთჳსცა მსწრაფლ წარავღლინა მოციქულნი და განმგებელნი ყოველთა შინა საბრძანებელთა მისთა, რათა ყოველნი ძღუნითა შემოკრებენ და ღიღითა სიხარულითა მოვიდენ ბრძანებასა მეფისასა და ქორწილსა სამეუფოსა.

W tych dniach przybyła z Efezu pewna kobieta, by oddać cześć (świętyni) Zmartwychwstania, i zapytała ją miafore Sara: „Czy nadal cesarzowa Helena błądzi i pogrążona jest w ciemnościach?” A ona odpowiedziała: „Jestem jej służką i znam wszystkie jej zamiary, i wiem, że mocno pragnie (poznania) wiary Chrystusowej i ochrzczenia się”.

Usłyszawszy to święta Nino błagała miafore: „Poślij mnie, pójdę do cesarzowej Heleny i będę głosić jej Chrystusa”. Miafore powiedziała patriarsze o pragnieniu Nino. Wtedy on wezwał Nino, swoją siostrzenicę, postawił na stopniach ołtarza, położył swoje święte ręce na jej ramionach, zwrócił się ku niebu, westchnął z głębi serca swego i rzekł: „Panie, Boże wieków, w ręce Twoje oddaję tę sierotę, córkę mojej siostry, i posyłam ją, by wieściła Twoją boskość, głosiła Twoje zmartwychwstanie. I gdziekolwiek pójdzie, bądź dla niej, Chryste, Panie nasz, towarzyszem, schronieniem, nauczycielem wymowy, tak jak byłeś dla tych poprzednich, którzy bali się Imienia Twego”.

Oddalił ją (patriarcha) od matki, pocałował pocałunkiem wieczystym, uczynił nad nią znak krzyża i z modlitwami zwróconymi ku Bogu oraz błogosławieństwem odprawił ją.

Wyruszyła tedy święta Nino razem z tą kobietą, która przybyła z Efezu. Gdy przybyły do cesarstwa rzymskiego, do domu kobiety, której towarzyszką stała się (Nino), spotkały tam pewną niewiastę z rodu królewskiego, o imieniu Ripsime, i jej wychowankę Gajane, które mocno pragnęły przyjąć Chrystusa i (obie) oczekiwały chrztu z Jerozolimy.

Wtedy kobieta ta powierzyła świętą Nino w ręce świętej Ripsime i opowiedziała jej o życiu (Nino). Zobaczywszy świętą Nino, bogobojna Ripsime z radością objęła ją i przyjęła do swego domu.

W tym czasie Ripsime przyjęła z rąk świętej Nino chrzest, którego tak pragnęła, a wraz z nią ochrzczona została jej wychowanka Gajane i inni domownicy. Wszystkich ochrzczonych było pięćdziesiąt dusz. Wtedy udali się wszyscy do świętego domu i Nino pozostała z nimi dwa lata.

W owych dniach cesarz (rzymski) rozesłał ludzi, by poszukiwali kobiety szlachetnej i pięknej, chciał bowiem znaleźć dla siebie godną żonę. Gdy dotarli do owego domu, zobaczyli Ripsime i ujrawszy jej oblicze pytali, skąd pochodzi, gdyż nie było nikogo równego jej pięknem. Namalowali jej oblicze i posłali do cesarza. Spodobała się Ripsime cesarzowi, który napelnił się radością i rozkazał urządzać wesele. Rozesłał posłańców oraz książąt na wszystkie ziemie, którymi władał, i wzywał wszystkich, by przybyli z darami i radością.

Ale święci, zrozumiałwszy podstęp wroga, zaczęli się smuć, wiedzieli bowiem, że cesarz podobny jest do węża, który w raję prze-

ხოლო იხილეს რა ყოვლად წმიდათა მათ დაფარული მანქანება მგერისა და ისარ-
ნი მისნი განკურნებულნი, რომლითა-იგი ისწრაფდა სისრად წმიდათა ქალწულთა,
იურვოდეს, რამეთუ ჭური რისხვა იპოვა მეფე, ვითარცა გუელი რომელ სამოთხესა
შინა მსახრველ ექმნა, ეგრეთვე აქა მსგავსად მისსა უსჯულო ესე, რომელსა აქუნდა
5 შეგინებული თაყუანისცემა ბილწთა და საძაგელთა კერპთა.

ხოლო იხილეს რა ნეგარმა რიფსიმე, გაიანე, და სხუათა მათ წმიდათა და
ყოვლად ქებულთა დედათა განსაცდელი ესე მათ ზედა მოწვეწულად, მაშინ
მოიქცენეს მათ უბიწო იგი აღთქმა და ღირსი ქებისა მარტოებით ცხოვრება,
რომელსა-იგი იყვნეს განსწავლულ, და გოდებით გიროდეს გამოხატვით შე-
10 სწავებისა მისთჳ წინაშე მეფისა უსჯულოსა შუენიერებისა წმიდისა რიფსიმესა,
რომელი-იგი გამოეხატა და წარგზავნეს. ილოცვიდეს დაუცხრომელად და უფი-
ცხელესთა კანონთა შეაყენეს თაფნი მათნი, ევედრებოდეს ღმერთსა ყოვლად
მოწყალესა მრავლითა ვედრებით. და ერთობით განზრახვითა ურთიერთას
ყოველთავე დაუტევეს ქუეყანა იგი ფარულად ორმოცდაცამეტმან სულმან.

15 და მოვიდეს ლგოლვილნი არეთა სომხითისათა, ადგილსა მას, რომელსა
ჰქვან ახალქალაქი, უალერეს შენებულსა, რომელ არს ღვინი, საყოფელი სო-
მხითა მეფისა. და შევიდეს მუნ საწნეხელთა ვენაკისათა, რომელი შენებულ
არს ჩრდილოთ-კერძ და აღმოსავლით, და იმარდებოდეს მუნ შინა კელთ-
საქმრისგან ვაჭრობით.

20 ხოლო კეისარი ადივსო მწუხარებითა და წარავლინნა კაცნი ყოველთა ად-
გილთა მოძიებად მათდა. მაშინ მოიწივნეს მოციქულნი კეისროსანი წინაშე თრდაგ
სომეხთა მეფისა და მთართუეს წიგნი კეისროსა, რომელსა წერილ იყო ესრეთ:

„თუთმპურობელი კეისარი საყუარელსა ძმასა და მეგობარსა და თანამო-
საყდრესა ჩემსა თრდაგს გიკითხავ. უწყებულ იყავნ ძმობა შენი და თანა შემწე-
25 ობა, რომლისათჳს-იგი ყოვლადვე გუვენების შეცთომილისა მისგან ქრისტიანეთა
ნათესავისა. რამეთუ ყოვლადვე შეურაცხ იქმნების ჩუენი უფლება მათისაგან კრე-
ბულისა, და საწუნელ არს ჩუენი კელმწიფება მათგან. რამეთუ ისინი ჯუარცმულსა
ვისმე მომკლარსა მსახურებენ და ძელსა თაყუანის-ცემენ, და ძუალებსა კაცთასა
30 პატივ-სცემენ, და თავისა მათისა სიკუდილი უფლისა მათისათჳს ღიღებად შეურა-
ცხიეს და არა ეშინის ჰურიათაგან და ჰურიათა ჯუარცმულისაგან ეშინიან და შეც-
ლომილ არიან; მეფეთაჳც აგინებენ, ღმერთა შეურაცხ ჰყოფენ, და ძალსაჳც ნათლისა
მშისა და მთოვარისასა და ვარსკულავთასა არად შერაცხენ, არამედ შექმნულად
იგყვან მათ ჯუარცმულისა მის მიერ. და ესრეთ მიაქციეს ქუეყანა, ვიდრემდის მა-
35 ქადებითა და ფრიადითა საგანჯველითა მოესწყვდენით, არამედ კუალადცა უფრო-
სად განმრავლდეს. ხოლო აწ შემემთხვა მე ხილვად ნათესავისა მათისაგან ჭაბუკი
ქალი, და განვიმრახე მოყვანება მისი ცოლად ჩემდა. ხოლო მას არა თუ ვითარცა
მეფისა გული უთქმიდა სურვილად ჩემდა, არამედ საძულელადცა და არა-წმიდად
შემრაცხეს. რომლითაცა მეოც იქმნნეს ფარულად ჩემგან, და კერძოთა ქუეყანასა
40 შენისათა წარმოსრულ არიან. უწყებულ იყავნ შენდა, ძმად ჩემო, მოიძიენ იგინი
და, პოვნე რა მისთანანი იგი, სიკუდილით მოაკუდინენ. ხოლო რომელი-იგი შეაყ-
თუნენს, შუენიერი ხაგითა და სახელით რიფსიმე, ჩემდა წარმოავლინე. და უკეთუ

mienił się w szatana, że on, ten niewierzący, w swej niegodziwości oddawał cześć podłym, nikczemnym bożkom.

Pojąwszy nadchodzące niebezpieczeństwo, błogosławiona Ripsime, Gajane oraz inne święte i czcigodne kobiety wspomniały o przyrzeczeniu czystości i godnym chwały życiu w odosobnieniu, którego były nauczone, i płakały, i lamentowały z powodu tego, że bezbożny cesarz poznał wdzięk świętej Ripsime z obrazu, który (jego wysłannicy) narysowali i posłali do niego. Modliły się nieustannie, wypełniały wszystkie przykazania i pościły i, powziąwszy jednomyślną decyzję, w tajemnicy pozostawiły ten kraj, wszystkie pięćdziesiąt trzy kobiety.

I udały się do Armenii, do miejscowości nazywanej Nowym Miastem – Walarsabad, czyli Dwin, gdzie przebywał król Ormian. Udały się do tłoczni winnicznych, które były zbudowane w północnej i wschodniej części miasta, żywiły się tam i sprzedawały wyroby rąk swoich.

A cesarz (rzymski) przepelnił się goryczą i rozesał wszędzie ludzi, by je odnaleźć. Wówczas przybyli posłańcy cesarza do Trdata, króla Ormian, i przekazali mu list od cesarza, w którym napisane było, co następuje:

„Ja, cesarz samowładny, pozdrawiam ukochanego brata, przyjaciela i współpanującego mojego Trdata. Niech będą znane braterstwo i wspomnienie twoje w tym, w czym jesteśmy osłabiani przez ów zbłąkany ród chrześcijan. Cała nasza władza jest znieważana przez ich społeczność i panowanie nasze jest przez nich odrzucane, gdyż służą pewnemu ukrzyżowanemu, oddając chwałę drzewu i czcząc kości ludzkie. I uznają oni za czyn wielki śmierć w imię swego pana. Nie boją się Żydów, ale boją się ukrzyżowanego przez nich, trwając tym samym w ciemności. Ublizają królom i znieważają bogów, za nic mają siłę światła, słońca, księżyca i gwiazd, a uważają je za dzieło tego ukrzyżowanego. I tak bardzo pociągnęli kraj ku sobie, że oddzielili żywych mężów od żon, a żony od mężów i choć wyniszczyliśmy ich groźbami i okrutnymi torturami, znów rozmnożyli się i jest ich jeszcze więcej, niż było wcześniej. Ja zaś zobaczyłem jedną młodą niewiastę z ich rodu i postanowiłem wziąć ją za żonę. Ale ona nie tylko nie zechciała mnie, cesarza, lecz oni (chrześcijanie) uznali mnie za nienawistnego i niegodziwego, uciekli ode mnie w tajemnicy i udali się do twojego kraju. Niech będzie ci to wiadome, bracie mój: odszukaj ich i, znajdując im podobnych, uśmierć ich. Ale tę, którą wprowadzili w ciemność, niewiastę o pięknym obliczu zwaną Ripsime, wyślij

შენ გონდეს, თავისა შენისათჳს იგულე, რამეთუ არა-ვინ იპოვა სხუა, მსგავსი მისი, იონთა სოფელსა შინა. და ცოცხლებით იყავნ ღმერთთა მსახურებით“.

ხოლო ვითარცა წარიკითხა თრდაგ ბრძანება ესე კეისრისა,მსწრაფლ იწყო ძიებად მათდა, და პოვნა იგინი საწნეხელთა მათ შინა პირველ კსენებულთა.

- 5 და იხილა რა რიფსიმე, აღივსო გულისთქმითა და განიხარა სიხარულითა ღიღითა, და განიბრახა ცოლად მოყვანება მისი. ხოლო არა ერჩაა წმიდა რიფსიმე. მაშინ იწამა იგი, დედამძუძუ მისი გაიანე და სხუანი მრავალნი მათ-თანანი, ვითარცა წერილ არს წამება მათი და სასწაული მოქცევასა შინა სომეხთასა. (რამეთუ მაღლითა ღმრთისათა იქმნა მეფე თრდაგ ეშუად). ხოლო
- 10 რომელნიმე მათ წმიდათაგანნი დაიმაღნეს და ივლგოდეს.

- მაშინ ესე წმიდა ნინო დაიმალა ეკალთა შორის ვარდისათა, რომელი-იგი ჯერეთ არა ყუაოლა მას ეამსა. და ოდეს-იგი აღმოვილოდეს სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი, იხილა წმიდამან ნინო სტეფანეს მსგავსი ღიაკონი, ჩამომავალი ოღარითა ნათლისათა; და კელთა მისთა აქუნდა სასაკუმეველე, რომლისაგან
- 15 გამოვილოდა კუამლი სულნელებისა, რომელი ცათა დაფარვიდა, და მის თანა სიმრავლე ერთსა ძეცითასა. და მათ შეერთნეს სულნი წმიდათა მოწამეთანი.

- რომელი-ესე იხილა რა ესრეთ ქმიდამან ნინო, დაღად-ყო ესრეთ: „უფალო, უფალო, რად დამიგეობ მე შორის ასპიგთა და იქედნეგა“. მაშინ კმა ესმა ბე-გარდმო, რომელი ეტყოდა, ვითარმედ: „ესრეთვე იყოს წარ ვანება შენი, ოდეს
- 20 ეგე ეკალი, რომელი არს გარემოს შესსა, ყოველი იქმნეს ვარდის ფურცელ სულნელ. აღდეგ და ვილოდე ჩრდილოთ-კერძო, სად-იგი არს სამკალი ფრიად და მუშაკი არა“.

- და წარმოვიდა მუნით წმიდა ნინო და მოვიდა ორბანთად, საზღვართა სომხითისათა, და მუნ დაიბამთრა ჭირთა შიან მრავალთა. და თუესა მეოთხესა,
- 25 რომელ არს იენისი, წარმოემართა და მოიწია მთათა ჯავახეთისათა, სად-იგი მიემთხვა გბასა დიდსა გარდამდინარესა, რომელსა ჰქვან ფარავნა. ხოლო მისედნა რა მუნით, და იხილნა მთანი ჩრდილოსანი; რამეთუ ღღეთა მათ ბა-ფხულისათა იყვნეს სავსენი თოვლითა და ჰაერთა სასტიკითა. და შეძრწუნდა წმიდა ნინო და თქუა: „უფალო, უფალო, მიიღე სული ჩემი ჩემგან“.

- 30 და დაყო მუნ ორი ღღე და ითხოვა საზრდელი მეთევზურთაგან, გბასა მას სინა მონადირეთასა. და მწყემსნიცა იყვნეს მასვე ადგილსა და კუმილეიდეს საკუმილავესა დამისასა სამწყსოსა მათსა მედა; და მადლოდეს ღმერთთა მათთა არმაზს და მადენს, და აღუთქმიდეს მათ შესაწირაეთა: „ოდეს მოვიდეთ მშჯღობითო“.

- 35 ხოლო წმიდა ნინო მეცნიერ იყო მცირედ ენასა სომხურსა, რამეთუ პირველ ესწავლა ნიაფორისგან, და პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზახვერელი და ჰკითხა მას, ვითარმედ: „რომლისა სოფლისანი ხართ?“ ხოლო მან მიუგო და რქუა, ვითარმედ: „დაბით ელარბინით და საფურცლით, და ქინძარელნი, რაბაგელნი დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი, სად ღმერთნი ღმერ-
- 40 თობენ და მეფენი მეფობენ“. და ჰკითხა, თუ „სადათ არს მცხეთა?“ ხოლო მწყემსმან მან ესრეთ ოდენ აუწყა, რომელ მდინარე გასდიდ გბასა ამას მცხეთას მისვლად.

do mnie. Jeśli zaś ona spodoba się tobie, to uznaj ją za swoją, gdyż nie ma drugiej podobnej do niej w kraju Jonii. Bądź zdrow w służbie bogom”.

Gdy Trdat przeczytał rozkaz cesarza, natychmiast rozpoczął poszukiwania i odnalazł kobiety we wspomnianych tłoczniach winniczych.

Gdy ujrzał Ripsime, przepełniło go pożądanie, ucieszył się radością wielką i postanowił wziąć ją za żonę. Ale ona nie uległa, została zatem poddana męczarniom, a wraz z nią również wychowanka jej Gajane i wielu innych świętych współtowarzyszy. Ich męczeństwo i cuda zostały opisane w Nawróceniu Ormian (dzięki łasce Bożej przemienił się bowiem Trdat w odyńca). Zaś niektórzy spośród świętych ukryli się i uciekli.

Święta Nino, przebywająca w krzewach różanych, które jeszcze nie zakwitły, w tym momencie, gdy uniosły się (do nieba) dusze świętych męczennic, ujrzała diakona podobnego do Stefana, zstępującego z nieba z jasną stułą. Trzymał on w ręku kadzielnicę, z której wznosił się dym wonności zasnuwający niebo. Było razem z nim liczne wojsko niebiańskie i połączyły się dusze męczennic z niebianami.

Zobaczywszy to, święta Nino zawołała: „Boże mój, Boże mój, czemuś opuścił mnie wśród węzów i zmij?” I wtedy usłyszała głos z góry, który powiedział do niej: „Jak ciernie, które cię otaczają, zamienią się w płatki wonnych róż, taki też, najpierw trudny, ale potem piękny będzie twój los. Powstań i udaj się na północ, gdzie żniwo jest wielkie, ale robotników wcale nie ma”.

I wyruszyła święta Nino, doszła do Orbantu na granicy Armenii i spędziła tam zimę, żyjąc w ogromnej biedzie. W czwartym miesiącu, który nazywa się czerwiec, wyruszyła dalej i dotarła do gór Dżawachetyjskich, do dużego jeziora wypływającego ze źródła nazywanego Parawani. Kiedy zaś spojrzała (w stronę) północnych gór, zobaczyła, że nawet w letnie dni były pokryte śniegiem i mgłą. Bardzo przestraszyła się wtedy i rzekła: „Boże, weź duszę moją”.

Zatrzymała się tam (Nino) dwa dni i prosiła o żywność rybaków, którzy łowili w tym jeziorze. Byli tam również pasterze, którzy strzegli nocą swych stad i modlili się do swoich bogów – Armaza i Zadena, obiecując im ofiary, jeśli powrócą szczęśliwie (do domu).

Święta Nino władała językiem ormiańskim, gdyż uczyła się go wcześniej u miafore. Znalazła pośród pasterzy takiego, który mówił po ormiańsku, i zapytała go: „Skąd jesteście?” A on odpowiedział jej, że pochodzą „z Elarbini, Sapurcle, Kindżari, Rabati, z wielkiego miasta Mccheta, gdzie bogowie panują i królowie królują”. Wtedy zapytała: „A gdzie znajduje się Mccheta?” Pasterz powiedział jej, że rzeka, która ma początek w tym jeziorze, płynie do Mcchety.

- ხოლო წმიდამან ნინო დაიდვა ლოდი სასთუნალ, დაწვა და დაიძინა გარდასადინელსა მის გბისასა. და ვითარ-იგი ეძინა, მოვიდა კაცი ერთი ჩუენებით, ასაკითა ზომი და თმითა ნახევართმოსანი. და მოსცა მან წიგნი დაბეჭდული წმიდასა ნინოს და რქუა: „მთართუ ესე მცხეთას მეფესა მას წარმართთასა“.
- 5 ხოლო წმიდამან ნინო იწყო გირილად და ვედრებად მისა: „უფალო, მე დედაკაცი ვარ უცხო და უმეცარი, და არცა ვიცი ენა, ვითარ მივიდე უცხოსა ქუეყანასა და უცხოთა ნათესავთა თანა“. მაშინ კაცმან განუქსნა წიგნი იგი, და მისცა კითხვად, და წერილ იყო ჰრომაელებრ და ბეჭედი იყო იესოსი. დაწერილ იყვნეს წიგნსა მას შინა თნი სიგყუანი.
- 10 ა. სადაცა ქადაგოს სახარება ესე, მუნცა ითქუას დედაკაცი ესე.
ბ. არცა მამკაცება არს, არცა დედაკაცება, არამედ თქუენ ყოველნი ერთ ხართ.
- გ. წრაველით და მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი და ნათელსცემლით მათ სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა.
- 15 დ. ნათელი გამობრწყინდა წარმართთ ზედა დიდებად ერისა შენისა ისრაელისა.
ე. სადაცა ქადაგოს სახარება ესე სასუფეველსისა, მუნცა ითქმოდის ყოველსა
ვ. რომელმან თქუენი ისმინოს და შეგიქყნარნეს, მე შემეწყნარა; და რომელმან მე შემეწყნაროს, შეიწყნაროს მომავლინებელი ჩემი.
- 20 ბ. რამეთუ ფრიად უყუარდა მარიამ უფალსა, რამეთუ მარადის ისმენდა მისსა სიგყუასა ჭეშმარიტსა.
მ. ნუ გეშინინ მათგან, რომელთა მოგწყუნენ კორცნი თქუენნი, ხოლო სულისა ვერ შემძლებელ არიან მოწყუედად.
- 25 თ. რქუა მარიამ მაგდანელსა იესო: „წარვედ, დედაკაცო, და ახარე დათა და ძმით ჩემთა“.
ი. სადაცა ქადაგებდეთ სახელითა მამისათა, და ძისათა, და სულისა წმიდისათა.
- ვითარცა წარიკითხნა სიგყუანი ესე წმიდამან ნინო, იწყო ვედრებად ღმრთისა მიმართ და გულისხმა ყო, ვითარმედ ზეცით იყო ჩუენება იგი. და აღიხილნა თუალნი ზეცად და ხვალისაგან ითხოვა შეწვენა მისი.
- და შემდგომად ამისსა წარემართა მდინარესა მას გბისასა, და იყო დინება მისი დასავლეთით-კერძო. და მიუდგა გზათა ძნელთა და ფიცხელთა, ნახნა ჭირნი დიდნი გზათაგან და შიში დიდი მკეცთაგან, ვიდრედა მიიწია ადგილსა მას, სადა წყალმან აღმოსავლით იწყო დინება. და მიერითგან იქმნა ლხინება მისი, რამეთუ პოვნა მუნ მოგზაურნი, რომელთა თანა მიიწია სანახებსა ქართლისასა, ქალაქსა მას, რომელსა ეწოდების ურბნისი, სად-იგი იხილა ერი უცხოთა თესლთა ღმერთთა მსახური; რამეთუ ცეცხლსა.ქვათ და ძელთა ღმერთად თაყუანის-ცემდეს. რომლისათუსცა შეეურვა სულსა ამის წმიდისა და შევიდა ბაგინსა ჰურიითასა ენისათუს ებრაულისა, და დაყო მუნ თუე ერთი, და განიცდიდა ძალსა ამის ქუეყანისასა.
- 40 მაშინ დღესა ერთსა აღიდრნეს ერნი დიდნი მით ქალაქით, წარმავალნი დიდად ქალაქად სამეუფოდ, მცხეთად, მოვაჭრებად საკმართა რათამე და ზო-

Położywszy kamień u wezglowia, święta Nino zasnęła u źródła jeziora. I przyszedł do niej we śnie pewien człowiek średniego wzrostu, z włosami w połowie przykrywającymi głowę. Dał świętej Nino zapieczętowany list i rzekł: „Wręcz to (pismo) królowi pogan w Mcchecie”. Święta Nino zaczęła płakać i błagała go, mówiąc: „Boże mój, jestem nietutejsza i nie znam języka, jak więc mam pójść do obcego kraju i obcego narodu?” Wtedy człowiek ten otworzył list i dał jej do przeczytania. Był (on) napisany po łacinie i zapieczętowany przez Chrystusa. W liście tym dane było dziesięć przykazań:

1. Gdziekolwiek głosić będą tę Ewangelię, będzie tam powiedziane również o tej kobiecie.
2. Nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie.
3. Idźcie i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego.
4. Światło na oświecenie pogan na chwałę ludu Twego, Izraela.
5. Ta Ewangelia Królestwa Niebieskiego będzie głoszona po całym świecie .
6. Kto was przyjmuje, Mnie przyjmuje; a kto Mnie przyjmuje, przyjmuje Tego, który Mnie posłał.
7. Maria została bardzo umiłowana przez Boga, gdyż ona zawsze rozumiała prawdę słów Jego.
8. Nie bójcie się tych, którzy zabijają ciało, lecz duszy zabić nie mogą.
9. Jezus rzekł do Marii Magdaleny: „Udaj się do moich braci i powiedz im” .
10. Dokądkolwiek przyjdziecie, tam nauczajcie w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego.

Gdy święta Nino przeczytała te słowa, zaczęła modlić się do Boga. Zrozumiała wtedy, że było to widzenie z nieba, więc uniosła oczy ku niebu, prosząc Najwyższego o pomoc.

Po tym poszła z biegiem owej rzeki, która wypływa z jeziora i płynie na zachód. Szła trudną i niebezpieczną drogą, przeżywając liczne nieszczęścia i cierpiąc strach wielki przed dzikimi zwierzętami, dopóki nie dotarła do miejsca, z którego rzeka zaczyna płynąć na wschód. Od tego momentu nastąpiła dla niej pora radości, znalazła bowiem towarzyszy podróży, z którymi dotarła do granic Kartlii, do miasta zwanego Urbnisi. Tam zobaczyła nieznaną lud, oddający cześć nieznanym bogom, ubóstwiający ogień, kamień i drzewo. Z tego powodu święta zmartwiła się w duchu. Przyszła do osady żydowskiej Bagini z powodu języka żydowskiego, gdzie pozostała przez miesiąc, obserwując ten kraj.

Pewnego dnia wielki i niezliczony tłum wyruszył z tego miasta i udał się do wielkiego miasta Mcchety, do siedziby potężnych królów,

რვად წინაშე არმაზ ღმრთისა მათისა. და წარჰყვა წმიდა იგი მათ თანა. ხოლო ვითარ-იგი მიიწვივნეს ქალაქად მცხეთად, წიად მოგუთასა კილსა ზედა, და დაგეს მუნ. და ხელვიდა წმიდა ნინო ცეცხლის მსახურთა მათ ერთა მოგუებასა და ცთომასა; და გიროდა წმიდა ნინო წარწყმელასა მას ზედა მათსა, და ივლო-
5 ვდა უცხოებასა თჳსსა.

და აჰა ესერა, ხვალისა დღე იყო კმა ოხრისა და საყურისა; გამოვიდა ერი ურიცხჳ, ვითარცა ყუაველნი ველისანი, და ბარი საშინელი გამოვიდოდა, და ჯერეთ მეფე არღა გამოსრულ იყო. და ვითარ მოიწია ქაში, იწყო სივლგოლა და მიდამომალვა ყოვლისა კაცისა, შიშითა საფარველსა თჳსსა შეივლგოდა.
10 და აჰა, მყის გამოვიდა დედოფალი ნანა, და ნელიად მოვიდოდა ერი. და შეამკუნეს ყოველნი ფოლოცნი თუთოფერითა სამოსლებითა და ფურცლითა. და იწყო ყოველმან ერმან ქებად მეფისა. მაშინ გამოვიდა მირიან მეფე საბარელით და თუალ-შეუღვამითა ხილვითა.

და ჰკითხა წმიდამან ნინო დედაკაცსა ვისმე ჰურიასა, ვითარემდ: „რა არს
15 ესე?“ ხოლო მან რქუა: „ღმერთი ღმერთთა არმაზ მიუწესს, რომელ არა არს მისსა გარეშე სხუა კერპი“. მაშინ მყის უკუე წარვიდა წმიდა ნინო ხილვად არმაზისსა. და აღივსნეს მთანი იგი დროშებით და ერთთა, ვითარცა ველნი ყუაველითა.

ხოლო წმიდამან ნინო შეუსწრო ციხედ არმაზად, და დადგა იგი მახლობელად კერპისა მის ნაპრაღსა ბღუდისასა. და ხელვიდა საკურველებასა მიუწ-
20 დომელსა და ენითა გამოუთქმელსა, ვითარღა იყო ბარის აღსაკვლი იგი შიში მეფეთა, მთავარნთ და ყოვლისა ერისა წინაშე კერპთა მათ წარმოდგომილთა. და იხილა წმიდამან ნინო, რამეთუ დგა კაცი ერთი სპილენძისა, და განსა მისსა ეცუა ჯაჭჳ ოქროსი, და თავსა მისსა ჩაბალახი მყარი, და თუალნი ესხნეს ბურმუხგი და ბივრილი, და კელთა მისთ აქუნდა კრმალი ბრწყ-
25 ინვალე, ვითარცა ელვა, და იქეცოდა კელთა შინა. უკეთუ ვინმე შეეხებინ, თავი თჳსი სიკუდილად განწირის და იგყუნ: „ჩემდა, ნუ უკუე და-სამე-ვაკლე დიდებსა დიდისა ამის ღმრთისა არმაზისსა, ანუ შე-სამე-ვსცეთ სიგყუად ებრა-ელთა თანა, გინა მოგუთა თანა სმენისა; და რომელ იგყუან უცებანი უცხოთა ვისთჳსმე ღმრთისა, ნუ უკუე პოოს რამე ბიწი და მცეს მე მახული იგი მისი,
30 რომლისაგან ეშინის ყოველსა“. და შიშით თაყუანის-ცემენ მას.

და კუბლად იყო მარჯუენით მისსა კაცი ოქროსი და სახელი მისი გაცი; და მარცხენით უდგა კაცი ვეცხლისა, და სახელი მისი გაიმ, რომელნი-იგი ღმერთთად უჩნდეს ერსა მას ქართლისასა.

მაშინ გიროდა და სულთ-ითქუმიდა ნეგარი ნინო ღმრთისა მიმართ ცთომათა
35 მათითათჳს ქუეყანისა ჩრდილოსა, მიფარვასა მათგან ნათლისასა და უფლებასა მათ ზედა ბნელისასა: რამეთუ მიხედნა მეფეთა მათ დიდძალთა და ყოველთა მთავართა, რომელნი ცოცხლებით შთაენთქეს ჯოჯოხეთსა, დაეგევა დაბზადებელი, და ქუათ და ხელთა, სპილენძსა და რვალსა განჭვდილსა ღმერთად თაუანის-ცემდეს, და ესენი იცოდეს ყოვლისა შემოქმედად. მაშინ მოექსენა სიგყუა იგი, რომელი
40 ამცნო იობენად პაგრიარქმან, წმიდამან მამამან, ვითარემდ: „მამაკაცსა სრულსა წარგავლინებ, და მიწვენად ხარ ქუეყანასა უცხოთა და ნათესავთა დარაგეველ მეველ ბაკადულ, რომელ არს ბრანჯულად: „კაცთა ღმრთის მკლმითა“.

aby handlować i złożyć ofiary swojemu bogu Armazowi. Święta wyruszyła wraz z tłumem. Gdy przyszli do miasta Mchety od strony Mogueta, zatrzymali się tam, a święta zobaczyła lud oddający cześć ogniovi. I opłakiwała Nino ich zatracenie i bolała nad samotnością swoją.

I oto następnego dnia rozbrzmiały dźwięki trąb, wystąpił lud nieprzeliczony, przyozdobiony jak kwiaty polne, i rozległy się przeraźliwe krzyki, a króla jeszcze nie było widać. Kiedy nastał czas, wszyscy zaczęli biec, aby zdążyć ukryć się. Wkrótce ukazała się królowa Nana i dopiero wtedy pomału zaczął wychodzić lud, przyozdabiając ulice różnokolorową odzieżą i liśćmi. I zaczął lud wysławiać króla. Wówczas ukazał się król Mirian o wyglądzie niezwykłym dla oczu.

I zapytała święta Nino kobietę, pewną Żydówkę: „Cóż to takiego?” A ona odrzekła: „Bóg bogów, a Armazi daje to jemu, który jest tylko bożkiem”. Wtedy święta Nino również poszła zobaczyć Armaza. I jak pola pokrywają się kwiatami, tak owe góry zapełniły się chorągwiami i ludem.

Święta Nino zdążyła przejść do twierdzy armaskiej i usiadła w załomie ogrodzenia (twierdzy), niedaleko od bożka. I zobaczyła coś niepojętego, czego nie można opisać słowami: jak wielki był strach króla, jego dostojników i całego ludu przed bożkami, które wznosiły się nad nimi. I zobaczyła święta Nino człowieka z miedzi. Była na nim złota zbroja i wspaniały hełm. Ozdobiony był bożek drogocennymi kamieniami – szmaragdami i berylamy. W ręce trzymał miecz, który błyszczał niczym błyskawica, i obracał się ów miecz w jego ręce, (jakby pokazując), że jeśli ktoś dotknie go, to skarże siebie na śmierć. I (każdy) mówił: „Biada mi, jeśli czymkolwiek obraziłem sławę wielkiego boga Armazi lub jeśli powiedziałem coś zbędnego w rozmowie z Żydami albo zgrzeszyłem słuchając wyznawców słońca czy innych, którzy mówią z ciemnoty swej, że jest jakiś Bóg niebieski. (Armazi) może dojrzeć jakieś moje przewinienie i uderzyć mnie mieczem, którego wszyscy się boją”. I z przerażeniem wszyscy padali przed nim na twarz.

Z jego prawej strony stał człowiek ze złota, a imię jego było Gaci, z lewej zaś stał człowiek ze srebra, a imię jego było Gajm, i uznawał ich lud Kartlii za bogów.

Wtedy zapłakała błogosławiona Nino z powodu pobłądzenia tego północnego kraju, zakrycia światła i panowania ciemności. Widziała bowiem, że potężny król i wszyscy książęta, niby umarli, żywcem byli schwytni przez diabła, jako że, nie znając Boga Stwórcy, ubóstwiali kamienie i drzewa, miedź i żelazo wykute w płaskorzeźbę. Wówczas wspomniała słowa powiedziane jej przez świętego ojca, patriarchę Juwenalisa: „Posyłam ciebie jako równą mężczyźnie, i ty przyjdiesz do obcego kraju do ludu dgewel, zepel, narkadobel, co w języku Brandzów znaczy: ludzie walczący z Bogiem”.

მაშინ აღიხილნა გეცად და თქუა: „უფალო, მრავლითა ძალითა შენითა გვერუენეს მგერნი შენნი და მრავლითა სულგრძელებითა შენითა იქმენ, რასაც იქმან და მოიგონებენ მგუერნი ესე ქუეყანასა ზედა. არამედ ნუ უგულებელს-ჰყოფ, რამეთუ ხაგი შენი არს კაცი, რომლისათჳსცა ერთი წმიდისა სამებისაგანი კაც იქმენ და აცხოვნე ყოველი სოფელი, და მოხედენ წყალობით ამათცა ზედა ნათესავთა, და შერისხენ სულთა ამათ ურჩითა სოფლის მპყრობელთა და მთავართა ბნელისათა, და შეირისხენ სულთა ამათ ურჩითა სოფლის მპყრობელთა და მთავართა ბნელისათა, და შთაკადენ ადგილთა ძნელთა. და მიხუენე მე, უფალო, ღმერთო მამისა და დედისა ჩემისაო, მკვეალსა ამას შენსა და ნაშობსა მათსა, რათ იხილონ ყოველთა კიდეთ ქუეყანისათა მაცხოვრარება შენი და რათ ჩრდილო ბლუარსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან მხოლოსა ღმერთსა თაყუანის-გვეს ქრისტეს იესოს მიერ, ძისა შენისა, რომელსა შუენის მადლობა და ღიღების მეგყუელება“.

და ვითარცა დაასრულა ლოცვა ესე წმიდამან ნინო, და წამისყოფა იყო ოდენ თუალისა-აღდგეს დასავლით ქარნი და ფაერნი, და კმა სცეს ქუხილითა, კმითა საზარელითა, და გამოჩნდეს ღრუბელნი მოსწრაფედ ნიშნითა საშინელითა. და მოილო ნიაგმან დასავლისა მშისამან სული ჯერკულისა მწარისა და ნავლისა მყრალისა. რომელი-ესე იხილა რა სიმრავლემან ერისამან მათ ზედა მომავალად, მაშინ ივლტოდა ყოველი კაცი ქალაქად და სოფლად. მიეცა ღრო,ვიდრემდის შეესწრნეს კაცნი საყოფელთა მათთა შინა. და მეყუელად მოიწია რისხვისა იგი ღრუბელი,მწარედ სასკიკი და მოილო სეგყუა ლიგრისა სწორი ადგილსა მას ოდენ ზედა, საყოფელსა კერპითასა. და დააწულილნა კლდეთა ნაპრაღსა. ხოლო წმიდა ნინო დარჩა მშუღობით ადგილსა მას, სადა პირველ შესრულ იყო.

ხოლო დღესა მეორესა გამოვიდა მირიან მეფე და ყოველი იგი ერი,ეძიებდეს ღმერთთა მათთა და არა ჰპოვებდეს. რომლისათჳს-იგი დაეცა მათ შიში და ძრწოლა. და ივლოვდეს გულფიცხელი ერი იგი და იგყოდეს, ვითარმედ: „ქალდეველთა ღმერთი ითრუჯან და ჩუენი ესე ღმერთი არამაზ ყოვლადვე მგერ არიან: ამან სამე მას ზედა ბლეა მოაქცია,და აწ მან შური იძია და მის მიერ მოიწია ესე“. ხოლო რომელნიმე იგყოდეს: „რომლისა ღმრთისა ძალითა თრღაგ მეფე ეშუად იქმნა და მისვე ღმრთისა ძალითა კასად იქმნა, და მან უკუე ღმერთმან მოაწია ესე. რამეთუ სხუა ღმერთი ვერ შემძლებელ არს ესევეითარისა ქმნად“. ესევეითარსა ამას იგყოდეს,რამეთუ ვინათგან თრღაგ მეფე ქრისტეს ძალითა ეშუად ქმნილ იყო, და ქრისტეს ძალითვე კუალად კაცად მოქცეულ იყო. მიერთიგან ქება-ღიღება ქრისტესი რაღარა ფარულად ითქმოდა ქართლს შინა, რამეთუ მადლსა ღმრთისასა ეწყო მიფენად აღმოსავლეთს.

ხოლო მასვე დღესა რისხვისასა, ოდეს დასცხრა სეგყუა იგი და ქარი სასკიკი, მაშინ გამოვიდა წმიდა ნინო კლდისა მისგან ნაპრაღისა და პოვა თუალი იგი ბივრილი, აღილო და წარმოვიდა წინა-კერძო დასასრულსა მის კლდისა ცხვრისასა, სადა ყოფილ იყო ძუელი ციხე. და მუნ დგა ხე ერთი ბრინჯისა, შუენიერი, მაღალი და რგომრავალი,სადა-იგი ყოფილიყო ბარგმან მეფისა საგრილი და განსასუენებელი. და მივიდა ხესა მას ქუეშე,გამონიშნა ნიში ქრისტეს ჯუარისა და ილოცვიდა მუნ ექუს ღდე. და მადლობდა ღმერთსა და ევედრებოდა,რათა მოხედნეს წყალობით ერსა მას შესთომილსა და იქსნეს ეშმაკისაგან. ხოლო ოდეს იქმნა ესე, კამი

Wzniosła więc oczy ku niebu i rzekła: „Panie, którego siła jest wielka, a wielkoduszność wszechogarniająca! Nie pozostawiaj ich bez opieki, gdyż człowiek to Twój obraz, z powodu którego Ty, jeden z Trójcy Świętej, stałeś się człowiekiem i uratowałeś cały świat. Ześlij swą łaskę na ten lud i obróć swój gniew przeciw władcom dusz niepokornych, panom tego mroku! Boże, pomóż mi, służebnicyTwojej, pokazać im, że na wszystkich krańcach ziemi Ty jesteś Panem, i by północ radowała się z południem, i by wszystkie narody oddawały cześć Tobie, Bogu Jedynemu, przez Jezusa Chrystusa, Twojego Syna, któremu należne jest dziękczynienie i wywyższenie”.

Gdy tylko święta Nino zakończyła swoją modlitwę, w mgnieniu oka z zachodu zerwał się wiatr, zagrział grom z przerażającym łoskotem, pojawił się obłok, który zaczął pędzić, niosąc straszną wróżbę, i zachodni wiatr przyniósł zapach cuchnącej goryczy i żółci. Kiedy zaś ludzie zobaczyli nadciągającą burzę, zaczęli uciekać do wiosek i miast, a czas pozwolił, by ukryli się w swoich domach. Wkrótce straszny obłok zbliżył się i na to miejsce, gdzie stały bożki, spadł grad potężny, który zamienił posągi w pył, a silny wiatr zniszczył ogrodzenie i powrzucał (kamienie) do wąwozu. Zaś święta Nino (w czasie burzy) pełna spokoju przebywała w tym samym miejscu.

Następnego dnia król Mirian i cały jego lud zaczęli szukać swoich bogów, ale nie mogli ich znaleźć. Ogarnął ich wielki strach i smucił się ten lud o twardym sercu, mówiąc: „Itruzan, bóg Chaldejczyków, i bóg nasz Armazi od dawna walczą ze sobą. Armazi niegdyś zesłał na niego wody ogromne, a teraz zemścił się Itruzan i on jest winny wszystkiemu, co się stało”. Lecz niektórzy mówili co innego: „Uczynił to potężny Bóg, który przemienił króla Trdata w odyńca, a potem znów przemienił go w człowieka. Inny bóg bowiem nie jest w stanie uczynić czegoś podobnego”. A mówili tak, ponieważ król Trdat wołał Chrystusa został przemieniony w odyńca i wołał tegoż Chrystusa znów został przemieniony w człowieka. Od tamtej pory w Kartlii otwarcie czcili Jezusa Chrystusa, albowiem miłość Boża zaczęła ogarniać Wschód.

W ten dzień gniewu, gdy już ustał grad i uciszył się wiatr, święta Nino wyszła zza załomu skały, znalazła kamień beryl, wzięła go i udała się na skraj owej skały, na to miejsce, gdzie była twierdza. Rosło tam piękne, wysokie i rozłożyste drzewo akacji. Było to niegdyś miejsce odpoczynku i azyl króla Bartama. Przyszła pod to drzewo, uczyniła znak krzyża i modliła się tam sześć dni, dziękując Bogu i błagając go o litość dla ludu, który zbłądził, oraz o ocalenie go od szatana. Gdy działo się to wszystko, była szósta godzina i szósty dzień tego miesiąca, gdy Emanuel na górze Tabor pokazał obraz Ojca swego żywym i umarłym.

იყო მეექვსე, და დღე მეექვსე და თჳსა მის, ოდეს იგი ეგმანოელ თაბორს მამისა ხაგი უჩუნა თავთა მათ მოწაფეთა და თავთა მათ წინასწარმეგყუელთა.

მაშინ მოვიდა სეფე ქალი ერთი, სახელით შროშანა და იხილა იგი ხესა მას ქუეშე; განკურდა და მოიყვანა ბერძულად მეგყუელი დედაკაცი, და ჰკითხა გზა მისი. ხოლო წმიდამან ნინო აუწყა და უთხრა ყოველი გზა და საქმე მისი, თჳნიერ ხოლო დედა-ძმათა მისთა არა აუწყა, რამეთუ გყუელ უთხრა თავი თჳსი. მაშინ შეეწყალა შროშანა უცხოებისა მისთჳს, აღევსნეს თუალნი ცრემლითა და აიძულებდა მას, რათამცა წარჰყვა სახილ სამეუფოდ. ხოლო წმიდამან ნინო არ იხება წარსვლა მის თანა, და წარვიდა შროშანა.

შემდგომად ამისსა მესამესა დღესა ჩამოვიდა ქართლად, გამოვლო მტკუარი და მიმართა სამოთხესა მას მეფისასა, სადა-იგი აწ არს სუეგი იგი ღმრთივ აღმართებული და ეკლესია საკათალიკოზო, და მი-რა-ვიდა კარსა მას სამოთხისასა, იხილა სახლი მცირე სამოთხისა მცველისა. შევიდა წმიდა ნინო, და ჯდა მას შინა დედაკაცი, რომლისა სახელი ანასტო. და ვითარცა იხილა დედა-კაციმან მან, აღღგა, მოეხუა და შეიგებო ვითარცა მეცნიერმან, დაჰბანა კელნი და სცხო ბეთი, მოართუა პური და ღვინო, და დაყო მის თანა წმიდამან ნინო ცხრა თუე.

ხოლო იყვნეს ესე ანასტო და ქმარი მისი უშვილო და ბრუნვიდეს ფრიად უშვილოებისათჳს. მაშინ იხილა წმიდამან ნინო ჩუენებასა შინა: მოვიდა კაცი ნათლის ფერი და რქუა, ვითარმელ: „შევედ სამოთხესა მაგას, ბაბილო არს მცირე ნაძუთა ქუეშე, საუფლო შეზავებული, მიწა აღილე მის ადგილისაგან, შეაჭამე კაცთა მაგათ და ესუას შვილი. ყო ეგრეთ წმიდამან ნინო და რქუა მათ: „ძალითა ქრისტეს ძისა ღმრთისათა დაუსაბამოსათა, რომელი თანამოსაყდრე არს მამისა და სულისა წმიდისა და კნისათჳს ჩუენისა განკაცნა, ჯუარს ესუა, დაეფლა და აღღგა მესამესა დღესა, და ამაღლდა ბეცად და დაჯდა მარჯუენით მამისა და კუალად მოვალს დიდებითა განსჯად ცხოველთა და მკუდართა, მან მოგცეს გულისხმის ყოფა“. და აუწყა ყოველი გზა ჰუმმარიგი.

მაშინ ცოლ-ქმართა მათ აღიარეს ქრისტე და დაემოწაფნეს ფარულად. მაშინ წმიდამან ნინო ქალაქისა ზღუდეთა გარეგნით პოვა ქოჩი ერთი ბრწამი მაყულისა, სადა აწ არს საკურთხეველი ზემოსა ეკლესიისა საეპისკოპოსო, და იგი შეიქმნა საყოფლად თჳსა. და შექმნა ჯუარი ნასხლევისა და აღმართა ქოჩსა მას ქუეშე, და მარადის ილოცავნ დღე და ღამე დაუცხრომელად. და მსახურებდეს ცოლ-ქმარნი იგი, და იყვნეს დაკრვებულ ღუაწლთა მისთა, მარხვასა, და ლოცვასა, და მღვძარებასა.

და მრავალგზის მოვიდის უბანსა ურიათასა ენისათჳს ებრაულისა და გამოძიებისათჳს კუართისა უფლისა, რომელ ასმიოდა იერუსალემს ნიაფორისგან, ვითარმელ: „კუართი უფლისა მცხეთელთ ჰურიათა წარუღიაო“. მისთჳს გამოძიებდა ჰურიათა მათ თანა, რათამცა ცნა რამე საქმე კუართისა მის.

და პოვა ჰურია ერთი მღღელი, სახელით აბიათარ, და უქადაგა მას და ასულსა მისსა სილონიას სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი. ხოლო მათ რწმენა და დაემოწაფნეს, იგინი და ექუსნი დედანი სხუანი ჰურიანი. და აღიღეს უღელი სწაულისა წმიდისა ნინოსი თჳნიერ ნათლისღებისა, რამე-

W tym czasie spotkała ją pod owym drzewem pewna dworka o imieniu Szroszana. Zdziwiła się Szroszana, przyprowadziła kobietę mówiącą po grecku i wypytywała Nino o to, kim jest i co tutaj robi. Święta Nino opowiedziała jej o sobie; nie wspomniała jedynie o tym, kim są jej krewni i powiedziała, że jest branką. Użaliła się nad nią Szroszana, płakała i prosiła, by poszła z nią do domu królewskiego. Ale święta Nino odmówiła i Szroszana odeszła.

Po trzech dniach Nino weszła do miasta, przeprowiła się przez rzekę Mtkwari i udała do ogrodu królewskiego, gdzie obecnie znajduje się słup wzniesiony przez Boga i kościół katolikosa . U wejścia do ogrodu zobaczyła mały domek dozorca, gdzie zastała kobietę o imieniu Anastos. Gdy Anastos zobaczyła świętą Nino, wstała i serdecznie ją przyjęła; umyła jej ręce i namaściła olejkim, podała chleb i wino. Święta Nino przeżyła u niej dziewięć miesięcy.

Anastos i jej mąż nie mieli dzieci i bardzo martwili się z tego powodu. Wtedy święta Nino miała widzenie: zjawił się jaśniejący człowiek i rzekł do niej: „Wejdz do ogrodu, (tam) pod gałęziami cedrów rośnie mały krzew, którego kwiaty będą roztaczać rozkoszną woń. Weź ziemię z tego miejsca i daj ją do zjedzenia tym ludziom, a będą mieli syna”. Tak też postąpiła święta Nino i powiedziała do nich: „Taka jest wola Chrystusa, syna Boga wiecznego, królującego z Ojcem swoim i Duchem Świętym, który dla naszego zbawienia stał się człowiekiem, został ukrzyżowany, zmartwychwstał trzeciego dnia, wstąpił do nieba i zasiadł po prawicy Boga. Przyjdzie On znów w swojej chwale, by sądzić żywych i umarłych, i wtedy pojmiecie”. I powiedziała święta Nino o życiu w Bogu i Prawdzie.

Wówczas Anastos i jej mąż uwierzyli w Chrystusa i w tajemnicy stali się jej uczniami, a święta Nino za murami miasta, tam, gdzie obecnie znajduje się ołtarz Górnego kościoła, znalazła krzewy z mnóstwem kolców i uczyniła to miejsce swoim schronieniem. Zrobiła krzyż z gałązek i postawiła go pod krzewami. I modliła się nieustannie, dniem i nocą . Mąż i żona służyli jej, podziwiając jej ogromne poświęcenie, posty i czuwanie na modlitwie.

Wiele razy udawała się Nino do dzielnicy żydowskiej, aby szukać szat Chrystusa, o których słyszała w Jerozolimie od miafore, mówiącej, że „szaty Pana wzięli ze sobą Żydzi z Mcchety”. W tej sprawie wypytywała miejscowych Żydów, pragnąc dowiedzieć się czegokolwiek o szatach Chrystusa.

Spotkała pewnego kapłana żydowskiego o imieniu Abiatar i głosiła jemu oraz córce jego Sydonii Ewangelię Pana naszego Jezusa Chrystusa. Ci uwierzyli i stali się jej uczniami, a wraz z nimi jeszcze sześć innych kobiet żydowskich. Przyjęli brzemię nauki świętej Nino bez chrztu,

თუ არა იპვებოდა მდღელი, რომელმანმცა ნათელ-სცა, და ფარულად იყვნეს მოწაფე მისი. და ჰყოფდა კურნებათა და საკურველებათა ძალითა ქრისტესითა: მრავალნი განრლეულნი განკურნნა რეცა მიზეზითა წამლისათა.

- და ესრეთ იქცეოდა მცხეთას ქალაქსა შინა სამ წელ ოდენ; და მათ ქაძთა შინა იყო შესვლა მირიან მეფისა და ძმისწულისა მისისა, დიდისა სპარსთა მეფისა, საბერძნეთად, ოდეს კოსტანტინე ბერძენთა მეფემან ძალითა ქრისტესითა და წინამძღურებითა ჯუარისათა იოგნა მეფენი და სპანი მათნი ურიცხუნი მოსრნა.

თქმული აბიათარ მღვდელისა

- 10 რომელი დაემოწაფა წმიდასა და ნეგარსა ნინოს

„მე, აბიათარ მღვდელი, ვიყავ წილით ხუედრებული მის წელიწადისა, ოდეს წმიდა ესე და ნეგარი ნინო მოვიდა მცხეთად. და მასვე ქაძსა მოწვევულ იქმნა ჩემდა წიგნი ანგიოქით ჰურიათაგან მღვდელთა, რომელსა შინა წერილი იყო ესრეთ, ვითარმედ: „სამად განხეთქა ღმერთმან მეფობა ისრაელისა. ჰა ესერა, 15 წინასწარმეტყველნი ჩუენნი დასცხრეს, და რომელსა სული აწუვედა, აღესრულა ყოველი და განვიბნინით ჩუენ ყოველსა ქუეყანასა, და ჰრომთა დაიპყრეს ქუეყანა ჩუენი; ვგროდით ჩუენ ერთიურთ, რამეთუ განგარისხეთ შემოქმედი ღმერთი. აწ განიხილენ წიგნნი მოსესნი და სიგყვა იგი, რომელი დამიწერა ჩუენ ესე ყოველი, ვითარმედ: „რომელი იგყოდა ქუეყანასა ზედა თაგსა თუსსა 20 ძედ ღმრთისად, მოკუედინო“. ანუ-მე უკუე შევსცეთით ნამარეველისა იესოს სიკუდილისა. რამეთუ ვხედავთ, ოდეს პირველ მამათა ჩუენთა შესცოდიან ღმერთსა და ყოვლად დაივიწყიან იგი, და მისცნის იგინი კემწიფესა ძნელსა და გყუეობასა; და ოდეს მოიქციან და ღალად-ყვიან, მსწრაფლ განარინის იგინი ჭირისაგან.

- 25 „ესე შუდგმის ვიცით წერილისაგან. ხოლო აწ ვინათგან კელი მეახეს მამათა მათ ჩუენთა ძესა მას ღვდაკაცისა მწირისასა და მოკლეს იგი, აღილო ღმერთმან კელი წყალობისა მისისა ჩუენ ზედა და განხეთქა მეფობა ჩუენი, განმაშორნა ჭამარსა მისსა წმიდისა და უგულუბელს-ყო ნათესავი ჩუენი სრულიად. და არს მით ქაძითგან სამასი წელი და უმეტესცა, რომელ არა ისმინა ვედრება ჩუენი და 30 არცადა ყო ლხინება ჩუენი. ღომლისათუს საგონებელ გუჩნს, ვითარმედ ნუ უკუე და ზეცით იყო განგება ესევიგარი“. განმრავლდა მოწერილი.

„ხოლო მე, ვითარცა მესმა ესე, ვიწყე კითხვად ღვდაკაცისა მის ნინოს-გან ქრისტესთუს, თუ ვინა იყო იგი, ანუ რომლისა მიზეზისათუს იქმნა კაც ძე ღმრთისა. მაშინ აღალო პირი თუსი წმიდამან ნინო, ვითარცა ჯურღმულმან 35 აღმომდინარემან, და იწყო სიგყუად საუკუნითგან, და წიგნთა ჩუენთა მეპირით აღმოგყოდა და განმიმარგებდა და ვითარცა მძინარესა განმალკებდა და ვითარცა დასულებულსა გონიერ-მყოფდა, და მამათა ჩუენთა შემაწყალებდა, და სჯულისა ცვალებასა დამაჯერებდა, ვიდრემდის მრწმენა სიგყუათა მისთა: იესო ქრისტე ძე ღმრთისა, ვნება მისი და აღდგომა, მეორედ მოსვლა 40 მისი საშინელი და სადა-იგი არს მოლოდება წარმართთა. მე და შვილი ჩემი ღირს ვიქმეთ მოღებად საპკურებელსა მას განსაწმედელსა ცოდვათაგან,

gdyż nie było tu kapłana, który mógłby ich ochrzcić, i w tajemnicy stali się jej uczniami. Mocą Chrystusa święta Nino uzdrawiała i czyniła cuda: wyleczyła ogromną liczbę trędowatych - pod pozorem używania cudownych lekarstw.

W ten sposób przeżyła w mieście Mcchecie trzy lata. W tym czasie do Grecji wtargnął król Mirian i jego krewny, wielki król Persów, ale Konstantyn, cesarz Greków, z pomocą wiary w Chrystusa oraz krzyża Chrystusowego zmusił ich do ucieczki, pokonując ich niezliczone wojsko.

Opowiedziane przez Abiatarą,
który został uczniem świętej i błogosławionej Nino

„Ja, Abiatar, w owym roku, kiedy święta i błogosławiona Nino przyszła do Mcchety, z wyboru losu byłem kapłanem wśród wiernych. W tym czasie otrzymałem list od duchownych żydowskich z Antiochii, w którym napisane było: „Bóg zburzył królestwo Żydów. Oto umilkli prorocy, gdyż ci, których wzywał duch, umarli, i rozproszyliśmy się po całym świecie. Rzymianie opanowali nasz kraj. Płakaliśmy z całym ludem, dlatego że rozgniewaliśmy Boga Stwórcę. Teraz ty przejrzyj księgi Mojżesza, który powiedział, że „ten, kto ogłosi się na ziemi Bogiem, niech będzie ukrzyżowany”. Czyżbyśmy zgrzeszyli zabijając Jezusa Nazarejczyka? Wiemy przecież, że gdy wcześniej ojcowie nasi grzeszyli przed Bogiem i zupełnie zapominali o Nim, On oddawał (ich) potężnemu królowi w niewolę. Lecz kiedy nawracali się i wzywali (Boga), On zaraz odwracał od nich nieszczęścia.

„I wiemy z Pisma, że tak zdarzyło się siedem razy. Ale od tego czasu, gdy ojcowie nasi podnieśli rękę na syna owej ubogiej niewiasty i zabili go, Bóg przestał litować się nad nami, zburzył nasze królestwo, oddalił nas od świątyni Bożej i całkowicie wzgardził naszym rodem. Od tego czasu minęło już ponad trzysta lat i On nie wysłuchiwał modlitw naszych i nie ocalił nas od nieszczęść. Z tego też powodu sądzimy, że być może Człowiek ten był z nieba”. I otrzymywałem wiele listów o podobnej treści.

A ja, gdy tylko dowiedziałem się o tym wszystkim, zacząłem pytać Nino o Chrystusa, kim On był i dlaczego Syn Boży stał się człowiekiem. Wtedy święta Nino otworzyła usta swoje jako źródło nieustające. Rozpoczęła od początku wieków, z pamięci cytując i objaśniając mi księgi. Jak śpiącego budziła mnie i jak nierozumnego oświecała, wzbudzała we mnie litość dla ojców naszych i przekonywała, bym zmienił wiarę, dopóki sam nie uwierzyłem dzięki Jej słowom w Chrystusa, Syna Bożego, w Jego mękę i zmartwychwstanie, powtórne przyjście w przejmującej potędze, i (że) On jest nadzieją pogan. Ja i córka moja zostaliśmy

ემბამისა წყალსა, რომელსა ინაგრიდა დავით და ვერ ეწოფა. და მესმა კმა ახლისა სჯულისა, კმა საგალობელთა, რომელსა ინაგრიდა დავით. და ღირს ვიქმნენით შიარებად კორცსა და სისხლსა ქრისტესსა ძისა ღმრთისასა, და კრავსა ცოდვათათჳს სოფლისათ შეწირულსა, რომლისა გვიბლ არს გემოს-ხილვა მისი. და ამას ზედა, უფალო, ყავ განსვლა ჩემი კორცთაგან ჩემთა. და კუალად მრავალნი სასწაულნი იხილნა თუალმან ჩემმან მცხეთას, წმიდისა ნინოს მიერ აღსრულებული დღეთა ჩუენთა“.

თქმული მისივე აბიათარ მღვდელისა
კუართისათჳს უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესისა

- 10 „მე, აბიათარ, მიგიხსრობ თქვეუნ თხრობასა მას, რომელი მეუჭგა და ყურითა ჩემითა ვისმინე მამისა და დედისა ჩემისგაგან და რომელი წიგნთაგანცა უწყი. ღამეთუმბთცა პაპათა და მშობელთაგან თ სთა მოთხრობით და სმენით უწყოდეს ესრეთ, ვითარმედ: ოდეს-იგი ჰეროდე მეფობდა იერუსალემს, მაშინ გუესმა ესრეთ, ვითარმედ „იერუსალემი სპარსთა დაიპყრესო“. რომლისათჳს-
- 15 -იგი იქმნა გლოვა და წუხილი ჰურიათა ზედა ქართველთა, მცხეთელთა მკვდრთა, ბოდელთა მღვდელთა, კოდისწყაროელთა მწიგნობართა და სობის კანანელთა თარგმანთა-ესე ყოველნი აღიძრნეს სიელგოლად. ხოლო შემდგომად მცირედთა დღეთა მოვიდა ღაღადისი ნუგეშინისცემისა, ვითარმედ: „სპარსნი არა დაპყრობად მოვიდეს იერუსალემისა, არამედ საჭურველისა წილ აქუნდა ოქრო სამე-
- 20 ფო, და მური მსწრაფლ მკურნალი წყლულებათა და გუნდრუკი სულ-ამო. და ეძიებდეს ყრმასა ვისმე შობილისა, ძესა დავითისსა, რეცა პოენეს მწირი ერთი, მწირისა დედაკაცისაგან შობილი უქამოდ და უადგილოსა ადგილსა. და ესენი მის ყრმისა მოვიდეს თაყუანისცემად, და შეწირეს მისა ძრუენი იგი“. და იქმნა სიხარული დიდი ყოველთა ზედა ჰურიათა ქართველთა.
- 25 „ხოლო შემდგომად ამისსა, ვითარ გარდაჯდა ოცდაათი წელი, მაშინ მოუწერა ანა მღვდელმან იერუსალემით მამის მამისა ჩემისა ელიოზის თანა ესრეთ, ვითარმედ: „იგი, რომლისათჳს სპარსნი მეფენი ძრუენიგა მოვიდეს, აღმრდილ არს იგი და ჰასაკსა საზომსა მიწვენულ არს, და თავსა თუსსა ხადის ძედ ღმრთისად. მოვედით ყოველნი სიკუდილისსა მისსა, რათა აღესრულოს
- 30 მცნება მოსესი“. და წარვიდა აქათ ელიოზ, მამის მამა ჩემი, კაცი მოხუცებული; და ესუა მას დედა გომისაგან ელია მღვდელისა, და ესუა მას დაჲ ერთი. და ევედრებოდა ელიოზს დედა მისი ესრეთ: „წარვედ, შვილო, წოდებასა მეფისასა და წესსა სჯულისასა; ხოლო რომელსა-იგი განიზრახვენ, ნუ შეერთენ ცნობა შენი, ნუ შეილო. რამეთუ იგი არს სიგყუა წინასწარმეგყუელთა და იგავი
- 35 ბრძენთა“. და წარვიდა ელიოზ მცხეთელი და ღონგონომ კარსნელი, და მუნ დახუდეს ჯუარცმასა უფლისასა.
- „ხოლო ოდეს დამსჭუალდეს უფალი და პასანიკმან კუერთა დაპკრა სამსჭუალთა, აქა დედასა ელიოზისსა ესმა, და იკრჩხიალნა და თქუა: „მშულობით, მეფობათ ჰურიათათ, რამეთუ მოჰკალთ თავისა თქუენისა მაცხოვარი და იქმ-
- 40 ნენით მკვლელ შემოქმედისა. ვაი თავსა ჩემსა, რომელ არა წილით მოვკუედ, რათამცა არა სმენილ იყო ყურთა ჩემთა“. და ამას ზედა შეიხუენა.

pokropieni wodą święconą i oczyszczeni z grzechów, czego tak pragnął prorok Dawid, ale tego nie dostał. I usłyszałem głos wyznawców nowej wiary i pieśni wysławiające Boga, których pragnął tenże Dawid. I dostaliśmy komunii z prawdziwego Ciała i Krwi Baranka Bożego, przyniesionego na ofiarę za grzechy świata, którego spożycie jest rozkoszą. I na tym pozwól mi, Panie, opuścić ciało moje, gdyż za dni moich oczy moje widziały jeszcze bardzo wiele innych cudów świętej Nino w Mcchecie”.

O szatach Pana naszego Jezusa Chrystusa,
opowiedziane przez tego samego Abiatar

„Ja, Abiatar, mówię wam o wydarzeniach opowiedzianych mi przez ojca mego i matkę moją, o których rodzice moi wiedzieli również z opowiadań swoich ojców. A było tak: „Kiedy w Jerozolimie panował Herod, doszła do nas wiadomość, że Persowie zdobyli Jerozolimę i odebrano posłanie żałobne wszystkich kartlijskich Żydów: mieszkańców Mcchety, kapłanów bodijskich, kodis-ckarońskich uczonych, sobiskanańskich tłumaczy. I wszyscy oni chcieli pomóc mieszkańcom Jerozolimy. Ale po kilku dniach dotarła inna, radosna wieść o tym, że Persowie przyszedli nie po to, by zdobyć Jerozolimę, a zamiast broni mieli ze sobą złoto, mirrę, szybko gojącą rany, i wonne kadzidło. Szukali jakiegoś noworodka, syna Dawida, i znaleźli jedno niemowlę, syna ubogiej niewiasty, narodzonego w niewłaściwym czasie i w nieodpowiednim miejscu, jak to się dzieje u żyjących poza domem. Przyszli do tego chłopca, by oddać mu cześć, i wręczyli mu wszystkie te dary. I zapanowała radość wielka wśród wszystkich Żydów kartlijskich.

Gdy minęło trzydzieści lat, duchowny Ana napisał z Jerozolimy do ojca mego Elioza: „To niemowlę, do którego przyszedli królowie perscy z darami, osiągnęło odpowiedni wiek i nazywa siebie Synem Bożym. Zabijcie go, aby wypełnić przykazanie Mojżesza”. I wyruszył Elioz, ojciec ojca mego, człowiek stary. Miał matkę z rodu kapłana Eliasza i jedyną siostrę. Matka błagała Elioza tymi słowami: „Idź dziecko moje na wezwanie króla i religii, niech tylko rozum twój, mój synu, nie przyłączy się do ich zamysłu, albowiem On jest słowem proroków i przypowieścią mędrców”. Wyruszyli więc Elioz z Mcchety i Longinoz z Karsanii i byli obecni przy ukrzyżowaniu Pana.

Lecz kiedy kat uderzył w Jerozolimie młotem, przybijając Chrystusa do krzyża, matka Elioza usłyszała stuk tutaj i, gorzko krzyknawszy, rzekła: „Żegnaj panowanie Żydów, albowiem wy zabiliście Wybawiciela i staliście się zabójcami Stwórcy. Biada mi, że nie umarłam wcześniej, żeby nie słyszeć tego swymi uszami”. I z tymi słowy spoczęła na zawsze.

„ხოლო კუართი იგი უფლისა წილით ხუდა მცხეთელთა: წარმოიღო ელიომ, და მოიღო მცხეთას. და მიეგება დაჲ მისი, შესუარული ცრემლითა: მოეხუა ყელსა ძმასა თუსსა და მოუღო სამოსელი იგი იესოსი, შეიგებო, მკერდსა თუსსა და მსწრაფლ სულნი წარკდეს, სამითა ამით გკვივითა: ქრისტეს სიკუდილისათუს, და დედისათუს, და ძმისათუს, რომელ ეზიარა სისხლსა უფლისასა.

მაშინ იყო საკრველი დიდი და შემოთება მცხეთას შინა. რამეთუ განკვრდა თვით დიდი მეფე აღრეკი და ყოველი სიმრავლე ერისა და მთავართა. და სთნდა მეფესა აღრეკის სამოსელი იგი, გარნა საკრველებისა მისგან ბარგანკლილ და შემინებულ იქმნა იგი და არა ინება გამოღება კელთაგან მის მკუდრისათა, რომელსა-იგი მაგრად და სურვილით შემოემკრდა. და ელიომ დამარხა დაჲ თუსი, და კელთა აქუნდა სამოსელი იგი უფლისა. და არს ადგილი იგი, რომელი უფალმან უწყის.

„შემდგომად მრავალთ წელიწადთა ძისწულის შვილმან აღრეკი მეფისამან, მეფედ არმაბელ, ძიება ყო სამოსლისა მის ჰურიათა თანა და არა პოვა. რამეთუ აუწყეს ესე ყოველი, რომელი იყო, და არა-ვინ უწყის ადგილი იგი თვნიერ ამისა, რომელ „არს მახლობელად ნაძესა მის ლიბანით მოღებულისა და მცხეთას დანერგულისა და აღორძინებულისა“. რამეთუ მრავალგზის ბრძანა დედამან ჩუენმან, წმიდამან ნინო, რათამცა მოვიდიეთ სამოსელი იგი, გარნა მასცა ესდენ მიეთხრა: „არს ადგილი იგი, რომელსა ბედა ენანი კაცთანი არა დადუმნენ გალობად ღმრთისა მიმართ“. ხოლო სახლი ელიომისი იყო ქალაქსა დასავალით, წიად მოგუთასა, კიდა ბედა.

„მათ დღეთა შინა მრავალგზის იხილა ჩუენება წმიდამან ნინო მცირედსა მას მირულებასა მისსა მუკლთა მისთ ბედა, რეცა მოვიდიან მფრინველნი ცისანი, ფერთა შავნი, და შთავიდიან მდინარესა მას შინა, განიბანნიან და განსპეგაკნიან, და აღვიდიან სამოთხესა მას, ბაბილოსა მოისთულებდიან და ყუავილსა მას ძოვიდიან, და ესრეთ მოწულედ და სურვილით წმიდისა ნინოს და მივლენ, რეცა მისი არს სამოთხე იგი, გარე მოადგიან კვივით შუენიერად. ესე უთხრა წმიდამან ნინო მოწაფესა თუსსა სილონიასა, ასულსა აბიათარისსა. ხოლო სილონია რქუა წმიდასა ნინოს: „უცხოო და აქა შობილო გყუეო და გყუეთა მკსნელო, უწყი, რამეთუ შენ მიერ მოიწია ახალი ესე კამი, და შენ ძლით ისმის ამბავი იგი ძუელი, მამათა ჩუენთა ნაქმარი ბეცისა მის კაცისა ბედა, უბრალოსა მის სისხლისა უსამართლოდ დათხევა, რომლითაცა იქმნა ჰურიათა სირცხული: ცის-კიდეთა განზნევა, მეფობისაგან დაცემა, გაძრისა მის წმიდისა მიღება, ერისა უცხოსა წოდება და დიდება მათი მათდა მიცემდა: იერუსალემ, იერუსალემ, ვითარ განგიმარტვან ფრთენი შენნი და შეიკრებ ყოველთა ცის-კიდისა ნათესავთა ფრთეთა შენთა ქუემე. აჰა, აქაცა მოსრულ არს დედაკაცი ესე, რომელმან შესცვალოს ყოველი წესი ამის ქუეყანისა“. და კუალადცა მიექცა წმიდისა ნინოს და რქუა: „ჩუენება ესე შენი არს, რამეთუ ადგილი ესე შენ მიერ იქმნეს სამოთხე“.

„ხოლო ვითარ მოვიდა მირიან მეფე საბერძნეთით, ოგებული კოსტანტინე მეფისაგან, და ვიღრე მოსლვადმდე მისა განეცხადა წმიდასა ნინოს ქალაგება

A szata Pana przypadła według losu mieszkańcom Mcchety. Elioż wziął ją i zaniósł do Mcchety. Wyszła mu naprzeciw siostra jego i zalewając się łzami objęła go; wzięła od niego szatę Chrystusa i przycisnąwszy ją do piersi swojej zaraz wyzionęła ducha z powodu trzech trosk: śmierci Jezusa, śmierci matki swojej i z powodu brata, który miał związek z przelaną krwią Pana.

Wtedy w Mcchecie zapanowało wielkie poruszenie i twoga; zdumiony był sam wielki król Aderki, księżęta i cały lud. Król zapragnął posiąść ową szatę, ale wstrząśnięty i przestraszony śmiercią kobiety, nie zechciał brać szaty z rąk zmarłej, która mocno przycisnęła ją do piersi. Elioż pochował siostrę, która w swoich rękach miała szatę Pana. Miejsce, w którym jest pogrzebana, zna tylko Bóg.

Po wielu latach prawnuk króla Aderki, król Amazaer, poszukiwał szaty wśród Żydów. Nie znalazł jej, choć opowiedzieli mu o wszystkim, co się wydarzyło. Nikt jednak nie wiedział, gdzie znajduje się owo miejsce. Wiedzieli tylko, że jest ono „w pobliżu cedru, który przywieziony był z Libanu, posadzony w Mcchecie i tutaj wyrósł”.

Choć święta Nino, matka nasza, wiele razy polecała nam odszukać tę szatę, sama również wiedziała tylko, że „owe miejsce jest tam, gdzie usta ludzkie nie milkną w wysławianiu Boga”. Co się tyczy domu Elioza, znajdował się on w zachodniej części miasta, u bram Mogueta (nad brzegiem Mtkwari). W tych dniach, w czasie lekkiego snu na kolanach, święta Nino wiele razy miała to samo widzenie: nadlatują ptaki niebieskie, całe czarne, zanurzają się w rzece, omywają się i stają się białe. Przylatują do ogrodu, zrywają gałązki i jedzą kwiaty. Przyjaźnie podchodzą do świętej Nino, jakby ten ogród należał do niej, i otaczają ją z cudownym szczebiotem.

Święta Nino opowiedziała o tym swojej uczennicy Sydonii, córce Abiataru. A Sydonia rzekła do niej: „Cudzoziemko i branko, urodzona nie na tej ziemi, wybawicielko niewolników, wiem, że od ciebie zaczyna się nowy czas, dzięki tobie stały się znane dawne czyny, dokonane przez ojców naszych wobec owego niebiańskiego człowieka niesprawiedliwe przelanie krwi Jego niewinnej, które przyniosło wstyd Żydom. Zostali rozsiani po całym świecie, zniszczono ich królestwo, pohańbiono ich świątynie, nazwano narodem bez ojczyzny i odebrano im dawną sławę. Jeruzalem, Jeruzalem, rozprostujesz swoje skrzydła i zbierzesz pod nie ze wszystkich krańców świata swoje plemię. Oto i tutaj przyszła ta kobieta i ona zmieni wszystkie prawa tego kraju”. Zwróciła się znowu Sydonia do świętej Nino i powiedziała do niej: „Widzenie twoje oznacza, że miejsca te zamienisz w ogród”.

Nim jeszcze król Mirian, zmuszony do ucieczki przez Konstantyna, wrócił z Grecji, święta Nino zaczęła otwarcie głosić wiarę w Chrystusa

ქრისტეს სჯულსა. რამეთუ იცოდა იგი კმა-მაღლად, ვითარმედ: „გპოვენ მკვდრნი ჩრდილოსანი ცთომასა შინა“, და გამოაჩინა ჯუარი იგი ნასხლევისა, და მით იქმნა საკრველებათა დიდთა. დამეთუ განრღუეული განკურნის თზნიერ წამლისა, შეხებითა ჯუარისათა. და მის თანა ქადაგებდეს მოწაფენი მისნი, რომელნი პირველ ფარულად დაემოწაფნეს, შუღნი დედანი, ნათესავნი 5 ჰურიათანი: სიღონია, ასული აბითარისი, და ექუსნი სხუანი; და სამოთხისა მცველნი იგი ცოლ-ქმარნი, და აბითარ მდღელი, ახალი იგი პავლე, რომელი უშიშად და დაუცხრომელად ქადაგებდა სჯულსა ქრისტესსა, რომელი ფრიად მეცნიერ იყო ძუელისა სჯულისა, და ახალი ესე სჯული ესწავა წმიდისა ნინო- 10 საგან და უმეგეს ნინოსსა ამხილებდა ყოველსა კაცსა სჯულსა ჭეშმარიტისა.

„მაშინ აღიდრნეს ჰურიანი აბითარს ზედა, რათამცა ქვა დაკრიბეს მას. ხოლო მირიან მეფემან შიავლინა მსახურნი და განარინა აბითარ სიკუდილი- 15 საგან, რამეთუ მირიან მეფესა აქუნდა სურვილი ქრისტეს სჯულისა. რამეთუ ასმიოდა სასწაული ქრისტეს სჯულისა საბერძნეთით და სომხითით, და არა დააბრკოლებდა იგი ქადაგებად ნინოს და მოწაფეთა მისთა. არამედ ჰბრძოდა ეშმაკი, მტერი იგი უჩინო, და ვერ დაამტკიცებდა აღსარებასა ქრისტესსა. ხოლო ნანა დედოფალი გულფიცხელ იყო უმეგეს და შეურაცხ ჰყოფდა ქადაგე- 20 ბასა მას.

ხოლო წმიდა ნინო ილოცვიდა დაუცხრომელად საყუდელსა მას თვსსა მაყ- 20 უალთა მათ ქუეშე. და დაკრვებულ იყვნეს წარმართა იგი ლოცვასა მისსა და მღუპარებასა. და უცხო უჩნდა საქმე იგი; იწყეს გამოკითხვად მისა, ხოლო იგი აუწყებდა ძუელთა და ახალთა წიგნთა, და განაბრძნობდა უგუნურთა და უგულისხმობთა მათ, და შთაუგლებდა გულსა მათსა სიყუარულსა ქრისტესსა. და იყო ესრეთ სამ წელ, ვინ-აცა განაცხადა ქადაგება ქრისტესი და დაიმოწაფ- 25 ნა მრავლნი. მაშინ იყო ვინ-მე ყრმა-წული, უფალი მძიმისა სენისა, და მიმოაქუნ- და დედასა მისსა კართით-კარად, რათამცა პოვა მეცნიერი ვინმე კურნებისა, და ჰყომცა სარგებელი მისი. და შეისწაფეს იგი ყოველთა და არა-ოდეს პოვეს სარგებელი კურნებისა ყრმისა მისთჳს. და მკურნალთაცა რქუეს დედაკაცსა მას, ვითარმედ: „არა სარგებელ ეყვის ყრმასა მაგას“.

ხოლო დედაკაცი იგი იყო წარმართი, გულფიცხელი, და მარადის სძაგე- 30 ბენ სჯულსა ქრისტეანეთასა, და აყენებდის სხუათაცა მისვლად და კითხვად წმიდისა ნინოსა. ხოლო ვითარცა სასოწარკვეთილ იქმნა მკურნალთა მიერ, მოვიდა და დავარდა წინაშე წმიდისა ნინოსსა, და ევედრებოდა კურნებასა ყრმისასა. მაშინ რქუა წმიდამან ნინო: „კურნება, რომელი კაცთაგან არს, 35 მე არა რა ვყო; ხოლო ღმერთმან ჩემმან ქრისტემან მოსცეს ყრმასა მაგას კურნება, რომელი ყოველთაგან განწირულ არს“. და რომელსა კილიკსა ზედა მარადის ილოცაენ წმიდა ნინო, მას ზედა დაღება უბრძანა ყრმისა მის, და იწყო ვედრებად ღმრთისა მიმართ. და მასვე ჟამსა განიკურნა ყრმა იგი და განცოცხლებული მისცა დედასა მისსა. ხოლო დედამან ყრმისამან აღიარა 40 ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი თზნიერ ქრისტესსა, რომელსა ქადა- გებს ნინო“. და დაემოწაფა წმიდისა ნინოს, და შეუდგა კუალსა მისსა, და აღიდებდა ღმერთსა.

i mówiła wszem i wobec: „Zobaczyłam, że mieszkańcy północy trwają w błędzie i ciemności”. Pokazała wszystkim krzyż z gałązek i czyniła przy jego pomocy wielkie cuda, dotykając trędowatych i uzdrawiając ich bez użycia lekarstw. Wraz z nią głosili Chrystusa jej uczniowie, którzy wcześniej nawrócili się; było to siedem kobiet żydowskich – Sydonia, córka Abiataru, i jeszcze sześć innych, dozorca ogrodu – mąż i żona oraz duchowny Abiatar, który stał się nowym Pawłem, nieustannie i odważnie głosił wiarę Chrystusową i był znawcą wiary starotestamentowej, a Nowy Testament zgłębił dzięki pomocy świętej Nino i nauczał jeszcze gorliwiej niż ona.

Wówczas Żydzi powstali przeciwko Abiatarowi i chcieli go ukamienować, ale król Mirian wysłał do nich swoje sługi i w ten sposób uratował Abiataru przed śmiercią. Chciał bowiem król Mirian przyjąć naukę Chrystusa, gdyż słyszał od mieszkańców Grecji i Kartlii o cudach, które dokonywały się dzięki wierze w Niego, dlatego nie stwarzał przeszkód Nino i jej uczniom głoszącym Pana. Ale walczył z nim szatan, wróg niewidzialny, i nie mógł Mirian zdobyć się na przyjęcie Chrystusa, zaś bezlitosna królowa Nana, o twardym jak gładz sercu, znieważała tę naukę.

Święta Nino modliła się nieustannie w swoim schronieniu pod krzewami jeżyn. Dziwili się poganie jej modlitwom i czuwaniu, a to, co widzieli, wydawało im się czymś niezwykłym. Zaczęli wypytywać Nino, a ona opowiadała im o wydarzeniach Starego i Nowego Testamentu, przemieniała głupców i ubogich w rozumnych mędrców i zasiała w ich sercach miłość do Chrystusa.

Minęły trzy lata od czasu, gdy święta Nino otwarcie głosiła naukę Chrystusa i znalazła licznych uczniów. Żył w tym czasie pewien młodzieniec, którego dotknęła ciężka choroba. Prowadziła go matka do różnych lekarzy i uzdrowicieli, którzy byliby w stanie pomóc jej dziecku. Ci badali go, ale nie mogli znaleźć lekarstwa ani sposobu na wyleczenie młodzieńca i powiedzieli do owej kobiety, że „nic nie może pomóc temu młodzieńcowi”. A była ona poganką o twardym sercu, ciągle znieważała wiarę chrześcijańską i utrudniała spotkania z Nino. Lecz gdy ogarnęła ją rozpacz z powodu słów lekarzy, przyszła do świętej Nino i padła przed nią na twarz, błagając ją o uzdrowienie dziecka. Wtedy powiedziała do niej święta Nino: „Jako człowiek nie mogę go uleczyć, ale niech Bóg mój, Jezus Chrystus, daruje uzdrowienie temu młodzieńcowi skazanemu na śmierć”. I nakazała, by położono młodzieńca na podściółce z włosia, na której nieustannie modliła się święta Nino, i zaczęła wołać do Boga. Młodzieniec natychmiast został uleczoney i przekazała Nino uzdrowione dziecko matce jego. I matka młodzieńca uwierzyła w Chrystusa i powiedziała: „Nie ma Boga, oprócz Chrystusa, którego głosi Nino”. Została uczennicą świętej Nino i wyruszyła za nią, wysławiając Boga.

„მაშინ დედოფალი ნანა მევარდა სენსა დიდსა და მწარესა, რომლისა კურნება ვერავინ შეუძლო. რამეთუ ყოველთა კელოვანთა მკურნალგა წარმოაცალიერნეს წამალნი მათნი და ვერ შესძლეს კურნება მისი, უღონო იქმნეს და სასოწარკვეთილ. ხოლო აუწყეს ვითემე დედოფალსა, ვითარმედ: „დედა-
5 კაცისა მის ჰრომისა გყვსა მიერ, რომელსა ჰქვან ნინო, ლოცვითა მისითა მრავალნი სნეულნი განიკურნებიან“. მაშინ უბრძანა მსახურთა თჳსთა, რათა მოიყვანონ ნინო.

„მივიდეს მსახურნი დედოფლისანი, და პოვეს წმიდა ნინო ქოჩსა მას ქუეშე მაყულისასა, ილოცვიდა ჟამსა მეექვსესა, და მიუთხრეს ბრძანება დედოფლისა.
10 ხოლო წმიდამან ნინო რქუა: „არა ბრძანებულ არს ჩემდა, რათა განვიდე, სადა შუება ჩუენი არა არს, არამედ დედოფალი მოვედინ საყოფელსა ამას ჩემსა, და ჭეშმარიტად განიკურნოს ძალითა ქრისტესითა“. ხოლო მსახურთა მათ მიუთხრეს დედოფალსა თქმული იგი ნინოსი. მაშინ დედოფალი გულსმოდგინედ ეგყოდა მათ: „შემიმზადეთ მე ცხედარი და მიმიყვანეთ მისსა“. მაშინ წარიყვა-
15 ნეს ცხედრითა მსახურთა მათ, და ბე მისი რევ, და სიმრავლე ერისა მის თანა.

„ვითარ მივიდეს საყოფელსა მას წმიდისა ნინოსსა, და დადევს დედოფალი კილიკსა მისსა ბედა. იწყო წმიდამან ნინო ლოცვად და ვედრებად ღმრთისა მიმართ მყოვარჟამ, და მოილო ჯუარი იგი, რომელი აქუნდა, შეახო თავსა, ფერკთა და მკართა ჯუარის სახედ, და მეყსეულად განიკურნა, და აღგა გან-
20 ცოცხლებული. და ჰრწმენა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი, თუნიერ ქრისტესა, რომელსა ქადაგებს გყუე ესე დედაკაცი“. და მიერითგან შექმნა იგი მეგობრად თჳსად შიაურად, და მარადის ჰკითხავნ და გამოიწულილავნ სჯულსა ქრისტესა, და ასწავებნ წმიდა ნინო და აბიათარ, ახალი პაეღე, და ასული მისი სიღონია. და იქმნა დედოფალი მორწმუნე და იცნა ღმერთი ჭეშმარიტი.

„და ჰკითხვიდა დედოფალსა მეფე, ვითარ-იგი მეყსეულად განიკურნა. და უთხრობდა დედოფალი ყოველსა მას, რომელი იქმნა მის ბედა, ვითარ-იგი თუნიერ წამლისა, ლოცვითა და შეხებითა ჯუარისათა განიკურნა. და სიმრავლე იგი ერთა, რომელთა ეხილვა, დაამტკიცებდეს სიგყუასა მა დედოფლისასა.

„მაშინ მირიამ მეფე განკურდა და იწყო გამოძიებად სჯულსა ქრისტესსა, და
30 მრავალგზის ჰკითხავნ ჰურიათა-ყოფილსა მას აბიათარს ძუელთა და ხალთა წიგნთასა, და იგი აუწყებდა ყოველსა. და წიგნიცა რომელი ჰქონდა მირიამ მეფესა ნებროთისი, და მასცა წიგნსა შინა პოვა წერილი ესრეთ: „მე ვარ მიქაელ, რომელი დადგინებულ ვარ ღმრთისა მიერ მთავრობასა ბედა აღმოსავლისასა; განვედ ქალაქით მაგით, რამეთუ ღმერთი ფარავს ქალაქსა მაგას. ხოლო უკა-
35 ნასკნელთა ჟამთა მოვიდეს მეუფე იგი ცისა, რომლისა-იგი შენ გნებაგს ხილვა ერსა შორის შეურაცხსა. შიშმან მისმან განაქარენეს გემონი სოფლისანი; მეფენი დაუგეობდენ მეფობასა და ეძიებდენ სიგლახაკესა; მან გიხილოს ჭირსა შინა და გიქსნეს შენ“. მაშინ გულისხმო ყო მეფემან მირიამ, რამეთუ ძუელნი წიგნნი და ახალნი ეწამებოდეს და ნებროთის წიგნიცა დაამტკიცებდა, და
40 შექმნა სურვილი ქრისტეს სჯულისა. და ბრძოლა მგერი იგი უჩინო, აყენებდა აღსარებად ქრისტესა, გულსა მთაუგლებდა სასოებასა კერპთასა და ცეცხლისასა. არამედ მარადის ევედრებინ დედოფალი აღსარებასა ქრისტესსა. და იყო

W tym czasie królową Nanę dotknęła tak ciężka choroba, że nikt nie był w stanie jej wyleczyć. Najlepsi lekarze użyli wszystkich swoich lekarstw, lecz i tak nie udało się im uleczyć królowej, i ogarnęła ich rozpacz. Wówczas powiedziano królowej, że „modlitwy kobiety, branki z Rzymu, którą zwą Nino, uzdrowiły bardzo wielu chorych”. I nakazała królowa sługom swoim przyprowadzić do niej Nino.

„Przyszli słudzy królowej i znaleźli świętą Nino, modlącą się szóstą godzinę, pod krzewem jeżyny. Powiedzieli jej o rozkazie królowej. Lecz ona rzekła do nich: „Nie zostało mi nakazane chodzenie tam, gdzie nie ma dla nas radości; niech królowa przyjdzie do mojego schronienia i zaiste będzie uzdrowiona mocą Chrystusa”. Słudzy przekazali królowej to, co powiedziała święta Nino. Wtedy odpowiedziała im królowa, wyrażając zgodę: „Przygotujcie dla mnie łożo i zanieście mnie do niej”. Słudzy położyli ją na łożu i wyruszyli wraz z synem jej Rewem i licznym tłumem.

„Kiedy przyszli do schronienia świętej Nino i położyli królową na jej podściółkę, święta zaczęła się modlić i długo wołała do Boga; wzięła krzyż, który miała, przyłożyła go do jej głowy, nóg i ramion jakby czyniąc znak krzyża, i natychmiast królowa wyzdrowiała i wstała uleczona. I uwierzyła w Chrystusa, mówiąc: „Nie ma Boga, oprócz Chrystusa, którego głosi ta branka”. I od tego dnia została jej przyjaciółką, krewną i bliską i ciągle wypytywała o wiarę Chrystusową, i nauczali ją święta Nino, Abiatar – nowy Paweł i córka jego Sydonia. Królowa uwierzyła i poznała prawdziwego Boga.

„Król zapytał żonę o to, jak to możliwe, że wyzdrowiała w mgnieniu oka; i opowiedziała królowa o wszystkim, co się wydarzyło, o tym, jak została uleczona bez użycia lekarstw – dzięki modlitwom i dotykowi krzyża; a liczny lud, który widział to wszystko, potwierdził jej słowa.

Zdziwił się wtedy król Mirian i zaczął wypytywać o wiarę Chrystusową; wiele razy pytał Abiatarą, nawróconego Żyda, o wydarzenia ze Starego i Nowego Testamentu, a ten mówił mu o wszystkim i o księdze Nebrota, którą posiadał król Mirian. W tej księdze przeczytał on, że w czasie podnoszenia słupa usłyszał Nebrot głos z nieba mówiący: „Ja, Michał, zostałem ustanowiony przez Boga władcą Wschodu. Wyjdź z tego kraju, gdyż Bóg sprawuje opiekę nad nim, i w dzień ostateczny przyjdzie Pan Niebios, którego chcesz ujrzeć wśród narodu wzgardzonego, a strach przed nim zniszczy słodycz tego świata. Królowie porzuć panowanie i zapragną zostać nędzarzami. Zobaczycie Pan w nieszczęściu i z niego wybawi”. Wtedy król Mirian zrozumiał, że to, o czym mówi Stary i Nowy Testamentu zgadza się ze sobą i księga Nebrota to potwierdziła. I zapragnął on przyjąć wiarę Chrystusową, ale walczył z nim wróg niewidzialny, który zasiał w jego sercu uwielbienie dla boż-

მეფე დედოფლისა მოქცევითგან წელიწადსა ერთსა ორგულებასა შინა. ხოლო ასწავებდა ერსა დაუცხრომელად წმიდა ნინო, და არა-ვის აუწყებდა, თუ „ვინ ვარ, ანუ სადათ მოვალ“, არამედ გყუედ იგყოლა თავსა თვსსა.

- შემდგომად ამისსა მოგვ იგი მთავარი სპარსი, სახელით ხუარა, სხეულ იყო, 5 სულითა უკეთურითა ფიცხელად იგუემებოდა, და სიკუდილსა მიახლებულ იყო, და იყო მთავარი იგი ნათესავისაგან მირიან მეფისა. მაშინ ევედრნეს წმიდასა ნინოს ნანა დედოფალი და მეფე, ხოლო მეფე იხილვიდა საქმესა მისსა მცირედ ორგულებით. ეგყვნ წმიდასა ნინოს: „რომლისა ღმრთისა ძალითა იქმ კურნებასა ამას, ანუ ხარ შენ ასული არმაზისი, ანუ შვილი ბადენისი, უცხოებით 10 მოხვედ და შეუვრდი, და გედა-აც მათ წყალობა შენი და მიგანიჭეს ძალი კურნებათა, რათა მით სცხოვნდებოდი უცხოთა ქუეყანასა. დიდებულმცა არიან უკუნისამდელხოლო შენ წიანაშე ჩუენთან იყავ ვითარცა მაწოებელი ერთი შვილთა ჩუენთა და პატივცემულ ქალაქსა ამას შინა. არამედ უცხოთა ამას სიგყუას ნუ იგყუ, ჰრომთა მათ შეტომილთა სჯულსა, ნუცა გნებაგს ყოვლადვე თქმად. 15 რამეთუ აჰა ესერა, ღმერთნი დიდნი, სოფლის მპყრობელნი, მზისა მომფენელი, წუმისა მომცემელი და ქუეყნისა ნაშობთა გამომზრდელნი, ბუენი ღმერთნი მამათა ჩუენთანი, გაცი და გაიმ, იგინი იყვნეს სარწმუნებლად კაცთა მიმართ. აწ უკეთუ განკურნო მთავარი ესე, გამგამდირო და გყო შენ მკუდრ მცხეთას შინა, მსახურად არმაზისა. დაღაცათუ ჰპერთა მით და სეგყუთა მოიწია მის 20 გელა შემუსრვა მისი, არამედ იგი ადგილი უძლეველ არს. ესე არამამ ქართველთა და ქალდეველთა ღმერთი ითრუჯან ყოვლადვე მგერ არიან: ამან მას გელა ბლუა შემოადგინა, და მან ამას გელა ესევეითარი ურვა მოაწია, ვითარ აქუს ჩუეულება სოფლის მპყრობელთა. და კმა გეყავნ ჩემგან ბრძანება ესე“.

- მიუგო ნეგრამნა ნინო: „შენ მეფე, სახელითა ქრისტესითა და ვედრებითა დე- 25 დისა მისისათა და მის თანა ყოველთა წმიდათათა, მოავლინენ შენ გელა ღმერთ-მან, ცისა და ქუეყანისა შემოქმედმან, დაბბადებელმან ყოვლისა დაბადებულისამან, დიდსა და დიდებისა მისისა და აურაცხელისა მრავალმოწყალებისაგან მოავლინენ შენ გელა, ვითარცა საკმილისაგან ნაბერწყალი ერთი მადლისა მისისა, რათა სცნა და გულისხმა ჰყო სიმაღლე ცისა და ნეთელი მზისა, სიღრმე 30 ბლუსა და სიერცე ქუეყანისა და საფუძველი მისი, და უწყებულ იყო შენ, მეფე, ვინ შემოსნის ცანი ღრუბლითა და ქუხნ კმითა ჰპერისათა, და იძრვინ ქუეყანა სიმძლავრითა მისითა, და რბიან მეხის-გეხანი, და კუალსა მისსა ეგბების ცეცხლი გულისწყრომითა მისითა. ანუ ოდეს შეიძრას ვეშაპი იგი დიდი ბლუათ შინა, შეიძრის ყოველი ქუეყანა, ვიდრემდის დაირღვან მთანი მყარნი, კლდენი და ქვანი. 35 და მეცნიერ გყვენ შენ ამას ყოველსა მიწვენად, რამეთუ ღმერთი არს ცათა შინა, უხილავ არს თავადი იგი ყოველთა დაბადებულთაგან, თუნიერ ძისა მისისა, რომელმან აღასრულა ყოველი, რომლისათუც მოსრულ იყო, და აღვიდა მათვე სიმაღლეთა მამისა თანა. და იხილა მხოლო დაუსაბამო, რომელი მალალ არს და მდაბალთა ხედავს, და მალალნი იგი შორით იცინის. მეფეო, ახლოს არს მიახლებუ- 40 ბა შენი ღმრთისა მიხედვად, რამეთუ არს ქალაქსა ამას შინა სასწაული ერთი: სამოსელი ძისა ღმრთისა აქა არს, და ხალენისა მის ელიასი თქუეს ვიეთმე აქავე ყოფა. და მრავალნი სასწაულნი არინ, რომელნი ღმერთმან გამოაჩინნეს.

ków i ognia. Lecz królowa cały czas błagała męża, by przyjął Jezusa i wyznawał Go. Przez cały rok po nawróceniu królowej król wahał się. Zaś święta Nino nieustannie nauczała wśród ludu i nie mówiła nikomu, kim jest lub skąd pochodzi, podając siebie za brankę.

Po pewnym czasie główny mag – Pers o imieniu Chuara – zachorował, bardzo cierpiąc z powodu opętania przez siły nieczyste, i groziła mu śmierć. Ów dostojnik był krewnym króla Miriana. Wówczas królowa Nana i król Mirian błagali świętą Nino (o pomoc), ale król wciąż jeszcze był nieufny wobec jej czynów: „Mocą jakiego boga dokonujesz uzdrowień? Jesteś córką Armaza czy też Zadena? Przyszłaś jako cudzoziemka, pokłoniłaś się im, a oni zesłali na ciebie swoją łaskę i dali ci moc uzdrawiania, żebyś mogła mieszkać w obcym kraju? Niech będą wywyższeni na wieki! Ty zaś bądź nam jako karmicielka naszych dzieci, szanowana w tym kraju, ale nie głoś obcych słów, tej fałszywej wiary Rzymian, i nie chciej mówić o tym. Albowiem bogami wielkimi – panami świata, którzy rozścielają promienie słońca, zsyłają deszcz i pielęgnyją płody ziemi – są bogowie Kartlii, Armaz i Zaden, posiadacze wszystkich tajemnic, i starsi bogowie ojców naszych, Gaci i Ga. To oni byli wiarą dla ludzi! Jeśli ulecysz tego dostojnika, uczynię cię bogatą i osiedlę w Mcchecie w służbie Armaza. I chociaż (bogowie) zostali zniszczeni przez ostre powietrze i grad, ich miejsce jest nieporuszone. Bóg Kartlijczyków Armaz i bóg Chaldejczyków Itruszan są stale w nieprzyjaźni: ten nasłał morze na niego, a tamten zaszкодził mu takim nieszczęściem, jak to jest w zwyczajach władających światem. Niech ci wystarczy to moje polecenie”.

Błogosławiona Nino w odpowiedzi królowi rzekła: „Królu, w imię Chrystusa i dzięki modlitwom świętej Matki jego, a razem z Nią wszystkich świętych, Bóg, stwórca nieba i ziemi, Ojciec wszystkiego, co żyje, wyjawiał ci w wielkiej dobroci swojej i w niezmierzonej łaskawości swojej, jak iskrę z ognia, jeden ze skarbów swoich, żebyś poznał i zrozumiał prawdę nieba i światło słońca, głębię morza i dno jego, szerokość wszechświata i jego podstawy. I żebyś, królu, wiedział, kto ozdabia niebo obłokami, z czyjej woli rozbrzmiewa grom i porusza się ziemia, od czyjego gniewu zapala się ogień. Mówię ci to, byś pojął, że Bóg jest na niebiosach, ale sam nie jest widoczny dla nikogo z urodzonych z wyjątkiem Syna, który pochodzi od Niego. Był On posłany na ziemię jako człowiek, wykonał wszystko, po co przyszedł i powtórnie wstąpił na niebiosa do Ojca swojego. On jeden ujrzał Boga, który jest na wysokościach, ale widzi łagodnych i z daleka poznaje dumnych. O królu, bliskie jest twoje zbliżenie z Bogiem. Jest bowiem w tym mieście jeden znak – suknia Syna Boga, a niektórzy mówią, że i płaszcz Eliasza znajduje się tutaj, i wiele jest tu znaków pochodzących od Boga. A teraz ulecę

და აწ მე მთავარი ესე შენი განვეკურნო ძალითა ქრისტეს ღმრთისა ჩემისათა და ჯუარითა ვნებისა მისისათა, ვითარცა დელოფალი განვეკურნე სენისაგან ღიდისა. და რა იგი ვაუწყე მას, ჰყოფს იგი, რათა სულიცა თვისი განაბრწყინვოს და ერიცა თვისი მიიახლოს ღმერთისასა“.

- 5 და მიჰგუარეს მას მთავარი იგი, და მოვიდა დელოფალიცა იგი სამოთხესა მას შინა, ნაბუთა მათ ქუეშე; და დაადგინა იგი აღმოსავლით, სცნა კელნი აპყრობად და ათქუძია სამგზის: „ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო, და შეუღგები ქრისტესა ძესა ღმრთისასა“.
- 10 და გიროდა ნინო სულთქმითა სულისა თვისისათა, და ითხოვდა ღმრთისაგან შეწევნასა კაცსა მას ზედა. და იყვნეს მოწაფენი მისნი მუნვე ერთი დერ და ორ ღამე. და მსწრაფლ განვიდა მისგან სული იგი ბოროტი. და დაემოწაფნეს ნინოს სახლით და ერთიურთ მისით, და აღიღებდეს ღმერთსა.

თქმული სიღონია დედაკაცისა, რომელი იყო მოწაფე ნინოსი, რომელი-ესე იხილა და დაიწერა მოქცევა

- 15 სასწაულთა მირიან მეფისა, და შევრღომა ნინოსი აღსარებისათვის ქრისტესისა, ჯუარისა აღმართებისათვის, ეკლესიათა აღმენებისათვის და მას შინა სასწაულთა მისთათვის

- და იყო. დღესა ერთსა ბაფხულისასა, თუესა ივლისსა ოცსა, დღესა შაბათს
- 20 განვიდა მეფე ნადირობად მუხრანით-კერძო, და მოუკლა უცნო იგი მგერი, ეშმაკი, და შთაუგლო გულსა სიყუარული კერპთა და ცეცხლისა; და იგონებდა ყოველსა მსახურებასა მათსა და მაკვლითა მოწყუედასა ყოველთა ქრისტიანეთასა. და რქუა მეფემან ოთხთა თანამზრახველთა მისთა: „ღირს ვართ ჩუენ ღმერთგა ჩუენთაგან ბოროტის ყოფასა, რამეთუ უღებ ვიქმნენით მსახურე-
- 25 ბასა მათსა და მიუშუთ ჩუენ ქრისტიანეთა გრძნეულთა ქადაგებად სჯულსა მათსა ქუეგანასა ჩუენსა: რამეთუ გრძნებითა ჰყოფენ საკურველებათა მათ. აწ ესე არს განმზრახვა ჩემი, რათა ბოროტად მოგსრნეთ ყოველნი მოსაენი ჯუარცმლისან და უმეტეს შეუღგეთ მსახურებასა ღმერთთა მათ მპყრობელთა ქართლისათა; ვამხილოთ ნანს, ცოლსა ჩემსა, შენანება და დაგყობა სჯულ-
- 30 სა ჯუარცმულისასა, და თუ არა მერჩდეს, დავივიწყო სიყუარული მისი და სხუათავე თანა წარეწყმილო იგიცა“.
- და ღუმტკიცეს განმზრახვა მისი თანამზრახველთა მათ, რამეთუ მკურვალედ იყვნეს იგინი საქმესა ამას, და ნებვიდა პირველითგან და ვერ იკადრებდეს განცხადებად.

- ხოლო მეფემან მოვლო ყოველი სანახები მუხრანისა და აღვიდა მთასა
- 35 ზედა თხოთისა მაღალსა, რათამცა მოიხილა კასპად და უფლისციხედ. განვიდა თხემსა მთისასა. შუა-სამხრისა ოდენ დაბნელდა მზე მთასა ზედა და იქმნა ვითარცა ღამე ბნელი, უკუნი, და დაიპყრნა ბნელმან არენი და აღგილნი. და განიბნივნეს ურთიერთას ჭირისაგან და ურვისა.

- და ღამთა მეფე მარგო, და იარებოდა მათთა და მადნართა შეშინე-
- 40 ბული და შეძრწუნებული. აღგა ერთსა აღგილსა და წარეწირა სასოება ცხოვრებისა მისისა. და ვითარცა მოვგო თავსა თვისსა ცნობასა, და განიზრახვიდა ესრეთ გულსა თვისსა: „აჰა ესერა, ვხადე ღმერთთა ჩემთა და

twego dostojnika mocą Chrystusa, mego Boga, i krzyżem Jego męki, tak jak królową Nanę uleczył Pan z ciężkiej choroby. I od czasu, kiedy jej to wyjawiałam, stara się oświecić duszę swoją i przybliżyć lud swój do Boga”.

Wtedy przyprowadzono do niej dostojnika, a do ogrodu weszła też królowa. Postawiła go (Nino) pod cedrami, twarzą ku wschodowi, nakazała mu wznieść ręce i trzykrotnie powtórzyć: „Wyrzekam się ciebie, szatanie, i oddaję się Chrystusowi, Synowi Boga”. I płakała Nino, wzdychając z (głębi duszy swojej), i prosiła Boga o pomoc dla tego człowieka, a jej uczniowie trwali z nią dzień i dwie noce. Wkrótce duch zła opuścił dostojnika, a on został uczniem Nino wraz z całym swoim domem i ludem, i wychwalali oni Boga.

Opowiedziane przez kobietę Sydonię, uczennicę Nino,
która widziała i opisała cudowne nawrócenie króla Miriana,
modlitwy Nino o przyjęcie Chrystusa, wzniesienie krzyża
oraz kościołów i ukazanie (się) w nich znaków od Boga
Rozdział siódmy. Ojcie, pobłogosław

Zdarzyło się (to) pewnego letniego, dwudziestego dnia miesiąca lipca, w dzień sobotni, gdy król udał się na polowanie w stronę Muchrani. Oto wtedy owładnął nim wróg niewidzialny, szatan, i zasiał w jego sercu miłość do bożków i ognia. Zapragnął król ze wszystkich sił służyć im i zwalczyć wszystkich chrześcijan. I rzekł król do współtowarzyszy: „Zasłużyliśmy na karę od naszych bogów, gdyż źle im służyliśmy, pobłażając chrześcijanom w głoszeniu ich wiary w naszym kraju, albowiem z pomocą magii czynią oni cuda. Nakazuję więc zniszczyć wszystkich tych, którzy wysławiają ukrzyżowanego, i jeszcze gorliwiej służyć tym bogom, którzy są panami Kartlii. Żonie mojej, Nanie, powiem, by wyraziła skruchę i wyrzekła się wiary w Chrystusa, a jeśli nie będzie mi posłuszna, zapomnę o jej miłości i zniszczę ją wraz z innymi”. Współtowarzysze poparli jego pomysł, gdyż od początku chcieli zwalczenia chrześcijan, ale nie śmieli głośno o tym mówić.

Objechał król okolice Muchrani i wszedł na góry Tchoti, żeby popatrzeć na Kaspi i Uplisciche. I oto wtedy w samo południe słońce zaćmiło się i stało się ciemno, jakby nastąpiła noc. Ciemności pokryły wszystkie miejsca, a świta królewska, strwożona tym nieszczęściem, rozpierzchła się w różne strony.

Krół zaś pozostał sam i błądził po górach i lasach zdjęty strachem i przerażeniem. Straciwszy siły i nadzieję na uratowanie, zatrzymał się, a gdy doszedł do siebie, powiedział w duchu: „Oto wzywałem bogów moich, ale nie znalazłem pocieszenia i pomocy. Czy może więc ura-

- არა ეპოვე ჩემ ზელა ლხინება. აწ, რომელსა-იგი ქადაგებს ნინო ჯუარსა და ჯუარცმულსა და ჰყოფს კურნებასა, მისითა მოსაგონითა, არამცა ძალ ეღვაა ესნა ჩემი ამის ჭირისაგან? რამეთუ ვარ მე ცოცხლივ ჯოჯოხეთსა შინა და არა უწყით, თუ ყოვლისა ქუეყნისათჳს იქმნა დაქცევა ესე, ანუ თუ
- 5 ჩემთვის ოდენ ოდენ იქმნა. აწ, თუ ოდენ ჩემთვის არს ჭირი ესე, ღმერთო ნინოსო, განმინათლე ბნელი ესე და მიჩუენე საყოფელი ჩემი; და აღვიარო სახელი შენი, და აღვმართო ძელი ჯუარისა და თაყუანის-ვცე მას და აღვაშენო სახლი სალოცველად ჩემდა, და ვიყო მორჩილ ნინოსა სჯულსა ზელა ჰრომთასა“.
- 10 ესე ყოველი რა წართქუა, განთენა და გამობრწყინდა მზე. და გარდაკდა მეფე ცხენისაგან, დაღა მასვე აღგილსა, განიპყრნა კელნი აღმოსავლით ცად მიმართ და თქუა: „შენ ხარ ღმერთი ყოველთა ზელა ღმერთთა და უფალი ყოველთა ზელა უფალთა, ღმერთი, რომელსა ნინო იგყვს; და
- 15 საქებელ არს სახელი შენი ყოვლისა დაბადებულისაგან, ცასა ქუეშე და ქუეყანასა ზელა. რამეთუ შენ მიკსენ მე ჭირისაგან და განმიახლება შენდა, უფალო კურთხეულო. ამას აღგილსა აღვმართო ძელი ჯუარისა რომლითა იდიდებოდის სახელი შენი და იხსნებოდის საქმე ესე სასწაული უკუნისამდე“. და დაისწავა აღვილი იგი და წარმოემართა. იხილეს ნათელი და მოერთო ერი გაბნეული. ხოლო მეფე დაღადებდა: მიეცით ღმერთსა
- 20 ნინოსსა დიდება, რამეთუ იგი არს საუკუნითგან ღმერთი და მას მხოლოსა შუენის დიდება უკუნისამდე“.
- ხოლო ნანა დედოფალი და ყოველი ერი განვიდა მიგებებად მეფისა. რამეთუ ესმა პირველ წარწყმედა და კუალად მოსვლა მშულობით, და მიეგებოდს ქინძარას და ღართას. ხოლო ნეგარი ნინო დადგომილ იყო
- 25 ლოცვასა მწუხრისასა მაყულოვანსა მას შინა, ჩუეულებისაებრ მისისა, კამსა თჳსსა, და ჩუენ მის თანა ორმეოცდაათი სული. და ვითარცა მოვიდა მეფე, იძვროდა ქალაქი, და კმითა მალლითა დაღადებდა მეფე: „სადა არს დედაკაცი იგი უცხო, რომელ არს ღელა ჩემი და ღმერთი მისი მქსნელი ჩემი“. და ვითარცა რქუეს, თუ: „აქა მაყულოვანსა არს და ილოცავს“, მო-
- 30 ვიდა თუთ მეფე და ყოველი იგი ლაშქარი, გარდაკდა მეფე ცხენისაგან და ეგყოდა ნინოს: „აწ ღირს ვარ სახელის-დებად სახელსა ღმრთისასა შენისასა და მხსნელისა ჩემისასა“, ხოლო წმიდა ნინო ასწავებდა და ეგყოდა მსწრაფლ თაყუანისცემად აღმოსავლეთით და აღსარებად ქრისტეს ძისა ღმრთისა.
- 35 მაშინ იყო გრგუნვა და გირილი ყოვლისა კაცისა, ოდეს ხედვიდეს მეფესა და დედოფალსა ცრემლოვანთა. და ხვალისა დღე წარავლინნა მოციქულნი საბერძნეთად მირიან მეფემან წინაშე. და აუწყეს ესე ყოველი სასწაული ქრისტეს-მიერი, რომელნი იქმნა მცხეთას შინა მირიან მეფესა ზელა, და ითხოვნეს მოსწრაფებით მდღელნი ნათლისღებისათჳს. ხოლო
- 40 წმიდა ნინო და მოწაფენი მისნი ქადაგებდეს ერსა მას ზელა დღე და ღამე დაუცხრომელად, და უჩუენებდეს გმასა ჭეშმარიტსა სასუფეველისასა.

tować mnie rozpięty na krzyżu, o którym naucza Nino i leczy wiarą w niego? Żywy bowiem znajduję się w piekle i nie wiem, czy na cały wszechświat spadła ta klęska, czy tylko na mnie. Jeśli zaś tylko na mnie, to proszę Cię, Boże Nino, rozświetl dla mnie ten mrok i pokaż dom mój, a będę wyznawać imię Twoje, wzniosę krzyż i pokłonię się jemu, zbuduję świątynię ku Twojej chwale i będę pokornie służył wierze Nino i Rzymian”.

Gdy tylko to powiedział, pojaśniało i od razu zabłysło słońce. Wtedy król zsiadł z konia, wznosił ręce ku wschodowi i niebiosom i rzekł: „Ty, Bóg, którego głosi Nino, jesteś Bogiem nad wszystkimi bogami i Panem nad wszystkimi panami. Twoje imię powinno być wysławiane przez całe stworzenie pod niebiosami i na ziemi. Ty uratowałeś mnie i oświetliłeś dla mnie mrok. I oto zrozumiałem, że Ty, Panie, chcesz uratować mnie, dać mi szczęście i przybliżyć ku sobie. Przeto teraz, w tym miejscu wzniosę drzewo krzyża Twojego na wywyższenie Twojego imienia i na wieczną pamiątkę tego cudu”. Zapamiętawszy to miejsce, (król) wyruszył z powrotem, a rozproszona świta jego, ujrzawszy światło, zebrała się i dołączyła do niego. Wtedy król przemówił do całej świty: „Oddajcie chwałę Bogu, (którego wyznaje) Nino, gdyż on jest Bogiem wiecznym i Jemu Jedynemu będzie chwała na wieki wieków!”

Tymczasem królowa Nana wraz z całym ludem wyszła na spotkanie królowi, gdyż słyszeli o zaginięciu, a później o jego szczęśliwym powrocie, i spotkali go w Kindzare i Garte. W tym samym czasie święta Nino, zgodnie ze zwyczajem, odmawiała modlitwę wieczorną w swoim schronieniu pod krzewami jeżyn i my, pięćdziesiąt dusz, razem z nią. Kiedy król powrócił, wśród ludu panował niepokój, i król zawołał głośno: „Gdzie jest ta niewiasta, cudzoziemka, matka moja, której Bóg został wybawcą moim?” A gdy powiedzieli mu, że „ona jest tutaj w zaroślach jeżyn i modli się”, pojechał do niej król z całą świtą, zsiadł z konia i rzekł do Nino: „Czy teraz jestem godzien wzywać imienia Boga twojego i wybawiciela mojego?” A święta Nino zaraz nakazała mu, by pokłonił się w stronę wschodu Chrystusowi, Synowi Boga.

Wówczas słychać było zgiełk i płacz ludu, gdyż zobaczyli królową płaczącą z radości. Następnego dnia król Mirian odprawił posłów do cesarza Konstantyna z listem świętej Nino do cesarzowej Heleny. Powiedzieli im posłowie o cudach Chrystusa w Mcchecie, o cudzie dokonanym nad królem Mirianem i prosili ich, by jak najprędzej wysłali do ich kraju kapłanów, którzy mogliby udzielić chrztu. A święta Nino i jej uczniowie dniem i nocą głosili wszystkim ludziom prawdziwą wiarę.

თქმული მისივე აღშენებისათჳს ეკლესიისა

- ოდეს წარემართა მეფე და ყოველი ერი ქრისტიანობასა მოსწრაფებით ვიდრე მდღელთა მოსვლამდე, რქუა მეფემან წმიდასა ნინოს: „მესწრაფების მე აღშენებად სახლსა ღმრთისასა; სადა აღვაშენო? რქუა წმიდამან ნინო:
- 5 „სადაცა მეფეთა გონება მგვიცე არს“. რქუა მას მეფემან: „მიყუარენ მე მაყუალნი ესე შენნი და მუნ მნებავს გონებითა ჩემითა, გარნა არა ვყო ესრეთ, არამედ არა ვრიდო სამოთხესა მას სამეუფოსა, და ნაძუთა ამით სიმაღლესა, და ბაბილოთა ამით ნაყოფიერებასა, და ყუავილთა სურნელებასა. რამეთუ ჩუენება რომელი იხილე შენ მფრინველთა მათ ფრთითა უშუერითა განბანა
- 10 წყლითა და განსპეგაკება ბრწყინვალედ, და დასხლომა მათი ხეთა მათ ზედა სამოთხისათა და კმობა მათი კმითა ტკბილითა, ჭემმარიგად სამოთხე ესე კორციელი წარმწყმედელი შეგუეცვალოს სამოთხედ საუკუნოდ, და მუნ აღვაშენოთ სახლი ღმრთისა სალოცველად ჩუენდა ვიდრე მოსვლამდე მდღელთა საბერძნეთით“. და მეყუსეულად მოილო ძალი და ასწავებდა ხუროთა, და
- 15 მოჰკუეთა ნაძუ იგი და ნაძუსა მისგან შემზადნა შუღნი სუეგნი ეკლესიისანი. და ვითარ აღაშენეს კელელი იგი ძელითა, და აღმართნეს ექუსნი იგი სუეგნი თუს-თუსად. ხოლო სუეგი იგი უდიდესი, რომელი საკურველ იყო ხილვითა, საშუალ ეკლესიისა შესაგებლად განმზადებული, ვერ შეუძლე აღმართებად მისა. და აუწყეს მეფესა საკურველი იგი ყოვლად ვერ-ძრვა ადვილითა სუეგისა მის.
- 20 მაშინ მოვიდა მეფე სიმრავლითა ერისათა. და მოიხუნეს მრავალღონენი მანქანანი, და სიმარჯუთა და ერისა სიმრავლისა ძალითა ეცადნეს აღმართებად და ვერ შეუძლეს. და იყო დაკურვებულ მეფე და სიმრავლე ერისა, და იგყოდეს: „რა-მე არს ეს?“ და ვითარ იქმნა მწუხრი, წარვიდა მეფე სახიდ თუსად, შეწუხებული დიდად. ხოლო წმიდა ნინო და ათორმეგნი მოწაფენი მისნი დე-
- 25 დანი დაადგრეს სუეგსა მას თანა. ხოლო სანაგრელი იგი გოდებდა სუეგსა მას ზედა და აღინებდა ცრემლთა მისთა.

ვითარცა შუა ღამე ოდენ იქმნა, წარმოიქცეს ორნივე ესე მთანი, არმაზ და ზადენ, რეცა თუ ჩამოირღუეს და დააყენნეს წყალნი ორთავე; და მგკუარმან გარდამოხეთქა და წარჰქონდა ქალაქი, და შეიქმნეს კმანი საზარელნი გყებისა

30 და გოდებისანი; და ეგრეთვე არაგვ გარდამოკლა ციხესა ზედა, და იქმნებოდეს საზარელნი გრგუნეანი. შეეშინა დედათა მათ და ივლგოდეს. ხოლო ნეგარი ნინო ღალადებდა: „ნუ გვიშინნ, დანო ჩემნო, მთანი მუნვე ჰგიან, და წყალნი მუნვე დიან, და ერსა ყოველსა სძინავს. ხოლო ესე რომელ რეცა მთანი დაირღუეს, სამართლად გეჩუენების, რამეთუ ურწმუნოებისა მთანი დაირ უეს ქართლს

35 შინა. და წყალნი რომელ დაეყენნეს, სისხლი იგი ყრმათა, კერპა მიმართ შეწირული, დაეყენოს. ხოლო ემა ესე გყებისა არს ეშმაკთა სიმრავლისა, რამეთუ იგლოვენ იგი თაჳსა თუსსა, რომელ არიან მეოგ ამით ადვილით ძალით მაღლისათ და ჯუართთა ქრისტესითა. მოიქეციით და ილოცველით ღმრთისა მიმართ“. და მეყსეულად დასცხრეს კმანი იგი, და იყო არა რა.

- 40 და დადგა წმიდა ნინო, განეპყრნეს კელნი და ილოცვიდა ღმრთისა მიმართ და იგყოდა: „რათა არ დაებრკოლოს საქმე ესე, რომელსა წარმართებულ

O budowaniu kościoła, opowiedziane również przez nią

Przed przybyciem kapłanów z Grecji, gdy król i cały lud z gorliwością wstąpili już na drogę chrześcijaństwa, król zwrócił się do świętej Nino i rzekł do niej: „Chcę jak najszybciej zbudować dom Boży. Powiedz mi, gdzie mam go wznieść?” Odpowiedziała mu: „Tam, gdzie postanowisz, królu”. Odpowiedział jej na to król: „Miłe są mi twoje zarośla jeżyn i tam chcę zbudować (dom Boga) zgodnie z moją myślą. Ale nie oszczędzę ogrodu królewskiego i wysokości cedrów, obfitości liści i wonnych kwiatów, gdyż widziałas jak ptaki, które były czarnymi, a ich skrzydła miały przerażający wygląd, obmyły się w wodzie i stały się białymi, rozsiadły się na drzewach i śpiewały cudownym głosem. Zaiste, ogród, który daje uciechy ciału, niesie zgubę, niech więc zamieni się w ogród wieczny; zanim przybędą kapłani z Grecji, zbudujemy w nim dom modlitwy”.

Zaraz zaczął pouczać cieślów; ścięli cedr i wykonali z niego siedem słupów, potrzebnych do wzniesienia kościoła. Zbudowali ściany i podnieśli sześć słupów, ale największego słupa, który wyglądał porażająco i miał być postawiony pośrodku kościoła, nie zdołali podnieść. Zdziwieni cieśle powiedzieli królowi o tym, że słupa nie można poruszyć z miejsca.

Wtedy zebrał się nieprzeliczony tłum i wraz z nim przyszedł również król. Próbowali różnych sposobów i środków, ale nie zdołali podnieść owego słupa. Wszyscy ze zdziwieniem pytali: „Cóż to takiego?” Gdy nastał wieczór, król wrócił do swego domu pogrążony w smutku. A święta Nino wraz z jej dwunastoma uczennicami pozostała tam, lamentując i wylewając łzy na słup.

Gdy tylko nastąpiła północ, dwie góry, Armaz i Zaden, runęły, jak gdyby zawałyły się, i zatamowały obie rzeki. Mtkwari wystąpiła z brzegów i porywała zalewane miasto, stamtąd rozlegał się okropny i rozdzierający płacz. Także Aragwi wystąpiła z brzegów i zalewała twierdzę, i rozlegały się gromy przerażające.

Niewiasty przestraszyły się i zaczęły uciekać, a błogosławiona Nino wołała do nich: „Nie bójcie się, siostry moje, góry te stoją na swoich miejscach, rzeki te płyną w swoich korytach, a lud cały śpi. Tylko wydaje się wam, że runęły góry, albowiem oto góry niewiary rozpadły się w Kartlii; zaś zatrzymane rzeki to krew dzieci przynoszona na ofiary diabłom, a odgłosy płaczu to jęki wielu diabłów, które oplakują swój upadek, gdyż zostały wygnane z tej ziemi mocą Najwyższego i krzyżem Chrystusa. Wróćcie i módlcie się do Boga!” I nagle ucichły głosy i nastąpiła cisza.

Święta Nino wstała i, wzniosłszy ręce ku niebu, modliła się do Boga i prosiła, żeby wróg nie przeszkodził sprawie, do której gorliwie przy-

არს მეფე“. კუალად ვიდრე არა ეყვილა ქათამსა სამთავე კართა ქალაქისათა, დასცა ზარსა ლაშქარმან ძლიერმან: დალეწნეს კარნი, და აღიესო ქალაქი სპარსითა ლაშქრითა; და შეიქმნა კმა ზარის-საკელი, მრზინვა, და ყვილი, და კლვა. და აღიესო ყოველი ადგილი სისხლითა, და მოვიდა სიმრავლე ზახილითა და მახკლითა, და სხუათა მათ შიშისაგან დაღნებოდეს კორცნი და განილია სული მათი. გიროდეს ნათესავთა თჳსთა.

და მსწრაფლ ისმოდა, კობდეს რა ძლიერად: „მეფე სპარსთა, მეფეთ-მეფე ხუარან-ხუარა ბრძანებს: ყოველი ჰურია განარინეთ პირისაგამ მახლისა“. ესე რა მესმა, და მევევე თავისა ცნობასა; და სეგორგულდით მე და ათნივე იგი ჩემთანანი, და მოახლოებულ იყვნენ მახლოსანნი გარემოს ჩუენსა, სცემდეს და კლვიდეს.

და ისმა კმა ძლიერი – „მირიან მეფე შეიპყრესო“. გარემოიხილა მკნემან მოყუარემან და თქუა: „ესე რომელ ყივის, ვიცი რომელ აწ სამე დიდად სჭირს; და ვმადლობ ღმერთსა, რომელ ესე ნიშანი მათისა წარწყმედისა არს, და ქართლისა ცხოვრებისა, და ამის ადგილისა დიდებისა“. და ნუგეშინის გუცემდა, ვითარცა მოძღუარი კელოვანი, ჭეშმარიტად მოძღუარი და მოციქული ქრისტესი.

მიექცა ერსა მას მომავალსა და რქუა: „სადა არიან მეფენი სპარსთანი ხუარა და ხუარან-ხუარა, საბასგანით გუშინ წამოხვედით, მალე სამე მოხვედით და დიდი სამე ლაშქარი ხართ, ძლიერად დალეწეთ ქალაქი ესე, და მახული დაეცით, ქართა და ნიაფთა წარგულეთ ბნელით ჩრდილით-კერძო, მთათა და კედართა. აჰა, მოვიდა რომელსა თქვენ ევლგვით“. და განძრა კელი ჯუარის სახედ და მეცხეულად უჩინო იქმნეს ყოველნი იგი. და იქმნა დაყუდება დიდ, და დედანი იგი ნაგრიდეს მას და აღიდებდეს ღმერთსა.

ხოლო ვითარცა ცისკარი აღედებოდა, და მიერულა ყოველთა მათ დედათა. ხოლო მე, სიღონია, მღუძარე ვიყავი. და იგი დგა კელ-განპყრობით. აჰა ესერა, ზედა თჳსსა, და ჭაბუკმან მან შეჰყო კელი სუეგსა მას და აღმართა და წარილო სემალელესა შინა. და განკურნებული მივეახლე მას და ვარქუ ესრეთ: „დედოფალო, რა არს ესე?“ ხოლო მან მრქუა: „მოიდრიკე თავი ქუეყნად“, და გირილად იწყო ზარისა მისგან. და მცირედისა ჟამისა შემდგომად აღდგა და აღმადგინა და განვემორენით მას ადგილსა. ხოლო დედანი ვითარ იყვნეს კიდე, იხილეს მათცა სუეგი იგი, ცეცხლის სახედ ჩამოვიდოდა და მოახლდებოდა ხარისხად მონაკუეთსა ზედა ძირსა ნაძკსასა.

ვითარცა რიქურაჲჲ ოდენ იყო, აღდგა მეფე გულგდებული ურვათაგან, მიხედნა სამოთხესა მას და დაწყებულსა ეკლესიასა, სადა-იგი მგკიცე იყო გონება მისი, იხილა ნათელი, ვითარცა ელეა აღწეწეული ცად სამოთხით მისით. იწყო სრბად და მკურცხლ მოვიდოდა, და ყოველი სიმრავლე სახლისა მისისა და ყოველი ერი ქალაქისა მოვიდა მის თანა.

ვითარცა იხილეს საკურველი იგი, ნათლითა ბრწყინვალე სუეგი ჩამოვიდოდა აღვილად თჳსად, რეცა ვითარცა ზეცით, და აღდგა ხარისხსა მას ზედა, და დაემყარა კელით შეუხებლად კაცთაგან. და ნეგარ იყო მას ჟამსა შინა, რამეთუ, რა იგი იქმნებოდა, შიშითა და სიხარულითა აღიესო მცხეთა ქალაქი, და დიოდე მდინარენი ცრემლთანი მეფეთა და მთავრთა და ყოველსა ერსა. შუღითქმითა

stąpił król. Nie zdążył jeszcze zapiąć kogut, gdy u wszystkich trzech bram rozległ się alarm. Bramy miejskie zostały zniszczone i miasto wypełniło się wojskiem perskim. Zaczęła się rzeź ludu przy przeraźliwym hałasie, jęku i krzykach. Krew zalała miasto; ciała ludzi miękły, a ich dusze wysychały, i oplakiwano śmierć bliskich.

Nagle rozległ się donośny głos: „Król perski, król królów Chuaran Chuara, nakazuje wybawić każdego Żyda od ostrza miecza”. Kiedy to usłyszałam i doszłam do siebie, ja i dziesięć niewiast, które były ze mną, nabrałyśmy otuchy, gdyż wojownicy zbliżyli się, rażąc i zabijając wszystkich wokół nas.

I rozległ się głos: „Króla Miriana wzięto do niewoli”. Rozejrzała się wokół niestrudzona ta bojowniczką i rzekła: „Wiem, że ten, kto krzyczy, jest teraz w trudnej sytuacji. Dziękuję Bogu za ten znak śmierci wrogów, uratowania Kartlii i wywyższenia tego miejsca”. I święta Nino pocieszała nas jako najlepsza nauczycielka i posłanniczka Chrystusa.

Zwróciła się do wojsk wroga: „Gdzież są królowie Persów Chuara i Chuaran Chuara? Wczoraj wyruszyliście z Sebastanu, więc widać, że szybko tu przyszlście. Wojsko wasze jest bardzo liczne, zniszczyło bowiem to miasto, poraziło je mieczem i z wiatrem puściło w stronę gór północnych. Oto przyszedł ten, przed którym uciekniecie”. I rozpostarła ręce jakby zawisała na krzyżu. I nagle zniknęło całe to mnóstwo ludzi i stało się bardzo cicho, a kobiety zaczęły wysławiać Boga.

Przed wschodem jutrzeńki niewiasty zdrzemnęły się, a ja, Sydonia, czuwałam. A święta Nino wciąż stała ze wzniesionymi rękami. I oto stanął przed nią pewien młodzieniec przyobleczony w światło i ognisty płaszcz. Powiedział do niej jakieś trzy słowa. Ona zaś upadła twarzą na ziemię, a młodzieniec chwycił ręką ów słup, ujął za koniec, dźwignął i wznosił ku niebiosom. Zdziwiona podeszłam do niej i zapytałam: „Królowo, cóż to takiego?” Ona odpowiedziała: „Skłoń głowę swoją ku ziemi”. I zapłakała z ulgi.

Po niedługim czasie podniosła mnie i odeszłyśmy z tego miejsca. A niewiasty, które były ze mną, również widziały, jak słup ognisty spada z niebios i zbliża się do pnia ściętego cedru.

Gdy tylko trochę pojaśniało, król wstał zatroskany, spojrzął na ogród, na rozpoczęty przezeń kościół i ujrzał w ogrodzie światło podobne do błyskawicy, wznoszące się ku niebiosom. Król prędko udał się do ogrodu, a wraz z nim jego domownicy i mieszkańcy miasta.

Kiedy przyszli, zobaczyli cud: oto rozjaśniony światłem słup jakby zstępuje z nieba i opada na swoje miejsce, na podstawę swoją, i wbija się bez dotknięcia rąk ludzkich. Gdy to się stało, zapanowała wielka szczęśliwość, miasto Mccheta napełniło się spokojem i radością, pły-

სულისა მათისათა აღიღებდეს ღმერთსა და ნიგრიდეს ნეგარსა ნინოს. და იქმნეს სასწაულნი დიდნი მას დღესა შინა.

პირველად მოვიდა ჰურია ვინმე, ბრმა შობითგან; მიეახლა სუეგსა მას და იქმნა მხედველ მუნქუესვე, და აღიღებდა ღმერთსა. მეორე სუფე-წული მოვიდა 5 ყრმა, ამამასპანი; იღვა რვისა წლისა. მოილო დედამან მისმან სარწმუნოებით და დაღვა ცხედრითა წინაშე სუეგსა მას ნათლისასა, და ნანღვლევი ნათლისასა. ევედრებოდა ნინოს: „მოხედენ დედოფალო, ძესა ამას ჩემსა, სიკუდილად მიახლებულსა. რამეთუ ვიცი ღმერთი ღმერთთ იგი არს, რომელსა შენ ჰმსახურებ და ჩუენ გჯქადაგებ“. მაშინ წმიდამან ნინო შეახო კელი სუეგსა მას, დასდვა 10 ყრმასა მას და რქუა: „გრწმენინ იესო ქრისტე, ძე ღმრთისა, ცხოვრებისათჳს ყოვლისა სოფლისა კორციითა მოსრული; განიკურნე ამიერთგან და აღიღებდი მას, ვისმან ძალმან განკურნა“. და მსწრაფლ აღღვა ყრმა იგი, ვითარცა უტკივნელი. და დაეცა შიში დიდი მეფესა და ყოველსა ერსა. თუთოსახენი სნეულნი 15 მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა საბურველი ძელისა გარემოს სუეგსა მას, და დაფარა ხედვისაგან. და ეგრეთვე შეეხებოდეს ერნი სართულსა მას და განიკურნებოდეს. მსწრაფლ იწყო მეფემან და განასრულა ეკლესია სამოთხესა შინა.

და ვითარცა მიიწივნეს მოციქულნი მირიან მეფისანი კოსტანტინე ბერძენთა მეფესა წინაშე, და მიუთხრეს ყოველი, რაცა იქმნა. მაშინ აღიესო სიხარუ- 20 ლითა მეფე და დედა მისი ელენე დედოფალი: პირველად ამისთვის, რამეთუ მადლი ღმრთისა მიეფინებოდა ყოველთა ადგილთა და კელსა ქუეშე მათსა ნათელს იღებდა ყოველი ქართლი. შემდგომად ამისთვის განმხიარულდეს, რამეთუ დაიდასტურეს მირიან მეფისაგან სრულიად მოწყუედა სპარსთა და მტკიცედ მიღება სიყუარუკისა მათისა. და აღიღებდეს და ჰმადლობდეს ღმერთსა. და 25 წარმოგზავნა მღველი ჭემშარიტი იოვანე ეპისკოპოსა, და მის თანა მღვლენი ორნი და დიაკონნი სამნი. და მოუწერა მირიანს კონსტანტინე მეფემან წიგნი ლოცვისა და კურთხევისა ღმრთისა მადლობისა. და წარმოსცა ჯუარი და ხაგი მაცხოვრისა, და მის თანა ნიჭი დიდ. და ელენე დედოფალმან მოუწერა წიგნი ქებისა და ნუგეშინისცემისა.

30 მოიწია იოვანე ეპისკოპოსი და მის თანა მღველი და დიაკონნი და მოციქულნი ცხეთად, და აღიესნეს სიახარულითა მეფე და დედოფალი და ყოველი ერი მათი, რამეთუ სურვიელ იყვნეს ყოველნივე ნათლისღებისათჳს. მაშინ მსწრაფლ გაგზავნა გაგზავნა ბრძანება მირიან მეფემან ყოველთა თანა ერისთავთა, სპასალართა და ყოველთა პირთა სამეფოსათა მოწოდებად წინაშე 35 მისსა; და მსწრაფლ მოიწივნეს ყოველნი ქალაქად.

მაშინ ნათელ-ილო მეფემან კელსა ქუეშე მათ მღვლეთა და დიაკონთასა. და შემდგომად ამისსა აკურთხეს მდინარე მტკუარი, და ეპისკოპოსმან შემზა- და ადგილი ერთი, მიწურვით ჯიდისა კარსა მოგუეთისასა, სადა ყოფილ იყო სახლი ელიომ მღვლელისა, და მუნ ნათელს-ცემდა წარჩინებულთა თუთოსა. და 40 ეწოდა ადგილსა მას მთავართა სანათლო. ხოლო ქუემთო მისსა, მდინარისავე პირსა, ორგან, ორნი იგი მღვლენი და დიაკონნი ნათელს-ცემდეს ერსა. და მიაცყდებოდა ერი იგი ურთიერთას მოსწრაფებით და ევედრებოდეს მღვლ-

nęły potoki łez króla, książąt i całego ludu. Wszyscy wysławiali Boga i garnęli się do świętej Nino. I dokonały się w ów dzień wielkie cuda.

Najpierw przyszedł pewien Żyd, ślepy od urodzenia, zbliżył się do życiodajnego słupa i zaraz przejrzał i błogosławił Boga. Drugi cud zdarzył się z sefe-culem z dworu o imieniu Amazaspan, który chorował od ośmiu lat. Matka, która uwierzyła, przyniosła go i położyła przed słupem światła, światłości prawdziwej, i błagała Nino tymi słowami: „Spójrz, królowo, na syna mojego, bliskiego śmierci, gdyż wiem, że Ten, któremu służysz i którego nam głosisz, jest Bogiem bogów”. Wtedy święta Nino przyłożyła ręce swoje do życiodajnego słupa, położyła je na pachole i rzekła: „Przyjmij Jezusa Chrystusa, Syna Boga żywego, który stał się człowiekiem dla zbawienia świata. Wyzdrowiej i wychwalaj Tego, którego mocą jesteś uleczony”. I zaraz pacholę wstało, jakby nie było chore. Przychodzili różni ludzie, cierpiący na rozmaite choroby i byli uleczeni, dopóki król nie wybudował wokół słupa drewnianej osłony i nie zakrył go przed spojrzzeniami. Ale ludzie wciąż przychodzili, dotykali tego daszka i natychmiast byli uzdrowieni. A król gorliwie przystąpił do prac i zbudował kościół w ogrodzie.

Gdy posłowie króla Miriana przybyli do Konstantyna, cesarza Greków, i opowiedzieli mu o wszystkim, co się zdarzyło, on i matka jego, cesarzowa Helena, napelnili się radością. Cieszyli się po pierwsze z tego powodu, że łaska Boża ogarniała świat i że z ich pomocą Kartlia przyjmowała chrzest, a po drugie – radowali się dzięki zapewnieniom króla Miriana, że Persowie zostali pokonani, a jego miłość wobec nich jest nienaruszona. Wielbili więc Boga i dziękowali mu. Odprawili (do Kartlii) kapłana mocnego w wierze – biskupa Jana i wraz z nim dwóch duchownych oraz trzech diakonów. Cesarz Konstantyn napisał do króla Miriana list z modlitwą, błogosławieństwem i dziękczynieniem Bogu i wraz z listem posłał mu krzyż i obraz Wybawiciela oraz wielkie dary. Również cesarzowa Helena napisała list do Miriana, w którym chwaliła go i dodawała mu otuchy.

Przybył więc biskup Jan z kapłanami i posłańcami do Mchety. Wielka radość ogarnęła króla, królową i cały ich lud, gdyż pragnęli przyjąć chrzest. Nie zwlekając, król Mirian posłał rozkaz do książąt i wszystkich urzędników, by przybyli do niego. I natychmiast przybyli oni do miasta.

Wówczas chrzest przyjął król, a chrzestną jego była święta Nino, następnie ochrzczona została królowa i synowie króla, a ich chrzestnymi byli kapłani i diakoni. Następnie poświęcono rzekę Mtkwari, zaś biskup przygotował to miejsce u bram Mogueta, nad rzeką, gdzie wcześniej stał dom duchownego Elioza, i tutaj kolejno chrzcili wszystkich dostojników. Miejsce to zostało nazwane Mtawarta sanatlo, czyli

თა,რათა პირველად მას ვისმე ნათელს-ცეს. და ესრეთ სურვიელ იყო ერი იგი ნათლიღებისათჳს,რამეთუ ესმინა ქადაგება წმიდისა ნინოსი, რომელსა იგყენ: „ყოველმან რომელმან არა ნათელ-ილოს, არა პოვოს მან ნათელი საუკუნო“. და ამისთჳს მოსწრაფე იყვნეს ნათლისღებად ყოველნი იგი. და ესრეთ სახელ

5 ნათელ-ილეს მთიულთა კავკასიანთა, არცა მოვიდეს მოფენასა მას ნათლისა-სა, არამედ დაადგრეს ბნელსა შინა ჟამ რაოდენმე. და ჰურიითა მცხეთელთა არავე ნათელიდეს, გარნა ბარბიანთა ნათელ-ილეს ორმოცდაათმან სახლმან და იქმნეს ქრისტიანე ჭეშმარიტ. მისთჳსცა ღიდ იქმნეს იგინი წინაშე მეფისა; და მიუბოძა მათ დაბა რომელსა ჰქჳან ციხე-ღიდი. არამედ არა ნათელ-ილო

10 ფეროზსიძემან მირიან მეფისამან, რომელსა ჰქონდა რანი ბარდავამდინ მიცემულად მირიან მეფისაგან; არცა ერმან მისმან ნათელ-ილო, არამედ კორციელ ოდენ მსაურებდა მირიან მეფესა.

მაშინ წარავლინა მირიან მეფემან ეპისკოპოსი იოვანე და მის თანა წარჩინებული ერთი წინაშე კონსტანტინე მეფესა, და ითხოვნა მღღელნი მრავალ-

15 ნი, რათა განავლინნეს ყოველთა ქალაქთა და ღგილთა და ნათელს-ცემდნენ ერსა, რათა მსწრაფლ ნათელ-ილოს ყოველმან სულმან ქართლისამან. და ითხოვნა ქვით-ხურონი აღმენებისათჳს ეკლესიათა.

ვითარ მიიწივნეს წინაშე კონსტანტინე კეისრისა, სიხარულით მოანიჭა ნაწილი ძელისა ცხოვრებისა, და ფიცარნი იგი, რომელთა ბედა ფერხნი დამსჭუ-

20 აღულ იყვნეს უფლისანი და სამსჭუალნი კელთანი. და წარმოგზავნა მღღელნი და ხურონი ფრიად მრავალნი: რამეთუ კონსტანტინე მეფემან მეფობასა შინა მისსა აღაშენა წმიდა ეკლესია, გაძარი ღმრთისა ხუთასი. და მოსცა განძი ღიდალი ეპისკოპოსსა იოვანეს და უბრძანა: „სადაცა ჯერ იმინო ადგილთა ქართლისათა, აღაშენენ ეკლესიანი სახელსა ბედა ჩემსა; და ნიჭნი ესე დაამ-

25 კვდრენ ქალაქთა ქართლისათა“.

და წარმოვიდა ეპისკოპოსი და მის თანა მოციქული. და ვითარ მოიწივნეს ადგილსა, რომელსა ჰქჳან ერუშეთი, და დაუგვენა ხურონი საქმედ ეკლესიისა: დაუგვენა განძი და სამსჭუალნი უფლისანი და წარმოვიდა. და დაუგვენა წუნდას ხურონი და განძი და, რაჟამს ეწყო ოდენ ეკლესიასა, წარმოვიდა და მოვიდა

30 მანგლისს, და იწყო ეკლესიასა შენება; და დაუგვენა ფიცარნი იგი უფლისანი.

მაშინ შეწუნა მირიან მეფე ამისთჳს, რამეთუ პირველ არა სამეუფოსა ქალაქსა მოვიდეს, არამედ სხუათა ქალაქთა და ადგილთა იწყეს შენებად ეკლესიათა და დაუგვენეს ნაწილნი. ხოლო მოვიდა წმიდა ნინო წინაშე მეფისა და რქუა: „ნუ სწუხ, მეფეო, რამეთუ ესრეთ ჯერ არს: სადაცა მოვიდოდიან,

35 დასთესვიდენ სახელსა ღმრთისას. ხოლო არს ქალაქსა ამას სინა სამოსელი იგი ღიდეული უფლისა.

მაშინ მოიყვანა მეფემან აბიათარ მღღელი და მის თანა ჰურიანო მრავალნი, და გამოიკითხა მათგან კუართისა მისთჳს. ხოლო მათ მიუთხრეს ყოველი, რომელი ბემო წერილ არს. მაშინ აღიპყრა კელნი მირიან მეფემან და თქუა:

40 „კრთხეულ ხარ შენ, უფალო იესო ქრისტე, ძეო ღმრთისა ცხოველისათ; რამეთუ პირვლითგანვე გინდა ესნა ჩუენი ეშმაკისაგან და ადგილსა მისგან ბნელისა. ამისთჳს სამოსელი იგი შენი წმიდა წარმოეც წმიდით ქალაქით იერუსალე-

Książęca Chrzcielnica. A niedaleko tego miejsca nad brzegiem rzeki dwaj duchowni i diakoni udzielali chrztu całemu ludowi; ludzie spieszyli się, gdyż każdy z nich chciał być ochrzczony jako pierwszy. Wszyscy pragnęli przyjąć chrzest, dlatego że słyszeli słowa świętej Nino, która mówiła: „Kto nie będzie ochrzczony, nie znajdzie światła wiecznego”. W ten sposób ochrzczony został cały lud Kartlii. Ale nie przyjęli chrztu górale kaukascy, którzy nie przybyli do miasta, i pozostawali w ciemności. Nie przyjęli chrztu również Żydzi z Mechety, z wyjątkiem czterdziestu rodzin z rodu Barabiani. Zostali oni wywyższeni przez króla, który darował im miasto Ciche-didi. Także Peroz, zięć króla Miriana, który otrzymał od swojego teścia Ran do Bardawi, i jego lud nie przyjęli chrztu; służył on więc królowi Mirianowi tylko swym ciałem, ale nie duszą.

Wówczas odprawił król Mirian biskupa Jana i wraz z nim jeszcze jednego dostojnika do cesarza Konstantyna. Prosił Mirian cesarza o to drzewo życiodajne, które w tym czasie odnalazła pobożna cesarzowa Helena; o wielu duchownych, których chciał posłać do wszystkich miast i wsi, aby udzielali chrztu, aby każdy mieszkaniec Kartlii został ochrzczony; o budowniczych, żeby budowali kościoły.

Kiedy biskup i dostojnik przybyli do cesarza Konstantyna, ten z wielką radością podarował im drzewo życia, do którego przybite były nogi Pana, i gwoździe, które trzymały Jego ręce.

Skierował on do Kartlii licznych duchownych i budowniczych, miał ich bowiem bardzo wielu, gdyż za swojego panowania zbudował pięćset kościołów i świątyń. Wręczył biskupowi Janowi owe wielkie skarby i pouczał go tymi słowami: „Zbuduj kościoły w miejscach, które wybierzesz w Kartlii, i pozostaw w nich te skarby”.

I udali się biskup i poseł w podróż. Gdy przybyli do miejscowości zwanej Eruszeti, biskup polecił budowniczym, aby wznieśli kościół, pozostawił tam gwoździe, które trzymały Pana na krzyżu, i odjechał. Również w miejscowości Cunda pozostawił on budowniczym oraz ów skarb i odjechał, gdy zaczęto wznosić kościół. Przybył też do Manglisi, nakazał zbudować kościół i pozostawił tam części z krzyża Pańskiego.

Zasmucił się wtedy król Mirian z powodu tego, że nie przyszedli do głównego miasta, ale budowali kościoły w innych miejscowościach i tam pozostawiali relikwie. Święta Nino przysłała więc do króla i rzekła: „Nie smuć się królu, gdyż taka jest wola Pana. Dokąd przyjdą, tam zasieją ziarna wiary w Boga. W twoim zaś mieście są cudowne szaty Chrystusa”.

Król wezwał duchownego Abiatara i wielu Żydów i wypytywał ich o owe szaty, a ci mówili mu to wszystko, co zostało powiedziane wcześniej. Wzniósł wtedy król ręce ku niebu i powiedział: „Błogosławiony

მით ებრაელთა მათ,ღმერთეებისა შენისაგან უცხო-ქმნილთა, და მომეც ჩუენ უცხოთა ნათესავთაგან“.

„და წარემართა მეფე და ყოველი ქალაქი მგვიცედ ქრისტიანობასა. იწყეს ხურთთა შენებად ეკლესიისა გარეგნივ ზღუდესა, მაყუალთა ზედა, საყოფელსა 5 წმიდისა ნინოსსა,სადა აწ არს ეკლესია საეპისკოპოსო. მაშინ თქუა წმიდამან ნინო: „კურთხეულ არ უფალი ღმერთი იესო ქრისტე და მამა უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი, რომელმან მოაწვინა სიგყუა მისი ქმიდა ზეციტგან მაღალ-თათ, თუთ ძლიერისაგან საყდრისა გარდამოსრული ქუეყნად მდაბლად, შობილი უეჭუელად თესლისაგან დავითისა, დედაკაცისაგან მარგოდ შობილისა, 10 წმიდისა და უბიწოსა; რომელი სათნო ეყო მას მიზმბიგა, მიზმბი ცხოვრებისა ჩუენისა, რომელმან ცასა ქუეშე ყოველივე განათლა და მორწმუნენი აცხოვნ-ნა; რომელი იშვა ვითარცა კაცი, ნათელი ყოველთა, ხაგი ღმრთისა მამისა, და ვითარცა მსახურმან ვინმე სჯულისამან ნათელ-ილო წყლისაგან და სულისა, ჯუარს ეცუა, დაფულა და აღღვა მესამესა დღესა,და აღკვა სიმალღესა მამისა 15 თანა, და კუალად მოვალს დიდებით; რომელსა შუენის ყოველივე დიდება, პატივი და თაყუანისცემა თანა მამით და სულთ წმიდით.

აღმართებისათჳს პატიოსნისა ჯუარისა

ვითარცა ნათელ-იღეს მეფემან, და დელოფალმან, და შვილთა მათთა, და ყოველმან ერმან, მაშინ დგა ხე ერთი ადილსა ერთსა, კლდესა ზედა ბორცუსა 20 შეუვალსა, და იყო ხე იგი შუენიერი ფრიად და სულნელი. და ესე საკრველება იყო ხისა მისგან,რამეთუ ისარ-ცემული ნადირი, რომელი მოვიდის და ჭამის ფურ-ცელი მისი და გინა თესლი მისი,განერის სიკუდილისაგან,დაღაცათუ საკლავსა ადგილსა დიდად წყლულ იყვის. ესე დიდად საკრველ უწინდ პირველთა მათ წარმართთა, და აუწყეს ეპისკოპოსსა იოვანეს ხისა მისთჳს. ხოლო ეპისკოპო- 25 სმან თქუა: „აჰა ესერა, ჭემმარიგად პირველითგანვე დამარხულ არს ქუეყანა ესე ღმრთისაგან მსახურად თჳსად,რამეთუ ღმრთისაგან აღმოსცენდა ხე იგი დამარხული ჯამისა ამისთჳს. რამეთუ აწ მოეფინა მაღლი ღმრთისაგან აღმოსცენდა ხე იგი დამარხული ამის ჯამისა ამისთჳს. რამეთუ აწ მოეფინა მაღლი ღმრთისა ქართლსა,და მის ხისაგან ჯერ არს შექმნად ჯუარი პატიოსანი, რომელსა თაყ- 30 უანის-ცეს ყოველმან სიმრავლემან ქართლისამან.

და წარვიდეს რევე, ძე მეფისა, და ეპისკოპოსი, და სიმრავლე ერისა, და მო-ჰუკუეთეს ხე იგი და წარმოიღეს რგოთურთ თჳსით. და მოაქუნდა ათსა ათეულსა კაცსა ზე-ზე რგოთურთ და პურცლითურთ შემოაქუნდა ქალაქად. და შემოკრბა 35 ერი ხილვად მწუანის ფერობასა მას და ფურცლიანობასა, ჟამსა გამთრისასა, ოღეს სხუა ყოველი ხე კმელ იყო, ხოლო ესე ფურცელ-დაუცუნელი, სულ-ამო და სახილველად შუენიერი.

და ძირსა ზედა აღმართეს ხე იგი კართა ზედა ეკლესიასა, სამხრით, სადა ბერვიდა ნელი ნიავი, და შლიდა ფურცელთა მის ხისათა, და ძრვიდა რგოთა მისთა. და იყო ხილვა მისი შუენიერი,ვითარცა სმენით ვიცით, ხისა მის ალვისა. 40 ესე მოჰუკუეთეს მარგსა ოცდახუთსა, დღესა პარასკევსა. და დაადგრა ხე იგი ეგრეთ დღესა ოცდაჩუდმეგსა,და არა შეიცვალა ფერი ფურცელმან მისმან,

jesteś Panie Jezu Chryste, Synu Boga Nieśmiertelnego! Zechciałeś bowiem najpierw wybawić nas od szatana i ciemności, dlatego ze świętego miasta Jerozolimy posłałeś swoją suknię tym Żydom, oddalonym od Ciebie, i teraz odbierasz ją z rąk obcego ludu i nam ofiarowujesz”.

„Król i jego lud stali się gorliwymi chrześcijanami. Budowniczo wie zaczęli wznosić kościół za murami, nad zaroślami, które były schronieniem świętej Nino. Powiedziała wtedy święta Nino: „Błogosławiony jesteś Panie Boże, Jezu Chryste i Ojcie Pana naszego Jezusa Chrystusa, który z niebios zesłałeś swoje święte Słowo z Tym, który zstąpił na ziemię z tronu wszechmogącego. Zrodzony On jest z kobiety świętej i niepokalanej z rodu Dawidowego i z Jedyne go Boga, który Go umiłował i posłał dla naszego zbawienia. Urodził się On jako człowiek i jako wyznawca prawdziwej wiary przyjął chrzest z wody i Ducha Świętego, został ukrzyżowany i pogrzebany, trzeciego dnia zmartwychwstał i wstąpił na niebiosa do Ojca swego. I znów przyjdzie w chwale Ten, któremu należy się chwała, cześć i uwielbienie wraz z Ojcem i Duchem Świętym”.

O wzniesieniu Świętego Krzyża

W owym czasie na niedostępnym szczycie pewnej skały rosło piękne drzewo, które roztaczało rozkoszną woń. Miało ono moc cudowną: jeśli ranione strzałą zwierzę zjadło jego liście lub ziarna, było ocalone od śmierci, nawet jeśli rana była śmiertelna. Dziwiło to bardzo tych, którzy niedawno byli poganami, i opowiedzieli oni biskupowi Janowi o tym drzewie. Wtedy biskup rzekł do nich: „Zaprawdę Bóg od początku chronił tę ziemię, aby mu służyła, gdyż posadził na niej owe drzewo, nieporuszone do tej pory. Skoro łaska Boża spłynęła na Kartlię, należy zbudować święty krzyż z tego drzewa, aby cały lud Kartlii mógł oddawać mu cześć”.

Rew, syn króla, i biskup poszli wraz z licznym ludem, ścięli drzewo i zanieśli je do miasta. Wtedy zebrali się ludzie, by zobaczyć jego zieleniące się liście; była zima, każde inne drzewo było wyschnięte, a to kwitło i roztaczało piękną woń. Postawiono owe drzewo u południowego wejścia świątyni, a wiaterek szeleścił liśćmi i poruszał gałęzie jego, i słyszałem, że był to piękny i przyjemny widok.

Drzewo zostało ścięte dwudziestego piątego dnia miesiąca marca w piątek. I przez trzydzieści siedem dni, dopóki wszystkie drzewa w lesie nie przyodziały się w liście, a drzewa owocowe w kwiaty, liście jego nie zmieniły koloru, jakby rosło u źródła.

Wtedy to, dnia pierwszego miesiąca maja, zostały przygotowane te krzyże, a dnia siódmego tegoż miesiąca ustawione z błogosławieństwem króla ku radości wszystkich mieszkańców miasta. I widzieli

ვითარცა დგა ძირსავე ზედა მისსა, თავსა ზედა წყაროსასა, ვიდრემდის ყოველნი ხენი მადნარისანი შეიმოსნეს ფურცლითა დე ხენი ნაყოფისა გამოძლებელინ შეიმოსნეს ყუავილითა.

მაშინ თუესა მისსა ერთსა შექმნეს ჯუარნი ესე, და შკლსა ამის თუსასა
 5 აღმართნეს კელის დადებითა მეფეთათა,სიხარულითა და წადიერებითა ყოველისა ერისა ქალაქისათა,და იყენეს ეკლესიასა შინა. იხილა ყოველმან ერმან ქალაქისამან ყოველთა მათ დღეთა: აჰა,ჩამოვიდის ჯუარი ცეცხლისა ზეცით და მისა გარემოს, მსგავსად გვრგვისა ვარსკულავისათა,და დაადგრის ეკლესიასა ზედა ვიდრე განთიადამდე. და რიქურაქუ ოდენ გამოვიდიან მისგან ორნი ვარსკულა-
 10 ვნი: ერთი წარვიდეს აღმოსავლით და ერთი დასავალით; და იგი ტავადი ეგრეთ ბრწყინვალედ,ნელიად-ნელიად,განვიდის მიერ კერძო არაგუსა,და დადგის ბორცუსა მას ზედა კლდისასა,მემო კერძო ახლოს წყაროსა მას, რომელი აღმოაცენეს ცრემლითა წმიდისა ნინოსთა,და მუნით აღიმაღლის ზეცად. და ესრეთ მრავალგზის იხილა ყოველმან ერმან მაცხოვარება ღმრთისა ჩუენისა. მაშინ იწყეს კითხვად
 15 ნეგარისა ნინოსა, თუ „რა რას, რომელ გამოვალს ბრწყინვალე ვარსკულავი,და ერთი წარვალს აღმოსავლით და ერთი დასავალით“. ხოლო მან თქუა: „განავლიანებით კაცი მთათა ზედა მაღალგა რმოსავალით ვიდრე კახეთის მგამდე და დასავალით ვიდრე სანახებამდე ამის ქალაქისა; ოდეს გამბრწყინდენენ მთიებნი იგი,ნახონ თუ საღა დადგენ,და მუნცა აღემართნენ ჯუარნი ესე ქრისტესნი“.

20 მაშინ ყო მეფემან ეგრე და შეიცვნა თავნი მთათანი მიწყებით. ხოლო დღე ესე იყო პარასკევი,და შაბათი განთენდებოდა. იყო იგივე სასწაული, და იქმნა ეგრეთვე, ვითარცა პირველ იქმნის. ხვალისა დღე მოვიდეს დასავლისანი,რომელნი დგეს მთათა ზედა ქუაბთა თავისათა, და მიუთხრეს მეფესა,ვითარმედ:
 25 „გამოვიდა ვარსკულავი იგი,ამაღლდა და მიიწია მთასა ზედა თხოთისასა,გარდასავალსა ზედა კასპისასა, დაადგრა ადგილსა ერთსა და ყოველად უჩინო იქმნა“.

და ეგრეთვე მოვიდეს მთით კახეთისათა და თქუეს: „ვიხილეთ ვარსკულავი აქათ მომავალი,და დაადგრა დაბასა ბოდესა კუხეთისასა“. მაშინ უბრძანა ნეგარმან ნინო: „წარისუენით ორნი ჯუარნი და აღმართენით ერთი თხოთს,საღა-იგი გამხილა ღმერთმან ძალი მისი,და ერთი მიეც სალომეს,მკვევალსა ქრისტესსა, და
 30 აღმართოს უჯარმას ქალაქსა. რამეთუ ბოლი,დაბა კუხეთისა,არა წინააღუდგეს ქალაქსა მეფეთასა, რამეთუ ერისა სიმრავლე არს მას შინა. ბოდის კულა დაბა თუთ იხილოს სათნო იგი ადგილი ღმრთისა“. და ყვეს ეგრეთ, ვითარცა უბრძანა დედოფალმან.

ხოლო ესე სასწაულითა მეცისათა ჩუენებით ჯუარი პაგიოსანი მცხეთას იჰყრეს, კელითა კაცობრივითა, და მივედიგ ბორცუსა მას ქუეშე: წყაროსა მას ზედა ათიეს ღამე, და ილოცეს ღმრთისა მიმართ, და ნეგარი ნინო ცრემლითა შეაზავებდა წყაროსა მას, და იქმნებოდეს კურნებანი და სასწაულნი ღიღნი.

ხოლო ხვალისა დღე ადვიდეს კლდესა მას ზედა. და მივიდა ნეგარი იგი ბორცუსა მას ზედა,დავარდა ქვათა მათ ზედა, გიროდა თუთ იგი და მის თანა მეფენი
 40 და მთავარნი, და ყოველი სიმრავლე ერისა, ვიდრემდის მთანი კმას-ცემდეს. და დასდგა კელი ერთსა ქვასა და რქუა ეპისკოპოსსა: „მოვედ, რამეთუ შენდა ჯერ არს და დასწერე ჯუარი ქვასა ამას“. და მუნ ყო ეგრეთ,და მუნ აღემართა ჯუარი

wszyscy mieszkańcy, jak opadł z nieba krzyż ognisty zwieńczo-ny gwiazdami, i zatrzymał się nad kościołem do świtu. Nad ranem oddzieliły się od niego dwie gwiazdy i jedna z nich oddaliła się w stronę wschodu, a druga w stronę zachodu. Sam krzyż jaśniejący powoli oddalał się w stronę Aragwi, zatrzymał się nad skalistym wzgórzem, w pobliżu źródła, które powstało z łez świętej Nino, i stamtąd uniósł się ku niebu. Tak wielokrotnie widział cały lud moc Zbawiciela, Boga naszego. Wówczas wszyscy pytali świętą Nino: „Co oznaczają promieniejące gwiazdy, oddalające się jedna na wschód, a druga na zachód?” Ona zaś odpowiedziała ludziom i królowi: „Wyślijcie ludzi na wschód, w góry kachetyjskie, a na zachód do granic tego miasta. Niech mają baczenie, gdzie zatrzymają się gwiazdy. I tam postawcie krzyże Chrystusowe”.

Tak też król uczynił i zajął szczyty gór, a w noc z piątku na sobotę pojawił się ten sam cudowny znak. Następnego dnia przyszedli posłańcy z zachodu, którzy stali na górze Kwabtawi, i powiedzieli królowi, że „gwiazda weszła, podniosła się nad góry Tchoti, opadła ku Przełęczu Kaspjijskiej, zatrzymała się i powoli stała się niewidoczna”.

Przyszedli także posłańcy z góry kachetyjskiej i powiedzieli: „Widzieliśmy gwiazdę, która oddalała się z tego miejsca i zatrzymała się nad miasteczkiem Bodi, na ziemi kachetyjskiej”. Wtedy nakazała im błogosławiona Nino: „Weźcie z sobą dwa krzyże, jeden wzniescie na Tchoti, gdzie Bóg objawił swoją moc, a drugi oddajcie Salome, słudze Bożej, by postawiła go w mieście Udżarma. I niech miasteczko Bodi na ziemi kachetyjskiej nie rywalizuje z ludnym miastem królów Udżarmą. A potem niech ona sama przyjdzie do miasteczka Bodi, miejsca umiłowanego przez Boga”. Tedy zrobili tak, jak nakazała święta Nino.

Po ujrzaniu znaku z niebios mieszkańcy Mcchety ponieśli na rękach święty krzyż, przyszedli do podnóża tej góry, do tego źródła i spędzili noc na modlitwie. A łzy błogosławionej Nino zlewały się ze źródłem i nastąpiły wielkie uleczenia i znaki z nieba.

Zaś następnego dnia wspięli się na tę skałę. Błogosławiona Nino weszła, upadła na kamienie i płakała, a razem z nią król i wszyscy książęta i mnóstwo ludzi, a płacz ich odbijał się echem w górach. Położywszy rękę na jednym z kamieni, Nino zwróciła się do biskupa i rzekła: „Podejdź tutaj, gdyż tobie przystoi, i pobłogosław znakiem krzyża ten kamień”. I biskup tak też uczynił. Wtedy w tym miejscu został wzniesiony krzyż. I padł na kolana cały lud i pokłonił się krzyżowi, uznając Ukrzyżowanego za prawdziwego Syna Boga żywego.

Zaś książęta nie opuszczali kościoła, słupa światła i krzyża życia, gdyż ujrzeli uzdrowienia i cuda tak wielkie, że nie można wyrazić tego słowami. W niedzielę po Wielkanocy król Mirian i mieszkańcy Mcche-

იგი დიდებითა მეფეთაგან. და მოღრკა ერი იგი ურიცხვ, და თაყუანის-ცეს ჯუარსა, და აღიარეს ჯუარსეული ჭეშმარიტად ძედ ღმრთისა ცხოველისად. და ჰრწმენა სამებით დიდებული ღმერთი.

- ხოლო დიდნი იგი მთავარნი არა განემორებოდეს ეკლესიასა წმიდასა, და სუეგსა ნათლისასა, და ჯუარსა მას ცხოველსა, რამეთუ ხედვიდეს სასწაულგა მათ უზომოთა და კურნებათა მათ მიუთხრობელთა. და დღესა კურიაკესა აღვსებისა მაგიკსა ყო მირიან მეფემან და ყოველმან მცხეთამან, შეწირეს შესაწირავი. იგი დღე განაწესეს ჯუარისა მსახურებად, აღვსებისა მაგიკი, ყოველმან ქართლმან მოღღენდელად დღემ-ღე.
- 10 და იყო რა-ოღენისა-მე დღისა შემდგომად, მარგჯლისა უკანას, იხილეს სასწაული დიდად საშინელი, დღესა ოთხშაბათისა: აჰა ესერა, სუეგი ნათლისა, სახედ ჯუარისა, დგა ჯუარსა მას მედა, და თორმეგნი ვარსკულაგნი, სახედ გვრგვინისა, გარემოს მისსა, ხოლო ბორცვ იგი კუმოდა სახედ სულნელად. და ხედვიდეს სასწაულსა ამას ყოველ-ნი, და მრავალნი უღმრთოთაგანი მოიქცეს და ნეთელ-იდეს მას დღესა შინა. ხოლო
- 15 ქრისტიანენი უფროს მორწმუნე იქმნებოდეს და აღიღებდეს ღმერთსა. მერმე კუალად იხილეს სხუა სასწაული ჯუარისა, ვითარცა რა ცეცხლი დგა თავსა მედა მისსა, შუდ წილად მშისა უბრწყინვალესი, მედა დაადგრა მას და, ვითარცა საკუმილისა ნაბერწყ-ალნი აღვლენ, ეგრე სახედ ანგლომნი ღმრთისანი აღვიდოდეს და გარდამოვიდოდეს მას მედა. ხოლო ბორცვ იგი იძვროდა ძლიერად და, ვითარცა სასწაული იგი დასცხრე-
- 20 ბოდა, ეგრეცა ძრვა იგი დასცხრებოდა. ვითარცა იხილეს სასწაული იგი, და უკურდა ყოველთა, და უფროსად და უმეტესად აღიღებდეს ღმერთსა. და ვითარცა იქმნებოდეს წლითი-წლად სასწაულნი იგი, და ყოველი ერი ხედვიდეს შიშით და ძრწოლით; მოვი-დოდეს თაყუანისცემად გულსმოდგინედ.
- მას ჟამსა რევის, ძესა მეფისასა, ესუა ყრმა-წული მცირე, და იყო სნეულ, და მი-
- 25 წევნულ იყო სიკუდილად. რამეთუ იგი ოღენ მხოლო ესუა მათ, მოილო და დადგა იგი წინაშე ჯუარისა ცრემლითა იგყოლა: „უკეთუ მომიბოძო ყრმა ესე ცოცხალი, აღვშენო კუბო საყუდელად შენდა“. და მუნქუესვე განიკურნა ყრმა იგი, და განკურნებული და განცოცხლებული წარიყვანა. მერმე მოვიდა აღნათქუამისა აღმასრულებლად და ყო მადლისა მიცემა დიდითა სიხარულითა. და გულსმოდგინებით აღაშენა კუბო ჯუარისა
- 30 მცხეთისა რეგ, ძემან მეფისამან, და წლითი-წლად მოვიდის და აღასრულის აღნა-თქუამი იგი მსხვერპლისა. და მიერთიგან უფროს მოვიდოდეს ყოველნი უძღუნნი და სნეულნი, განიკურნობოდეს და სიხარულით აღიღებდეს ჯუარსა წმიდასა ქრისტესსა.
- იყო ვინმე მამაკაცი ჭაბუკი, და ორნივე თუალნი დასდგომოდეს. ჯდა იგი წინაშე ჯუარსა ქრისტესსა, და შემდგომად შუდისა დღისა აღეხილნეს თუალნი: ხედვიდა და
- 35 აღიღებდა პაგიოსანსა ჯუარსა.
- მერმე დედაკაცი ვინმე იყო, მარადის გუემული სულისაგან უკეთურისა ეგეოდენ, რომელ ძალი და გონება მისი მიელო რეგასა წელსა, და სამოსელსა თუქსა დაიპებდა. და ვითარ მოიყვანეს და პაგიოსანსა ჯუარსა შეამთხვევს, შემდგომად თორმეგისა დღისა განიკურნა და თუქითა ფერკითა წარვიდა. და აღიღებდა ღმერთსა და თაყ-
- 40 უანის-ცემდა პაგიოსანსა ჯუარსა.

და კუალად იყო ყრმა ვინმე მცირე: მეყსეულად დაეცა და მოკუდა. აღილო იგი დედამან მისმან დაავლო წინაშე ჯუარსა ყრმა იგი მომწყდარი, დლითიგან მიმწუ-

ty odprawili nabożeństwo i cała Kartlia czyni to na pamiątkę po dzień dzisiejszy.

Po niedługim czasie, po Pięćdziesiątnicy, w środę, ujrzeli wielki i budzący bojaźń cud: oto stoi słup światła w postaci krzyża nad tym krzyżem i dwanaście gwiazd wieńczy go. A szczyt krzyża płonie i roz-tacza woń cudowną. Widząc ten cud, wielu bezbożników nawracało się i przyjmowało chrzest, a chrześcijanie umacniali się w wierze i wysławiali Boga. Później ujrzano drugi cud świętego krzyża: oto nad górną częścią krzyża płonął ogień jakby siedem razy jaśniejszy od słońca. I jak od ognia rozlatują się iskry, tak aniołowie Pańscy unosili się i opadali ku temu świętemu krzyżowi. A wzgórze (pod krzyżem) silnie drżało. Gdy się to spełniło, ziemia przestała drzeć. Widząc ten cud, ludzie jeszcze gorliwiej wychwalali Boga. Podobne cuda zdarzały się co roku, a cały lud patrzył na to, co się dzieje, ze strachem i przerażeniem i z gorliwością przychodził pokłonić się świętemu krzyżowi.

W tym czasie Rew, syn króla, miał syna, który był chory i bli-ski śmierci. Jako że był to jego jedyny syn, Rew wziął go, położył przed świętym krzyżem i ze łzami rzekł: „Jeśli Ty zwrócisz mi syna, ja zbuduję kaplicę dla Ciebie”. Syn zaraz został uleczony i zabrał go Rew zdrowego i przywróconego do życia. Powrócił Rew, syn króla, by wypełnić przyrzeczenie i wykonał, co obiecał, z wielką radością i gorliwością. Wzniósł on budowlę, w której umieszczono krzyż meche-tyjski. Przychodził tu co roku i odbywał nabożeństwo przed świętym krzyżem. Od tej pory przychodzili tu wszyscy chorzy i słabi i, uzysku-jąc uzdrowienia, z radością wychwalali święty Krzyż Chrystusa.

Był pewien młodzieniec ślepy na oboje oczu. Przyszedł i pokłonił się świętemu krzyżowi. Po siedmiu dniach otworzyły się jego oczy, przeto wychwalał święty krzyż.

Była również pewna kobieta, opętana przez siły nieczyste; w wieku ośmiu lat utraciła siły i rozum i rwała na sobie odzież. Przeprowadzili ją i postawili przed świętym krzyżem, a po czternastu dniach kobie-ta została uleczona i odeszła o własnych siłach, wychwalając Boga i święty krzyż.

Było również pacholę, które nagle umarło. Matka położyła je pod świętym krzyżem, a sama od rana do nocy modliła się ze łzami w oczach. Mówili do niej: „Martwy jest, weź go i pochowaj, i przestań niepokoić jego duszę”. Ale ona nie utraciła nadziei, coraz żałośniej płakała i coraz gorliwiej się modliła. Z nastaniem zmroku pacholę zaczęło oddychać i otworzyło oczy. Po siedmiu dniach matka zabrała go zdrowego, dziękując Bogu i wysławiając Go.

Widząc te cuda i uzdrowienia, przychodziło wielu bezdzietnych, prosiło o dzieci i (później), ciesząc się potomstwem, przynosili dary

ხრადმდე. ხოლო დედა მისი გირილით ილოცვიდა ილოცვიდა წინაშე ჯუარსა, და სხუანი ეგყოდეს: „წარიღე, დედაკაცო, და დამარხე, რამეთუ მომკუდარ არს, და ნულარა აწყინებ“. ხოლო მან არა წარიკუეთა სასოება, არამედ უფროს და უმეგეს საწყალობელად გიროდა და ილოცვიდა. ხოლო მწუხრის ქამსა სულიერ იქმნა

5 და თუალნი აღეხილნეს. და შემდგომად შუდისა დღისა განიკურნა, და განცოცხლებული წარიყვანა ყრმა იგი დედამან მისმან. და აღიდებდა ღმერთსა. იხილეს რა სასწაული და კურნება ყოვლად წმიდისა ჯუარისა, მრავალნი უშვილონი მოვიდეს და ითხოვდეს შვილიერებასა, და შვილმრავალ იქმნებოდეს, და შესაწირავთა და მადლთა ჰყოფდეს. არა თუ რომელნი მოვიდიან მათ ოდენ

10 მიიდიან კურნება, არამედ რომელნი შორით ილოცვიდიან წმიდასა ჯუარსა, მუნქუესვე შეწევნიგა მისითა მიიდიან მადლი, მძლე ექმნებიან მგერთა და მოსწრაფედ მოვიდიან შეწირვად მადლისა. მრავალნი უკუე უღმრთონი ჭირსა შთაცვიან, და რაჟამს ხალოდიან წმიდასა ჯუარსა, მუნქუესვე განერიან ჭირისაგან და მოვილოდიან შემთხუევად პაგიოსნისა ჯუარისა, და მსწრაფლ ნათელ-იდიან და აღიდებდიან პაგიოსანსა ჯუარსა. მრავალნი უკუე, მრავალსა ჭირსა შთაცუნულნი, ძალითა პაგიოსნისა ჯუარისათა განიკურნებოდეს პირად-პირადთაგან საგანჯველთა, მოივლგიედ ვედრებად და მყის განიკურნებიედ მოდღენდელად-დღემდე და აღიდებდეს მამასა და ძესა წმიდასა სულსა.

20 წიგნი რომელი მოუწერა პაგრიარქმან ჰრომისამან და ბრანჯთა მეფემან ნინოს, მეფესა მირიანს და ყოვლსა ერსა ქართლისასა

მათ ღლეთა შინა მოვიდა წიგნი რომით, წმიდისა პაგრიარქისა, ნინოს და მეფესა და ყოვლსა ერსა შინა ქართლისასა. და მოავლინა ბრანჯი დიაკონი ქებისა შესხმად და კურთხევისა მიცემად, და ამის ნეგარისა ნინოსგან ლოცვისა წარღებად და მადლისა მიარებად. აქუნდა წიგნი ბრანჯთა მეფისა ნინოსცა თანა: რამეთუ მამისა მისისაგან ნათელ-ელო ბრანჯეთს. და ესე ყოველი მისმენილ იყო იერუსალემით და კოსტანტინეპოლით, ვითარმედ ქუეყანასა მას ქართლისასა მიეფინა მზე სიმართისა. ამისთვის სანაგრელი წიგნი მოუწერა,

30 რათამცა ეუწყნეს აქანი იგი სასწაულნი სუეგისა მის და მაყულოვნისა, და ძალი იგი კურნებისა. ესე ყოველი იხილა და მოისმინნა სასწაულნი იგი ბრანჯმან დიაკონმან, რომელნი ქმნილ იყვნეს მცხეთას, და განკურნებული აღიდებდა ღმერთსა; წარიღო წიგნები და წარვიდა. მაშინ რქუა მეფემან წმიდასა ნინოს და ეპისკოპოსსა: „მნებავს ესრეთ, რათა იბულებით მახულიგა მოვაქციენეთ მთეულნი და სიძე ჩემი ფერობ, და დავამონნეთ ძესა ღმრთისასა და ვათაყუანნეთ პაგიოსანსა ჯუარსა“. მაშინ რქუეს:

40 „არა ბრამანებულ არს უფლისაგან მახულისა აღება, არმედ სახარებითა და ჯუარითა პაგიოსანითა უჩუენოთ გზა ჭემმარიგი, მომყვანებული ცხოვრებად საუკუნოდ, და მადლმან მრთისამან გაგანანთლოს ბნელი იგი გულითა მათთა. და წარვიდეს წმიდა ნინო და ეპისკოპოსი იოვანე, და მათ თანა წარაგანა მეფემან ერისთავი ერთი. მივიდეს და დაღგეს წობენს, და მოუწოდეს მთეულთა, პირუგყუთა სახეგა მათ კაცთ, ჭართარელთა, ფხოელთა, წილკანელთა და

i dzięki składali świętemu krzyżowi. Krzyż obdarzał łaskami nie tylko tych, którzy tu przychodzili, ale też tych, którzy znajdowali się daleko i modlili się do niego. Zwycięzali oni wrogów z pomocą świętego krzyża i z wielką radością przychodził dziękować mu.

Wielu bezbożników, będąc w biedzie, gdy tylko z wiarą przyzywali święty krzyż mchetyjski, natychmiast zostawało wybawionych i z wielką radością przychodzili pokłonić się mu, przyjmowali chrzest i wychwalali święty krzyż. Po dzień dzisiejszy zmierzają do świętego krzyża ze swymi troskami wszyscy słabi, chorzy i utrapieni i, otrzymawszy pomoc od Boga, chwalą Ojca, Syna i Ducha Świętego.

List patriarchy rzymskiego i króla Brandzów do Nino,
króla Miriana oraz całego ludu Kartlii

W owe dni nadszedł z Rzymu list świętego patriarchy do Nino, króla i całego ludu Kartlii. Przybył również archidiakon Brandzów, by słać i wywyższać (Boga), otrzymać błogosławieństwo od Nino i uczestniczyć w Jej łasce. Miał on list króla Brandzów do Nino, gdyż Brandzowie przyjęli wiarę i zostali ochrzczeni przez jej ojca. Dotarła do króla wieść z Jerozolimy i Konstantynopola o tym, że słońce prawdy oświeciło Kartlię. Z tego powodu (król Brandzów) napisał list z prośbą, żeby powiadomić go o cudach i mocy płynących od drzewa krzyża i zarośli, których świadkiem był archidiakon, i zdumiony wysławiał Boga. Archidiakon wziął zatem listy i odjechał.

Wówczas zwrócił się król do Nino i biskupa z tymi słowy: „Chcę siłą nawrócić plemiona żyjące w górach oraz zięcia mojego Peroza i zmusić ich do oddania czci świętemu krzyżowi, aby stali się sługami Syna Bożego”. Ale oni odpowiedzieli mu: „Nie jest to nakazane przez Boga, aby podnosić miecz (na pogan). Przy pomocy Ewangelii i krzyża świętego wskażemy im drogę prawdy, prowadzącą do życia wiecznego, i niechaj łaskawy Bóg oświeci ciemność ich serc”.

Wyruszyli więc święta Nino i biskup Jan, a wraz z nimi erystaw posłany przez króla. Przybyli do Cobeni i wzywali górali, którzy byli ludźmi podobnymi do niemych stworzeń – Czartalców, Pszawców,

გულამაყრელთა. და უქადაგეს მათ სჯული ქრისტიანეთა ჭეშმარიტი, მიმყვანე-
ბელი ცხოვრებად საუკუნოდ. ხოლო მათ არა ინებეს ნათლისღება. მაშინ ერი-
სთაემან მეფისამან მცირედ წარმართა მახული მათ ზედა, და ძლევით შემუსრნა
კერპნი მათნი.

- 5 გარდამოვიდნენ მუნით და დაგეს ქალეთს, და უქადაგეს ერწო-თიანელთა.
ხოლო მათ შეიწყნარეს და ნათელ-იღეს. ხოლო ფხოელთა დაუგევეს ქუეყანა მათი
და გარდავიდეს თუშეთს. და სხუანიცა მთეულნი უმრავლესნი არა მოიქცეს, არამედ
დაუმძიმა მათ მეფემან ხარკი, ოდეს არა ინებეს ნათლის ღება. მისთვის წარკრბეს
იგინი და მესციეთს, და რომელნიმე უკანასკნელ მოაქცივნა აბიბოს ნეკრესელ ეპი-
10 სკოპოსმან და რომელნიმე მათგანნი დარჩეს წარმართობასვე შინა ღღეს-აქამომდე.
ხოლო წმიდა ნინო წარემართა წარსვლად რანს, მოქცევად ფერომისა. და
ვითარცა მიეახლა კუხეთს, დაბასა ბოდისასა, დაყვნა მუნ ღღენი რაოდენნიმე.
და მოვიდოდეს მისსა კახეთით, ჰკითხვიდეს და აღიარებდეს სწავლასა მისსა
სიმრავლე ერისა. მაშინ დასწეულდა მუნ; და ვითარცა ცნა რევ, ძემან მეფისამან,
15 და სალომე, ცოლმან მისმან, რომელნი ცხოვრებდეს უჯარმას, მოვიდეს ნინოსა
და აცნობეს მეფესა და დედოფალსა. ხოლო მათ მიავლინეს ეპისკოპოსი იოვანე
წარმოყვანებად წმიდისა ნინოსსა, ხოლო წმიდა ნინო არა ერჩდა. მაშინ წარვი-
და თუთ მეფე და სიმრავლე ერისა. და შეკრბა მის ზედა სიმრავლე ერთა ძლიერ-
თა. რამეთუ ხელვიდა ყოველი იგი ერი პირსა ნინოსსა, ვითარცა პირსა ზეცისა
20 ანგელოზისასა, და მოსწყუელდიან ფესუსა სამოსლისა მისისასა, მიიღებდეს და
ემთხუეოდეს სარწმუნოებით, და იბულებით ევედრებოდეს ყოველნი დედოფალნი,
გარემოს მსხდომნი, რომელთა გარდამოსდიოდეს ცრემლნი თუალთაგან მათთა
განშორებისათს მოძღურისა მათისა და მოლუაწისა, და სწეულთა მკურნალისა
კელოვანისა.
- 25 და ეგყოდეს სალომე უჯარმელი და პეროკავრი სიენელი და მათ თანა ერი-
სთაენი და მთავარნი ჰკითხვიდეს, თუ „ვინა ანუ სადათ მოხვედ ამა ქუეყანასა
მაცხოვრად ჩუენდა, ანუ სადათმე იყო აღმრდა შენი, დედოფალი; მაუწყე ჩუენ
საქმე შენი. რასა იგყუ გყუეობასა, გყუეთა მქსნელო სანაგრელო, რამეთუ ესე-
რა გვსწავიეს შენ მიერ, ვითარმედ ყოფილ არიან წინასწარმეგყუელნი პირველ
30 ძისა ღმრთისა, და შემდგომად მოციქულნი თორმეგნი და სხუანი სამოცდაათნი,
და ჩუენდა არაეინ მოავლინა ღმერთმან, გარნა შენ, და ვითარ იგყვ, ვითარმედ
გყუე ვარი მე, ანუ ვითარ უცხო“
- მაშინ იწყო სიგყუად წმიდამან ნინო და თქუა: „ასულნო სარწმუეობისანო,
მახლობელნო დედოფალნო ჩემნო. ხედავ თქუენ, ვითარცა პირველთა მათ ღე-
35 დათა, ყოველსა სარწმუნობასა ზედა ქრისტესსა, და გნებავს გმათა ჩემთა ცნობა,
გლახაკისა მკეველისაგა. აჲ გაუწყოცა, რამეთუ ესერა მოსრულ არს სული ჩემი
კორკად ჩემდა, და მეძინების მე ძილითა დედისა ჩემისათა საუკუნოდ. არამედ
მოიხუენით საწერელნი და დაწერეთ გლახაკი და უღები ცხოვრება ჩემი, რათა
უწყოდინ შეილთაცა თქვენთა სარწმუნობა თქუენი, და შეწყნარება ჩემი, და
40 სასწაულნი ღმრთისანი, რომელ გიხილვან“.

მაშინ მსწრაფლ მოიხუნეს საწერელნი სალომე უჯარმელმან და პეროკავრი
სიენელმან: იწყო სიგყუად წმიდამან ნინო, ხოლო იგინი წერდეს. და წარმო-

Ciłkańców i Gudamakarców. Głosili wśród nich Chrystusa i prawdziwą wiarę, prowadzącą do życia wiecznego, ale oni nie chcieli przyjąć chrztu. Wtedy erystaw, podniósłszy miecz, zniszczył bożki, które czcili.

Stąd przeszli do Żaleti i nauczali wśród Erco-tianeti, którzy przyjęli nową wiarę i chrzest. Zaś Pszawcy uciekli, porzucili swój kraj i przenieśli się do Tuszeti. Podobnie większość innych plemion nie chciała nawrócenia. A skoro nie chcieli przyjąć chrztu, król powiększył daninę, którą mieli mu płacić. Z tego powodu uciekały górskie plemiona, trwając w ciemności. Wiele z nich dopiero niedawno nawrócił Abibos, biskup Nekresi, ale niektórzy są poganami po dziś dzień.

Święta Nino udała się do Ranu, aby nawrócić Peroza. Przybyła do miasteczka Bodi na ziemi kachetyjskiej i pozostała tam kilka dni. Wielu ludzi przychodziło do niej, pytało o Chrystusa, którego naukę głosiła, przyjmowało Go i nawracało się. Wówczas, przebywając w Bodi, Nino zaniemogła. Gdy dowiedzieli się o tym Rew, syn króla, i jego żona Salome, mieszkający w Udżarmie, przybyli do niej i powiadomili o tym króla i królową. Ci posłali biskupa Jana, aby przywiózł (do nich) Nino, ale ona nie posłuchała ich. Wówczas sam król z licznym ludem udał się do niej, gdyż wszyscy widzieli w niej anioła z niebios; odrywali kawałki z jej szat i całowali je. Siedziały przy niej królowe, modliły się i gorzko płakały nad swoją nauczycielką, ofiarnie oddaną wierze i uleczejacą chorych.

Salome z Udżarmy, Pjerożawr z Siwneti i księżęta pytali świętą Nino: „Kim jesteś i skąd przyszedłaś do tego kraju jako nasza wybawicielka? Gdzie wyrosłaś, Pani nasza? Opowiedz nam o swoim życiu. Dlaczego mówisz, że jesteś branką, Ty, która jesteś naszą upragnioną wybawicielką? Od ciebie dowiedzieliśmy się, że przed przyjściem Syna Bożego byli prorocy, a po nim było dwunastu apostołów i siedemdziesięciu innych nauczycieli, lecz Bóg nie ukazał nam żadnego z nich, oprócz ciebie. Więc jak możesz mówić, że jesteś branką lub że jesteś obcą wśród nas?”

Wówczas święta Nino powiedziała do nich: „Córki i synowie wiary! Bliskie memu sercu królowe! Widzę, że umocniłyście się w wierze Chrystusowej jako pierwsze i doskonałe niewiasty. Chcę poznać drogi moje, sługi niegodnej. Teraz opowiem wam (o moim życiu), gdyż (wkrótce) oddam ducha i zasnę snem mojej matki na wieki. Przynieście pióro i zapiszcie moje niegodne i podłe życie, ażeby potomkowie wasi wiedzieli, jak przyjęliście wiarę, jak mnie przyjęliście i jakie znaki Boga widzieliście”.

Salome z Udżarmy i Pjerożawr z Siwneti przynieśli pióra, święta Nino mówiła, a oni zapisywali. I opowiedziała ta święta i błogosławio-

უთხრა ყოველი, რომელი ზემოთ დაეწერეთ, ცხოვრება მის წმიდისა და ნეგარისა. და შევედრა მეფეს იაკობ მღვდელი, რათა შემდგომად იოვანესსა იგი იყოს ეპისკოპოს. მაშინ იოვანე ეპისკოპოსმან შეწირა ჟამი და აზიარა წმიდა ნინო კორცსა და სისხლსა ქრისტესსა. და შევედრა სული თვისი მეფესა ცათსა, ქართლად

5 მოსვლითგან მისით მეთითხმეგესა წელსა, ქრისტეს ამალღებითგან სამას ოცდათურამეთსა წელსა, დასაბამითგანგა წელთა ხუთიათას რვაას ოცდათურამეგსა.

მაშინ შეიძრნეს ორნივე ესე ქალაქნი, მცხეთა და უჯარმა, და ყოველი ქართლი, მიცვალებასა ნინოსსა. მუნ მივიდეს და დამარხეს ძლევით შემოსილი გუამი მისი ადვილსავე ზედა კუხეთს, დაბასა ბოდისასა, რამეთუ მუნ ითხოვა თვით

10 დაფლვა მეფისაგან, შეხედვებითა ღმრთისათა: სიმდაბლისათჳს ქმნა ესე წმინდამან, რამეთუ ადგილი იგი შეურაცხი იყო. და მწუხარე იყო მეფე და ყოველნი წარჩინებულნი მუნ დაფლვასა მისსა, არამედ მცნებისა და ანდერძისა მისისა აღსრულებისათჳს დაფლეს მუნ.

და ვითარ აღასრულა ესე ყოველი ღმრთივ-განბრნობილმან მირიან მეფემან,

15 განამტკიცა ყოველი ქართლი და ჰერეთი სარწმუნოებასა ზედა სამებისა წმიდისასა, ერთარსებისა ღმრთისა დაუსაბამოსასა, დამბადებელისა ყოვლისასა; და განმტკიცდეს სრულსა სარწმუნოებასა ზედა.

მაშინ კეისარსა კოსტანტინეს რომელ ჰყვა მძევალი, ძე მირიანისი, რომელსა ერქუა ბაქარ, გამოგზავნა იგი მეფემან კოსტანტინე ნიჭითა ღიღითა, და მოუწერა

20 ესრეთ: „მე, კოსტანტინე მეფე, თუთმპყრობელი, ახალი მონა ცათა მეფისა, პირველ ეშმაკისაგან წარტყუნული და მერმე გამოკსნილი დამბადებელისა მიერ, მოსწერე შენდა ღმრთივ-განბრნობილისა და ჩემთანავე ახალწერგისა, მორწმუნისა მეფისა მირიანისსა. იყავნ შენ თაანა მშუღობა და სიხარული! ვინათგან იცან შენ სამება ერთარსება, ღმერთი დაუსაბამო, დამბადებელი ყოვლისა, არღარა

25 მიკმს მე შენგან მძევალი, არამედ კმა არს ჩუენ შორის შუამდგომელად ქრისტე, ძე ღმრთისა, პირველ ჟამთა შობილი, რომელი განკაცნა ქსნისათჳს ჩუენისა, და ჯუარი მისი პაგიოსანი, რომელი მოცემულ არს ჩუენდა წინამძღურად, გულითა მოსავთა მისთა, და შუამდგომლობითა ღმრთისა დამბადებელისათა ვიყვნეთ ჩუენ სიყუარულსა ზედა ძმებრივ. და შეილი შენი შენდავე მიმინიჭებეს, იხილე და

30 განიხარე; და ღმრთისაგან მოვლინებული ანგელოზი მშუღობისა იყავნ შენ თანა მარადის; განდევნენ ღმერთმან დამბადებელმან ეშმაკი მაცთური სამღვართაგან შენთა“.

მოვიდა ბაქარ, ძე მეფისა მირიანისი, და მოციქული კოსტანტინე მეფისა მცხეთას. აღივსნეს სიხარულითა მირიან მეფე და ნანა დედოფალი, და მადლობდეს

35 ღმერთსა, ნიჭითა სრულთა მომცემელსა.

მაშინ მირიან მეფემან განასრულა ეკლესია საეპისკოპოსო და აღასრულა საგურგება მისი მრავლითა ღიღებითა. და მოქცევითგან მირიან მეფისათ მეოცდახუთესა წელსა მოკულა ძე მისი რევ, სიძე თრდაგ სომეხთა მეფისა, რომლისაღვე მიეცა მეფობა სიცოცხლესავე მისსა. და დაფლეს აკლდამასავე, რომელი თვით მასვე

40 რევს აღეშენა.

და მასვე წელიწადსა დასნეულდა მირიან მეფე, რომელიცა აღესრულა. და მოიყვანა ძე მისი ბაქარ და ცოლი მისი ნანა, და რქუა ნანას: „აჰა ესერა, მე

na o swoim życiu tak, jak to opisaliśmy wcześniej. Poleciała królowi, by po Janie uczynił biskupem duchownego Jakuba. Wtedy biskup Jan odprawił nabożeństwo i udzielił Nino komunii świętej, dając jej na drogę Ciało i Krew Chrystusa. Gdy nastąpił czternasty rok jej pobytu w Kartlii, w trzysta trzydziestym ósmym roku Pańskim i pięć tysięcy osiemset trzydziestym ósmym roku od stworzenia świata oddała ona swą duszę Panu Niebieskiemu.

Śmierć Nino wstrząsnęła mieszkańcami Mchety oraz Udzarmy i całą Kartlią. Pochowano jej święte ciało w Bodi, miasteczku kachetyjskim, gdyż sama prosiła króla, by oddać ją ziemi właśnie tam, zgodnie ze znakiem Boga. Uczyniła to Nino w swojej skromności, gdyż miasteczko to niczym się nie wyróżniało. Smucił się król i wszyscy jego dostojnicy z powodu pogrzebania Nino w takim miejscu, uczynili to bowiem tylko dlatego, by wypełnić jej nakaz i wolę. Gdy to wszystko uczynili, oświecony przez Boga król Mirian umocnił całą Kartlię i Heretię w prawdziwej wierze w Tróję Świętą i Boga w Trójcy Jedynego, który był Stworzycielem wszystkiego.

Wówczas cesarz Konstantyn, którego zakładnikiem był syn Miriana, Bakar, uwolnił go i ofiarował mu wielkie dary i napisał do Miriana co następuje: „Ja, Konstantyn, cesarz samowładny, nowy sługa Pana niebios, więziony niegdyś przez szatana i wyzwolony od niego przez Stwórcę, piszę do ciebie, króla Miriana, oświeconego przez Boga i jak ja nawróconego. Niech będą z tobą pokój i radość! Jako że poznałeś Tróję Jedyną, Boga wiecznego, Stworzyciela wszystkiego, nie potrzebuję zakładnika od ciebie. Wystarczy, że pośrednikiem między nami będzie Chrystus, Syn Boga, zrodzony, a nie stworzony, który stał się człowiekiem dla naszego zbawienia, oraz ten święty krzyż, podarowany nam, pokładającym ufność w Panu. Dzięki pośrednictwu Boga Stwórcy będzie nas łączyć braterska miłość. Oddaję ci Twego syna, ujrzyj go i uciesz się! Niech zawsze będzie z tobą anioł pokoju, posłany przez Boga, i niech Stwórca wypędzi z twojego kraju szatana, który jest kusicielem!”

Przybył do Mchety Bakar, syn Miriana, a wraz z nim posłaniec od cesarza Konstantyna. (Z tego powodu) radość ogarnęła króla Miriana i królową Nanę i dziękowali Bogu, który dał im wszystko, o co prosili. Wtedy król Mirian zakończył budowę katedry i urządził wielką uroczystość z okazji poświęcenia świątyni. Po dwudziestu pięciu latach od nawrócenia Miriana zmarł jego syn, Rew, zięć Trdata, króla Ormian, któremu Mirian już za swego życia przekazał panowanie. Rew został pochowany w grobowcu, który sam zbudował.

W tym samym roku zaniemógł król Mirian. Przed śmiercią wezwał syna swego Bakara i żonę swoją Nanę i rzekł do Nany: „Oto odchodzę

წარვალ ვინაცა მოვედ, და ვმადლობ მრავალმოწყალესა ღმერთსა, დამბადებელსა ცისა და ქუეყანისასა, რომელმან წარგყენული ეშმაკისაგან მიქსნა მე პირისაგან ჯოჯოხეთისა, და ღირს მყო მე მარჯუენით მის თანა. შენ, ნანა, უკეთუ გეცესლა მოცალება, ცხოვრებისა ჩემისა შემდგომად განყავ სამეფო განძი ჩუენი ორად, და მიიღე სამარხავსა ნინოსა, განმანათლებელისა ჩუენისასა, კამთა შეცვალებისათჳს, რათა არა შეირყიოს უკუნისადმე იგი აღგილი; რამეთუ მეფეთა საჯდომი არს, არამედ მწირ არს“. აგრეთვე დავედრა ეპისკოპოსთა, რათა აღიღონ ღიელება მის აღგილისა, „რამეთუ ღირს არს პატივისცემასა“.

10 ხოლო ძესა თჳსსა რქუა: „შვილო ჩემო, შეიცვალა ბნელი ჩემი ნათლად და სიკუდილი ცხოვრებად. შენდა მომიცემია გურგუნი მეფობისა ჩემისა. ღმერთმან დამბადებელმან ცისა და ქუეყანისამან დაგამტკიცენ შენ სრულსა სარწმუნოებასა ზედა. იწურთიდი ყოვლადვე მცნებათა ძისა ღმრთისათა, და დაადგერ სრულიად მათ ზედა: და სახელსა ზედა ქრისტესსა სიკუდილი ცხოვრებად გიხნდინ, რომლითა წარუვალი ცხოვრება მოიგო. და სად პოვნე ვნებანი იგი ცეცხლისანი კერპნი, ცეცხლითა დაწუნენ, და ნაცარი შეასუ რომელნი მათ ესვიდენ. და ეს შვილთაცა შენთა ამცენ, რამეთუ მე ვიცი იგი, რომელ კავკასიათაცა შინავე დაიღვიან. ხოლო შენ ამას შეუდეგ გულითა შენითა, და თავი შენი შევედრე ძესა ღმრთისა-
20 სა, პირველ კამთა შობილსა და განკაცებულსა, და ვნებულსა კსნისათჳს ჩუენისა. და წარძღუანებითა პატიოსნისა ჯუარისათა სძლო მგეროთა, ვითარცა აქუს ჩუელება გულითა მოსავთა მისთა. და პატიგვ-ცემდი სუეგსა მას ცხოველსა ღმრთივ-აღმართებულსა, და იყავნ ყოვლითურთ სასოება შენი მისა მიმართ, და იყავნ მისვლა ძილად საუკუნოდ სარწმუნოებასა
25 ზედა სამეებისასა“.

და მოაყვანებინა ჯუარი იგი წმიდისა ნინოსი, რომელი პირველითგან აქუნდა, და ჩამოჰკიდა გურგუნი სამეფო ჯუარსა მას. და მოიყვანა ძე თჳსი ბაქარ. და თავსა მისსა გამოსახა სახე ჯუარისა; და აღიღო გურგუნი ჯუარისაგან და დადგა თავსა ძისა თჳსისასა. და აღესრულა მირიან მეფე,
30 და დაეფლა გემოსა ეკლესიასა, საშუალსა სუეგსა სამხრითსა, ჩრდილოთ-კერძო. და მას სუეგსა შინა არს ნაწილი ღმრთივ-აღმართებულისა მის სუეგისა. და მეორესა წელსა მოკუდა ნანა დედოფალი, და დაეფლა მასვე სუეგსა დასავალით, სადა მირიან მეფე დამარხულ იყო.

დაჯდა მეფედ ძე მისი ბაქარ, და იყო მორწმუნე, ვითარცა მამა მისი.
35 და ამან მოაქცივნა უმრავლესნი კავკასიანნი, რომელნი ვერ მოექცივნეს მამასა მისსა. და შთავარდა შორის მისსა და სომეხთა მგერობა. რამეთუ სომეხნი ბარის ძმისწულის, რევის ძისა, თრდაგ სომეხთა მეფის ასულიწულისა მისსა, დაემოყურა და გაუცვალა ქუეყანა დისიძესა მისსა ფეროშს. რომელსა აქუნდა რანი ბარდავამდის მიცემულად მირიანისაგან, და მისცა
40 მის წილლ სამშლდითგან მიღმართ ქუეყანანი ვიდრე თავადმევე აბოცისა. მაშინდა ნათელილო ფეროშ და ერმან მისმან. და მოირთეს ძალი ხუასროთაგან და ეწყუნეს სომეხთა ჯავახეთს; სძლეს და აოგნეს სომეხნი.

tam, skąd przyszedłem. Dziękuję Bogu miłosciwemu, Stwórcy nieba i ziemi, który wyzwolił mnie z niewoli szatana oraz paszczy piekła i dotknął mnie Swoją prawicą. A ty Nano, jeśli będzie ci dane żyć po mojej śmierci, rozdziel nasze skarby królewskie i połowę zanieś na grób Nino, nauczycielki naszej, ażeby z biegiem czasu miejsce to nie utraciło swego wielkiego znaczenia, gdyż nie jest to miejsce tronu królewskiego, lecz miejsce nieznanie i ubogie”. Poprosił również biskupów, by głosili sławę tego miasteczka, gdyż „należy mu szacunek”.

88 A do syna swego powiedział: „Synu mój, oto ciemność zamieniła się dla mnie w światłość, a śmierć – w życie. Tobie oddaję królewską koronę. Niechaj umocni cię Bóg, Stwórca nieba i ziemi, w prawdziwej wierze. Słuchaj nauki Syna Bożego i całkowicie jej zaufaj. Niech śmierć w imię Chrystusa będzie dla ciebie życiem, dzięki któremu osiągniesz radość wieczną. Gdziekolwiek zobaczysz bożki, spal je, a ich popiołem nakarm tych, którzy oddają im cześć. I powiedz o tym wszystkim swoim potomkom. Wiem bowiem, że również wśród plemion kaukaskich zniszczony będzie kult ognia. Zwalczaj go z gorliwością i oddaj się w opiekę Synowi Boga, zrodzonemu, a nie stworzonemu, który stał się człowiekiem i przyjął mękę dla naszego zbawienia. Pod osłoną krzyża świętego zwyciężysz swoich wrogów, gdyż zwyciężają ci, którzy go miłują. Szanuj drzewo życia, wzniesione przez Boga. Pokładaj ufność w Panu, umacniaj się w wierze w Tróję Świętą i zmierzaj do pokoju wiecznego”.

I nakazał przynieść krzyż, który miała niegdyś święta Nino, i powiesił na nim swoją koronę. Następnie wezwał syna swojego Bakara, pobłogosławił go, zdjął koronę z krzyża i nałożył ją na głowę syna. Zasnął król Mirian snem wiecznym i został pochowany w Górnym kościele, przy słupie w południowej części świątyni, po jego zachodniej stronie; w słupie tym jest część owego słupa wzniesionego przez Boga. Następnego roku zmarła królowa Nana i została pochowana przy tym samym słupie, co król Mirian, z jego zachodniej strony.

I został królem Bakar, jego syn, który był wierzący, tak jak jego ojciec. Nawrócił on większość plemion kaukaskich, których nie udało się nawrócić jego ojcu. Zrodziło to nienawiść między nim i Ormianami, gdyż Ormianie chcieli uczynić królem Kartlii siostrzeńca Bakara, syna córki króla Ormian Trdata. Porozumiał się Bakar z królem Persów, który był jego kuzynem, i umocnił ich stosunki więzami rodzinnymi. Bakar i Peroz, jego zięć, wymienili ziemie między sobą: Peroz oddał mu ziemie od Ranu do Bardów, które otrzymał od Miriana, a w zamian Bakar oddał mu część kraju za Samszwilde do Aboci. Wówczas Peroz i jego lud przyjęli chrzest. Następnie połączyli oni siły (wojsko) i w Chuasro, w Dżawacheti stoczyli walkę z Ormianami, zwyciężyli ich i zmusili do ucieczki.

მაშინ მეფემან ბაქარ, შუამგლომელობითა ბერძენთა მეფისა და სპარსთა მეფისათა, დაწერა კელით-წერილი ძმისწულთა მისთა და დედისა მათისა სალომესგან ესრეთ, ვითარმედ: „ვიდრემდის იყოს ნათესავი ბაქარისი, რომელსა ეძლოს პყრობა მეფობისა. მის იყოს მეფობა, და არაოდეს ძებნონ მეფობა ნათესავთა რევითა.

5 მაშინდა მოიყვანნა ძმისწულნი მისნი და მისცა კუხეთი, და დასხნა რუსთავს ერისთავად. მან ბაქარ ყოველნი დღენი ცხოვრებისა მისსანი დიდსა სარწმუნოებასა სინა აღასრულნა, და განმრავლნა მღღელნი და დიაკონნი ყოველსა ქართლსა და რანსა ეკლესიათა მსახურებად. ამან აღაშენა ეკლესია წილკნისა. მოკუდა და დაეფულა ძმასავე თჳსსა თანა.

10 და დაჯდა მეფედ ძე მისი მირდაგ, და მეფობდა დიდსა სარწმუნოებასა შინა. და მან აღაშენა ეკლესია თუხარისის ციხესა შინა, რამეთუ ჰევეს კლარჯეთისასა არა იყო ეკლესია, და მუნ შინა დაადგინნა მღღელნი მოძრუარად კლარჯთა. და მაგა შემკობა და სენება ერუშეთისა და წუნდისა ეკლესიათა. მაშინ ამის მირდაგის მეფობასა იწყეს ქართველთა სუეგისა ცხოველისგან ნაწილს გამოღებად და ქმნად

15 ქართველთა სუეგისა ცხოველისაგან ნაწილის გამოღებად და ქმნად ჯუარად, რამეთუ დიდნი სასწაულნი და კურნებანი იქმნებოდეს, სადაცა იყვის ნაწილი სუეგისა ცხოველისა. და არა აყენებდა მირდაგ მეფე ნაწილისა გამოღებად, რამეთუ ეპისკოპოსმანცა ჭემშარიგმან იაკობ ეგრეთ ჯერ იხინა და თქუა: „მინიჭებულ არს უფლისაგან და ჯერ არს სუეგისა მის ღმრთივ-აღმართებულისა ქმნა სახედ ჯუარისა“. და

20 განეფინა ყოველთა ადგილთა ქართლისათა ნაწილი სუეგისა ცხოველისა.

მაშინ ამან მეფემან მირდაგ მისვე სუეგისაგან შექმნა ჯუარი ზომიერი და რომელი დარჩა სუეგისა მისგან ცხოველისა, მას გარე მოქმნა ქვეითკირითა, და აღამალა ქვეითკირი პირველ სუეგისა ოდნად; და თაცსა მის სუეგისასა აღმართა ჯუარი იგი, ძელი განმაცხოველებელი. და ყოველნი დღენი ცხოვრებისა მისისანი უშოთველად აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა დიდსა. და მისზე მოკუდა იაკობ ეპისკოპოსი, და დაჯდა იობ სომეხი, ნერსე კათალიკოსისა დიაკონი. და მოკუდა მირდაგ მეფე.

და დაჯდა მეფედ ძე მისი ვარამ-ბაქარ. და შეირთნა ორნი ცოლნი: ერთი – ასული თრდაგისი, რევის ძისა, მირიანის ძის-წულისა; და ერთი – ძის-წული ფერომისი, მირიანის ასულის-წულისა.

30 და უშვანა რევის ძისწულმან ორნი ძენი, რომელთა სახელები ერქუა მირდაგ და თრდაგ; ერთი უშვა ფერომის ძისწულმან, რომელსა ერქუა ფარსმან.

ესე ვარამ-ბაქარ მეფე იყო კაცი ურწმუნო და მოძულე სჯულისა, და ვერ იკადრებდა ერისაგან განცხადებად სჯულისა სიძულილისა, რამეთუ მოქცეულ იყო ქართლი და დიდსა სარწმუნოებასა შინა იყენეს აზნაურნი და ყოველი ერი ქართლისა. და

35 ვარამ-ბაქარ შიშისა მათისაგან ვერ განაცხადებდა დაგვევებასა სჯულისასა; არა სადა აღაშენა ეკლესია, არცარა მაგა შენებულთა, და ყოველითავე იქცეოდა უსჯულოდ.

ამის-ზე გამოგზავნა სპარსთა მეფემან ერისთავი სპითა დიდითა სომეხთა და ქართველთა მედა ხარკისა დაღებად. მაშინ სომეხთა მოგზავნეს ვარამ-ბაქარისსა

40 მოციქული და რქუეს, რათა შეკრბენ და მოირთონ ძალი ბერძენთაგან, და განახუნენ კარნი კავკასიანთანი, და გამოიყვანნენ ოსნი და ლენი, და წინააღდგენ სპარსთა. და წარჩინებულნი თჳსნიცა ეგყოდეს წინააღდგომასა სპარსთასა. არა

Wówczas król Bakar napisał postanowienie w imieniu swoich siostrzeńców i ich matki Salome i przekazał je królom Grecji i Persji. Postanowione zostało, że dopóki będą żyć potomkowie Bakara, którzy będą mogli panować, do nich należeć będzie królestwo, ażeby potomkowie Rewa nigdy nie domagali się tronu.

Przywołał Bakar swoich siostrzeńców i oddał im ziemię kachetyjską, zaś jednego z nich uczynił władcą w Rustawi. Żył Bakar w wielkiej wierze, pomnożył liczbę kapłanów i diakonów, by służyli w kościołach Kartlii i Ranu, zbudował kościół w Ciłkanie. Pochowany został obok swojego brata.

I został królem syn jego Mirdat, który panował trwając w wielkiej wierze. Zbudował kościół w Tucharisi, gdyż nie było kościoła w wąwozie Klardżeti, a duchowni stali się pasterzami mieszkańców tego obszaru (niczym owiec). Upiększyli i rozbudowali kościoły Eruszeti i Cundy.

Za panowania Mirdata Gruzini zaczęli budować krzyże z drzewa żywego, ponieważ wszędzie tam, gdzie był słupek życiodajny, pojawiały się cudowne znaki z nieba i uzdrowienia. Król Mirdat nie zakazywał tego, gdyż pozwalał to czynić również biskup Jakub, który mówił: „Słupek pochodzi od Boga i należy zbudować z niego krzyż”.

Wówczas król Mirdat zbudował ze słupa wielki krzyż, zaś to, co pozostało po nim, otoczył kamiennym murem na fundamencie z wapnia tak wysokim, jak na początku wysoki był ten słupek. Na szczycie umieścił ów krzyż życiodajny. I przeżył swe życie bez smutku i strachu, trwając w wielkiej wierze. Za jego panowania umarł biskup Jakub i jego następcą został Hiob, Ormianin, diakon katolikosa Nerse. I umarł król Mirdat.

I królem został Waraz-Bakar, jego syn. Miał on dwie żony. Jedną była córka Trdata, syna Rewa, wnuka Miriana, a drugą – córka Peroza, syna córki Miriana. Wnuczka Rewa urodziła mu dwóch synów o imionach Mirdat i Trdat, zaś wnuczka Peroza urodziła mu jednego syna, którego nazwano Parsman.

Król Waraz-Bakar był człowiekiem niewierzącym i wrogiem wiary, ale nie odważył się przyznać do tego swojemu ludowi, gdyż Kartlia nawróciła się, trwali w wielkiej wierze książęta i cały naród. Waraz-Bakar ze strachu przed ludem nie powiedział, że porzuca wiarę. Nie budował nowych kościołów i nie wyposażał tych, które zostały zbudowane wcześniej. We wszystkim, co robił, zachowywał się jak niewierzący.

Za jego panowania król perski wysłał dowódcę z licznym wojskiem, aby nałożyć daninę na Ormian i Gruzinów. Wówczas Ormianie wysłali posłańca do Waraz-Bakara i zaproponowali, żeby połączyć swoje siły, z pomocą wojska greckiego wyruszyć na Kaukaz, przyprowadzić stamtąd Osetyjczyków i Laków i walczyć z Persami. Jego dostojnicy

ისმინა არცა სომეხთა, არცა წარჩინებულთა თჳსთა. რამეთუ იყო იგი ჩუკენი და მოშიშო: უკუჯდა იგი კეცსა კახეთისასა, და აღაშენა ციხე კიდარს, და განამაგრნა ციხე-ქალაქნი, და უბრძანა ყოველთა, რათა დამალნენ ჯუარნი.

- და მოვიდეს სპარსნი პირველად სომხითს, და მოაოკრეს სომხითი, და
- 5 სემოვიდეს ქართლს, და აღაშენა ერისთამან სპარსთამან თფილისის კართა შორის ციხედ მცხეთისად. მაშინ ვარამ-ბაქარ ემრახა მეგრდომით და ითხოვა მშჯღობა. ხოლო ერისთავმან სპასრთამან რქუა მას: „პირველად მომეც რანი და მოვაკანი, რამეთუ საზღურთა სპარსეთისაგანთა არს, და მათი არს, რომელნი სრულიად შვილნი არიან სპარსთა მეფეთანი და სხენან საყდარგა
- 10 მამთა მათთასა; და თქუნდა კმა არს ქართლი, რომელნი ნაშობნი ხართ მკველისანი. გაქუნდეს უკუე ქართლი და ხარკსა მისცემდეთ მეფეთა, რომელნი ნაშობნი ხართ მკველისანი. გაქუნდეს უკუე ქართლი და ხარკსა მისცემდეთ მეფეთა ხუასროვანთა“.

- მაშინ ვარამ-ბაქარ პასუხი მიუგო შიშისაგან დიდისა მისცა რანი და მოვა-
- 15 კანი, და განუკუეთა ხარკი, ხოლო ერისთავმან სპარსთავან მოსცა ციხე გფილისისა და წარვიდა. და მიერთვან იქმნეს სომეხნი და ქართველნი სპარსთა მოხარკენი.

- და ამის შემდგომად განდგეს კლარჯნი ვარამ-ბაქარისაგან და მიერთნეს ბერძენთა. და დაიპყრეს ბერძენთა თუხარისი და ყოველი კლარჯეთი მღვთა-
- 20 გან არსიანთამდე. და დარჩა ვარამ-ბაქარს ქართლი თუნიერ კლარჯეთისა, და ჰერეთი და ეგრისი. მან-ვე ერის-თავმან სპარსთამან წარიყვანნა გყუედ შვილნი ფერომისნი, ასულის-წულინი მირიანისნი, მორწმუნისა მეფისანი, და ქუეყანა მათი საზღვარი ქართლისა მოსცა ვარამ-ბაქარსავე. და მოკულა ვარამ-ბაქარ, და დარჩეს ძენი მისნი სამნი წურილნი, რომელნი ვერ იპყრობდეს მეფობასა.

- 25 მაშინ წარჩინებულთა ქართლისათა მრახვა ყვეს და დასუეს მეფედ სიმამრი ვარამ-ბაქარისი, ძე რევისი, ძისწული მირიანისი, კაცი მოხუცებული, სახელით თრდაგ, და მისცნეს შვილნი ვარამ-ბაქარისნი სამრდოდ, ასულის-წულინი მისნი. ხოლო მესამესა შვილსა, მეორისა ცოლისასა, მრდიდა ერისთავი სამშულდისა, რომელსა ერქუა სახელი ფარსმან. ხოლო მეფობდა ესე თრდაგ
- 30 მოხუცებული კეთილად, იყო კაცი მორწმუნე, ბრძენი და გონიერი, ამან სიბრძნითა თჳსითა დაამშუნდა სპარსნი, გამოაჩინნა ჯუარნი და სეკამნა ეკლესიანი. და ამისმე მოკულა ეპისკოპოსი იაკობ, და დასუა მის წილდ ელია. და ხარკსა მისცემდა სპარსთა მეფესა. ხოლო მან გამოილო რუსთავი და აღაშენა ეკლესია; და მანვე აღაშენა ეკლესია ნეკრესისა. და მეფობდა უმფოთველად, და
- 35 მოკულა სარწმუნოებასა შინა დიდსა.

- და დაჯდა მეფედ ძე ვარამ-ბაქარისი, ძისწულის წული ფერომისი, სახელით ფარსმან. რამეთუ იგი უხუცესი იყო ძმათა მისთა. და მოკულა ელია ეპისკოპოსი, და დასუეს სუმონ. ესე ფარსმან იყო კაცი მორწმუნე, მკედარი შემმართებელი. ემრახა მეფესა ბერძენთასა და ითხოვა მისგან სეწევნა: და
- 40 აღასრულა თხოვა მისი კეისარმან. ასინ განდგა და არღარა მისცა სპარსთა ხარკი; და განამრახლნა ჯუარნი, და განაახლნა ეკლესიანი ყოველსა ქართლსა შინა, და აღაშენა ეკლესია ბოლნისისა. და მცირედ-ჟამ მეფობდა და მოკულა.

również radzili mu, by stawiał opór Persom. Ale nie posłuchał on ani Ormian, ani swoich dostojników, gdyż był człowiekiem bojaźliwym i tchórzliwym. Ukrył się w wąwozie kachetyjskim, zbudował twierdzę w Chidari, wzmocnił inne twierdze i nakazał wszystkim, by schowali krzyże.

Wyruszyli Persowie do Armenii, zniszczyli ją i weszli do Kartlii. Dowódca wojsk perskich zbudował twierdzę w Tbilisi, gdyż chciał zdobyć Mcchetę. Wówczas Waraz-Bakar zaczął go błagać o pokój, ale dowódca powiedział do niego: „Najpierw daj mi Ran i Mowakan, gdyż są to ziemie Persji i należą się tym, którzy są prawdziwymi potomkami królów perskich i zasiadają na tronach swoich ojców, a wam, urodzonym z nałożnicy, wystarczy Kartlia. Władajcie w Kartlii i płacicie daninę królom Chosroian”.

Waraz-Bakar ze strachu wielkiego nie mógł nic odpowiedzieć na te słowa, oddał Ran oraz Mowakan i określił daninę, zaś dowódca wojsk perskich przekazał mu twierdzę Tbilisi i odszedł. Od tej pory Gruzini i Ormianie płacili daninę Persom.

Po tym mieszkańcy Klardzeti odłączyli się od Waraz-Bakara i przyłączyli się do Greków. Zdobyli Grecy Tucharisi i Klardzeti od morza do Arsiani, a Waraz-Bakarowi pozostała Kartlia bez Klardzeti, Hereti i Egrisi. Zaś dowódca wojsk perskich wziął w niewolę synów Peroza, wnuków Miriana, króla wierzącego. Zmarł Waraz-Bakar, pozostawiając po sobie małe dzieci, które nie mogły panować.

Wówczas dostojnicy Kartlii, naradziwszy się między sobą, uczynili królem teścia Waraz-Bakara, syna Rewa, wnuka Miriana, człowieka w podeszłym wieku o imieniu Trdat. Oddali mu na wychowanie dwóch jego wnuków, synów Waraz-Bakara. Zaś trzeciego syna Waraz-Bakara o imieniu Parsman wychowywał książę samszwildzki. I szczęśliwie panował ów starzec Trdat. Był człowiekiem wierzącym, mądrym i roztropnym. Dzięki swojej mądrości uspokoił Persów, wydobył ukryte z rozkazu zięcia krzyże i upiększył kościoły. Za jego panowania umarł biskup Hiob, którego następcą został Eliasz. Wyplacał daninę Persom, zdobył Rustawi i zbudował kościół w Nekresi. Panował bez nieszczęść i strachu i umarł trwając w wielkiej wierze.

I został królem syn Waraz-Bakara, wnuk Peroza o imieniu Parsman, jako że był najstarszym z braci. Zmarł biskup Eliasz i jego następcą został Swimon. Parsman był człowiekiem wierzącym i odważnym wojownikiem. Porozumiał się z królem Greków, poprosił go o pomoc, a ten wysłuchał jego prośby. I wyzwolił się Parsman od Persów, nie płacił im daniny, zwiększył liczbę krzyży w kraju, odnowił kościoły w całej Kartlii, zbudował kościół w Bolnisi, ale panowanie jego było krótkie.

და დაჯდა მეფედ მირღაგ, ასული-წული თრღაგისი, ძე ვარაზ-ბაქარისი, მამულად ბაქარიანი, დედულად რევიანი, ორითავე მირიანის ძეთა ნათესავი და იყო ესე მირღაგ კაცი ქუელი, მკედარი შემმართებული, ურწმუნო და უშიში ღმრთისა, ლალი და ამპარგავანი, და მინდობილი მკედრობასა 5 თჳსსა. არა მსახურება ღმერთსა, არცა აღაშენა ეკლესია, არცა-რა მაგა შენებულთა, და სილადითა მისითა მგერ ექმნა ბერძენთა და სპართა ბერძენთაგან ეძიებდა კლარჯეთს, საზღვარსა ქართლისასა, ხოლო სპარსთა არა მისცემდა ხარკსა. მაშინ სპარსთა მეფემან გამოგზავნა ერისთავი, რომელსა ერქუა უფრობ, სპითა ძლიერთა, მირღაგის ზედა. მაშინ მირღაგ, 10 სილადითა თჳსითა, არა ჰრიდა სიმრავლესა სპარსთასა, მცირედითა სპითა მიეგება გარდაბანს და ეწყო: იოგეს და შეიპყრნეს სპარსთა; მოვიდეს ქართლად, დაიპყრეს ქართლი და განრყუნნეს ეკლესიანი. ხოლო მირღაგ წარიყვანეს ბაღდალს და მუნ მოკულა.

KOMENTARZE:

¹ Ormianie (orm. Հայեր *Hajer*), naród indoeuropejski zamieszkujący początkowo obszar Zakaukazia i Wyżyny Armeńskiej, posługujący się językiem ormiańskim.

² Aran, Ar-ran (według gruzińskich źródeł historycznych – Rani, Arani), jest to nazwa w języku arabskim określająca terytorium kaukaskiej Albanii. W IX-X w. Aran oznaczał ziemie od ujścia rzeki Mtkwari i Araks. Od słowa *Arran* pochodzi tytuł dynastii władców *Aranszah*.

³ Mowakan, termin oznaczający ziemie część kaukaskiej Albanii, który centrum, według przypuszczeń, znajdowało się pomiędzy rzekami Mtkwari i Alazani. Gruzkańska tradycja historyczna wiąże Mowakan z czwartym synem Targamosa – „Mowakan otrzymał ziemię rozciągającą się po północnej stronie rzeki Mtkwari – od ujścia rzeki Małej Alazani do morza. Mowakan wybudował miasto Mowakneti i zamieszkał tam”. Gruzkańskie kroniki wymieniają Mowakan razem z Rann. Prawdopodobnie Mowakan jest tożsamy z występującym w źródłach muzułmańskich Mughan, ale konkretnie określenie tego miejsca nie jest możliwe.

⁴ Hereti, kraina gruzińska na wschodzie; w źródłach wspomniana od V wieku, kiedyś wchodząca w skład królestwa kaukaskiej Albanii. W X-XV wieku rozciągała się w kierunku wewnętrznym Kachetii, włączając dolinę rzeki Alazani.

⁵ Lakowie, gruzińska nazwa mieszkańców południowego Dagestanu, sąsiadów królestwa gruzińskiego.

⁶ Megrelowie, gruzińska grupa etniczna zamieszkująca centralną część historycznej Kolchidy.

⁷ Kawkasowie (Kaukazczycy) termin oznacza rdzennych mieszkańców Północnego Kaukazu. Według *Żywotów królów gruzińskich* Kawkasos był synem Targamosa i bratem Kartlosa. W innych źródłach zamiast Kawkasów wspomina się Sarmatów. Historiografia Armeńska dodaje Alanów. Źródła gruzińskie określają ich jako Osteynów, wyraźnie oddzielonych od Kaukazczyków.

⁸ Targamos, (heb. Togarma), syn Homerosa, wnuk Jafeta, brat Rifata i Aszkanaza. W źródłach asyryjskich spotyka się miasto Tegarama z ludem Tilgarim, znajdujące się na wschodzie w Azji Mniejszej. W średniowiecznej literaturze hebrajskiej tak nazywano dzisiejszą Turcję. Zaś według Leonti Mroweliego potomkowie Targamosa pozostawili Babilon i rozproszyli się po całym świecie. Część ich ludu osiadła między dwiema niedostępnymi dla człowieka górami – Ararat i Masis.

⁹ Babilon (semicka nazwa *Bab-ili* „Brama boga”), położona nad Eufratem stolica Babilonu.

¹⁰ Masis – w języku ormiańskim nazwa Góry Ararat.

¹¹ Morze Gurganskie (*Darja-je Chazar*) Morze Kaspijskie.

I został królem jego brat Mirdat, wnuk Trdata, syn Waraz-Bakara, po ojcu Bakarid, a po matce Rewid, potomek obu synów Miriana. Mirdat był nieustraszonym i odważnym bojownikiem, lecz nie wierzył w Boga, był lekkomyślny i dumny. Pokładał ufność jedynie w swoim talencie wojownika, nie służył Bogu, nie budował kościołów i nie upiększał tych, które już były zbudowane. Z powodu swojej lekkomyślności popadł w niełaskę Greków i Persów. Od Greków żądał zwrócenia należącej do Kartlii Klardżeti, zaś Persom nie płacił daniny. Wówczas król Persów wysłał przeciwko Mirdatowi wojsko na czele z dowódcą o imieniu Uprob. Mirdat znowu przez swoją lekkomyślność zlekceważył liczne wojsko perskie i z małymi siłami stanął z nim do walki pod Gardabani. Persowie zmusili Gruzinów do ucieczki, a Mirdata wzięli do niewoli. Zdobyli Kartlię i zbezczeszili kościoły. Rodzina króla pozostała w wąwozie kachetyjskim i wraz z nią został tam biskup Swimon. Persowie przywieźli Mirdata do Bagdadu, gdzie umarł.

¹² Morze Pontyjskie – *Morze Czarne*. Panuje pogląd, że starożytni Grecy tę pierwszą nazwę Morza Czarnego zapożyczyli z języka perskiego. Jeszcze za czasów Achajów, gdy Grecy z wielkim wysiłkiem docierali na wybrzeże czarnomorskie i pływanie po *Morzu Czarnym* było dla nich bardzo niebezpiecznym zajęciem przekształcili perskie słowo *Achseana* w *Akwsinus*, czyli niegościnnie, i zaczęli nazywać to morze *Pontos Akwsinus* – morzem niegościnnym. Później, gdy pływanie po *Morzu Czarnym* stało się dla Greków tak zwyczajnie jak po *Morzu Egejskim*, zaczęli nazywać je *Pontos Ekwsinus* - Morze gościnne. *Morze Pontyjskie* powszechnie przedstawiano jako drugi ocean, uważano za największe z mórz, dlatego właśnie jemu nadano nazwę *Pont Πόντος* – morze. Niemożliwe jest dokładniejsze ustalenie okresu kiedy nazwa *Pontos* stała się nazwą własną i *Pontos Akwsinus* uległo przekształcenia w *Pontos* i *Pontikon Pelagos* - Morze Pontyjskie. Już jednak na początku V wieku p.n.e. w dziełach Herodota ta zmiana jest faktem dokonany. W czasach antycznych i w średniowieczu, aż do upadku Bizancjum, w greckich przekazach źródłowych *Morze Czarne* było zwykle nazywano *Ekwksinus pontos* lub po prostu *Pontos* czyli *Pontikon pelagos*.

¹³ Góry Oreti prawdopodobnie znajdowały się na ziemiach Medów. *Zob.* I. D z a w a c h i s z w i l i, ქართველი ერის ისტორია, t. II, s. 22-23, Tbilisi 1965.

¹⁴ Haos, najstarszy syn Targamosa, wnuk Jafeta, brat Kartlosa. *Zob.* M o v s e s K h o r e n a t s i, *History of Armenia*, ed. by G. S a r g s y a n, Yerevan 1997, s. 83, 286.

¹⁵ Kartlos, legendarny założyciel Kartlii, mityczny przodek Kartwelów/Gruzinów. Jego historia jest opowiedziana w kompilacji średniowiecznych kronik gruzińskich *Kartlis Cchowreba*, spisanej z ustnej tradycji przez Leonti Mroweli w XI w. Według *Żywotów królów gruzińskich* Targamos podzielił kraj i plemię pomiędzy ośmiu herosów: Kartlosowi dał ziemię określając jej granice. Kartlos przybył w to miejsce, gdzie rzeka Aragwi spotyka się z rzeką Mtkwari, wspiął się na górę, która nazywa się Armazi, i wznosił na niej fort. Tam też wybudował dla siebie dom i nazwał tę górę swoim imieniem – Kartlia. Do momentu wzniesienia na szczycie posągu bożka Armaza, góra ta nazywała się więc Kartlia. „Dlatego też cały kraj, rozpościerający się od Chunani do morza Speri, nazwano Kartlia”. Od epoki hellenistycznej Kartlia była podzielona na dwie części: Wysoką (*zena*) i Dolną (*kwena*). Granica pomiędzy tymi jednostkami przebiegała na rzece. Zależnie od epoki, Gruzja obejmowała górskie regiony Kartlii Wysokiej na południowym zachodzie (Samcche, Klardżeti, Tao, Kola, Artaani, Szawszeti, Tori itd.), rozmaite części Kartlii Dolnej na południu (Tria-

- leti, Dżawachetię, Tasziri, Somchetię), jak i całą Kachetię na wschodzie. N. Berdzeniszwili, საქართველოს ისტორიის საკითხები, t. VIII, Tbilisi 1975; K. Pichelauri, აღმოსავლეთ საქართველოს გომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები (ძვ.წ. XV-VII სს.), Tbilisi 1973.
- 16 Bardos, jeden z siedmiu mitycznych przodków z rodu Targamosa. Założył miasto Bardawi w Kaukaskiej Albanii.
- 17 Mowakan, jeden z siedmiu mitycznych bohaterów z rodu Targamosa. Wybudował miasto Mowakneti.
- 18 Lek, jeden z siedmiu mitycznych bohaterów, syn Targamosa. Otrzymał ziemię z granicami od Morza Derbentskiego do rzeki Lomeka (starożytna nazwa rzeki Terek).
- 19 Heros, jeden z siedmiu mitycznych bohaterów z rodu Targamosa i brat Kartlosa. Legendarny założyciel miasto Hereti.
- 20 Kawkas, mityczny przodek Kawkasjanów, przypuszczalne Czeczenów i Inguszy.
- 21 Egrisi, egri, eguri, w szerszym znaczeniu najstarsza gruzińska nazwa zachodniej Gruzji. Wywodzi się od nazwy plemiona Egrów. Egrisi oznacza to samo, co Kolchida i Lazika. Kolchida (*Kochis*) nazwa grecka południowo-wschodnich i wschodnich wybrzeży Morza Czarnego. Potwierdzają to greccy autorzy z I tys. p.n.e. Wymieniona jest jako *Kolcha* w źródłach Urartu VIII wieku p.n.e. W VI-II wieku p.n.e istniało na jej terytorium Królestwo Kolchidy. Po jego rozpadzie, na przełomie I-II w., powstało tam królestwo Egrisi, które w IV wieku zjednoczyło całą północną Kolchidę. W wąskim znaczeniu Egrisi oznaczał ziemie pomiędzy widłami rzek Rioni i Egrickali. *Zob.* N. Lomouri, ეგრისის სამეფოს ისტორია, წარმოქმნიდან ახ.წ. V საუკუნის ბოლომდე, Tbilisi 1968; I. Dżawახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, Tbilisi 1960; S. Džanašia, ეგრისის სამეფოს წარმოშობა, t. 2, Tbilisi 1952.
- 22 Berdudzy, prawdopodobnie stara gruzińska nazwa rzeki Debed.
- 23 Mtkwari, jej antyczna nazwa to Cyrus, w języku tureckim (*Kura*). Wypływa na Wyżynę Armeńskiej, płynie przez Gruzję pokonując mały Kaukaz, później w dolnym biegu przepływa przez Nizinę Kurańską. Dopływy lewobrzeżne do Mtkwari to rzeka Aragwi i Alazani, zaś prawobrzeżne – Araks.
- 24 Góry Lichskie, pasmo górskie dzielące Gruzję na część wschodnią i zachodnią; według średniowiecznych źródeł gruzińskich „po tej” (*lichtimeri*) i „po tamtej” (*lichtameri*) stronie Lichy.
- 25 Araks (tur. *Araz*), rzeka w Turcji, Armenii, Iranie i Azerbejdżanie.
- 26 Bardaw (*Partaw*), miasto położona nad Terterem, stanowiące ważny ośrodek kultury i handlu. W V wieku siedziba władców i biskupów w królestwie Albanii. W VIII w. podbite przez Arabów.
- 27 Rzeka Iori, średniowieczne źródła gruzińskie nazywają ją *małą Alazani*.
- 28 Choranta, miasto nad ujściem małej i dużej Alazani (dziś Iori i Alazani). Najpierw było nazywane Hereti, a dopiero od XI wieku wzmiankowane jako Choranta.
- 29 Mała Chazaria, dziś rzeka Kuban.
- 30 Egrisi, słowo wywodzi się od ludu Egri, pod którą rozumiano Kolchidę i Lazikę. Kolchida (kolchis) wśród greckich autorów I tys. p.n.e. to obszar wschodniego i południowo-wschodniego wybrzeża Morza Czarnego. Natomiast w źródłach Urartu VIII wieku p.n.e. wspomniana jest forma „Kolcha”. W VI-II wieku p.n.e. istniało królestwo Kolchidy. Po jej rozpadzie, na przełomie I-II wieku powstało królestwo Egrisi, które zjednoczyło północną Kolchidę. *Zob.* N. Lomouri, ეგრისის სამეფოს ისტორია, Tbilisi 1968; S. Džanašia, ეგრისის სამეფოს წარმოშობის ისტორია, შრომები, t. 2, Tbilisi 1952.
- 31 Morze Kaspijskie w niektórych miejscach wspomina się jako Morze Derbentskie.
- 32 Lomeki, według źródeł gruzińskich jedna z historycznych nazw rzeki Terek.
- 33 Chodzi o rzekę Wołgę.
- 34 Nebrot, wzmiankowany w Biblii (Księga Rodzaju 10, 9-10), był synem Kusza, wnukiem Chama i prawnukiem Noego. Legendarny myśliwy i władca Mezopotamii, który według tradycji żydowskiej rozpoczął budowę miasta Babel i tamtejszej wieży. Nebrot został zabity w wąwozach góry Masis (prawdopodobnie góra Ararat) przez Haosa brata Kartlosa.
- 35 Adarbadagan, część starożytnej Medii, północna część Iranu.
- 36 Aragwi, rzeka, lewy dopływ Mtkwari. Prawdopodobnie jej grecka nazwa *Pelo* wywodzi się od czasownika oznaczającego *zmarzać*. Wspomina o tym Dion Kasjusz historyk żyjący na przeło-

mie II i III wieku, opisujący podbój Iberii przez Pompejusza w roku 65 p.n.e. Iberia (zwana także *Iberią Kaukaską*), państwo istniejące we wschodniej Gruzji między V w. przed Chrystusem i VI w. po Chrystusie, kiedy to zostało podbite przez Persję.

³⁷ Armazi, jeden z ośrodków kultu pogańskiego w Kartlii. Wymieniony jest w Geografii Strabona jako Harmozia (Armazciche – twierdza Armaza). Strabon pisał o nim jako o warownym grodzie. Fragmentaryczne informacje o Armazciche zawarte są w pracach Pliniusza (I wiek n.e.) i Ptolemeusza (II wiek n.e.). Armazi znajdowało się w miejscu współczesnego Baginetu, na prawym brzegu Mtkwari.

³⁸ Chunani, historyczna prowincja we wschodniej Gruzji. W III wieku p.n.e. istniało Erystawstwo Chunani, założone przez króla Parnawaza I (302 p.n.e.-324 p.n.e.). Źródła wspominają erystawę z V wieku Nersaran. W V wieku król Wachtang Gorgasali (440-502) założył tutaj biskupstwo. Od XIII wieku nazwa Chunani nie jest spotykana w źródłach.

³⁹ Morze Sperskie, *Speris zghwa* prawdopodobnie synonim *Morza Czarnego*. W starożytności *Morze Czarne* w języku gruzińskim należało nazywać również *Pontos zghwa* - Morze Pontyjskie, choć ta nazwa została po raz pierwszy poświadczona dopiero w dziele hagiografa Jana Sabaniszde *Męczeństwo św. Abo* (VIII w.).

⁴⁰ *Mokcewaj Kartlisaj* rozpoczęcie budowy Rustawi wiąże z imieniem kartlijskiego króla Trdata, syna Rewa. Władał on w Kucheti i nazywano go erystawem Kucheti i Rustawi. Od drugiej połowy IV wieku Rustawi stało się rezydencją Rewianów, miastem książąt czyli miastem *wostan*. Wostan wywodzi się z języka perskiego i oznacza ziemie wydzielone dla książąt. Rustawi nazywano w średniowieczu miasto Wostan czyli Bostan-miasto. Król Trdat przeprowadził kanał nawadniający czyli *Ru* (w języku gruzińskim). Właśnie stąd wywodzi się druga nazwa miasta - Rustawi, czyli u źródła kanału. Nazwę tę równoległe do Bostan-miasto stosowano od VI wieku. Od IX wieku Rustawi/Bostan-miasto nie było już siedzibą książąt, dlatego pozostała tylko nazwa Rustawi.

⁴¹ Skwireti – *Skoreti* najstarsza nazwa rzeki Wera.

⁴² Aboci, prowincja, najdalej na południe wysunięty kraniec Gruzji. W IX wieku w Aboci i przylegających gruzińskich ziemiach energiczną działalność prowadził syn Aszota Wielkiego Kuropalata Guaram Mampal. Obecnie *Aboci* znajduje się w granicach Armenii.

⁴³ Gacziani, miasto założone w dolnej (kwemo) Kartlii przez Gacziosą. Nie udało się dotąd ustalić konkretnej jego lokalizacji.

⁴⁴ Myśliwskie Miasto, to Gacziani.

⁴⁵ Czeleti, centrum historycznej Kacheti. W V wieku król Wachtang Gorgasali założył tu biskupstwo Czeleti.

⁴⁶ Kachetia była niezależnym księstwem od końca VIII wieku, na początku XI wieku została włączona do królestwa Gruzji.

⁴⁷ Mccheta, tradycja przypisuje założenie Mcchety Mcchetowi, synowi Kartlosa, mitycznego przodka gruzińskiego, jednego z potomków Noego. Zbudował on miasto u zbiegu rzek Mtkwari i Aragwi i nadal mu własne imię Mccheta. Miasto prosperowało jak żadne inne, dlatego stało się stolicą. Badania archeologiczne potwierdzają istnienie osady w Mcchecie i okolicach między III i II tys. p.n.e. W połowie pierwszego tysiąclecia p.n.e. osobne obszary zasiedlenia połączyły się w jedno większe miasto - „Wielką Mcchetę”. Położona wzdłuż rzek Mtkwari i Aragwi i otoczona górami „Wielka Mccheta” leżała na skrzyżowaniu dróg z Kolchidy, Północnego Kaukazu, Armenii i Albanii. Od IV wieku p.n.e. do VI wieku n.e. Mccheta była centrum Kartlii (Iberii), siedzibą królów. Miasto rozrosło się w dwóch kierunkach na obydwu brzegach rzeki Mtkwari: w „kierunku Armazi” oraz „kierunku Muchnari”. Główne dzielnice stolicy były usytuowane na prawej brzegu Mtkwari, wraz z królewską rezydencją w Armazciche i rezydencją Pitiachsów – *Sapitiachszo*. Na początku III wieku p.n.e. pierwszy król Kartlii (Iberii), Parnawaz, wybudował potężne mury wokół miasta, wznosił posąg bóstwa Armazi na miejscu pochówki Kartlosa oraz zaczął budować twierdzę. Populacja „Wielkiej Mcchety” była jak na ten czas duża i kosmopolityczna. Grecy, Asyryjczycy, Persowie i Chazarowie mieszkali wśród Iberów. Największą jednak była kolonia Żydów, którzy według kronik znaleźli schronienie w Mcchecie po tym jak Nabuchodonozor II (606-562 p.n.e) wygnał ich z Jerozolimy w 586 p.n.e. W Mcchecie mówiono sześcioma językami, do pisania zaś używano dwóch języków – aramejskiego i greckiego. Przykłady aramejskiego pisma znalezione

w wykopaliskach na terytorium królestwa Kartli (Iberii) charakteryzują duże wpływy języka gruzińskiego, dlatego nazywane są „pismem armazy”. Pozostałości poszczególnych dzielnic „Wielkiej Mcchety” wskazują na istnienie w antycznej Kartlii (Iberii) wysoko rozwiniętego rolnictwa, winnic, jak również ceramiki i hutnictwa szkła. Przed przybyciem Św. Nino do Mcchety i w następstwie przyjęciem chrześcijaństwa, wyznawano kult ognia oraz siedmiu bożków. Najważniejszym bóstwem był Armazi, bóg bogów.

⁴⁸ Tbilisi, miasto położone nad rzeką Mtkwari. Historia powstania Tbilisi owiana jest legendą. Najbardziej znana jej wersja opowiada o tym, że pewnego dnia król Wachtang Gorgasali (440-502) wybrał się wraz ze swoją żoną na polowanie w okolicach dzisiejszego miasta i znalazł gorące źródła. Oczarowany pięknem okolicy nakazał założyć tu miasto, któremu z powodu ciepłych źródeł nadano nazwę „Tbilisi”, pochodzącą od gruzińskiego słowa *tbili* – *ciepły*. W rzeczywistości ślady osadnictwa ludzkiego na obszarze dzisiejszego Tbilisi sięgają znacznie odleglejszych czasów. Wykopaliska archeologiczne potwierdzają jego istnienie już w epoce miedzi (III i IV w. p.n.e.). Wykopaliska mówią też, że miasto i twierdza istniały tu około sto lat przed panowaniem Wachtanga, w drugiej połowie IV w. Natomiast niewątpliwie król Wachtang rozbudował Tbilisi i wznosił w nim swój pałac, kierując się zapewne zamiarem przeniesienia tu stolicy państwa.

⁴⁹ Opisany przez Leonti Mroweli schemat kartwelskich rodów (etnosów) oparty jest na źródłach pisanych. Wynika z niego, iż początkowo Kartols otrzymał swoją część ziemi na Kaukazie, a następnie jego dzieci i wnuki też otrzymały tam swoje ziemie. Dlatego Leonti Mroweli nazywa ich Kartლოსowie. Według N. Berdzeniszwili, cały kraj otrzymał nazwę „Kartli” wówczas, gdy stał się jednym państwem. Wcześniej nazywano go Chewi. Zamieszkiwały go plemiona mające niezależnie od liczebności własne nazwy (Kachowie, Kuchowie, Klardżowie, Witeruchowie, Szawsi, Dżawachowie). Ten fakt potwierdza fragment tekstu Mrowelego, opowiadający historię braci i wnuków Mcchetosa.

⁵⁰ Tasiskari, miasto na prawym brzegu rzeki Mtkwari, dziś wieś Tasziskari koło Chaszuri w Gruzji.

⁵¹ Odrzche, twierdza położona nad rzeką Odrzche. Zbudowano ją na wysokiej skale, stanowiącej dział wodny między rzekami Odrzche i Kurchali. Od czasów króla Parnawaza (pierwsza połowa III wieku p.n.e.) miasto było rezydencją króla Samchce i Adżarii. Po śmierci króla Wachtanga Gorgasali w V wieku Odrzche zostało rezydencją rodziny królewskiej. VIII wieku straciło swoje znaczenie.

⁵² Tucharisi, twierdza położona w Tao-Klardżeti. W IV wieku miasto opanowali Bizantyjczycy. W V wieku znowu powróciło do królestwa Kartlii. Następnie należało do księstwa Tao-Klardżeti. Nazwa *Tuchar-k* – twierdza pojawia się w ormiańskiej geografii VII w. Historyk ormiański S. Eremian uważa, że *Tuchar-k* to *Tucharisi* koło Klardż, dziś wieś Cheres. Podobne zdanie miał Muscheliszwili, który uważał, że Tucharisi leżało poza obszarem Tao. Inni traktowali zaś wieś Cheres jako niekształconą formę tej nazwy – (*Tucharisi*). N. Berdzeniszwili przypuszczał, że rdzeń *Ticha*, oznacza *ziemia, gleba, glina* (dla porównania nazwa twierdzy *Mtwers-ciche* – *Ziemni twierdza*).

⁵³ Cunda, miasto w Dżawacheti położone na prawym brzegu Mtkwari. W III wieku p.n.e. król Kartlii Parnawaz I założył tu ersitawstwo, do którego należało Dżawacheti, Kola, Artani. W Cundzie według przypuszczeń istniało Biskupstwo Kumurdo, przecinała je droga wiodąca z Bizancjum do Kartlii.

⁵⁴ Artani, (dziś Ardahan), miasto-twierdza położone w Meschetii. Król Wachtang Gorgasali założył tu biskupstwo i erygował Katedrę Eruszeti.

⁵⁵ Uplisciche, dosłownie twierdza władcy, jeden z ośrodków politycznych w Kartlii w okresie antycznym, największe miasto skalne na Kaukazie. Stanowiło centrum Iberii. Było zlokalizowane niedaleko przechodzącego przez te tereny Szlaku Jedwabnego. Funkcjonowało jako ważny ośrodek polityczny i religijny w Iberii. Wraz z chrystianizacją Kartlii na początku IV wieku, Uplisciche zaczęło tracić swoje strategiczne znaczenie. *Zob.* L. Chachutaiswili, უფლისციხე. 1957-1963 არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები, Tbilisi 1964.

⁵⁶ Urbnisi, jedno z Iberii w okresie antycznym, znajdujące się na wielkim szlaku handlowym. Wspominane w gruzińskich źródłach z IV wieku p.n.e. W tym okresie Urbnisi wraz z innymi miastami i osadami środkowej Kartlii, przez które przebiegały ważne szlaki handlowe, miało kontakty ze światem zewnętrznym. W okresie antycznym było miastem tętniącym życiem. Fakt,

że znajdowało się na szlaku handlowym stymulował jego szybki rozwój. Potwierdzają to odnalezione podczas wykopalisk archeologicznych towary pochodzące z zagranicy i różnorakie monety. Obok miasta było podgrodzie, które zamieszkiwał prosty lud, oddający cześć nieznanym bogom, czczący ogień, kamień i drzewa. W Mieście była żydowska świątynia (Bagini), łaźnia i inne budynki wskazujące na zaawansowanie architektoniczne. Miasto było otoczone murem.

⁵⁷ Kaspi, miasto w Kartlii, leżące na lewym brzegu Mtkwari. Leonti Mroweli założenie miasta przypisuje Uplosowi, synowi mitycznego bohatera Mcchetosa. Miasto Kaspi w *Mokcewaj Kartlisaj* wymieniane jest w gronie najstarszych kartlijskich miast: Sarkine, Urbnisi, Odrzche oraz ich twierdz: Ciche-Didi w Sarkine, Uplisciche w Kaspi, Urbnisi, Odrzache. Według *Mokcewaj Kartlisaj* w I wieku p.n.e. król Arsuk, „zdobył Kaspi i zawładnął Uplisciche”. Kaspi wspomina się w kontekście nawrócenia Kartlii na chrześcijaństwo. W V wieku miasto Kaspi rozwinęło się, miało wojskowo-strategiczne i kulturalne znaczenia, miało swojego Spasalara (dowódcę wojska). W Kaspi wychowywał się król Wachtang Gorgasali i jego siostra Miranducht. W latach trzydziestych VIII wieku Murwan II Ibn Muhamed (688-750) zwany *Gluchy* spustoszył miasto, w którym życie po tych wydarzeniach całkowicie zamarło.

⁵⁸ Zena Sopeli, albo Szysa Kartlii, historyczna krajna wschodniej Gruzji, jedna część Kartlii. Obejmowała ziemie od wschodu – Aragwi, z północy sięgała gór Kaukazu, z zachodu gór Lichskie, zaś od południa góry Trialeti. *Zob.* D. Merkwiliadze, ზენა სოფელი. აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია, Tbilisi 2003.

⁵⁹ Erystawi, to zestawienie dwóch wyrazów *eri* - naród i *tawi* głowa. Erystawami nazywano przywódców jednostek terytorialno-administracyjnych. Stanowisko to było dziedziczne. W tym przypadku, jest ono późniejsze od władcy Kartlii. Źródła gruzińskie naprowadzają na różne interpretacje co do genezy tego stanowiska. Według *Mokcewaj Kartlisaj* pierwszym erystawem był Guaram. Źródło koncentruje się na lokalnych siłach politycznych. *Zob.* *Mokcewaj Kartlisaj, Nawrocenie Kartlii*, tłum. David Kolbaia, Warszawa 1995. W przeciwieństwie od zwykłego erystawi Guaram - według źródeł historycznych zwany jest *erismtawarem, erystawta mtawarem* - głowa erystawa. S. Dzanaszia, ფეოდალური რევილუცია საქართველოში, I, Tbilisi 1949, 106-107; A. Bogaeradze, ქართლის ფეოდალური სახელმწიფოს აღდგენა, II, Tbilisi 1973, s. 271-272; G. Dundua, ქართულ-სასახურე მონეტების პრობლემა და ადრეფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის საკითხები, nr 3, Tbilisi 1976. Tytuł *erystaw-erystawi* wspomina czteroksiążę Parchalski, *zob.* S. Dzanaszia, კონსტანტინე პორფიროგენის ცნობები ცაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ, შრომები, XVIII, Tbilisi 1941, s. 79.

⁶⁰ Występujący w *Mokcewaj Kartlisaj* „władca Bunturków” w *Żywotach królów* występuje jako *mamasachlisiami*, co można tłumaczyć chęcią podkreślenia jego miejscowego, gruzińskiego pochodzenia.

⁶¹ Chazarowie, półkoczownicze plemiona tureckie zamieszkałe początkowo w Środkowej Azji, które w drugiej połowie VII wieku utworzyły niezależny Kaganat Chazarski Północnego Kaukazu. Podbiły Bułgarię Wołżańsko-Kamską, Krym oraz niektóre plemiona Słowian wschodnich: Polan naddniestrzańskich, Wiatyczów, Sewerzan oraz Radymiczów, które odtąd płaciły daninę Chazarom. W VIII wieku Chazarowie przyjęli judaizm. W X wieku ulegli rozbięciu przez księcia kijowskiego Światosława. Po upadku Kaganatu w X wieku Chazarowie prawdopodobnie asymilowali się z innymi miejscowymi ludami.

⁶² Durdzuki, gruzińska nazwa eponimu przodków plemienia Wajnachów (Czeczenów, Inguszy, Baców). Według *Żywotów królów* Durdzukowie zamieszkiwali północno-środkową część Kaukazu. Saurmag król Kartlii od strony matki był Durdzukiem.

⁶³ Derbent, dosłownie oznacza *Żelazna brama*, nazwa dotyczy przesmyku między morzami Kaspijskim i Czarnym, w pobliżu gór Kaspijskich.

⁶⁴ Wąwóz Darial, wywodzi się od perskiego słowa *Dari-alani* (*Brama Alanów*). Wąwóz był znany Pliniuszowi jak *Porta Caucasicae* (Brama Kaukazi) i *Porta Hiberiae* (Brama Iberów). Ptolemeusz nazywał go *Sarmatikai Pulai* (Brama Sarmatów), Arabowie i Persowie - *Dari-i-alan* (Brama Alanów). W źródłach gruzińskich spotykamy formę *Darial, Dariela*, Brama Aragwi, Brama Iberi.

⁶⁵ Durdzuketi, tu w szerszym znaczeniu tereny zamieszkałe przez Durdzuków. Zajmowali północno-środkową część Kaukazu.

⁶⁶ Historia Persów, rzecz dotyczy perskiego eposu *Szahname* autorstwa Ferdousiego.

⁶⁷ Potomków Nebrota w *Zywotach królów* określenie to oznacza przynależność do rodów Achemenidów.

⁶⁸ Armazciche, twierdza Armazi, albo Bagineti - wewnętrzna twierdza południowej części Mcchety, na prawym brzegu rzeki Mtkwari. Nazwa Armazciche w źródłach greckich i rzymskich zapisywana jest jako Harmozike, Harmaktika; imię to nawiązuje do nazwy najwyższego bóstwa, boga księżycy Armazi z gruzińskiego panteonu pogańskiego, jak też do hetyckich imion księżycy i boga – księżycy Arma, a tym do kultury hetyckiej Azji Mniejszej.

⁶⁹ Kekapos, (*Key Kawus*), mityczny władca starożytnego Iranu.

⁷⁰ Mojżesz, święty prorok, postać biblijna, przywódca Izraelitów w okresie ich wyjścia z Egiptu przez Morze Czerwone i wędrówki do Ziemi Obiecanej. Księga Wyjścia 14, 21-15, 1.

⁷¹ Morze Izraelskie - Morze Czerwone.

⁷² Historia Persów, perski epos *Szahname* autorstwa Ferdousiego.

⁷³ Sarkine, miasteczko koło wielkiej Mcchety, które dostarczało jej żelaza i broni z metalu. *Sarkine* po gruzińsku oznacza miasto żelaza. *Zob.* A. A p a k i d z e, მცხეთა - ქართლის სამეფოს ძველი დედაქალაქი, Tbilisi 1959.

⁷⁴ Nabuchodonozor II, król Babilonu, panował w latach 604-561 p.n.e. Podbił Syrię, Palestynę i część Fenicji. Wojska babilońskiej zburzyły m.in. Jerozolimę. Zasłynął również jako budowniczy. Wybudował w Babilonie bramę Isztar, świątynię oraz otoczył miasto potrójnym murem.

⁷⁵ Żydzi, (dosł. „chwalcy [Jahwe]” lub „czciciele [Jahwe]” z hebr. יהודים *Jehudim*), naród semicki, zamieszkujący w starożytności Palestynę (określany wtedy jako Hebrajczycy albo Izraelci), posługujący się wtedy językiem hebrajskim, a w średniowieczu i czasach nowożytnych mieszkający w diasporze na całym świecie i posługujący się wieloma różnymi językami. Hebrajczycy wchodzili prawdopodobnie w skład grupy Habiru, którą w II tysiącleciu przed Chrystusem tworzyły ludy przybyłe do Syro-Palestyny z obszarów Mezopotamii. Uważa się, że termin Hebrajczycy pochodzi od nazwy Habiru. Podstawą tożsamości narodu żydowskiego jest religia narodowa, czyli judaizm i kultura żydowska. Określenie *Żyd*, *Żydzi* pochodzi od słów *Juda*, *Judejczyk*, imienia jednego z dwunastu synów biblijnego patriarchy Jakuba oraz późniejszej nazwy jednego z dwunastu pokoleń Izraela.

⁷⁶ Przytoczony powyższy tekst z *Zywotów królów* o pojawieniu się *Żydów* w Kartlii jest prawdopodobnie oparty na kronice *Mokcewaj Kartlisaj*, natomiast tutaj wspomniani *Honni* (*Honów*) w tekście kroniki zostali zamienieni na *Żydów*. Według *Mokcewaj Kartlisaj*: „Wtedy przybyło wojownicze plemię Honów, które oddzieliło się od Chaldejczyków, i poprosiło władcę Bunturków o (nadanie im) ziemi za (płacenie) daniny, i osiedli oni w Zanawi i posiadali to (miejsce), za które płacili daninę nazywaną cherki”. Występuje więc w kwestii miejsc zajętych przez *Honów* duże podobieństwo zapisów w *Mokcewaj Kartlisaj* i *Zywotach królów*, wskazujących osiedlenie ich w Mcchecie. E. Takaiszwili pod nazwą *Honni-Hunów* rozumiał *Huriani* (starogruzińska nazwa *Żydów*). *Zob.* T a k a i s z w i l i, სამი ოგორიული ქრონიკა, Tyflis 1890. Koncepcje Takaiszwilego poparł inny uczyony L. D ž a n a s z i a: „ცხოვრება ქართველთა მეფეთას“ წყაროებისათვის, კავკასიის ხალხთა ოგორიის საკითხები, Tbilisi 1966, s. 137-138.

⁷⁷ Cherki (Chewi), jednostka administracyjna wzdłuż południowego, lewego brzegu rzeki Aragwi. Według lokalizacji Wachusztzi, ze wschodu graniczyło z górą Erco, z południa – z górą Zedazeni, z północy regionem pomiędzy górami Nikorna-Bokocani, z zachodu - rzeką Aragwi. Cherki było centrum twierdzy *Zedazeni*.

⁷⁸ Wasztaszaba, prawdopodobnie Wisztapsa należący do rodów Achemenydów.

⁷⁹ W rzeczywistości, jak wskazują źródła, synem Spandiata był nie Baram a Baaman (Bahman).

⁸⁰ Aleksander Wielki, syn Filipa Macedońskiego, król Macedonii w latach 336-323 p.n.e. Podbił Anatolię, Fenicję i Egipt, opanował Mezopotamię i Persję, Baktrię, Sogdanię. Prowadził kampanie w Indiach. Rozpowszechnił kulturę helleńską na ogromnych obszarach, co spowodowało powstanie kultury hellenistycznej.

⁸¹ Nektaniby Egypciyanin, Nektanebo II (360-342 p.n.e.), władca starożytnego Egiptu, ostatni faraon XXX dynastii.

⁸² Chodzi tu zapewne o *Aleksandreida* autorstwa pseudo-Kalistenesa.

⁸³ Chaldejczycy – lud pochodzenia semickiego.

84 Czorochoi – *Akampsis* (grec. *Kampsis*) nazwa Czorochoi występuje w źródłach rzymskim i bizantyjskim.

85 Nastagisi, po gruzińsku oznacza miejsce, gdzie wcześniej znajdował się początek (źródło – *stagi*) kanału.

86 Bunturk, wyraz *bun* pochodzi z języka tureckiego i etnonim w całości tłumaczy się jako plemiona tureckie. Według naukowców *Bunturk* oznacza początkowych, pierwotnych Turków – Turanów (M. Brosse); Tureccy pikinierzy (E. Takaiszwili), którzy zamieszkiwali na południowym Kaukazie przed Gruziniami (albo autochtonowie), to plemiona Turkmanów/Turków (N. Marr, K. Kekelidze, Z. Anczabadze), Turcy zamieszkiwali przedhelinistyczną Kartli (D. Muscheliszwili), obok przybyłych do Gruzji Hunów (G. Melikiszwili, W. Goiladze), przybyłych do Gruzji Scytów (M. Sanadze) oraz – według ormiańskich źródeł – przybyłych z północnych plemion Bułgarów (G. Kawtaradze). Niektórzy uważają, że plemiona Bunturków w ogóle nie istniały, inni zaś sądzą, że to pomyłka paleograficzna w nazwie, która powinna brzmieć Hun-Turcy (L. Meliks-beg). *Zob. szerzej na ten temat: I. Abuladze, ქართლის ცხოვრების ძველი სომხური თარგმანი; Z. Anczabadze, Кипчаки Северного Кавказа по данным грузинских летописей XI-XIV вв. – Материалы научной сессии по проблемам происхождения Балкарского и Кавказского народов, Налчик 1968; W. Goiladze, ბუნ-თურქები კავკასიაში, Tbilisi 2008; E. Takaiszwili, Источники грузинских летописей. Три хроники, Тифлис 1890; S. Kliasztorni, Проблемы ранней истории племени турк (Ашина). – Новое в советской археологии, Москва 1965 (Материалы и исследования по археологии, СССР, 130) N. Marr, Ипполит. Толкование Песни Песней, Sankt Petersburg, 1901. G. Melikiszwili, К истории древней Грузии, Tbilisi 1959; M. Seidow, Опыт этимологического анализа слова Бунтурк // бунтурк. Доклады АН Азерб. ССР, 1969, т. XXV.*

87 Azon, według *Mokcewaj Kartlisaj* Azo, badacze uważają, że imię powstało w nawiązaniu do imienia Jazon – bohatera starogreckiej legendy o Argonautach. Ormiański historyk Mowśes Chorenacy nazywa go Michrdat. Prawdopodobnie Michrdat to Mitridate, który po rozgromieniu przez Aleksandra Macedońskiego Iranu Achemenidów stał się faktycznym założycielem królestwa Pontu.

88 N. Nikoloziszwili uważa, że słowo *Protatos* oznacza wyspę Rodos i jej mieszkańców.

89 Według tekstu *Mokcewaj Kartlisaj*, założycielem królestwa Mchety był Azo, a przodkami w linii prostej Kartwelów były sprowadzone przez niego z Arian-Kartlii rody – *sachli Arian-Kartwelów*. W *Mokcewaj Kartlisaj* było ich osiemnaście, jednak w innych wersjach tego dzieła prawdopodobnie znajdowały się inne liczby. Autor nowej redakcji *Żywota świętej Nino* Arsen Beri (XII wiek) twierdzi, że Azo (według niego Azowe) przeprowadził z Arian-Kartlii „tysiąc domów książęcych”. Jest tu powiedziane wprost, że „my Kartwelowie jesteśmy potomkami tych pochodzących z Arian-Kartlii”. Według G. Melikiszwili, *Arian-Kartlii* to *Kartlia Perska* – południowo-gruzińskie państwo, wchodzące w skład państwa Achemenidów; *Zob. G. Melikiszwili, К истории древней Грузии, Tbilisi 1959.*

90 Po tym, jak zostali zamordowani ostatni mamaschlisi Samara i jego brat, ojciec Parnawaza, na jego miejsce władcą zostaje Azo/Azon. Stało się to prawdopodobnie po zamordowaniu Dariusza przez Aleksandra Macedońskiego, czyli po 330 roku p.n.e. Według Wachusztii Bagrationi Azon został władcą Iberii/Kartlii w 326 r. p.n.e. Zdaniem Nikoloziszwili miało to miejsce w 329 r. p.n.e.

91 Antioch, tu rozumie się Seleukos I Nikator (ok. 358 p.n.e.-281 p.n.e.), dowódca Aleksandra Macedońskiego, założyciel dynastii Seleucydów, władca Tracji.

92 Hromos, to prawdopodobnie Lizymach (ok. 355 p.n.e.-281 p.n.e.), jeden z dowódców Aleksandra Macedońskiego.

93 Bizantios, czyli Antygon I Jednooki, dowódca Aleksandra Macedońskiego, syn satrapy indyjskiego Filipa, ojciec Demetriosa Poliorketesza, założyciel macedońskiej dynastii Antygonidów. Satrapa wielkiej Frygii i całej zachodniej Azji Mniejszej. Zginął w bitwie pod Ipsos we Frygii w 301 roku p.n.e. *Zob. B. Bravo, E. Wipyszcka, Historia starożytnych Greków, Warszawa 1992.*

94 Platon, czyli Ptolemeusz I Soter (367 p.n.e.-282 p.n.e.), założyciel dynastii Ptolemeuszy, władca Egiptu.

⁹⁵ Antiochia, miasto leżące nad rzeką Orontes w odległości około 22 km od brzegu Morza Śródziemnego. W starożytności jedno z najważniejszych centrów kulturalnych, politycznych i religijnych. Dziś Antakya w południowej części Turcji.

⁹⁶ Według legendy Rzym powstał w 753 r. p.n.e. Jego założycielami mieli być bliźniacy Remus i Romulus.

⁹⁷ Bizancjum, Bizantion (greckie polis), miasto powstałe w VII wieku p.n.e. leżące nad cieśniną Bosfor, łączącą Morze Marmara z Morzem Czarnym. Konstantyn I Wielki (272-337), syn Konstancjusza Chlorusa, cesarz rzymski od 306 r., wspomnianie je rozbudował, nazwał Konstantynopolem (miastem Konstantyna) i w 324 r. przeniósł tu z Nikomedii stolicę cesarstwa.

⁹⁸ Parnawaz, pierwszy król Kartlii/Iberii, według *Mokcewaj Kartlisaj* drugi król Iberii w IV wieku p.n.e. Według *Kartlis Chowreba* Parnawaz uważany jest za założyciela królestwa Kartlii i dynastii Parnawazydów, oraz za twórcę pisma gruzińskiego.

⁹⁹ Aspan, prawdopodobnie jest mowa o mieście Isfahan.

¹⁰⁰ Samara, postać nie zidentyfikowana.

¹⁰¹ Kudży, erystaw Egrisi.

¹⁰² „Spośród Rzymian”, zdaniem Nikoloziszwili pod określeniem tym należy rozumieć *Protatosów* czyli żołnierzy z Rodosu, których według *Żywotów Królów* Aleksander Macedoński przekazał Azonowi.

¹⁰³ Bitwa przeciwko Azonowi, do której doszło w 301 roku p.n.e. Dowództwo sprawował osobiście Parnawaz.

¹⁰⁴ Klardżeti historyczna prowincja w południowo-zachodniej Gruzji, historyczna część Meschetii. Prowincję władali eistawowie Kartlii, których rezydencją w drugiej połowie V w. była twierdza Artanudzi. Król Wachtan Gorgasali wznosił klasztor i założył nowe Biskupstwo (w Achizie). W VIII wieku tu zapoczątkowana została królewska dynastia Bagrationów.

¹⁰⁵ Chodzi o Seleukosa I Nikatora.

¹⁰⁶ Grodziska Artani, dziś Nakalakei, wieś koło Ardahan w Turcji.

¹⁰⁷ Kadzta-kalaki, tj. Huri.

¹⁰⁸ Andziandzorie, starogruzińska nazwa miasta Nazjanz w Kabadocji, skąd pochodził św. Grzegorz z Nazjanzu (ok. 330-390), arcybiskup Konstantynopola, Ojciec Kościoła. *Zob. N. N i k o l o z i s z w i l i, ანტიკობრივ ლოკალიზაცია და მისი მნიშვნელობა ქართლის სამეფოს ისტორიისთვის*, Tbilisi 2008.

¹⁰⁹ Rioni, rzeka w zachodniej Gruzji, jej starogrecka nazwa brzmiała Fasis. Właśnie nad rzeką Fasis przebiegał jeden z odcinków drogi handlowej pomiędzy Morzem Czarnym a Kaspijskim. Grecy traktowali rzekę Fasis jako granicę między Europą i Azją. Fasis i Kolchida często występują w źródłach. W czasie świetności Rzymskiej Fasis była jej północną granicą. W mitologii greckiej Fasis i Kolchida to obszar działania Argonautów i Jazona. Nad rzeką Rioni znajdują się miasta Kutaisi, Poti i Oni.

¹¹⁰ Swaneti, wysokogórski rejon w Gruzji zamieszkały przez Swanów, posługujących się językiem swanskim, w którym zachowało się wiele elementów starożytnego języka gruzińskiego. Swanetia wchodziła w skład królestwa Kolchidy, a następnie królestwa Egrisi.

¹¹¹ Parnawaz I występuję tutaj jako władca całej Gruzji. W skład jego państwa wchodziły erystawstwo Kudzi, które obejmuje terytorium między rzeką Rioni i Egriskali, a także Swaneti. Ziemia, która leżała „poniżej Egris-ckali, została przy Grekach, ponieważ mieszkańcy tego miejsca nie chcieli oddzielać się od nich”. Wspomniane w tekście Ciche-godzi, identyfikuje się z miastem *Nokalakewi*, co w języku gruzińskim znaczy miejsce gdzie, wcześniej było miasto, albo *Archaeopolis* w języku greckim, czyli *Stare miasto*. Według gruzińskich źródeł historycznych - Ciche-godzi.

¹¹² Szorapan, według Strabona *Sarapan*, miasto-twierdza położone nad rzeką Kwirila w Zachodniej Gruzji. Miało dogodną przeprawę przez rzekę Rioni (Fasis), co sprawiło, iż miasto i jego okolice dobrze rozwijały się już w okresie antycznym. Przez miasto Sarapan prowadził szlak handlowy pomiędzy Wchodem a Zachodem, czyniąc zeń w Kolchidzie duży ośrodek handlowy.

¹¹³ Dimna, miasto-twierdza w zachodniej Gruzji.

¹¹⁴ Kola, obecnie Gole, małe miasteczko w prowincji Tao-Klardżeti (należącej obecnie do Turcji). Nazwa pochodzi od gruzińskiego plemienia Kolchi. W IV wieku p.n.e. wchodziło w skład erystaw-

stwa Cundi, W II-I wieku p.n.e. znajdowało się w królestwie Armenii. W I-II wieku należało do królestwa Iberii, następnie w V wieku powróciło do Armenii. *Męczeństwo dziewięciu chłopców z Kola* opowiada o dziejach chłopców, którzy w VI wieku przyjęli chrzest bez wiedzy swych pogańskich rodziców i zostali przez nich ukamienowani.

115 Słowo *Aznaur* pochodzi od perskiego słowa *Azna* i w języku gruzińskim oznacza (sławny, z wyżej sfery); być może pochodzi od perskiego *zana* (wspólnotowy ród). Według źródeł gruzińskich, w Kartlii byli *Wilecy Aznaurowie* i *Nie-aznaurowie*; ich istnienie jest poświadczane w *Męczeństwie św. Szuszani* z drugiej połowy V wieku. Wówczas to w Kartlii istniała taka tytułarna grupa społeczna, która miała prawo do dziedziczenia majątków rodzinnych.

116 Historyk ormiański z V wieku Koriun przypisuje stworzenie alfabetu ormiańskiego, gruzińskiego i albańskiego ormiańskiemu dostojnikowi kościelnemu z IV-V wieku Mesropowi Masztocowi. I. Dżawachiszwili, który wszechstronnie zbadał zagadnienie pochodzenia pisma gruzińskiego uznał informacje pochodzące z Koriuna za niewiarygodne. W wyniku studiów krytycznych nad pracą Koriuna doszedł do wniosku, że informacji o stworzeniu alfabetu gruzińskiego i albańskiego przez Mesropa Masztoca nie było w pierwotnym tekście pracy Koriuna i jest ona wstawką późniejszą, nie wcześniejszą niż z X wieku. Dżawachiszwili wysunął teorię o powstaniu alfabetu gruzińskiego nie później niż VII wieku p.n.e. i stworzeniu go na bazie pisma aramejsko-fenicckiego.

117 Saurmag, według *Mokcewaj Kartlisaj* trzeci król Kartlii. Syn króla Parnawaza I, następcą tronu. Rozpoczął panowanie około 240 roku p.n.e. *Zob. G. Melikiszwili, ქართლის (იბერის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხების, მრგმეა*, t. 4, Tbilisi 1958.

118 Didoeti, historyczny rejon należący do Dagestanu.

119 Ainina, według *Mokcewaj Kartlisaj* posąg wzniesiony przez króla Saurmaga. Dainina, posąg wzniesiony przez króla Mirwana. Natomiast według Mroweli, król Saurmag wznosił dwa posągi, Ainini i Dainini, które umieścił przy drodze do Mcchety. Tradycja uznawała je za najważniejsze bóstwa pogańskiego panteonu. Badania porównawcze materiałów archeologicznych potwierdzają ich pokrewieństwo z bóstwami starożytnego Wschodu.

120 Mirwan, Mirdat I, władca Kartlii, z potomków Nebrota, według tradycji historycznej trzeci przedstawiciel dynastii Parnawazianów (po Saurmage i Parnawazie), który sprawował władzę królewską w II wieku p.n.e. Według *Mokcewaj Kartlisaj* wznosił na początku swego panowania posąg bożka Dainina i dokończył Armazi.

121 Czartali, Czartaleti, prowincja we wschodniej Gruzji, stanowiąca część Mtiuleti.

122 Arszak, którego wspomina Mroweli, to w rzeczywistości Artakses I, król Armenii w latach 189-161 p.n.e., założyciel dynastii Artaksydów. Podniósł bunt przeciwko Seleucydom po przegranej z Rzymem bitwie pod Magnezją w 190 r. p.n.e. Zajął Kartlię, region Speri, Koradzene, Gogarene, założył nową stolicę Artaszet dla swego państwa (Artaksatę).

123 Parnadżom, Parnadżob, król Kartlii (ok. 185 p.n.e.-170 p.n.e.), syn króla Mirwana I. Wybudował twierdzę Zadeni i stworzył bożka o imieniu Żaden, wznosił mu posąg w Zadeni. Zaczął także budować w Kacheti miasto Nekresi. Umiłował on „wiarę perską” – kult ognia. Zebrał w Mcchecie czcicieli ognia i magów z Persji i zaczął otwarcie ganić dotychczasowych bogów. Pod koniec jego panowania ormiański król z wojskiem wyruszył do Kartlii. Parnadżom został zabity, a jego wojsko zniszczone. Ormiański władca oddał swego syna Arszaka (Arsuk) na króla. Parnadżom miał syna – Mirwana II, który w okresie późniejszym objął tron Kartlii (Iberii).

124 Twierdza Zaden koło Mcchety.

125 Muszkowie – Meschowie przenieśli ze świata Azji Mniejszej do północnej i środkowej Kartlii kult bóstwa *Zadena*. Dlatego naturalne jest wymienianie Zadena łącznie z Arma i umieszczanie Arma i Zadena na czele gruzińskiego panteonu pogańskiego. Charakterystyczne jest także to, że Meschowie, którzy przybyli w rejon u zbiegu rzeki Mtkwari i Aragwi wzniesli tam na cześć swoich najważniejszej bóstw potężne miasta – twierdze: Armazciche (twierdza Armazi) i Zadena. *Mokcewaj Kartlisaj* przypisuje budowę twierdzy Zaden synowi króla Miriana Parnadżobowi. Arma i Zaden i ich miasta-twierdze były najwyraźniej oparciem tej gruzińskiej grupy etnicznej, która włądała Kartlią (Iberią) w V-III wieku p.n.e. i w okresie późniejszym. O znaczenie Zadena i szerokim rozpowszechnieniem jego kultu świadczą doniesienia gruzińskich źródeł historycznych. Uwagę zwraca *Żywot św. Jana Zedazenskiego*, w którym Jan wschodzi na wysoką górę,

nazywaną zeda-zadeni. Nie trudno zauważyć, że od wspomnianej *zeda-zadeni* pochodzi współcześnie nazwa miejscowości Zedazeni. Imię Zadena pojawia się również w licznych gruzińskich nazwach geograficznych, np. w nazwie wioski *Zaden-gora*. *Zaden* występuje też w poezji ludowej.

126 Według *Mokcewaj Kartlisaj*, „potem panował Arsok, który otoczył miasto murem”.

127 Król Artag (ok. 145 p.n.e.-143 p.n.e.), syn Arsaka I, panował krótko, miał syna Bartoma.

128 Bartom, według *Mokcewaj Kartlisaj* ósmy król Kartlii. Według Leonti Mroweli siódmi. Źródła przypisują mu wzmocnienie murów miasta Mcchety i wszystkich twierdz Kartlii. Istnieje przypuszczenie, że Bratman jest wymieniony w *Historii Rzymu* Dion Kasjusza (Kokcejanausa) w kontekście wydarzeń z 36 roku p.n.e.

129 Arabowie (arab. عرب Arab, w pierwotnym znaczeniu „koczownicy”), grupa ludów pochodzenia semickiego, zamieszkująca od czasów starożytnych Półwysep Arabski. Większość Arabów to ludzie jasnej karnacji. Pierwsze wzmianki o Arabach pojawiają się w Biblii, już ok. 1000 r. przed Chrystusem. Przez ok. 1600 lat zamieszkiwali głównie rejon Półwyspu Arabskiego, aby w VII w. rozpocząć ekspansję i zmieszać się z ludnością mieszkającą na zdobywanych przez nich terenach, która uległa w znacznej części arabizacji. Najczęstszym wyznaniem wśród Arabów jest islam sunnicki, ale jest również wielu szytów (głównie w Iraku, Jemenie, Asyrii i Libanie) oraz chrześcijan (głównie w Libanie, Syrii i Egipcie). Wybrane przekrojowe opracowania dziejów Arabów w języku polskim: A. Hourani, *Historia Arabów*, tłum. J. Danecki, Gdańsk 1995; D. Madeyska, *Historia świata arabskiego. Okres klasyczny od starożytności do roku 750*, Warszawa 1999; J. Danecki, *Arabowie*, Warszawa 2001; M. M. Dziekan, *Dzieje kultury arabskiej*, Warszawa 2007.

130 Mirian II, (Mirwan), król Kartlii (Iberii), syn czwartego przedstawiciela dynastii Parnawazjanów. Według *Mokcewaj Kartlisaj* zbudował on miasto Mccheta.

131 Arsak (Arsuk) II, władca Kartlii (Iberii) w latach 110 p.n.e.-95 p.n.e., syn Mirdata II. Za jego panowania w 105 roku p.n.e. do Kartlii powróciło Klardzeti, przyłączone do królestwa Kolchidy. Arsak porozumiewał się z królem Pontu Mitridatesem VI Eupatorem przeciw Kolchidzie i Armenii. Nie wiemy jak się zakończyło panowanie Arsaka po nim królem został Artag I. Arsak miał jedyne syna Bartoma. Według *Mokcewaj Kartlisaj*, „Arsuk zdobył Kaspi i zawiądł Uplisciche”.

132 Nekresi, miasto w prowincji Kacheti. W II-I wieku p.n.e. założył je król Parnadzob. W IV wieku król Trdat wznosił kościół, a w VI w. Abibos, biskup Nekresi, został zamęczony przez wyznawców ognia.

133 Trialeti, prowincja we wschodniej Gruzji, Dolna (*kwemo*) Kartlia.

134 Roki, lub Aderki, król Kartlii, panował w pierwszej połowie II wieku p.n.e. Podczas jego panowania w Kartlii rozpoczęła się dwuwładza. Wśród badaczy są rozbieżności co do daty jego panowania: według *Mokcewaj Kartlisaj* król Rok podzielił władzę nad Mcchetą: dwaj królowie osiedli po tej i po tamtej stronie rzeki. W *Żywotach królów* zamiast króla Roka wymieniany jest Aderki, który był synem Kartama i córki króla Bartoma. Według historyka Wachusztii, Aderk urodził się w 30 roku p.n.e. i panował od 1 do 57 roku n.e. Uzasadnia to faktem, że podczas gdy zostawał on królem, w Betlejem narodził się Jezus Chrystus. Inni uważają, że Aderki piastował władzę królewską w pierwszej połowie I wieku p.n.e.

135 Betlejem (hebr. בית לחם Bēit Lechem – *dom chleba*; arab. بيت لحم Bajt Lahm – *dom mięsa*), miasto w środkowej części Palestyny.

136 Elioz z Mcchety przybył z Kartlii do Jerozolimy na święto Paschy. Był świadkiem ukrzyżowania Chrystusa. Przywiózł z tego niezwykłego wydarzenia na Golgocie szatę Chrystusa. Po powrocie podarował ją swojej siostrze Sydonii, która zmarła przyciskając tę szatę przyłożoną do piersi. Trzymała ją tak mocno, że zdecydowano pochować ją razem z szatą. Miejscem tego wydarzenia była Mccheta. Istnieje tam współcześnie stara bazylika, a w niej grobowiec Sydonii.

137 Longinoz z Karsani wraz z Eliozem przywiózł do Mcchety szatę Chrystusa. Jednak nie wiadomo dokładniej kim był, skąd pochodził. W dostępnych zabytkach piśmiennictwa nie ma żadnych wzmianek na jego temat. Karsani to obecnie wieś koło Mcchety.

138 Kartam I (II wiek p.n.e.), pierwszy władca armaskiej Kartlii/Iberii (ok. 60 p.n.e.-30 p.n.e.), syn króla Aderka. Gdy Bartom, syn władcy Arsaka II, zdobył Mcchetę i został królem, Kartam I zachował władzę królewską w Armazi. Iberia została wówczas podzielona na dwa części: Północną

i Południową. Według *Mokcewaj Kartlisaj* odtąd w Armazi władał Kardzam, a w Mcchecie - Bratman. Za ich panowania przybyli Żydzi i osiedli w Mcchecie. Na północ od Mcchety – (zena sopeli) władał przedstawiciel dynastii Paranawazidów – król Bartom, na południe w Armazi - król Kartam I, który pozostał w zależności od Armenii. Odtąd jego i ich potomków nazywano „Pitiachsów Gugarki”. W 34 r., p.n.e. Kartam I i Parsman z Mcchety wsparli ormiańskiego króla Artaszesa II, który walczył przeciwko Rzymowi.

¹³⁹ Źródła gruzińskiej potwierdzają dwuwładzę w Kartli (Iberii) „po tej i po tamtej stronie rzeki” Mtkwari, które miały swoich królów (jeden władał Armazi, a drugi - Mcchete). Według *Żywotów królów* władca Kartli Aderki podzielił państwo między swoich synów Bartoma i Kartama. Również miasto Mccheta zostało podzielone wzdłuż rzeki Mtkwari. Mcchetę w stronę Muchnari i całą Kartlię położoną na północ od rzeki Mtkwari, Hereti, Kartli i Egrisi dał swemu synowi – Bartomowi. Miasto w stronę Armazi, na południe od Mtkwari, Chunani, po górny bieg Mtkwari i całą Klardezję oddał Kartamowi. W *Żywotach królów* wśród królów iberyjskich wymienia się pięć par tych, którzy jednocześnie sprawowali władzę królewską. Byli to: Bartom i Kartam, Parsman i Kaos, Azork i Armazeli, Amzasp i Derok, Parsman Waleczny i Mirdat. Według *Kartlis Cchowreba* dwuwładza w Kartli rozpoczęła się w 57 r., natomiast bardziej wiarygodnym jest *Mokcewaj Kartlisaj*, według którego pierwsza dwuwładza w Kartlii rozpoczyna się w 169 r. p.n.e. - wtedy „przybyli Żydzi i osiedli w Mcchecie”. Niektórzy interpretują dwuwładzę w Kartli jako znak osłabienia królestwa. Bardziej wiarygodnym wydaje się stwierdzenie, że podczas dwuwładzy obok prawdziwych królów pojawiły się inne ważne funkcje, na przykład głównodowodzący wojska (*Spaspeti*). Wśród wyliczonych imion prawdziwi królowie to: Kartam, Parsman, Azork, Amzasp i Parsman Waleczny; pozostali to zapewne głównodowodzący wojska.

¹⁴⁰ Titus (Tytus) Flawius Wespazjan (9-79), syn Wespazjana, starszy brat Domicjana, od 69 r. cesarz rzymski.

¹⁴¹ Azork i Armazel podczas dwuwładzy trzynastu królów. W *Mokcewaj Kartlisaj* - Arsok i Amazer: „Potem panował po tej stronie Arsok, a po tamtej – Amazer”. Autor *Żywotów królów* podaje, że podczas ich panowania miały miejsce walki gruzińsko-ormiańskie. Istnieje przypuszczenie, że Azork i Armazel żyli w latach osiemdziesiątych II wieku p.n.e. Według niektórych badaczy, Azork i Armazel to jedna i ta sama osoba. Melikiszwili przypuszczał, że Azork to – według inskrypcji armazskich - miejscowe imię znanego króla Mitridata, który panował w Kartlii w latach siedemdziesiątych I wieku, zaś Armazeli to epitafia (napis na nagrobku) terytorialna.

¹⁴² Parchali, wieś w prowincji Tao (obecnie Turcja) z kościołem z X wieku. W pobliżu znajdował się monaster Szatberdi z IX wieku.

¹⁴³ Tao, nazwa część historycznej Meschetii, dziś północno-wschodniej Turcji. W źródłach asyryjskich nazywany jest „Daiaen”, natomiast w źródłach urartkich - *Diauchi*.

¹⁴⁴ Dwaleti, terytoria rozciągające się z środkowej części gór Kaukaskich, pomiędzy wązmem Darialskim a przełęczą Mamisońską. Według gruzińskich źródeł historycznych, terytorium to było w IV-III wieku p.n.e. częścią Kartlii (Iberii). W drugiej połowie VI wieku w Dwaleti, wchodzącym do decyzji biskupstwa Nikozji, rozpowszechniło się chrześcijaństwo.

¹⁴⁵ Rew I Sprawiedliwy, władca Kartli w latach 265-285, miał żonę z Grecji o imieniu Sepelia. Król Rew, chociaż był poganinem, był litościwy i pomocny w stosunku do wszystkich potrzebujących. Za czasów swojego panowania nie pozwalał nikomu zabijać dzieci, podczas gdy przed nim składano je bogom w ofierze.

¹⁴⁶ Miasto-twierdza Udżarma, wzniesione na przełomie III-IV wieku podczas panowania króla Aspaura. Stało się ważnym i silnym ośrodkiem za panowania króla Wachtanga Gorgasali, który uczynił Udżarmę jedną ze swoich rezydencji.

¹⁴⁷ Chosrow Anuszarwan Sasanid, szach Persji w latach 531-579.

¹⁴⁸ Chodzi o *Szahname* - historię Persji autorstwa Ferdousiego (940-1025).

¹⁴⁹ Kosaro, król Armeni Chosroes II (w latach 272-287) z dynastii ormiańskich Arsacydów, ojciec króla Trdata III, pierwszego władcy, który przyjął chrześcijaństwo.

¹⁵⁰ Przypuszcza się, że fragment opowieści został dopisany przez późniejszego redaktora historii Armenii autorstwa Agathangelosa.

- 151 W tym miejscu kończy się narracja *Historii Armenii* Agathangelosa.
- 152 Trdat III (298-330) pierwszy chrześcijański władca Armenii.
- 153 Król Mirian w 317 r. przyjął, wraz z całym swoim państwem, chrzest i ustanowił chrześcijaństwo religią państwową. Wydarzenie to powszechnie uważa się za faktyczną chrystianizację Gruzji. Według *Mokcewaj Kartlisaj* był synem króla Kartlii Lewa. *Kartlis Cchowreba* nazywał go Mihran (Mirian), syn króla Perskiego, z dynastii Chosroidów (Mihranidów). Natomiast według najważniejszego syryjskiego *Żywotu Piotra Iberyjszyka*, był to wielki Bakur, dziadek św. Piotra. Korneli Kekelidze uważa imię Mihran za prawdopodobne, ale bardziej prawdopodobnym wydaje się mu, że jest to nazwa rodu, z którego pochodził władca, a nie imię pojedynczego człowieka. Tym samym pierwszy chrześcijański król, pochodzący z domu Mihrana, mógł się nazywać Bakur. *Zob.* G. von Wesendonk, „Orientalische Literaturzeitung”, 1929, z. 8-9, s. 676-678; św. Grzegorz Peradzec, *Dziela zebrane, O patrologii O historii Kościoła*, pod red. ks. Henryka Paprockiego, t. II, Warszawa 2011, s. 302.
- 154 Ardaszir I Sasanid, szach Persji 236-241, założyciel dynastii Sasanidów. Ogłosił się Szachinszachem (*Wielkim Królem, królem królów*). *Zob.* C. Foss, *The Persians in Asia Minor and the End of Antiquity*, w: ENR 90 (1975), s. 721-747.
- 155 Mowa o Mcchecie.
- 156 Grób Parnawaza, znajduje się na szczycie góry Armaz, tam gdzie Parnawaz wznosił posąg Armazi.
- 157 Św. królowa Nana (ok. 285-335), królowa Kartlii, żona Miriana III. Według *Żywotów królów gruzińskich* król Mirian wziął sobie żonę z Grecji, z Pontu, córkę Oligotosa Pontusa. Natomiast, według *Mokcewaj Kartlisaj* matka królowej Nany pochodziła z Persji. Według *Mokcewaj Kartlisaj* św. Nino wyleczyła z nieuleczalnych chorób królową Nanę i głównego Maga, który był bratem matki królowej Nany. W szóstym roku swego pobytu (około 322) Nino nawróciła Nanę, zaś w siódmym roku pod wpływem dokonanego cudu nawróciła króla. Po dwóch latach od śmierci króla zmarła królowa Nana i została pochowana przy tym samym słupie, co król Mirian, z jego zachodniej strony.
- 158 Miasto Bagdad, jak wiadomo, powstało dopiero w VIII wieku. Tu nazwa Bagdad pojawiła się na skutek późniejszych przeredagowań *Mokcewaj Kartlisaj* w IX w. (dokonanych w ich trakcie dopisków).
- 159 Dżazirę, Szam i Adarbadagan to Mezopotamia, Syria i południowy Azerbejdżan, które nigdy nie wchodziły do królestwa Kartlii/Iberii.
- 160 Pierosz i Kawtia, miasto Peroz-Kawad w Iranie.
- 161 Agathangelos, historyk ormiański żyjący w V w., zaliczany do Ojców Kościoła. Jego głównym dziełem jest *Historia Armenii*, w której, podając się za sekretarza króla Tiridatesa III, opisuje okoliczności chrystianizacji Armenii oraz opisuje postać św. Grzegorza Oświeciciela. Przypisuje się mu również autorstwo żywota św. Grzegorza, którego ormiański oryginał zaginął, zachowały się natomiast jego wersje w języku greckim i syryjskim.
- 162 Św. Konstantyn I Wielki (272-337), syn Konstancjusza I Chlorusa, cesarz rzymski od 306 r., od 324 r. rządził samodzielnie. W 313 r. w Mediolanie wydał edykt mediolański dający swobodę wyznania chrześcijanom. Na kilka dni przed śmiercią przyjął chrzest z rąk ariańskiego biskupa Euzebiusza z Nikomedii (zm. 341). Konstantyn na bazie dawnej greckiej kolonii Bizancjum wybudował wspaniałe miasto, które nazwał – Miastem Konstantyna – *Konstantinopolis*, przyszłą stolicę cesarstwa bizantyjskiego. Matką Konstantyna Wielkiego była św. Helena. Dzień pamięci 21 V.
- 163 Bakar, według *Mokcewaj Kartlisaj* to syn króla Rewa – Bakur.
- 164 Rew, starszy syn króla Miriana III.
- 165 Święty Wielki Męczennik Jerzy Zwycięzca (zm. 23 kwietnia ok. 303 r. w Liddi), męczennik z czasów prześladowań Dioklecjana, dzień pamięci 23 IV.
- 166 Według *Mokcewaj Kartlisaj* w Kolaste żył matka św. Nino Zuzanna a nie jej ojciec Zabulon.
- 167 Dewtelar, funkcja sługi kościelnego.
- 168 Według M. Czchartiszwili *miafore* nie jest terminem oznaczającym stanowisko, a po prostu atrybut – *nowo nawrócona*.
- 169 Kolasy, to starożytne miasto Kolosy w dolinie rzeki Likos we Frygii. *Zob.* N. Nikoloziszwili, რა ენაზე მოგვიხსრობდა წინდა ნინო. წმინდა ნინო: სამეცნიერო კრებული, პროექტის ავტორი და ხელმძღვანელი რევაზ სირაძე, Tbilisi 2008.
- 170 Według N. Nikoloziszwili, św. Nino urodziła się w 301 r.

171 Św. Helena (ok. 255-328), cesarzowa. Była córką właściciela oberży i żoną lub konkubiną cesarza Konstancjusza I Chlorusa, który porzucił ją (ok. 292), zmuszony względami politycznymi do poślubienia Teodory, córki Maksymiana. Gdy Konstantyn, syn Heleny, został cesarzem, wprowadził matkę na dwór, nadając jej tytuł Augusty (306 r.). Helena przyjęła chrzest i podjęła działalność, której owocem były liczne ufundowane przez nią bazyliki w Ziemi Świętej. Odebrała pielgrzymkę do Palestyny i innych wschodnich prowincji. Helena zasłynęła także z hojności dla ubogich. Tradycja przypisuje jej odnalezienie Krzyża Pańskiego.

172 Sapurcle, dziś Natachtari blisko Mcchety, natomiast *Elarbi* i *Kindżari* nie zostały identyfikowane. Według R. Sardżweladze, *Rabati* to dzielnica miasta.

173 Mt 26, 13, Zob. Mk 14, 19.

174 Zob.: Ga 3, 28.

175 Mt 28, 19.

176 Łk 2, 32.

177 Mt 26, 3, Zob. Mk 14, 19.

178 Mt 10, 40.

179 Mt 10, 28.

180 Mk 16, 19.

181 Zgodnie z historyczną tradycją, najważniejszymi bożkami w królestwie Kartlii były Armazi i Żaden. Obok nich czczono również bożki Gaci i Ga, które już w *Mokcewaj Kartlisaj* zostały określone jako najstarsze idole ojców. *Kartlis Cchowreba* potwierdza te słowa. W obu zabytkach Gaci i Ga przedstawione są jako idole przesiedlonych z Arian-Kartlii. N. Marr nie uważał Gaci i Gajma za narodowe bóstwa gruzińskie, w którym to charakterze według niego prezentowała je jedynie literatura (przekazy pisane). Jego zdaniem bóstwo Ga poznali Gruzini poprzez chrześcijańskie teksty syryjskie. Natomiast G. Giorgadze sądził, że Arma – Armazi, Gaci i Ga to bóstwa ze świata hetycoko-huryckiego panteonu pogańskiego. Ostatnio także N. Nikoloziszwili wykorzystuje ten fragment jako kontrargument przeciwko przypuszczeniu N. Marra i G. Giorgadze, że mimo równoległego funkcjonowania trzech bóstw (Armazi, Gaci i Ga) nie stanowią one trojcy w pogańskim panteonie. Nikoloziszwili uważa, że Gaci i Ga to integralna para bóstw, podkreślając że takie pary, w większości przeciwnych płci, znane są z pogańskiego panteonu. Nikoloziszwili uważa, że Gaci był bogiem mężczyzną, natomiast Ga – boginią kobietą. Ponadto ustalono, że nazwa bóstwa Ga zachowała się w nazwie starogreckiego idola ziemi Gea (gr. Γαία). Z podobnym przypadkiem mamy do czynienia w odniesieniu do gruzińskiego słowa Gaci, któregoetymologię odnajdujemy w leksyce starogreckiej - γήτης/γήτης Getes / Geites, co znaczy człowiek uprawiający ziemię, pracujący na roli. Wreszcie N. Nikoloziszwili dochodzi do wniosku, że kult bóstwa Gaci-Ga powinien być związany ze światem hellenistycznym, podobnie jak Kybele-Attis, kult bóstwa umierającego i odnawiającego się, który Azo, jako dowódca wojska Aleksandra Macedońskiego przywoził do Kartlii. Zob. N. Nikoloziszwili, ქართლი ელინიზმისა და ქრისტიანობის სათავეებთან „მოქცევაჲ ქროლისაჲ-ს და „ქართველ მეფეთა ცხოვრების მიხედვით“. *Praca dla uzyskanie tytułu doktora*, Tbilisi 2006, s. 78-81, patrz także: N. Marr, *Боги языческой Грузии по древне-грузинским источникам*, Petersburg 1901, s. 19, 21. G. Giorgadze, ათასი ღვთაების ქვეყანა, Tbilisi 1988.

182 „*Dgewel, zepel, narkadobel*”, co w tekście traktowane jest jako język Brandzów, według N. Marr rzeczywistości oznacza kompozycję trzech syryjskich słów: *dargul-el, zakore-el, bar-radol-el*, oznaczających: „przeciwnik boga, krzyżujący boga, syn zabójcy boga”. Zob. N. Marr, *Боги языческой Грузии по древне-грузинским источникам*, Записки Восточного отделения Императорского русского археологического общества, том XIV, Императорская Академия Наук, s. 20-21, t. XIV, wyd. I-IV, Sankt Petersburg 1909.

183 Wspomniany ogród (dolny) znajduje się tam, gdzie obecna główna świątynia Mcchety. Początkowo Mirian wznosił tutaj kościół drewniany, który ze względu na swe położenie otrzymał nazwę Kościół Dolny, w odróżnieniu od Górnego czyli Samtawro.

184 Krzyż św. Nino, *dźwari wazisa*, ma charakterystyczne opuszczone ramiona i jest związany ściśle z jej osobą. Według tradycji, krzyż ten powstał z gałązek winogron przewiązanych włosami św. Nino. Przechowywany jest w ikonostasie katedry Sioni w Tbilisi.

185 Obecnie znajduje się tam (Mccheta) klasztor żeński, bardziej znany jako Samtawro. Na miejscu, gdzie według podania w krzewach jeżyn żyła i modliła się Nino, znajduje się teraz niewielka kaplica, cała pokryta malowidłami przedstawiającymi sceny z jej życia.

186 Jezus Nazarejczyk, Nazaret (hebr. נצררת; arab. الناصرة, *En-Nasira*, gr. Nazarst) jest największym miastem i stolicą administracyjną dystryktu północnego w Izraelu. Położone jest w naturalnej niecce na wysokości 320 m nad poziomem morza, na stokach pięciu wzgórz, które od północy ograniczają Dolinę Ezdrelonu. Leży 25 km od Morza Galilejskiego i 9 km na zachód od Góry Tabor. Jezus spędził w nim dzieciństwo, stąd określenie Nazarejczyk.

187 Dawid (hebr. דָּוִד; arab. داود) przed Chrystusem - 970 przed Chrystusem), postać biblijna, król Izraela od 1010 r. Najmłodszy syn Jessego z Betlejem, ojciec Salomona, założyciel rodu Dawidyków, autor psalmów.

188 Herod I Wielki (73 przed Chrystusem - 4 n.e.), w latach 39-4 król Judei z łaski Rzymu.

189 Bodi, Bodbe, klasztor niedaleko miasta Sighnagi w Kachetii, wybudowany w IX w., znajdują się w nim relikwie św. Nino. Przed nawróceniem na chrześcijaństwo w Bodbe znajdowało się miejsce modlitewne żydowskie bądź pogańskie - sprawa wymaga uściślenia. Potwierdza to opowiadanie Abiataru kapłana żydowskiego w Mcchecie o szacie Chrystusa, w którym m.in. jest mowa: „Kiedy panował Herod, doszła do nas wiadomość, że Persowie zdobyli Jeruzolimę i odebrali posłanie żałobne wszystkim kartlijskich Żydów: mieszkańców Mcchety, kapłanów bodijskich, kodus-ckarońskich uczonych, sobiskanańskich tłumaczy Dwunastu królów przybyło opanować nasz kraj. (Wtedy) wszyscy byli głęboko poruszeni i chcieli im pomóc”.

190 Duchowny Ana, chodzi prawdopodobnie o arcykapłana Annasza, syna Setiego, który zmarł po 33 r.

191 Eliasz (hebr. אליהו Eliyahu, gr., Ηλίας), jeden z proroków Starego Testamentu. Imię tłumaczone jako: „Bogiem jest Jahwe”, „moim Bogiem jest Jahwe”; *Zob.* 1 i 2 Krł.

192 Góra Tchoti, położona południowo-wschodniej części wsi Agatiani. Dzieli wąwóz rzeki Mtkwari i dolinę Muchrani. Jej południowe stoki rozciągają się do rzeki Ksani.

193 Drzewo krzyża, *dzeli* w języku gruzińskim, oznacza drzewo autentycznego Krzyża, na którym Chrystus poniósł śmierć. Połączone z *czesmariti* – prawdziwy jako *dzeli dczesmariti* oznacza Święty Krzyż (dosłownie: *Prawdziwy Krzyż*). *Dzeli* znaczy *drzewo, belka, także drewno*.

194 Kindzare i Garte, prawdopodobnie osady nieopodal Mcchety.

195 Sefeculi, przedstawiciel królewskiego domu. Od *sefeculi* ukształtowała się najwyższa warstwa społeczna w Kartlii - arystokracja. Terminu *sefeculi* nie spotyka się w okresie późniejszym.

196 Ród Barabiani, potomkowie znanego przestępcy Barabasza, który za swoje czyny skazany był na śmierć, w dniu kiedy Chrystus został ukrzyżowany - z okazji aktu łaski wynikającego z tradycji święta paschy - odzyskał wolności. Kiedy przybyli do Mcchety bliżej nie wiadomo. Prawdopodobnie po zburzeniu świątyni w Jeruzolimie w 70 r.

197 Cichedidi, twierdza, znajduje się nad brzegiem rzeki Mtkwari. *Mokcewaj Kartlisaj* wspomina ją w kontekście wydarzeń z IV wieku p.n.e. jako twierdzą-miasto Sarkine. Natomiast według *Żywotów królów* w tym czasie Cichedidi było tylko osadą „Wielkiej Mcchety” wraz Sarkine – Zanawi i osadą Izraelitów. W latach trzydziestych IV w. król Mirian w Cichedidi osiedlił Żydów (w pięćdziesięciu domach). W VI w. Cichedidi było rezydencją Ewagre Spaspeta. Na temat jego położenia *zob.* P. Z a k a r a i a, ცხედიდის ნახაზარი, „მაცნე”, nr 1, Tbilisi 1975.

198 W IV w. pierwszy chrześcijański kościół został wybudowane w Eruszeti. *Zob.* E. T a k a - i s z w i l i, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, Tbilisi 1960.

199 Manglisi, zdaniem historyka Melikset-Bega nazwa pochodzi od *Namgali* (Sierp), Według innych badaczy prawdopodobnie pochodzi od imienia niejakiego Mangli - bizantyjskiego budowniczego, który wznosił w latach trzydziestych IV w. pierwszy kościół z kamienia.

200 Wzmianka prawdopodobnie dotyczy klasztoru Kwabtachewi w wąwozie Kawtura. *Zob. Summa Historical and Monuments of Georgia*, t. 5, Tbilisi 1990, s. 199-201.

201 Erystaw, to zestawienie dwóch wyrazów *ery* – naród i *tawi* – głowa. *Erystawami* nazywano przywódców jednostek terytorialno-administracyjnych.

202 Najwyraźniej takie przyjęcie ze strony górali nie było niespodzianką, bowiem Nino głoszącej wiarę chrześcijańską towarzyszył erystaw, oczywiście wraz z oddziałem wojska.

- 203 Według *Mokcewaj Kartlisaj*: „Nino doszła do Kchoeti i zatrzymała się w Kacareti i chrzcila książąt kchoetyjskich oraz sodzskich wraz z ich ludem. Potem przeniosła się do Kacheti, tam zatrzymała się w miasteczku Keli, i zebrawszy kachetyjskich książąt, ochrzciła ich. Tam zachorowała i skierowała się z powrotem do Mchety. A gdy tylko przybyła do Kchoeti, do miasteczka, które nazywa się Bodini, już nie mogła iść dalej”.
- 204 Według *Mokcewaj Kartlisaj* św. Nino zmarła, w piętnastym roku po przybyciu do Kartlii, w trzysta trzydziesty ósmym roku od narodzenia Chrystusa, w 5838 roku od stworzenia świata.
- 205 Rew, syn króla Miriana III. Jeszcze za życia ojca otrzymał prawo panowania nad Kachetią i Kuchetią wraz z rezydencją Udżarma. Jego żoną była Salome Udżarmeli, córka Trdata, króla Armenii. Nie jest znane ze źródeł wcześniejsze życie Rewa. Wiadomo, tylko, że aktywne uczestniczył w nawróceniu Kartlii.
- 206 Kościół Samtawro, w źródłach historycznych wspomina się go jako „Kościół na przedmieściu” i „Kościół Górny” – w przeciwieństwie do Sweticchoweli, który nazywany jest „Kościółem Dolnym”.
- 207 W Mchecie, w ogrodzie królewskim, gdzie mieszkała św. Nino, król Mirian wybudował kościół Samtawro. Znajdują się tu groby pierwszych chrześcijańskich władców Kartlii - Miriana i królowej Nany.
- 208 Mirdat, król Iberii w drugiej połowie IV w. Według *Mokcewaj Kartlisaj* Mirdat miał na imię Trdat, był bratem króla Bakura, synem Rewa. „I zmarł Rew i pochowano go wraz z małżonką. Po dziesięciu latach Bakur zaczął budować kościół w Cilkani, a skończył po trzydziestu pięciu latach. Zmarł Bakur i został pochowany w kościele Dolnym. A królem został brat jego Trdat, a arcybiskupiem był Job, (były) diakon ormiańskiego katolikosy Nerse”.
- 209 Katolikos Nerse – to najprawdopodobniej Nerse Wielki (329-373), postać znajdująca się na czele kościoła ormiańskiego od 325 r., wielki działacz kościelny i polityczny.
- 210 Mirdat, albo Trdat, król Kartlii w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych IV w.
- 211 Nazwa Chidari wskazuje, że nad rzeką Aragwy był chidi, co w języku gruzińskim oznacza most. W źródłach wspomina się ją od drugiej połowy IV w. W *Mokcewaj kartlisaj* mówi się, że za panowania króla Waraz-Bakura wojska marzpana króla perskiego wstąpiły do Siwniet i król odstąpił za Chidari. Podczas panowania króla Arczyla w latach dwudziestych i trzydziestych V w. twierdza Chidari była już w ruinie.
- 212 Według *Mokcewaj Kartlisaj*, po śmierci Waraz-Bakara panował Bakur, syn Trdata, zaś arcybiskupem był Elia.
- 213 Trdat, król Kartlii (Iberii) w latach dziewięćdziesiątych IV w., teść króla Waraz-Bakara.
- 214 Według *Mokcewaj Kartlisaj*, kościół ten został wybudowany przez brata Bakura, podczas panowania Trdata i arcybiskupa Ioba, który był wcześniej diakonem ormiańskiego katolikosy Nersesa.
- 215 Według *Mokcewaj Kartlisaj*, Parsman był synem siostry Trdata, czyli synem córki króla Miriana.
- 216 W Bolnisi znajduje się jeden z najstarszych kościołów w Gruzji, pochodzący z IV w.
- 217 Mirdat VI, król Kartlii, brat króla Parsmana IV; nie troszczył się o Kościół i wiarę, skupiony na walkach z wrogami zewnętrznymi - Persami i Grekami. Nie płacił podatków Persom, usiłował odebrać od Bizantyjczyków Klardżetię. Persowie pokonali go w bitwie pod Gardabani, gdzie popadł w niewolę i wkrótce zmarł.
- 218 W *Mokcewaj Kartlisaj* erystaw Uprob nazywa się pitiachsz Warasz.

AN ATYPICAL TRANSLATOR FROM ARMENIAN TO GEORGIAN?*

by Bernard Outtier
C. N. R. S. Paris

Copied in Klardjeti around 973, the famous Collection of Shatberd (შატბერდის კრებული), the name was given by Ekvtime Taqaišvili in 1890), contains, among others, many texts translated in Georgian directly from Armenian, such as: the *Physiologus*, the *Commentary of the Psalms* attributed to Epiphanius, and seven treatises attributed to Hippolytus of Rome. One of them, the *Commentary of the Song of Songs*, has been published by Nikolai Marr as soon as 1901 in Sankt-Peterburg¹, a few years after Marr's own discovery of the manuscript in 1888.

These seven treatises are the following:

- 1 – On the blessings of Moses
- 2 – On the blessings of Isaac and Jacob
- 3 – On David and Goliath
- 4 – On the Song of Songs
- 5 – On the end of time, Christ and Antichrist
- 6 – On faith
- 7 – On the form of the promise.

All of these seven treatises are to be found in the manuscript Georgian 44 kept in the Greek Patriarcate in Jerusalem. The first treatise to have been edited is the fourth one, *On the Song of Songs*, as already said. Afterwards, there has been an edition of the two first commentaries², followed by the edition of the seventh treatise by G. Garitte³, then of the four last treatises of Hip-

---

* I express my sincere gratitude to Natéla Outtier, who improved my English.

¹ Н. М а р р, *Инполит. Толкование Песни песней* (Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии, 3), С. Петербург 1901. I got a xerocopy of this rare edition owing to Fr. P. De Navascués, whom I thank heartily. Quoted: N. Marr.

² M. Brière, L. Mariès, B. C. Mercier, *Hippolyte de Rome, Sur les bénédictions d'Isaac, de Jacob et de Moïse* (Patrologia Orientalis XXVII, 1-2, 1954, 19902). Quoted: P. O. XXVII.

³ G. Garitte, *La version géorgienne de l'Entretien VI d'Aphraate* (Le Muséon LXXVII, 1964, 301-366).

polytus (3, 4, 5, 6) by the same G. Garitte⁴, and finally, the edition of the entire manuscript by Bakar Giginešvili and Elgudža Giunašvili in Tbilisi in 1979⁵.

These seven treatises have all been translated from Armenian, as found by N. Marr (p. III, XV-XVI, and passim) and shown by the editors of *On the blessings of Moses and On the blessings of Jacob*, Maurice Brière, Louis Mariès and Basile-Charles Mercier (PO XXVII, p. XX-XXI): here the Armenian text is extant, and so are parts of the Greek one. The Greek is lost and a part of the Armenian too for the *On David and Goliath*, edited by Gérard Garitte. For the treatise *On the end of time, Christ and Antichrist*, the Greek is fully extant, but the Armenian model of the Georgian is unpublished (excepted two small fragments⁶). This has not been indicated by G. Garitte, although the aforementioned full Armenian version can be found in many manuscripts: for instance, Erivan, Matenadaran 516, 944, 1838, 2330, 4717, 4724, 4749, 4756, 4505. An edition will have to be prepared.

N. Marr was the first to list mistranslations coming from wrong readings of the Armenian, ენდადო: ԵՆԳԱԴԻ read ԵՆԴԱԴԻ, because Գ and Դ may be very similar, and biblical toponyms are not well known by everybody; or Գայոն for Չաքին, where the q- has not been understood as accusative note, once more a biblical proper noun (p. LIV). After him, B. Ch. Mercier and G. Garitte found others examples (p. XXI).

Every editor of these texts complains about the difficulty to understand many parts of the Georgian translation: N. Marr «грузинский текстъ, вообще не легкій, местами представляетъ большія трудности» (p. LXXIV); B. -C. Mercier: «l'interprète géorgien fait partie de ces traducteurs qui, lorsque le sens d'un texte résiste à leur perspicacité vite lassée, traduisent mot pour mot, forme pour forme, et réalisent, en fin de compte, un monstre incompréhensible» (P. O. XXVII, P. XXII) and G. Garitte speaks of a: «texte médiocre, altéré et mutilé» (p. VII), and, in the Preface to the translation he notes: «fréquemment se présentent dans le texte géorgien des participes au cas prédicatif. . . inexplicables par la syntaxe géorgienne: il faut songer, pour les comprendre, à l'usage de l'arménien, qui peut employer le participe seul au sens de l'indicatif (p. III).»

4. G. Garitte, *Traité d'Hippolytesur David et Goliath, sur le Cantique des cantiques et sur l'Antéchrist* (Corpus scriptorum christianorum orientaliū 263, Louvain 1965, and latin translation, 264). Quoted: G. Garitte.

5. შატერდის კრებული X საუკუნისა, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა, თბილისი 1979 (ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები, I).

6. J. B. Pitra, *Analecta sacra et classica spicilegio Solesmensi parata*, II, 270-274, (Tusculanum 1884, 19672).

Another peculiarity of our translation is the use of the postposition -ოვს to translate *q-*, which is regular with ablative: see our text n° 7, *de Fide*, XIII, 4 : რომელთათვის = *qnpng*, about these, but irregular when the *q-* is marking definite accusative. This has been noted by B. -C. Mercier (P. O. XXVII, p. XXI 2 C) for the texts 1 and 2.

The late Bakar Gigineišvili has no peculiar remarks on the syntax, when he studies the language of the manuscript (p. 55-64). He just notes three times when the subject of an intransitive verb is, contrary to the rule, in the ergative case: twice in *Physiologos* and once in our text n°1. We could add many more incorrectnesses of this kind.

So, in the Georgian translation of the *Commentary of the Song of songs*, we may observe three main peculiarities: the frequent use of the passive participle without any mark of declension, the use of the postposition -ოვს to translate *q-* + accusative, and the use of word's variation while translating the same biblical text, the famous Armenian *պէսպիսութիւն*. Let us have a closer look to this.

I. The passive (G. Garitte failed to note that it is always a **passive** participle) participle without declension is to be found 90 times in the short *Commentary*, while there are, errors excepted, on the whole 1369 verbal forms. This is rather singular and significant: more than 6, 5%. Here are a few examples:

XXIV 3: რაღსა ეძიებთ სამარესა, რომელი აჰა ცათა შინა მადლითა **ადგებულ**?

ღი ხნიერქ ი ქერეცმანსი, որ ახა ქერქინა ჳნირხა **სთაგა**:

Why do you seek in a tomb who, behold, (is) in the skies, with grace **filled**, Armenian: who, behold, in the skies **acquired** the grace?

Here the participle translates an aorist.

XXV 2 მუცლსა **დაკრებულ** სიყუარული იგი ქრისტესი

ჰაღი **სუთოცლსა** ხაათათსაგ დაქრნ ჰქითთუხი

In (her) womb **gathered** the love of Christ, Armenian: in bowels **having built**, she established the love of Christ.

This time, we have in Armenian a participle in apposition to a conjugated verb, which is lacking in Georgian.

XXV 9: მას ჟამსა ქრისტე **გამოცხადებულ** მათა და ჰრქუა

სუნიძამაჟნ ჰქითთუ **ნენსა** სუგა სას

Then Christ **manifested** to them and said to them. Armenian: at the same time Christ, having manifested to them, says.

There, the verb to which the participle is in apposition in Armenian is in another sentence,

II. Let us see now the second point, the use of the postposition -*օչ* to translate *q- + accusative*:

I 98: ქრისტეს*օչ* ვჰდაგებთ κηρυσσομεν Χριστον *q-քիստու*: we preach Christ, cfr VIII 8.

See also II 16, II, 28, III 2, VIII 5 (read J, note 28), XIV 2, XV 2 სამკვდრებელის მის*օչ* την κατοικίαν (ed. M. Richard, Le Muséon 77, 1964, 137-154, here p. 149), XXIII 2: ამის*օչ* გულის-ხმის-ყოფილ = [qայս գիտացեալ] knowing this, litt.: about this known, here we have the two peculiarities: passive participle without declension and -*օչ* to translate *q- + accusative*.

III. The third point is the regular use of variants in the biblical quotations: Cn III 1, 3: no variants in Greek nor in Armenian, but XXIV 1: ვეძიებდ მას და ვერ ვპოვე. მპოვეს მე მცველთა, რომელნი სცვიდეს ქალაქსა. 4: ვეძიებდ მას და არა ვპოვე იგიო. მპოვეს მცველთა, რომელნი სცვიდეს ქალაქსა: I searched for him and could not find him. The guards who guarded the town found me.

Cn III 6: XXVI 1: ვინ არს ესე, რომელი გამოვალს უდაბნოთ ვითარცა **ბურქუად ბურქუად** კუამლისა **აღსლვად**, საკუმეველისა სულნელებად აღტევებული, მური და გუნდრუკი ყოვლითურთ სულნელებითა შესაზავებელთა? XXVI 2 აწ ვინმე არს ესე, რომელი გამოვალს უდაბნოთ ვითარცა კუამლი საკუმეველთაღ აღტევებულ-ო? ... ვითარცა კუამლი სულნელი საკუმეველთაღ აღტევებულო XXVI 3 მური და გუნდრუკი ყოვლითურთ შემზავებელთა მიერ: Who is this, who comes out from the desert as the smoke of perfumes given off, myrrh and frankincense altogether by blenders.

Cn 3, 7: XXVII 1: სამეოცნი ძალნი გარემობუეულ მისა ძლიერთა მათგან ისრაჴლისათა XXVII 7: სამეოცნი ძალნი გარემომს მისა ერისა მისგან ისრაჴლისა: sixty warriors surrounding him from the mighty of Israel.

These three points could very easily be illustrated with many more examples.

Now, though N. Marr speaks of the **Georgian** translator (v. g. p. LIV), and is followed by B. -C. Mercier and G. Garitte, I would like to ask the following question: is it really possible to think that a Georgian translator could work so poorly? Would it not be possible to think of another solution, for instance: an Armenian from Tao-Klarjeti, converted to chalcedonism and wanting to offer to his new Church a text missing in the spiritual Georgian literature of that time? Since at least Giorgi Mtatsmideli in the eleventh century, it is a known fact, that Armenians did translate from Armenian into Georgian – though Giorgi says it may have been with bad intentions

(N. Marr, p. LXXVI, *Life of Giorgi the Athonite*, 8: რომელნიმე წიგნნიცა გუქონდეს მათგან თარგმნილნი we had also some books translated by them (=the Armenians).

And I. Abuladze (ი. აბულაძე, ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობა IX-X სს-ში, თბილისი 1944, 064) points also to at least one hagiographical translation also done by an Armenian.

At this point, I would like to ask a last question. Has the Armenian translator worked only on the *Commentary of the Song of Songs* of Hippolytus, or on the whole set of seven Georgian texts attributed, as we have already seen, to Hippolytus?

The three characteristics we have seen are clearly present in the four first texts, that is in the Commentaries of the Bible, and are missing in the three last texts. See, for instance, for the first point, text 1: P. O. XXVII, p. 134, 1: გამოუჩინებულ რწმუნებულ > երևեսցաւ հասაւთացუ: appeared believed, text 2 : P. O. XXVII, p. 26, 16 : შეკრებულ ... განმხიარულებულ > ძიოიქსალ ... არიარაყნესალ > συναγομενους ... δικαιομενους : gathered ... rejoiced, and the *Commentary on David and Goliath*, G. Garitte, p. 31, 2: აღსრულებულ > կատարեսցաւ : accomplished, მიცემულ > տուա: given.

For -თვს translating q- + accusative, see B. -C. Mercier, P. O. XXVII, p. XXI-XXII ; *Commentary on David and Goliath*, G. Garitte, p. 1, l. 12 and 13 ; 19, 4 ; 23, 14.

For the ატყაყჩაოტყჩინ, see B. -C. Mercier, P. O. XXVII, p. XXXVI, examples already in Armenian, and add in Georgian: Gn 49, 3, quoted P.O. XXVII, p. 52, 15: **დასაბამ და ძლიერება** შვილთა ჩემთა, p. 56, 6: ძლიერება **ჩემი**, დასაბამი შვილებისა ჩემისა: my strenght and the beginning of my sons, no variants neither in Greek nor in Armenian. And P. O. XXVII, p. 134, 11: არა მოვავლინო თქუენ ზედა; 134, 15-16: არა **მოვაწიო** თქუენ ზედა: I shall not send upon you.

Our translator was poor for the syntax, as we have seen; but one must say that he knew well the Georgian vocabulary. He is even able to create new words, such as: მიმოქადაგება: G. Garitte, p. 47, 23; 57, 14, preaching here and there. თანადიდებულო: 56, 26 glorious with. დისწულაკი = ἀδελφιδος meaning lover: affective diminutive form of დისწული, many times (in Oški Bible, we have always მმისწულაკი).

So, we may think it is now possible to open a quite new page in the history of the medieval Georgian literature: translations made by non-Georgian

translators. Of course, this should not be so surprising in Tao/Tayk-Klarjeti/Klarjk, where many Armenians knew some Georgian and Georgians knew at least a little Armenian language, as we may see by Armenian inscriptions in Georgian manuscripts: we have some, quite illiterate, in *Shatberdis collection*. Nor should not it be so surprising that the translated texts are biblical commentaries, since this was a kind of literature much loved by Armenians.

Would it be possible to go further, of course, beginning with *Shatberdis collection*? N. Marr, editing the *Commentary* by Hippolyte, refers to similar linguistic peculiarities in the translation of the *Physiologus*. Although one may once find one – but only one – example of our first point: ადმოცნებულ, translating բխեցեր, translating ἀνεβης (Gn 49, 9), - and it is interesting to note that in the *Commentary of the blessings of Jacob*, it was translated, four times, by an aorist, გამოჰვედ, - there is no other reason to think we may speak there of the same translator. I think I may point to another such case: the *Martyrdom of Longinos*, which could have been translated from Armenian in Georgian by an Armenian. So the way is open for further research ... but this is another story.

Caroline Macé was so kind to let me know of something similar: a Greek text probably composed by a Syrian: Lackner, Wolfgang, “Beobachtungen zum Wortschatz des Pseudo-Kaisarios”, in: W. Hörandner (ed.), *Lexicographica byzantina. Beiträge zum Symposion zur byzantinischen Lexikographie* (Byzantina Vindobonensia 20), Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1991, 207-217. I thank her heartily for sharing this information.

An Atypical Translator from Armenian to Georgian?

As soon as 1901, N. Marr published and translated in Russian the Georgian version of the *Commentary of the Song of songs* by Hippolytos. This was part of eight treatises attributed to Hippolytos in the so-called *Shatberdis krebuli*, an old Georgian manuscript written in the seventies of the tenth century.

N. Marr recognized that most of the texts found in this manuscript had been translated from the Armenian. But sometimes, the Armenian model was lost – this was the case for the *Commentary of the Song of songs* – and the Greek model of the Armenian is also lost. So, the Georgian text is very valuable!

Later on, in 1965, G. Garitte published the text anew, with a Latin translation. He could use a second Georgian manuscript, from Jerusalem. From this, it became clear that the text of the *Shatberdis krebuli* was not a very good one: in particular, many words or even sentences had been dropped.

But still, another question was to be answered: why is that *Commentary of the Song of songs* so difficult to understand. The eminent kartvelologist G. Garitte writes sometimes in his translation: « I do not know what this means »... I shall try to offer an hypothesis to explain this strange and rare fact.

KARTVELOLOGY IN THE DIGITAL AGE: ON THE TRAIL OF MZEČABUḲ

by *Jost Gippert*
Frankfurt / Main

0. In a recent article, I have provided the first edition of three secondary notes that were added, in a very clumsy nuskhuri hand and in an extremely faulty orthography, to the manuscript Sin.georg. 16 of St. Catherine's Monastery on Mt. Sinai, a Gospel codex that was composed in the Monastery of the Holy Cross near Jerusalem in 992 A.D.¹ The notes have turned out to be personal rogations,² probably written by a certain Ḳirile who was the page of a person named MzečabuḲ; the latter obviously bore the rank of an *atabag-amirspasalari*, which used to be the title of the rulers of Samcxe-Saatabago. In a first attempt at verification, I proposed to identify this person with MzečabuḲ, son of Quarquare II (the Great) who was the ruler of Samcxe in the second half of the fifteenth century. In the present article, I shall use this example to show how digital means can be applied successfully in Kartvelological research concerning secondary information contained in Georgian manuscripts, historical persons mentioned therein, and the circumstances of their life.

1. Since 1987, I have been involved in building up a diachronic corpus of Georgian which is meant to comprise, at the end, all written material that has come down to us from the beginning of literacy up to the 19th century. The materials, which have been accumulated with the support of many colleagues from Georgia, first within the projects TITUS³ and ARMAZI,⁴

---

¹ Gippert 2015, 127–130 (3.4.1); the article can be accessed online, including images of the notes in question, in <http://tinygu.de/jg2015g>.

² The available catalogues ignore the secondary notes (Cagareli 1888, 198, no. 7) or confine themselves to a formal description (Žavaxišvili 1947, 38, no. 16: “В рукописи имеются позднейшие приписки гражданскими буквами”; Garitte 1956, 51, no. 16: “... une grossière écriture xuc'uri minuscule”).

³ “Thesaurus Indogermanischer Text- und Sprachmaterialien”, <http://tinygu.de/titus-georgian>.

⁴ “Caucasian Languages and Cultures: Electronic Documentation”, <http://tinygu.de/armazi>.

and since 2012, in the project of a “Georgian National Corpus” (GNC),⁵ today comprise about 6 mio. tokens for Old Georgian and 2 mio. tokens for the Middle Georgian period, which means nearly 90% of the text material available in scholarly editions. And indeed, the corpus thus established provides plenty of information that can be used for the present purpose.

1.1 Searching for the name of Mzečabuḡ (მზეჭაბუგ) in the Old and Middle Georgian text material yields a total of 134 attestations⁶ in different case forms. By far the greatest number (66) is from the 10th chapter of the *Amirandarežaniani*,⁷ a medieval romance in which Mzečabuḡ is the name of one of the main heroes; the fact that the name represents a compound, lit. “sun-squire”, is manifest in this text by another set of 130 attestations where the two elements, *mze* “sun” and *čabuḡ*- “squire”, are inflected (and spelt) separately, mostly in the ergative and genitive cases appearing as *mzeman čabuḡman* and *mzisa čabuḡisa*.⁸ For the identification of a historical person addressed in notes in a Sinai Gospel codex, these attestations seem worthless at first sight even though the *Amirandarežaniani* represents the oldest textual witness in the sample; however, there is indeed a possible connection with the Mzečabuḡ of the notes as we will see below.

1.2 A second bulk of attestations is from another fictional text concerning the Middle Ages, the so-called *Dilariani* by Sargis Tmogveli; here, the name Mzečabuḡ appears in 25 text passages,⁹ plus eleven passages with the “split” compound form.¹⁰ For our “historical” Mzečabuḡ, these attestations have not more a bearing than those from the *Amirandarežaniani*, all the more since the *Dilariani* is usually regarded as a secondary continuation of the latter text¹¹ (and the Mzečabuḡ appearing in it may represent the same personage).

⁵ <http://gnc.gov.ge>; cf. G i p p e r t / T a n d a s h v i l i 2014 (online in <http://tinygu.de/jg2014e>) as to the methods applied during time.

⁶ Cf. <http://tinygu.de/mzechabuk> for the search with the TITUS search engine; the GNC search, which is still under construction, yields 74 of these attestations so far.

⁷ Cf. <http://tinygu.de/mzechabuk-amirandar>. The underlying text edition is L o l a š v i l i 1960.

⁸ Cf. <http://tinygu.de/mze-chabuk>. For the other attestations of the “split” compound cf. below.

⁹ Cf. <http://tinygu.de/mzechabuk-dilariani>. The underlying text edition is Č i ċ i n a z e 1897.

¹⁰ Cf. <http://tinygu.de/mze-chabuk>; note that different from the *Amirandarežaniani*, the “split” spelling here also occurs in the nominative and dative sometimes spelt as *mze čabuḡi* and *mze čabuḡsa* (ch. 13: Č i ċ i n a z e 1897, 42, l. 18–25). This is an inconsistency of the underlying edition as it provides compounded forms as well, both with a hyphen and without (e.g., *mze-čabuḡi* 29, l. 3; *mzečabuḡi* 47, l. 15), even in the genitive *mzečabuḡisa* (e.g., 46, l. 18, vs. *mzisčabuḡisa* in 28, l. 31 and 43, l. 17) and the ergative *mzečabuḡma* (e.g., 44, l. 28); note also the curious dative form *mzisčabuḡsa* (ch. 11: 17, l. 7).

¹¹ Cf. S t e v e n s o n 1958, xiv, who assumes “a fairly recent dating”.

1.3 The way towards “historical” persons is opened by *Kartlis Cxovreba*, the Georgian Chronicle extending from prehistoric times up into the 17th century, which yields all in all eight attestations of the name Mzečabuḡ within two of its subtexts.¹² The first one is found in the anonymous chronicle of Queen Tamar’s time (13th c.), ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, which relates in connection with the search for a convenient husband for the queen:¹³

ზრახვა ყვეს ძებნა წადმართისა და მოყვანა ქმრისა ...	“They took counsel as to look for a suitable one and to bring him as a husband...
ვითარ თამთა თუმიანისთვის,	like Tamta for Tumiani,
ვითარ ამირან ხორაშნისთვის,	like Amiran for Khorashani,
ვითარ ხოსრო შანშა ბანუსთვის,	like Shah Khosro for Banu,
ვითარ მზეჭაბუკ მზისათვის ხაზართასა,	like Mzečabuḡ for the Sun of the Khazars,
ვითარ იაკობ რაქელისთვის და იოსებ ასანეთისთვის...	like Jacob for Rachel and Joseph for Asanet ...

It is clear that the last two pairs mentioned here are taken from the Bible¹⁴ whereas the others pertain to secular traditions. As a matter of fact, two of them are taken from a text we have already dealt with, viz. the *Amirandarežaniani*: the first one invokes the central hero of the romance, Amiran Darežanisze together with a princess named Xvarešan in the text,¹⁵ and the second one, Mzečabuḡ, the hero of the 10th chapter, together with the (nameless) daughter of the Khazar king Khvasro, whom he married after much effort.¹⁶ The other two pairs are taken from Persian sources: that of Tamta and Tumiani, from Firdousī’s *Shāhnāme* (with Tamta reflecting Tahamtan, an epithet of Rostom), and that of King Khosro and his wife (Pers. *bānū*), from Nizāmī’s romance *Khosrow and Shirin*.¹⁷ In this way, the passage in Queen Tamar’s chronicle can only be counted as just one more reference to the legendary Mzečabuḡ of the *Amirandarežaniani*, and

¹² Cf. <http://tinygu.de/mzechabukkcx2>; the underlying edition is Qauxčišvili 1959.

¹³ Ch. II: Q a u x č i š v i l i 1959, 35, l. 12 – 36, l. 4.

¹⁴ Cf. Gen. 29.18ff. for Jacob and Rachel and Gen. 41.44–50 for Joseph and Asenath.

¹⁵ The marriage of the two is described in ch. 8 of the romance (ch. 8: L o l a š v i l i 1960, 361, l. 17 ff.).

¹⁶ L o l a š v i l i 1960, 431–432.

¹⁷ Cf. K e k e l i z e 1962, 229–236 for a thorough treatment of this passage, including a discussion of the distortions of the names involved in the manuscripts of the *Amirandarežaniani* (the name forms used in the edition by Qauxčišvili are those restored by K e k e l i z e, cf. the edition, 36 n. 10). The question of a possible Persian source for the *Amirandarežaniani* (cf., e.g., S t e v e n s o n 1958, xviii–xxi) cannot be dealt with here.

the same is true for a verse in the 17th century poem *Didmouraviani* by Iosep Tpileli, where the name appears in parallel with the “hero Rostom” in an example of persons who were dismounted by treachery: მზეჭაბუკ და გმირი როსტომ დალატითა გარდამხდარა!¹⁸

1.4 In contrast to this, the seven remaining attestations in *Kartlis Cxovreba* do refer to historical persons. All seven attestations are contained in one other subtext of the compilation, viz. the so-called Bagratids’ Chronicle, which covers roughly the time between 1450 and 1615.¹⁹ Among these attestations, there is one where the person named Mzečabuḳ bears the title of an *atabagi*; the passage in question, which is dated to the *chronicon* (ქრონიკონი) 198, i.e., the year 1510,²⁰ is about a battle between king David (X.) of Kartli (r. 1505–25) and the newly inaugurated king Bagrat (III) of Imeretia (r. 1510–64), in which Mzečabuḳ, together with king Vakhtang of Kakhetia, supported David but was defeated by Bagrat on the 3rd June:²¹

ქრონიკონსა რ^ეჟ^ე ... მოეგმარნენ ქართლის მეფეს დავითს კახეთის მეფე ვახტანგ და ათაბაგი მზეჭაბუკ. დავით მეფე ვედარ მოესწრო. მოხისს შეემა ბაგრატ ვახტანგსა და მზეჭაბუკს და გამარჯულა თუესა ივნისსა გ^ე.

“In the *chronicon* 198 ... the king of Kartli, Davit, was supported by Vakhtang, the king of Kakhetia, and Mzečabuḳ the *atabagi*. King Davit did not arrive in time. In Moxisi, Vaxtang and Mzečabuḳ were attacked by Bagrat, and he was victorious on the 3rd June.”

In the index to S. Qauxčišvili’s edition of *Kartlis Cxovreba*, the *atabagi* referred to here is styled “Mzečabuḳ I, son of Kaixosro”, and 1502–1516 is given as the time-span of his rulership.²² The remaining five attestations of the name Mzečabuḳ in the Bagratids’ Chronicle are grouped under a different entry in the index, which introduces a “Mzečabuḳi” as the “first-born child of Quarquare II” without indicating a date;²³ the father, in his turn, is filed as an *atabagi* ruling from 1451–1466 (and thus preceding a third Quarquare, son of Agbuḡa, who reigned from 1487–1500).²⁴

The information the Bagratids’ Chronicle provides for the second Mzečabuḳ is remarkable indeed. The first-born child of Quarquare, he

¹⁸ Cf. the edition Leonize 1939, 4: strophe 10, verse d.

¹⁹ Cf. Qauxčišvili 1959, 477–540. The heading used in the edition is ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი (“*New Kartlis Cxovreba*, third text”); however, the manuscripts provide ცხოვრება ბაგრატიონთა მეფობისა (“The Life of the Bagratids’ rule”; ib. 477).

²⁰ Cf. Gippert 2016, 62 as to the Georgian time reckoning system.

²¹ Qauxčišvili 1959, 487, ll. 11–14.

²² Qauxčišvili 1959, 672: “მზეჭაბუკ I ქაიხოსროს-მე (1502–1516)”.

²³ Qauxčišvili 1959, 672: “მზეჭაბუკი, ყუარყუარე II-ის პირმშო შვილი”.

²⁴ Qauxčišvili 1959, 693: “ყუარყუარე II., ათაბაგი (1451–1466)”; “ყუარყუარე III., აღბუღას ძე (1487–1500)”.

is taken, by Konstantine II of Kartli, to the Tartars under sultan Uzun-Hassan (r. 1423–1478) after Giorgi (VIII) of Kakhetia (r. 1446–1476) had died:²⁵

მიცვალაძემეფისაალექსანდრესი
მეფე გიორგი კახთა ... და წარვიდა
კოსტანტინე თათარშიგან. ... და
წარყვა მზეჭაბუკვა, პირმშო
შვილი ყუარყუარესი.

“Giorgi, son of king Aleksandre, the
king of the Kakhians, died ... and Kon-
stantine went into Tartary... and he took
(with him) Mzečabuḳ, too, the first-
born child of Quarquare.”

Being well-trained in the relevant languages and educated in both Christian and Muslim scriptures, he impresses everybody intellectually in the controversy of the two religions, but is also successful in a wrestle with a huge Tartar named Malani:²⁶

... სულთანი და მკითხველნი სჯულის
თათრისანი უქდაგებდენ სჯულსა თჳსსა.
ხოლო იცოდა მზეჭაბუკ არაბული და
სპარსული და თათრულიცა. ესეოდენ
სწავლულ იყო ენითა და წიგნითა
მათითა, ვითარმედ ყოველსავე ღრმად²⁷
სცნობდა და მისგან ესრეთ აღმოვიდოდეს
სადმრთონი სიტყუანი პირით მისით;
და სჯულისა მათისაგანცა ყოველივე
ზედამიწეწიით უწყოდა და მათისავე
სჯულისა წიგნთაგან დაუყოფდა მედგარსა
პირსა მათსა და მიერ დღითიგან ვერღარა-
ვინ იკადრა ამის პირისათჳს სიტყუსა
ყოფად წინაშე მისსა. ხოლო მიეცა ძლევაცა
ესევეთარი რამეთუ იყო უსჯულთა მის
მთავრისა კაცი ერთი, ფალავანთა თავი,
დიდი და გოლიათი, რომელსა სახელად
მალანი ეწოდებოდა, და ჰმატდა ყოველთა
კაცთა სიდიდითა, ვითარ წყრთა ერთი ანუ
უფროსცა, და არავინ გამოჩინებულ იყო
სიმრავლესა მას შინა მრკინობელ მისსა. ამან
ინება ოდესმე განმცდელობა მზეჭაბუკისი
და, ვითარცა ცნა ესე, არღარა ჰპოვნა. არამედ
ვითარცა ლომმან მსწრაფლ შეებმა უყო
და მიწობილმან ღმრთისა და ყოვლად-
წმიდისა აწყურისა ღმრთისმშობლისამან
აღიყვანა და უპატიოდ მიწასა ზედა დასცა.

“...Sultan²⁸ and the propagandists of
the faith of the Tartars preached their
faith. But Mzečabuḳ knew Arabic and
Persian and also the Tartar (language).
He was so (well) educated in their
language and scriptures that he knew
everything deeply, and in this way the
divine words used to come out of his
mouth, but beyond that, he knew every-
thing of their religion, too, and (by quot-
ing) from the books of their faith he shut
their fierce mouths, and because of this,
nobody dared dispute with him ever af-
ter. But he achieved even a victory, for
that infidel ruler had a man, the chief of
the wrestlers, tall and huge, who was
called Malani by name. He outclassed
every man in height by about one cubit
or even more, and there was nobody in
that crowd who would have wrestled
with him. This (man) now wanted to
tempt Mzečabuḳ who, when he learned
about that, did not hesitate but attacked
him fast like a lion, and trusting upon
the (icon of the) all-holy God-mother of
Açqueri, he lifted him up and threw him
ruthlessly on the ground.”

²⁵ Qauxčišvili 1959, 479, ll. 5–9.

²⁶ Qauxčišvili 1959, 479, ll. 15–28.

²⁷ Qauxčišvili 1959, 479, l. 18 has the plural form ღრმათა instead, which makes no sense here.

²⁸ Sultan here must mean not the title but the name of Sultan (Mirza) Khalil Beg, the son of Uzun Hasan who replaced him after his death (Qauxčišvili 1959, 479, ll. 11–13) for a short time and who was succeeded by his brother Yaqub (spelt partly *agub*, partly *iagub* in the *Chronicle*: 479, l. 12 vs. l. 33).

By consequence, Mzečabuḡ is allowed to return home together with Konstantine.²⁹

ბრძანა ღმერთმან და წარმოავლინა დიდითა პატივითა სულტანმან კოსტანტინე და წარმოატანა თანა მზეჭაბუკცა; და მოვიდა კოსტანტინე თათართათ, ყენისგან შეწყალებული.

“By order of God, Sultan sent Konstantine with great honour away, and he took Mzečabuḡ with him; and Konstantine came home from Tartary, pardoned by the Khan.”

All this must have happened in the year 1478.³⁰ After this, the name of Mzečabuḡ appears only one more time in the Chronicle, in an event dated to the *chronicon* 173 which equals 1485. Here, the son of Quarquare appears together with a brother of his, Baadur:³¹

ქორნიკონსა რ^ეოგ: მოვიდეს და მოადგეს ტაშირზედა, მოუმცნეს მეფესა ქართლისასა, რათა ქუემოთ ქართველნი შეუჭდენ სამცხეს. ვითარცა ესმა ესე ყუარყუარეს და ძეთა მისთა მზეჭაბუკს და ბაადურს, შემოკრიბნეს სპანი თჳსნი და დაადგრეს სიმაგრესა ადგილსა ქვიანისა მთისასა, რათა უკუე მიიწივნეს რა მათდა, მყის განეწყვნენ და შებმა უყონ.

“In the *chronicon* 173, (the Turkmens) came and arrived at Taširi. They informed the king of Kartli that the inhabitants of Lower Kartli should enter Samcxe. When Quarquare and his sons Mzečabuḡ and Baadur heard this, they assembled their troops and camped at a fortified place on a stony mountain so that they could decide instantly and attack them when they would approach them.”

Interestingly enough, a person by that latter name appears in the Chronicle a few pages before, with the title *atabagi*, but with the information that he died aged 21 on the 10th October, 1475:³²

ქორნიკონსა რ^ედგ: ათაბაგი ბაადურ გარდაიცვალა წლისა კ^ა, ოკდომბერსა ი^ე, დასაბამითგან ქორნიკონსა ექუსიათას ცხრაას ოთხმოცდარსა.

“In the *chronicon* 163 passed away Baadur the *atabagi*, 21 years (old), on the 10th October, (in the year) from Creation 6982.”³³

Consequently, the index of the edition assumes two Baadurs (just as it assumes two Mzečabuḡs), one styled “Baadur I, son of Quarquare, *atabagi*”, with his reign dated from 1466–1475, and the other one, simply “Baaduri, son of Quarquare”, with no further information and with no attempt to distinguish the two fathers named Quarquare.³⁴

²⁹ Q a u x č i š v i l i 1959, 479, ll. 31–33.

³⁰ In the Chronicle, the event is reported after the death of Uzun-Hassan (Q a u x č i š v i l i 1959, 479, l. 11), which is usually dated the 6th January 1478, and the ascension of Konstantine II. to the throne of Kartli, which is dated to the *chronicon* 166, i.e. 1478, too (Qauxčišvili 1959, 480, l. 4).

³¹ Q a u x č i š v i l i 1959, 482, ll. 3–7.

³² Q a u x č i š v i l i 1959, 478, ll. 17–18.

³³ This dating is not in accordance with the Georgian but with the Byzantine era, which differed by 94 years (cf. G i p p e r t 2016, 62); calculating with the latter, which begins on the 1st September 5509 B.C., we arrive at (6982–5508 =) 1474 A.D.

³⁴ Q a u x č i š v i l i 1959, 637.

2. Leaving this open for a moment, it is clear that the Bagratids' Chronicle alone does not suffice to solve the question whether the Mzečabuḡ of the Sinai Gospel codex can be identified with one of the two Mzečabuḡs it mentions. Both remain possible candidates: Mzečabuḡ the *atabagi* because of the title he bears, and Mzečabuḡ the son of Quarquare II because of his brilliant mastership in religious matters. However, by consulting the attestations of the name in other historical sources that are included in the digital corpus, we arrive at a much clearer picture, not only concerning Mzečabuḡ himself.

2.1 A considerable bulk of material is provided by the “Description of the Kingdom of Georgia”, which was compiled by Vaxuṣṭi Baṭonišvili, a son of King Vakhtang VI (1675–1737), in the first half of the 18th century. Within this remarkable oeuvre, we find 14 attestations of the name Mzečabuḡ in a subtext which is devoted to the “Life of Samcxe (and) Klarjeti”³⁵; two further attestations are met with in the “Description of the land Egrisi, or Apxazeti, or Imereti”³⁶, and another six, in the “Chronological Table”³⁷ concluding the work.³⁸ Again, two different persons are assumed to be meant here, one Mzečabuḡ *atabagi*, who is styled “Mzečabuḡ I” and “son of Kaixosro”, with the time-span of his reign given as “1502–1516”,³⁹ and a second “Mzečabuḡi son of Kaixosro”, who died in 1572 and who is “not known from other sources”.⁴⁰

2.1.1 It is clear right from the beginning that the first Mzečabuḡ is identical with the *atabagi* we met in *Kartlis Cxovreba*, and it must indeed be Vaxuṣṭi's information on his father being named Kaixosro that was taken over into the index of S. Qauxčišvili's edition, given that it does not appear anywhere in the Chronicle itself. As a matter of fact, Vaxuṣṭi mentions the descent of “Mzečabuḡ the Great” explicitly both in the description of Samcxe-Klarjeti and in the Chronological Table, which names *chronicon* 190 ~ 1502 A.D. as the year of his enthronement:⁴¹

³⁵ ცხოვრება სამცხე კლარჯეთისა, Qauxčišvili 1973, 691–741.

³⁶ აღწერა ეგრისის კუეყანისა, ანუ აფხაზეთისა, ანუ იმერეთისა, Qauxčišvili 1973, 742–893.

³⁷ ქრონოლოგიური ცხრილი, Qauxčišvili 1973, 894–914.

³⁸ Cf. <http://tinygu.de/mzechabuk-vakhusti> for the attestations.

³⁹ Qauxčišvili 1973, 1046: “1. მზეჭაბუკ ათაბაგი (მზეჭაბუკ I. ქაიხოსროს ძე)”.

⁴⁰ Qauxčišvili 1973, 1046: “2. მზეჭაბუკი ქაიხოსროს ძე ... მოკლდა 1572 წელს ... სხვა წყაროებით ცნობილი არაა”.

⁴¹ Qauxčišvili 1973, 710, ll. 26–27.

ამის ქაიხოსროს შემდგომად დაჯდა ძე ამისი ათაბაგად დიდი მზეჭაბუკ.

რ.ჟ. მოკულდა ქაიხოსრო ათაბაგი წლისა 53. მაისს 5. დაჯდა ძე მისი მზეჭაბუკ.

“After that Kaixosro, his son Mzečabuķ the Great was enthroned as the *atabagi*.”

“(Chronicon) 190. Kaixosro the *atabagi* died aged 53 on the 6th May. Enthroned was his son Mzečabuķ.”

From the description, which devotes a complete chapter to “Mzečabuķi the Great” and his reign of 14 years, with a total of nine attestations of the name,⁴² we further learn that the *atabagi* made peace with *Ḳostantīne* (which must mean Konstantine II, King of Kartli), arranged himself neatly with the Ottoman court, befriended Konstantine’s son and successor, King David (X, r. 1505–1525), and that he died in the year 1516, having been well respected:

ესე მზეჭაბუკ დაეზავა მეფესა კოსტანტინეს ... ესე მზეჭაბუკ დაეზავა ოსმალთა მორჩილებისა პირსა ზედა. ... ხოლო შემდგომად წელსა ქ(რისტე) ს`ფობ, ქარ(თულსა) ს`ჟ წარმოავლინა სულტან სულეიმან სარასკარი ... სპითა დიდითა ... ესენი მოვიდნენ და მოადგნენ საათაბაგოს. მაშინ მზეჭაბუკ განამაგრნა ციხენი და სიმაგრენი ... ხოლო სარასკარმან პატივით შეიწყნარა და ითხოვა მზეჭაბუკისაგან საზრდელი და ყოლაუზობა იმერეთსა ზედა. ამან მზეჭაბუკ აღუსრულნა ყოველნი და წარუძღუა იმერეთს. ... ამით დაეზავა ესე მზეჭაბუკ ოსმალთა და აღუთქუა მორჩილება და მსახურება. ... ესე მეგობრობდა დავით მეფესა ქართველთასა. არამედ ამას დიდს მზეჭაბუკს ამისთჳ უწოდდენ, რამეთუ დღეთა თჳსთა არა აღაფრინა ქათამიცა უსამართლოდ საათაბაგოსა შინა და სცხორებდა თჳსთა მეზობლებთა თანა სიყვარულითა და მეგობრობითა. ... კულად მლაკვრთა ოსმალთა დაეწყო და ჰყო ქუეყანა მათგან უვნოდ. შემდგომად მოკულდა დიდი მზეჭაბუკ ქ(რისტე)სა ჩ`ფვი, ქარ(თულსა) ს`დ. დაჯდა შემდგომად მზეჭაბუკისა ძე ამისი ყუარყუარე ათაბაგად.

“This Mzečabuķ made peace with king *Ḳostantīne* ... This Mzečabuķ made peace with the Ottomans on the basis of subordination. ... But after the year 1512 C.E., in Georgian (in the *chronicon*) 220, Sultan Suleiman⁴³ sent out (his) supreme commander ... with a big army ... They came and arrived in Saatabago. Thereupon Mzečabuķ fortified the castles and fortresses ... But the commander granted him honour and asked Mzečabuķ for victuals and guidance into Imeretia. He, Mzečabuķ, fulfilled all this and led him into Imeretia. ... In this way, he, Mzečabuķ, made peace with the Ottomans and promised them subordination and service. ... He was (also) friends with Davit, the King of the Georgians. But the reason why he was called Mzečabuķ “the Great” is that during his days, he did not even kill a hen against the law in Saatabago, and he lived in love and friendship with his neighbours. ... Again he set up against the Ottoman tyrants and made the country unharmed by them. After this, Mzečabuķ the Great died in the year 1516 C.E., in Georgian (in the *chronicon*) 204. After Mzečabuķ his son Quarquare was enthroned as the *atabagi*.”

⁴² *Qauxčišvili* 1973, 710–711: “ჴ. მზეჭაბუკი დიდი, ოდ წელი მთავრა”.

⁴³ This information (*Qauxčišvili* 1973, 711, l. 4) is incorrect; cf. below.

Two of the events described here are also mentioned in the Chronological Table:⁴⁴

ს. მოვიდა სარასკირი, მზეჭაბუკ ათაბაგი მიეგება, იმერეთს ჩავიდნენ, თათართ ქუთაისი და გელათი დასწვეს. და ბაგრატს ვახტანგ ზედ გაემარჯვა მოხისს.

ს.დ. ათაბაგი დიდ მზეჭაბუკ მოკლდა. დაჯდა მე მისი ვყარყვარე.

“(Chronicon) 200. The supreme commander came, Mzečabuḡ welcomed him, they went into Imeretia, the Tartars burnt Kutaisi and Gelati. And Bagrat was victorious over Vaxtang in Moxisi.”

“(Chronicon) 204. The *atabagi*, Mzečabuḡ the Great, died. Enthroned was his son Qvarqvarē.”

Remarkably enough, the information on the battle at Mokhisi matches that appearing in the Bagratids’ Chronicle (cf. 1.4 above), except for the dating: there it is subsumed under the *chronicon* 198, i.e., 1510 A.D., not 200 ~ 1512 as given here. Vaxuṣṭi himself repeats the latter dating in another subtext of his work, the Description of Imereti:⁴⁵

წელსა ქ(რისტე)სა ჩ~ფობ, ქარ(თულსა) ს~, მეფობასა ბაგრატისასა მეორესა, გამოვიდა სპასპეტი სულტან სელიმისა სპითა უამრავითა და მოადგა სამცხეს. ამას მიეგება ათაბაგი მზეჭაბუკ, მოუძღუა და ჩამოიყვანა ფერსათსა ზედა იმერეთს. ... მოსრულთა ოსმალთა დაწუეს ქუთათისი და გელათი. ... ამასვე წელსა წარვიდა მეფე ბაგრატ დასხმის გუარად სპითა ქართლს ... მიუჯდა ბაგრატ მეფე მოხისს მყოფს ვახტანგს. ეწყო ვახტანგ და იყო ბრძოლა ძლიერი. მერმე იძლია ვახტანგ. არამედ შუამდგომელობითა დავით მეფისათა ზავ-ჰყვეს.

“In the year 1512 C.E., in Georgian (in the *chronicon*) 200, during the reign of (King) Bagrat II, came a general of Sultan Selim with a huge army and arrived in Samcxē. Mzečabuḡ the *atabagi* welcomed him, led him the way and conducted him over the Persati (mountain) into Imeretia. ... Having arrived, the Ottomans burnt Kutaisi and Gelati. ... In the same year, King Bagrat entered Kartli ambush-style with an army ... He encountered Vaxtang sojourning at Moxisi. Vaxtang attacked him, and a heavy battle arose. Finally Vaxtang was defeated, but by mediation of King Davit, they made peace.”

Note that different from the Description of Samcxē-Klarjeti (cf. above), the Ottoman sultan is here named Selim, not Suleiman, and the *chronicon* is given as 200, not 220. As the latter *chronicon* would match the year 1532, not 1512, and Sultan Suleiman (I) ruled from 1520 to 1566, we probably have to assume a confusion of two similar events here, one concerning the latter sultan in 1532 and one, his (father and) predecessor, Sultan Selim I (r. 1512–1520), in 1512. In the given context, only the earlier dating can be correct.

⁴⁴ Qauxčišvili 1973, 898–899.

⁴⁵ Qauxčišvili 1973, 810, ll. 6–24.

The fact of Mzečabuḡ the *atabagi* conducting the Ottoman army into Imeretia is thematised two more times in Vaxuṣṭi's text, under the date of the year 1534, in both the descriptions of Samcxe-Klarjeti and Imereti; the wording is but slightly different:⁴⁶

არამედ შემდგომად ამისა მოიქსენა შური იმერთა მეფემან ბაგრატ მზეჭაბუკ ათაბაგისა, რაჟამს მიჰყვა ოსმალთა იმერეთსა ზედა ... და კულადცა იხილა შეავება სამცხისა შაჰისმაილისაგან და მოჰკრება ...

“But after this, Bagrat the King of the Imerians remembered the envy of Mzečabuḡ the *atabagi* when he brought the Ottomans up into Imeretia ... and again he saw Samcxe damaged and destroyed by Shah Ismail⁴⁷ ...”

ქ(რისტე)სა ჩჳლდ, ქარ(თულსა) სკბ ... შემოიკრიბნა ბაგრატ მეფემან სრულიად სპანი იმერთანი ... ვინაძთგან იხილა შეავება სამცხისა შაისმაილის დევალისაგან და კულად მოიქსენა შური მზეჭაბუკ ათაბაგისა, რაჟამს მოუძლუა ოსმალთა ... და წარვიდა დაპყრობად სამცხისა.

“In the (year) 1534 C.E., in Georgian (in the *chronicon*) 222 ... King Bagrat assembled the complete army of the Imerians ... because he saw Samcxe damaged by Deval,⁴⁸ (the general) of Shah Ismail,⁴⁷ and he remembered again the envy of Mzečabuḡ the *atabagi* when he conducted the Ottomans ... and went off to conquer Samcxe.”

The same event is also listed in the Chronological Table, under the year 1535:⁴⁹

სკვ: მ(ე)ფემ(ან) იმერთამ(ა) ნ მოიხსენა შური ათაბაგის მზეჭაბუკისა და მივიდა სამცხეს. და მურჯახეთს შეიბნენ მ(ე)ფე ბაგრატ და ყვარყვარე ათაბაგი, ბაგრატს გაემარჯვა. ათაბაგი შეიპყრა, გელათს ტყვედ მოკულდა და სამცხე ბაგრატ დაიპყრა.

“(Chronicon) 223: The king of the Imerians remembered the envy of Mzečabuḡ the *atabagi* and entered Samcxe. And King Bagrat and Quarquare the *atabagi* clashed in Muržaxeti, and Bagrat was victorious. Bagrat seized the *atabagi*, took him prisoner to Gelati and conquered Samcxe.”

2.1.2 The remaining attestations of the name Mzečabuḡ in Vaxuṣṭi's work concern a later period, and therefore a different person indeed. Of the second Mzečabuḡ, son of Kaixosro, we learn that he died two years after marrying a certain Rodam, daughter of the Gurian ruler Giorgi (II, r. 1566–1583 and 1587–1600), in 1571:⁵⁰

⁴⁶ Q a u x ḡ i ṣ v i l i 1973, 712, ll. 12–16; 811, ll. 19–24.

⁴⁷ In the given context, this must mean Shah Ismail I (r. 1501–1524), the founder of the Safavid dynasty, given that his grandson, Shah Ismail II, was enthroned only in 1537.

⁴⁸ The general named დევალ is introduced in the Description of Samcxe (Q a u x ḡ i ṣ v i l i 1973, 712, l. 6).

⁴⁹ Q a u x ḡ i ṣ v i l i 1973, 899.

⁵⁰ Q a u x ḡ i ṣ v i l i 1973, 811, ll. 19–24.

ხოლო აქა ძემან ქაიხოსრომან მზეჭაბუკ იქორწინა გურიელის გიორგის ასულს როდამსა ზედა ქ(რისტეს)სა ჩფოა, ქარ(თულსა) სნთ და მეორესა წელსა მოკუდა მზეჭაბუკ.

“Here, now, the son of Kaixosro, Mzečabuḳ, married Rodam, the daughter of Giorgi (king) of Guria, in (the year) 1571, in Georgian (in the *chronicon*) 259, and in the second year Mzečabuḳ died.”

In the Chronological Table, this Mzečabuḳ death is reported for the year 1572 (*chronicon* 160):⁵¹

სნთ: მზეჭაბუკ ქაიხოსრო ათაბაგის ძემ ქორწილი ქნა გურიელის ქალს როდამზედ. სდ: ... კ(უალა)დ მოკუდა ქაიხოსრო ათაბაგის ძე მზეჭაბუკ.

“(Chronicon) 159: Mzečabuḳ, the son of Kaixosro the *atabagi*, married Rodam, the maiden of the Gurian king. (Chronicon) 160: ... After that died Mzečabuḳ, the son of Kaixosro the *atabagi*.”

This Mzečabuḳ could not receive the dignity of an *atabagi* himself, given that Kaixosro survived him; the Chronological Table continues under the year 1573:⁵¹

სდა: მოკუდა ქაიხოსრო ათაბაგი ყაზმინს. და აქ დაჯდა ძე მისი ყვარყვარე ათაბაგად.

“(Chronicon) 161: Kaixosro the *atabagi* died in Qazwin. And here, his son Qvarqvarē was enthroned as the *atabagi*.”

In contrast to the statement in the index of the edition, further information on this Mzečabuḳ does exist. This is provided by the so-called “Meskian Chronicle”, which is appended in form of successive notes to the 16th c. prayer codex S-947 of the Korneli Kekelidze National Centre of Manuscripts⁵² and which was published by Kr. Šarašize together with several other documents in her “Materials for the History of Southern Georgia”.⁵³ Here we read:⁵⁴

პატრონმან მზეჭაბუკ, წლისა კ~ბ-ისამან იქორწინა და მოიყვანა ასული როსტომ გურიელისა პატრონი როდამ სახელით. და ცხოვრ[ო]ბდა მასთანა ერთ წელ და ორ თუჭ. იანვარსა ი~ა, დღესა პარასკევსა, დღისით,

“Lord Mzečabuḳ, aged 22, married and took as his wife the daughter of Rostom the ruler of Guria, by the name of Lady Rodam. And he lived with her one year and two months. On the 11th January, a Friday, by the 6th hour of the day, God became angry about his parent, and

⁵¹ Qauxčišvili 1973, 901.

⁵² Cf. Bregaze et al. 1959, 614–615 for a description of the codex.

⁵³ Šarašize 1961, 36–56. The first edition of the Chronicle was provided in Tačaišvili 1890, 81–115.

⁵⁴ Šarašize 1961, 39–40, no. 17; the first lines of the text as appearing on p. 9 of the codex are visible at the bottom of the image printed ib. as ტაბ. 5. In Tačaišvili 1890, the text is found on p. 82.

ჟამსა ვ³, გარისხდა ღმერთი მისის მშობლისათვის და პატრონი მზეჭაბუკ მიიცვალა ამიერსოფლით საუკუნეთა მათ განსას[უჭ] ნებელთა, წლისა კ³ გ-ისასა ორი თუჭ აკლდა, საღ(მრ)თოთ-საკაცობომდი ყოვლად სრული და ზნე-უკლები. სიყრმითგან ღ(მრ)თისმოყ[უ]არე და ქრისტეს სარწმუნოებ(ა)მზედა აღზრდილი, სრული მწიგნობარ-მგალობელი და რიტორი, კმა-შუჭნიერი, ენა-ტუბილი, ეკლესიათა და ღ(მრ)თისმოყუარეთა კაცთა პატივისმცემელი. ხოლო იგოდა სპარსული წიგნი და წერა და ენა თათრული, სპარსული და არაბული. ისღა⁵⁵ მობურთალ-მოსპარეზე ქუ[ჭ]ყანასა ზედა მისებრი არ გამოჩენილა. ქ(რონი) კ(ონ)სა ს³ მ მიიცვალა.

Lord Mzečabuḳ passed over from this world to the eternal resting places, at the age of two months less than 23, (a man) fully accomplished both spiritually and secularly and of high principles. From his childhood on, he had been grown up as a lover of God and in the faith of Christ, a consummate man of letters and singing and a rhetorician with a beautiful voice and a sweet tongue, honoured by churches and devout people. But he (also) knew to read and write in Persian and (to speak in) the Tartar, Persian, and Arabic languages. Also in ball-playing and wrestling, nobody met his match on earth. He died in the *chronicon* 260.”

Besides adding noteworthy information as to Mzečabuḳ’s death,⁵⁶ the present text differs from the information provided by Vaxuṣṭi in naming not Giorgi (II) but his father and predecessor Rostom (r. 1534–1566) as Rodam’s father; an information that deserves being taken seriously if we consider that Giorgi may still have been too young four years after ascending the throne to have had a nubile daughter.⁵⁷ On the other hand, the text in the Chronicle strongly reminds us of the characterization of Mzečabuḳ, the first-born child of Quarquare in *Kartlis Cxovreba*; if this is independent information and not just the repetition of a popular tradition linked with the name Mzečabuḳ, it yields us one more candidate for the identification of the Mzečabuḳ from the Sinai Gospel codex. We are thus left with three possible candidates, representing a time-span of ca. 100 years: Mzečabuḳ, the son of Quarquare II in the second half of the 15th century, Mzečabuḳ the *atabagi*, son of Kaixosro, in the beginning of the 16th century, and Mzečabuḳ, son of Kaixosro, who married Rodam, in the second half of the 16th century.

2.2 Beyond the information on the latter Mzečabuḳ, Kr. Šarašize’s “Materials” contain five further attestations of the name.⁵⁸ One of them,

⁵⁵ Šarašize 1961, 40, l. 10 has “ოპა (!)”; Taq aišvili’s *ობლა* (1890, 82, l. 17) seems to be intended here.

⁵⁶ The 11th January, 1572 (Julian calendar) was indeed a Friday.

⁵⁷ Cf. Šarašize 1961, 116 as to the relationship between the Chronicle and Vaxuṣṭi’s text.

⁵⁸ Cf. <http://tinygu.de/mzechabuk-hmsg>.

in which the Mzečabuḵ under concern is styled a “lord” (*paṭroni*) again, is from a personal document written by one Gerasime, Archbishop of Ḳumurdo, which was preserved in Mcxeta; in accordance with Evagri, Patriarch of Georgia, being addressed, the event in question can be assigned to the years 1500–1503:⁵⁹

... ესე პირი და წიგნი გკადრეთ და მოგახსენეთ თქვენ, ქრისტეს ღ(მრ)თისა მიერ ქართლისა კ(ათალიკო)ზსა ევაგრის მე, კუმურდოელ მთავარეპისკოპოზმან გერასიმე, მას ჟამსა, ოდეს პატრონმან მზეჭაბუკ შემიწყალა და კუმურდოსა საყდარი და ჴელი მიბოძა და თქვენს წინაშე საკურთხეველად გამოგუზავნნა და თქვენ შემიწყალეთ და მაკურთხეთ. ...

“... this document and letter I dared submit to you, Evagri, Catholicos of Kartli by Christ (our) God, me, Gerasime, Archbishop of Ḳumurdo, at the time when Lord Mzečabuḵ had mercy on me and granted me the see and power of Ḳumurdo and sent me to you for a blessing, and you, too, had mercy on me and blessed me ...”

Considering the geography (Ḳumurdo is located in Samcxე) and the given time-frame, it is probably a priori that the Mzečabuḵ mentioned here was the *atabagi* we have known before, freshly enthroned in 1502.

2.2.1 In two further attestations from the “Materials”, the name Mzečabuḵ appears alongside that of Kaixosro. However, there is no instance of the latter denoting the father of the former; instead, the two persons in question are declared to be brothers. This is true, first of all, of rogations for them added to ms. Q-642 of the Kekelidze Centre, the so-called “Mečieti Triodion” allegedly of the 16th century.⁶⁰ Here, the two brothers are addressed after their parents, who are named Quarquare and Anna:⁶¹

ღ(მრ)თისმოყ[უ]არისა, მართლმ-ორწმუნისა პატრონისა ყ[უა]რყ[უა]რესი.

“(May there be commemoration) of the devout and orthodox Lord Quarquare

და თანამეცხედრისაჲ მისისა პატრონისა ანასი და ძეთა მათთა პატრონისა მზეჭაბუკ და ქაიხოსროსი ს(აუ)კ(უ)ნ(ო)დ.

and his spouse, Lady Anna, and their sons, Lord Mzečabuḵ and Kaixosro, forever.”

⁵⁹ Cf. Šarašize 1961, 27, who names the shelf number Hd-2130.

⁶⁰ Cf. Šarašize 1961, 20–23 as to the rogations contained in the codex and Bregaze et al. 1958, 93–95, as to its description. A Russian translation of the rogations appeared in Bakraze 1878, 212–213.

⁶¹ Šarašize 1961, 22, nos. 17.–18.

The time frame of these two entries is indicated by the preceding commemoration of king Aleksandre (II of Imeretia, r. 1484–1510) and his family members, including his wife Tamar and his son and successor Bagrat (III, r. 1510–1565):⁶²

მართლმადიდებლისა მეფისა ალექსანდრესი და მეუღლისა მისისა პატრონისა დედოფალისა თამარისა ს(აუ)კ(უ)ნ(ო)დ. “(May there be commemoration) of the orthodox king Aleksandre and his wife, the queen Lady Tamar, forever,

ძისა მათისა, დიდისა მეფეთ-მეფისა ბაგრატისი და ძმათა მისთა ღ(მრთ)ისმოყ[უ]არეთა გიორგი და ვახტანგისი ს(აუ)კ(უ)ნ(ო)დ. (and) of their son, the great king of kings Bagrat, and his devout brothers, Giorgi and Vaxtang, forever.”

2.2.2 Another pair of brothers, with the same names but with a mother called Dedisimedi, not Tamar, is mentioned in ms. S 1246, as well of the 16th century:⁶³

პატრონისა ყუარყუარესი და მათისა მეცხედრისა დედისიმედისა. “Of Lord Quarquare and his (lit. their) spouse Dedisimedi

და ძეთა მათთა პატრონისა ქაიხოსროსი და პატრონისა მზეჭაბუკისი საუკუნომცა არს საჯსენებელი და კურთხევა მათი. and their sons, Lord Kaixosro and Lord Mzečabuq, may their commemoration and blessing be forever!”

This very family, then, is obviously also commemorated in ms. Q-969, again of the 16th century, in a more verbose way, with the father, Quarquare, styled an *atabag-amirspasalari*:⁶⁴

დიდისა და წარჩინებულისა და სიმხნით განთქმულისა და სახელოვანისა და მტერთაგან უძლეველისა ათაბაგ-ამი(რ) სპალარისა, მორწმუნისა პატრონისა ჩუენისა ყუარყუარესი საუკუნომცა არს საჯსენებელი და კურთხევა მისი. “Of the *atabag-amirspasalari*, great and noble and renowned for (his) courage and famous and invincible by his enemies, our believing Lord Quarquare, may his commemoration and his blessing be forever!”

⁶² Šarašize 1961, 22, nos. 15–16.

⁶³ Šarašize 1961, 18–19, nos. 19–20; as to the ms. in question cf. Bakraze et al. 1961, 111–119.

⁶⁴ Šarašize 1961, 15–16, nos. 8–11; as to the ms. in question cf. Regaže et al. 1958, 381–382.

ეგრეთვემეუღლისათისა, დედათა დიდებისა და სიკეთისა მეგლისა, წმიდათა მენელსაცხებლეთა მოდასისა და სარწმუნოებისა ბეჭედსა და კეთილად მოღუაწისა, ღ(მრ)თისმოყუარისა პატრონის დედისიმედის საუკუნოდცა არს საკს(ენებელი). და კ(ურთ)ხ(ევად).

Likewise of his wife, the glory of women and a monument of beauty, a member of the holy bringers of myrrh and a seal of faith and a benefactor, the devout Lady Dedisimedi, may her commemoration and blessing be forever!

და პირმშოსა მისა მათისა, სიმწნით ქებულისა და სიბრძნის გამომეძიებელისა და დაუცხრომელად ღ(მრ)თის მადიდებელისა პატრონის ქაიხოსროს საუკუნოდმცა არს საკსენებელი და კურთხევად მისი.

And of their first-born son, praised for his courage and pursuit for wisdom and restless praise of God, Lord Kaixosro, may his commemoration and blessing be forever!

და შემდგომისა და საყუარელისა ძმისა მისისა, ღ(მრ)თივ განბრძნობილისა, მწნედ მქედრ(ისა) და მრავალთა და ძლიერთა და სახელდებულთა ფალავანთა დამამკობელისა და ქედისა შემმუსრველისა, საქრისტიანოსა ზღუდისა, სრულ(ი)სა ჩოხოსნობისა და ანგელოზებრივისა სქემისა ღირსად მიმღებელისა პატრონისა ჩუენისა მზეჭაბუკ-ყოფილსა იაკობისი საუკუნოდმცა არს საკსენებელი და კურთხევად მისი.

And of his succeeding and beloved brother, instructed by God, a brave knight and an overcomer of many strong and renowned heroes and a neck-breaker, a fortification wall for Christianity, worthy of being fully clad in the Caucasian coat and with an angel's schema, our Lord Iakob, formerly called Mzečabuḳ, may his commemoration and blessing be forever!”

2.2.3 Immediately after this, the commemoration in ms. Q-969 continues with the family of the latter Mzečabuḳ's “nephew” (*zmisçuli*), who is called Quarquare again.⁶⁵

და ძმისწულისა მათისა, მწნისა და ახოვანისა და ქველ-პირმეტყუწლისა, აგარიანთა მომსრველისა, გულოვნებით სახელგანთქმულისა, მტერთა შემამრწუნებელისა, სარწმუნოებისა და ქრისტეს

“And of his (lit. their) nephew (lit. brother's son), the brave and stalwart and kindly speaking slayer of Arabs, famous for his courage, a terrifier of enemies and a firm holder of the true faith of Christ and (our) present sovereign, Lord Nav Quarquare, may his

⁶⁵ Šarašize 1961, 6, nos. 12.–13.

ჭემმარიტისა სჯულისა მტკიცედ
მპყრობელისა და აწმფლობელისა
ჩ(უე)ნისა პატრონისა ნავ (!)
ყუარყუარესი საუკუნოდმცად
არს საცსენებელი და კურთხევად
მისი, მრავალმცა არიან დღენი და
ჟამნი ცხორებისა მისისანი.

commemoration and blessing be forever
and may the days and hours of his life
be many!

და მეუღლისა მათისა, ლუთივ-
გვრგუნოსანისა მთიებისა და
ცისკროვნებრ ბრწყინვალისა,
სიმშვიდის მეძიებელისა და
წერილთ-მოყუარულისა და
ჯუართა და ხატთა პირად-
პირადად მამკობელისა
პატრონისა ჩ(უე)ნისა ანნადსი
მრავალმცა არიან დღენი და
ჟამნი ცხორებისა მისისანანი.

And of his (lit. their) wife, the day-star
crowned by God and brilliant like the
dawn, looking for peace and scripture-
loving and adorning in person crosses
and icons, our Lady Anna, may her days
and the hours of her life be many!

და ძეთა მათთა, სამოთხის
ნერგთა, ვარდთა სურნელთა
და გონიერთა, საღ(მრ)თოდ-
სამკედროდ აღზრდილთა
პატრონის მზეჭაბუკისი
და პატრონის ქაიხოსროსი
მრავალმცა არიან დღენი და
ჟამნი ცხორებისა მათისანი.

And of their sons, saplings of paradise,
fragrant and sensible roses, educated
(both) spiritually and secularly, Lord
Mzeçabuğ and Lord Kaixosro, may the
days and hours of their lives be many!”

It is clear from the wording of these commemorations that they were written during the life time of the family of “Nav” Quarquare, whose name may be interpreted as “the new Quarquare”.⁶⁶ It is further probable off-hand that we have the same family here as that commemorated in ms. Q 642, where the parents are simply called Quarquare and Anna. We thus arrive at a larger family structure which can be illustrated as follows:

Father	Quarquare			
Mother	Dedisimedi			
1 st son	Kaixosro	→	Father	Quarquare
2 nd son	Mzeçabuğ (> İağob)		Mother	Anna
			1 st son	Mzeçabuğ
			2 nd son	Kaixosro

2.3 The family of Quarquare and Dedisimedi is attested in one more witness, with important additional information. This is ms. Q-920, a Gos-

⁶⁶ With *nav*- reflecting Persian *naw*- “id.” as in *navrozi* < Pers. *nawrōz* “New Year”.

pel manuscript of 1504 written in the cathedral of Bana in the province of Tao-Klarjeti.⁶⁷ Here, the family is mentioned not in rogation-like notes as in the manuscripts dealt with above but in the scribe's colophon, which is dated the 8th March of the *chronicon* 172:⁶⁸

კურთხეულ არს ღმერთი! სრულ
იქმნა წმიდად ესე ოთხთავი
ქ(რონი)კ(ო)ნსა მეათოთხმე[ტე]
დ მოქცეულსა: რ~პიბ. მარტსა 8~:
ჯელითა ცოდვილისა აკაკისითა:

“Blessed be God! This holy Tetraevan-
gelion has been accomplished on the 8th
March of the *chronicon* 172 in the 14th
cycle,⁶⁹ by the hand of sinful Akaki.”

The scribe continues with a rogation for himself and the person who commissioned his work, a certain Tamar, Queen of Queens, who can again be identified with the wife of Aleksandre II, King of Imeretia (cf. 2.2.1 above):

... ჩემთვის, მწარედ ცოდვილისა,
ლოცვასა ჰყოფდი, მონაო ღ(მრ)
თისაო, სარწმუნოო, რომლისა
ბრძანებითა აღიწერა წმიდად ესე
წიგნი. დიდისა ღ(მრ)თის მოყ(უ)
რისა და მოწყალისა პატრონისა
დედოფალთა დედოფალისა
თამარისნი მრავალმცა არიან
წელნი სუფევისა მათისნი ნება-
წადილთა*⁷⁰ ზედა აღსრულებითა.

“... for me, the severely sinful one, offer
a prayer, (you), the faithful servant of
God, upon whose command this holy
book was written! Of (you), the great
Lady, loving God and merciful, the
queen of queens Tamar, may the years
of your (lit. their) rulership be many,
with fulfilment beyond (your) desires!”

He then includes the members of the queen's family, beginning with a brother named Mzečabuḡ:

დიდისა*⁷¹ და ქრისტეს მოყ(უ)
რისა პატრონისა ძმისა მათისა
მზეჭაბუკის მორჭმითა და
ამოდ ყოფნითა, და ეგრეთვე
შუწნიერთა ძეთა და ძის წულთა
მათთა ბედნიერობითა და
დღეკეთილობითა საუკუნო იყავნ
საკსენებელი და კურთხევად
მათი. ეგრეთვე დიდებულთა
მშობელთა მისთა: პატრონისა

“Of the great and Christ-loving Lord,
her (*lit.* their) brother Mzečabuḡ, with
carefreeness and welfare, and as well
of his (*lit.* their) beautiful children and
grand children, with happiness and well-
being, may their commemoration and
blessing be forever. Also of his noble
parents, Lord Quarquare and Lady De-
disimedi, may their commemoration be
forever! Also of his (*lit.* their) Christ-

⁶⁷ Cf. Bregaze et al. 1958, 347–349 as to the description of the codex.

⁶⁸ The colophon is edited in Šarašize 1954, 262.”

⁶⁹ Cf. Gippert 2016, 62 as to the cycles of 532 years that are the basis of the Georgian *chronicon* calculation. Note that the number seventy is spelt პი, i.e. 60+10, in the *chronicon*, in agreement with Georgian *samoc-da-ati*.

⁷⁰ Šarašize 1954, 262, ll. 22–23 has ნებაა წადილთა.

⁷¹ Šarašize 1954, 262, l. 24 has დიდსა.

ყუ(ა)რყუ(ა)რესი და პატრონისა
დედისიმედისა საუკუნო იყავნ
ქსენებად მათი: ეგრეთვე
ქრისტეს მოყუარეთა ძმათა
მისთა პატრონისა ქაიხოსროსი
და პატრონისა ზაადურისა
საუკუნო იყავნ საქსენებელი და
კურთხევად მათი.

loving brothers, Lord Kaixosro and
Lord Baadur, may their commemoration
and blessing be forever!”

Akaki’s colophon, which was first thematised as early as 1851 by M.F. Brosset,⁷² ends with a listing of the dates of death of four of the family members:

პირველად პატრონი ზაადურ
მიიცვალა ქ(რონი)კ(ო)ნსა: რ^ედბ:
ოკდ(ომ)ბ(ერსა) ი^ე დღ(ესა): ა^ე.

“First, Lord Baadur passed away, in the
chronicon 162 (~ 1474 A.D.), on the
10th October, by the 1st (hour).

პატრონი დედისიმედი ქ(რონი)
კ(ო)ნსა რ^ეოზ: დ(ე)კ(ემ)ბ(ერსა).
ი^ეთ. დღ(ესა). ვ^ე.

Lady Dedisimedi (passed away) in the
chronicon 177 (~ 1489 A.D.), on the
19th December, by the 6th (hour).

პ(ა)ტრონი ყ(უა)რყ(უა)რე
ქ(რონი)კ(ო)ნსა რ^ეჰზ. ივლ(ისსა).
ა^ე. დღ(ესა). ა^ე.

Lord Quarquare (passed away) in the
chronicon 187 (~ 1499 A.D.), on the 1st
July, by the 1st (hour).

პ(ა)ტრონი ქაიხოსრო ქ(რონი)
კ(ო)ნსა რ^ეჰზ: მაისს(ა): ვ^ე:
დღ(ესა): დ^ე.

Lord Kaixosro (passed away) in the
chronicon 188 (~ 1500 A.D.), on the 6th
May, by the 4th (hour).”

It is clear from this that Mzečabuḡ was the only (named) member of the family that was still alive when Akaki accomplished his work. Given the date of the Gospel codex, the suggestion imposes itself that this was actually the “Mzečabuḡ I son of Kaixosro”, for whom 1502–1516 is given as the time-span of his rulership in the index of *Kartlis Cxovreba*. In contrast to the index, however, Kaixosro was his brother and not his father – a misinformation that was obviously taken over from Vaxuṣti as we have seen above (cf. 2.1.1).

Taking the available dates into account, we further arrive at the suggestion that the two Mzečabuḡs of the Chronicle were actually one person – and, by consequence, the two Quarquares named II and III, with their reigns given as 1451–1466 and 1487–1500 in the index, as well. If Baadur died as early as 1474 (*chronicon* 162 as in the present list) or

⁷² In a report on St. George’s church in the monastery of Gelati (Brosset, 1851, 42): “Sur l’autel est un joli Evangile, khoutzouri, parchemin, qui fut achevé de copier le 8 mars 1192, par un certain Acaci, par ordre de la très pieuse reine Thamar. Le copiste recommande à Dieu, Mzédchabouc, frère de Thamar, leurs père et mère Qouarquaré et Dédis-Imédi, leurs frères Kai-Khosro et Baadour.”

1475 (*chronicon* 163 as given in the Chronicle, cf. 1.4 above) by the age of 21 (as indicated in the Chronicle), he must have been born by the year 1453; and if Kaixosro died in the year 1500 (*chronicon* 188 as in the present list) or 1502 (*chronicon* 190 as given by Vaxušt'i) by the age of 53 (as indicated by Vaxušt'i, too), he must have been born between 1447 and 1449 – for both sons, the Quarquare (II) who was enthroned in 1451 must have been just in the right age to be their father. This, again, is confirmed by *Kartlis Cxovreba*, according to which Quarquare died in the year 1500 (*chronicon* 188) by the age of 82. The Chronicle also gives the dates of death for Dedisimedi (1491), Kaixosro (1502), and Tamar:⁷³

ქორონიკონსა რ~ოთ: მიიღვალა მეუღლე ყუარყუარე ათაბაგისა, ბატონი დედისიმედი, წლისა ნ~დ, სექტემბერს ი~წ.	“In the <i>chronicon</i> 179 passed away the wife of Quarquare the <i>atabagi</i> , Lady Dedisimedi, aged 54, on the 19 th September.
--	--

ქორონიკონსა რ~პწ ... დიდი ბატონი ყუარყუარე მიიღვალა წლისა პ~ბ, ივნისს ა~.	In the <i>chronicon</i> 188 ... passed away Lord Quarquare, aged 82, on the 1 st June.
---	---

ქორონიკონსა რ~ჟ: ათაბაგი ბატონი ქაიხოსრო მიიღვალა წლისა ნ~გ, მაისსა ვ~.	In the <i>chronicon</i> 190 passed away the <i>atabagi</i> Lord Kaixosro, aged 53, on the 6 th May.
---	--

ქორონიკონსა რ~ჟწ: მარტსა ი~ბ, მიიღვალა დედოფალი თამარ. აპრილსა ა~ ამასვე წელსა მეფეთ-მეფე ალექსანდრე მიიღვალა.	In the <i>chronicon</i> 198 passed away queen Tamar. On the 4 th April of the same year passed away the King of Kings Aleksandre.”
--	---

The differences between the dates given in *Kartlis Cxovreba*, Vaxušt'i's Description, and Akaḫi's colophon are minimal and can mostly be explained as copying errors (December vs. September, July vs. June) in the former texts, given that the colophon was written much closer to the lifetime of the deceased than the Chronicle or Vaxušt'i's work. The differences in the *chronicon* datings may further be due to cross-calculations with other eras, including the fact that a *chronicon* began on the 1st September, not on a 1st January, which implies that properly speaking, the 1st June, *chronicon* 188 was not that of the year 1500 but that of 1501.

There is another divergence that must be accounted for, viz. the question whether the first-born son of Quarquare was Mzečabuḫ (as stated in the Chronicle, cf. 1.4 above) or whether it was Kaixosro (as indicated in Q 969, cf. 2.2.2 above). Considering that Kaixosro was the first successor

⁷³ Qauxč'išvili 1959, 486, ll. 21–22, 28–29, and 30.

of his father Quarquare as an *atabagi* and that it was obviously he who continued the family lineage via a son who was called Quarquare again and who begat another pair of sons named Mzečabuḡ and Kaixosro with his wife Anna, the latter information is likely to be correct. What we cannot decide is whether Mzečabuḡ preceded Baadur or vice versa; but if six years passed between the births of Kaixosro and the latter, there was enough time in between for Mzečabuḡ to be born. For Quarquare's and Dedisimedi's daughter Tamar, the "queen of queens" of Imeretia, who commissioned the Bana Gospel codex to be copied, the position in the order of children remains unclear.

On the basis of Aḡaḡi's colophon, we may thus establish the record of the family members as follows:

	born	died	reign
Quarquare (father)	ca. 1417	ca. 1500	ca. 1451–1500 (with interruptions?)
Dedisimedi (mother)	ca. 1430	ca. 1489	
Kaixosro (1 st son)	ca. 1447	ca. 1501	ca. 1499–1501
Mzečabuḡ (2 nd son)	ca. 1450	ca. 1516	ca. 1501–1516
Baadur (3 rd son)	ca. 1453	ca. 1474	
Tamar (daughter)	?	ca. 1510	

2.4 There remains one problem to be solved in the present context, viz. the question of the second Baadur mentioned in the Chronicle (cf. 1.4 above): If Mzečabuḡ's brother had died by the year 1474 (*chronicon* 163), how could his father Quarquare have taken him together with his brother to an attack against the Turkmens ten years later, in the *chronicon* 173? The problem can easily be solved by assuming that it was not Baadur who took part in that campaign but Kaixosro.

3. Even after merging Mzečabuḡ the *atabagi* with Mzečabuḡ "the Great", son of Quarquare II, we are still left with two possible candidates for the identification of the Mzečabuḡ commemorated in the Sinai Gospel codex, viz. the "merged" one, son of Dedisimedi, and his own grandnephew, son of Anna. As there are no sources available that would testify to one of the two having visited Mt. Sinai or, at least, having had a page named Ḳirile, we cannot decide this with certainty. However, as there are no indications that the younger Mzečabuḡ was ever appointed as an *atabagi*, he is a priori the weaker candidate. This is corroborated by two further attestations in the corpus that clearly

refer to his granduncle and demonstrate his interest in the sites of the Georgian diaspora.

3.1 In 1962, El. Meṭreveli published text materials concerning the Georgian “colony” in Jerusalem, which mostly consist of so-called *agāpis*, i.e. commemorations of services to be held for pious persons and their donations, appearing as separate notes in manuscripts; a text genre whose importance had been stated appropriately 25 years before by G. Peradze, who also noted that some manuscript pages with *agāpis* from Jerusalem had found their way to Leipzig via the bequest of Constantin Tischendorf.⁷⁴ One of these *agāpis*, which is found in ms. V 1095 of the Leipzig University Library,⁷⁵ is devoted to Mzečabuḡ the *atabagi* and his brother Kaixosro as benefactors of the Monastery of the Holy Cross:⁷⁶

---

⁷⁴ Peradze 1937, 237–238 n. 1: “Apart from ... inscriptions, the mementoes in the Georgian MSS., written by various monks, are also of the greatest importance for the history of the Georgian monks in Palestine. ... In the autumn of 1930, during my work in the Greek Patriarchate in Palestine, I, on the advice of His Holiness, the Jerusalem Patriarch Tymotheos, gave my attention to these mementoes. Fortunately I was able to recover some neglected by Tsagareli and Blake. Perhaps one day I shall be able to publish them. – Apart from these mementoes, the deeds of donations, the so-called Agapae, have been for the history of Georgian monasteries in Palestine of great importance. ... The University Library in Leipzig, a bequest of Tischendorf, has, among the Georgian MSS., the parchment sheets of these little deeds. The text of these Leipzig sheets are much older than those of Palestine, edited by Marr. I possess beautiful photographs of the Leipzig sheets, and when I, time permitting, write *A History of the Colonies of Georgian Monks according to Georgian sources*, I shall certainly go searchingly into the question of these texts.” As to the provenance of his Jerusalem “souvenirs”, Tischendorf himself stated (1850, 69): “Ein enges Seitengemach, in das wir nur tiefgebückt eintreten konnten, enthielt die Bibliothek mit vielen georgianischen, auch einigen syrischen, armenischen und arabischen Handschriften. Griechische fand ich nicht; nur lagen auf dem Boden unter anderen Resten alter Handschriften auch mehrere griechische Blätter. Was ich darunter auf Pergament vorfand, das wurde mir gestattet zur Erinnerung mitzunehmen.” The first longer account of the library of the Georgian monastery is that by J.M.A. Scholz (1823, 148): “Das Kloster des heil. Kreuzes ist 1 Stunde südwestlich von Jerusalem in einem Thale, an dem Orte, wo nach der Tradition der Stamm für das Kreuz unseres Heilandes abgehauen worden ist. Da es in den Zeiten der Georgianer sehr reich und mächtig war, so besteht sein grösster Reichthum an Handschriften auch in georgianischen, gegen 400, meistens Theile der Bibel enthaltend, die aber nach der Versicherung der Mönche bei Strafe des Anathems nicht angesehen werden dürfen ... Alle diese Handschriften, so wie auch die der meisten übrigen genannten Klöster, sind zum Theil von den wallfahrenden Pilgern als Andenken hier zurückgelassen worden. Bei weitem der grösste Gewinn für die Wissenschaft könnte erwachsen aus einer genaueren Vergleichung der georgianischen Handschriften, von denen die meisten gewiss sehr alt, aus jenen Zeiten sind, wo diese Nation sehr reich und in Palästina mächtig war. Gewiss würde dadurch die Geschichte dieser Bibel-Uebersetzung entwickelt, und die Geschichte des Textes überhaupt beleuchtet werden.”

⁷⁵ The fragmentary manuscript was first described by Tischendorf himself (1855 / 1861, 74: no. XLII); neither his description nor that by Vollers (1906, 432) mentions the *agāpis*. In contrast to this, Assfalg (1963, 60–72: no. 15, III.) provides a full transcript. In 1914, N.Ja. Marr had published some of the *agāpis* that are found in the Leipzig manuscript, but declaredly from a “page of a paper manuscript” he had come across in Jerusalem (Marr 1914, XXV–XXVIII); the *agāpi* dealt with below is not among them.

⁷⁶ Cf. Meṭreveli 1962, 77 (no. 90); Assfalg 1963, 70 (no. 12.). Images of the manuscript pages in question (15rv) are available online at <http://tinygu.de/v1095> and <http://tinygu.de/v1095b> (courtesy of the University Library, Leipzig).

... ჩუენ, ჯუარელთა ძმათა და დაათა და სრულიად საღ(მრ) თ(ო)მან კრებულმან,... დავდევით ესე წიგნი პატრონსა ათაბაგსა მზეწაბუკს კურთხეულისა მათის ძმისა ქაიხოსროს სულისა სამლოცველოდ. დიადი საქონელი გამოეგზავნა მათისა გაზრდილისა ამბროსეს ჯელითა. და მთადწმიდას და სრულად საბერძნეთშიგან მრავალი გაეცა, აგრევე ამა საუფლოთა და წმიდათა ადგილთა მოიღო: ას ფლურად ერთი დიდი ყანა იყიდა. გ~ კვრიაკესა მარხვათასა აღაპი გაუჩინეთ ... აგრევე ასი ფლური ნაღდი მოგუცა, ხაზნაშიგან ჩავდევით. მისთვის ერთი კანდელი დაკვიდეთ, სამარადისოდ ენთებოდეს და ზეთი ამა ჯუარის მონასტრისაგან მიეცემოდეს, ვიდრე ესე მონასტერი იყოს, არა მოიშალოს. აგრევე ერთი ვერცხლის ბარძიმი შემოსწირეს საპატიო და თეფში ვერცხლისავე. ლ~ ფლური სხუად ჩასაწერლად და შენდობად ითქმოდეს დაუკლებლად. პატრონსა ქაიხოსროს შეუწდენეს ღმერთმან, ძმათა და დაათადგა მრავალი მოგუცს ცალკე. შ(ეუნდვენ) ღმერთმან. ...

“... we, the brethren and sisters of the (Monastery of the) Cross and (our) divine congregation, deposited this document for Lord Mzečabuḵ, the *atabagi*, to pray for his (*lit.* their) blessed brother’s, Lord Kaixosro’s, soul. Much property was sent (by him) by the hand of Ambrose whom he (*lit.* they) had reared. And in all Greece he spent much, also to these noble and holy places he brought (much): for 100 silver drachmas he bought a big field. On the third Sunday of Lent we appointed the *agapi* (service) for him ... He also gave us 100 silver drachmas in cash, we deposited them in the treasure. For this we placed a candle, it shall burn forever and the oil shall be given by this monastery of the Cross, it shall not be interrupted as long as this monastery will exist. They also donated one precious silver chalice and also a plate of silver. Another 30 silver drachmas for being registered, and forgiveness shall be pronounced undiminishedly. May God forgive Lord Kaixosro, he gave us, the brethren and also the sisters, much separately, may God forgive him. ...”

If the text is understood correctly, Mzečabuḵ made his donations after Kaixosro’s death, i.e. between 1501 and 1516, but without visiting Jerusalem himself; of the Ambrose who was sent out as a deliverer, nothing else is known. Interestingly enough, however, Mzečabuḵ’s and Kaixosro’s brother Baadur is also commemorated in one of the Jerusalem *agapis*, under the date of the 21st October:⁷⁷

ამასვე დღესა წირვა და აღაპი საუკუნო ათაბაგის(ა)დ ყუარყუარეს შვ(ი)ლისად ბადურისი, შეუწდენეს ღმერთმან. მოგუივიდა ფ~ ფლული. და ვინცა შეუცვალოს, ღმერთმან ჰკითხოს და[უსრუ] ლებელსა მას ცხორებასა.

“On the same day, service and eternal commemoration for Ba(a)dur, the child of Quarquare the *atabagi*, may God forgive (his sins). We received 500 silver drachmas (from him). And whoever will alter this, God will question him in that endless life.”

⁷⁷ Metreveli 1962, 82, no. 38; Marr 1916, 9–10, no. 36.

3.2 Apart from Jerusalem, there is another site of the Georgian diaspora that the two brothers can be proven to have supported, viz. the Iviron monastery on Mt. Athos. In a chronicle-like text entitled “Narration about the most beautiful monastery of the Iberians, which all monks are liable to know”,⁷⁸ we read:⁷⁹

... მერვისა საუკუნოდას დასაბამსა, რომელ არს ჩუჟბ, წარვიდენ ვითინიჲ მათგანნი რომელნიცა იპოვებოდენ მუნ, ივერთა თვთმპყრობელობათა შინა, და მიემთხვენენ რა კეთილმსახურსა მას ბატონსა და მეფესა, უფალსა გორგორანსა, და თანამესაუბრე ექმნეს მას ყოვლადვე მონასტრისათჳს საკმაოდ, კეთილმსმენელ ექმნა და შეეწია მათ. არამედ მეფე ესე უფლისა მიმართ განვიდა რა, ძენი მისნი მემკვდრენი მთავრობისა და მეფობისა იქმნეს, რომელთა სახელნი ქაიხოსრო და მზეჭაბუკ, კეთილმსახურნი მეფენი და ბატონნი დიდად შეეწინენ მონასტრისა ამის აღდგინებასა და მისთა სანოვაგეთა და სადგურთაცა და დაცემულნი და განხრწნილნი გოდოლთა და სენაკთან ალაგეს და წარმართეს. არამედ დიდი გოდოლიცა მაშინ ალევო და საფუძველითგან აღშენებულ იქმნა და ეკლესიისა გუმბეთნი და გარე კარისბჭე და სხუანიცა ყოველნი სასარგებლონი საგმარებელნი აღმზადებულ იქმნენ სადიდებელად ღმრთისა, ვითარცა ჩანს და თანამდგომარეობენ ვიდრე დღენდელად დღედმდე. შეწევნა უკუე და წარსაგებელი იყო მუნნითგან, ესე იგი საქართველოდთ, ხოლო ყოველი შრომად აღმრგად ანუ თანდგომად მონაზონთა მის მომანსტრისათად იყო ...

“... by the beginning of the eighth millennium, (in the year) which is 1492,⁸⁰ some of those who were found there went away into the autocracy of the Iberians, and when they met the devout master and king, lord Gorgoran, and conversed with him abundantly about the monastery, everything, he listened well and supported them. But when the king (himself) had gone to the Lord, his sons, being the heirs of his rulership and kingdom, whose names were Kaixosro and Mzečabuk, God-fearing kings and lords, strongly supported the construction of this monastery and its gardens and docks, and they built up and reerected the demolished and destroyed towers and cells. And also the big tower was erected then and built up from the bottom, and the domes of the church and the outer portal and all other useful things were prepared for the praise of God, as it appears, and they stand upright until the present day. Support and expenditure came from there again, that is, from Georgia, but all work was (done with) instigation or assistance of the monks of this monastery ...”

⁷⁸ “მოთხრობაჲ უმშუენიერესი მონასტრისათჳს ივერთადას, რომლისა თანა-მდებ არიან ცნობად ყოველნი მონაზონნი”; K e k e l i z e 1955, 82–86.

⁷⁹ K e k e l i z e 1955, 82, l. 30 – 83, l. 5.

⁸⁰ The year 1492 was year no. 7000 of the Byzantine era.

Κ. Κεκελιζε, who edited this text in 1955, correctly identified its Greek source, which was authored by a Hieromonk named Theodosios; here the relevant passage runs:⁸¹

... τοῦ ὀγδόου ἀρχομένου αἰώνος, ἦτοι εἰς τοὺς α,υῷβ' ἀπῆλθόν τινες ἐκ τῶν εὐρισκομένων μοναχῶν ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων αὐτοκρατορία καὶ τῷ εὐσεβεῖ ἐκείνῳ ἐντυχόντες αὐθέντη κύρ Γοργοράνη καὶ συνομιλήσαντες ἅπαντα τὰ τῆς Μονῆς ἱκανῶς ἐπεκούρησε καὶ βεβοήθηκεν. Ἀλλὰ τούτου τοῦ βασιλέως πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος, οἱ τούτου υἱοὶ διάδοχοι τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς βασιλείας ἐγένοντο ὧν τὰ ὀνόματα Καίχοσροῆς καὶ Μετζετζαμποῦκ, οἱ εὐσεβεῖς αὐθένται καὶ βασιλεῖς, οἵτινες μεγάλως συνήργησαν εἰς τὴν τῆς Μονῆς ἀνέγερσιν ...

“... by the beginning of the eighth millennium, in (the year) 1492, some of the monks found there went away into the autocracy of the Iberians, and when they met the devout ruler, lord Gorgoran, and conversed with him (on) everything of the monastery, he listened adequately and supported them. But when the king (himself) had travelled to the Lord, his sons became the heirs of his rulership and kingdom, whose names were Kaixosro and Mzečabuḱ, the God-fearing rulers and kings who strongly cooperated in building this monastery up...”

Different from the Georgian version, the Greek text provides information as to when it was composed:⁸²

Ἐν ἔτει 7022 ἀπο Ἀδάμ, ἐν μηνί μαῖῳ 2, ἀπὸ δὲ Χριστοῦ α,φιδ', καὶ οἱ ἐντυχάνοντες εὐχεσθαί μοι διὰ τὸν Κύριον.

“In the year 7022 from Adam, on the 2nd of the month of May, and in the year 1514 C.E.; and may those coming across it pray for me before the Lord.”

That the Georgian text is a translation of the Greek and not vice versa is clearly evidenced by the name Gorgoran which appears in both, obviously concealing the name of Quarquare, the father of Kaixosro and Mzečabuḱ. The sons' names were correctly “restored” by the translator, the strange Greek spelling of the latter notwithstanding,⁸³ which means that he must have been familiar with them; Quarquare, on the other hand, must have been out of reach to him. Nevertheless the identification with our *atabagis* is beyond doubt given the time frame indicated.⁸⁴

⁸¹ Gedeōn 1885, 173, ll. 21–29.

⁸² Gedeōn 1885, 175, ll. 8–10, at the end of the text authored by Theodosios; the continuation (covering the years up to 7182 ~ 1674) is by another author named Ieremia (cf. ib., 172) and is not contained in the Georgian version, nor is the dating formula. The Georgian text as edited by Κεκελιζε is a copy dated the 28th June, 1927, from the monastery of Bethany; according to a note at its end, its model had been copied on Mt. Athos by a certain priest named Ioane Maisuraze (“გადმოწერილი ძველი ათბოდამ თანე მღვდელ მასურაძისგან”; Κεκελιζε 1955, 71–72).

⁸³ Instead of Gedeōn's strange “Μετζετζαμποῦκ”, Theodosios' autograph, which is kept at the Iviron Monastery on Mt. Athos, has the adequate spelling “Μζετζαμποῦκ”. My thanks are due to the librarian of the Iviron, Theologos, who made this autograph accessible to me on April 28, 2017.

⁸⁴ Cf. Κεκελιζε 1955, 78.

4. Of the 43 non-fictional attestations of the name Mzečabuḵ in the digital corpus, only three remain that do not concern either the *atabagi* or his grandnephew. The first one of them is contained in the travel report of the Georgian writer Giorgi Avaliṣvili (1769–1850), who sojourned in Jerusalem in 1819–1820. Under the date of the 28th July 1819, he writes:⁸⁵

ამათ შორის მოვიდა ჩემდა უფალი
კაპიტანი ზემოთქემულისა
პოლკისა თავადი დავით
ორბელიანი, მედ მზეჭაბუკ
დივანბეგისა და შემდგომად ამისა
პოლკისა მისუფ, უფალი მაიორი
ფეოდორ ალექსიევიჩი მისინი
და ესრეთ განვატარე დღეა ესე
ამათთანა.

“Meanwhile came to me lord Davit Orbeliani, the captain of the above-named army himself, the son of Mzečabuḵ the chief judge, and after him, from the same army, lord Feodor Alekseevič Misin, a major, and so I spent this day with them.”

The same Mzečabuḵ Orbeliani is also mentioned in the work by the 18th century poet Besarion Gabaṣvili, better known as Besiḵi (1750–1791). Being a poet himself, he is even the addressee of two (satirical) poems here, which are entitled “To” and “On” Mzečabuḵ Orbeliani, resp. (მზეჭაბუკ ორბელიანს and მზეჭაბუკ ორბელიანზედ).⁸⁶ For an identification with the Mzečabuḵ of the Sinai Gospels, his life-time was probably too late (the year of his death is usually given as 1794), and there is no indication that he had any relationship with St. Catherine’s monastery or any other repository of Georgian manuscripts abroad. As we have seen above, the same is also true for Mzečabuḵ the grandnephew of the *atabagi*, so that the latter remains the only valid candidate.⁸⁷

Reviewing the materials investigated here, a final remark seems appropriate. Considering that the digital corpus provides a clear diachronic perspective on the use of the name Mzečabuḵ, the assumption imposes itself that it actually originated from the Amirandarežaniani, i.e., in medieval epics, before it entered the onomasticon of the Georgian aristocracy during Queen Tamar’s time. The fact that our *atabagi* adopted the Biblical name Jacob (Iaḵob) some time before his death, as ms. Q-969 tells us (cf. 2.2.2 above), is an additional hint as to his birth name remaining associated with non-Christian traditions. Whether the choice of Iaḵob was induced by Queen Tamar’s chronicle, where the eponymous Biblical patriarch is mentioned right after the hero from the Amirandarežaniani (cf. 1.3 above), must be left open.

⁸⁵ Metreveli 1967, 24, ll. 24–28.

⁸⁶ Gorgaṣe 1912, 183–188.

⁸⁷ For further information on Mzečabuḵ the *atabagi* cf. Xalvaṣi 2011, 76–143.

Bibliography

- Assfalg, Julius, *Georgische Handschriften (Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, III)*. Wiesbaden 1963.
- Bakradze, Dmitrij, *Arxeologičeskoe putešestvie po Gurii i Adčarė*, Sankt-peterburg 1878.
- Bakraze, A./Bregaže, T./Meṭreveli, E./Šaniže, Mz., *Kartul xelnačerta aḡceriloba. Qopili kartvelta šoris čera-ḡitxvis gamavrcelebeli sazogadoebis* (S) ḡolekcia, ṭomi II, Tbilisi 1961.
- Bregaže, T./Enukiže, T./Ḳasraze, N./Meṭreveli, E./Kutatelaže, L./Šarašiže, Kr., *Kartul xelnačerta aḡceriloba axali* (Q) ḡolekciisa, ṭomi II, Tbilisi 1958.
- Bregaže, T./Enukiže, T./Ḳasraze, N./Kutatelaže, L./Šarašiže, Kr., *Kartul xelnačerta aḡceriloba. Qopili kartvelta šoris čera-ḡitxvis gamavrcelebeli sazogadoebis* (S) ḡolekcia, ṭomi I, Tbilisi 1959.
- Brosset, Marie-Félicité, *Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie exécuté en 1847-1949 sous les auspices du Prince Vorontzof, Lieutenant du Caucase. Onzième rapport: Imé-reth. – Kouthaïs et ses environs*, St.-Pétersbourg 1851
- Cagareli, Aleksandre, *Katalog" gruzinskix" rukopisej Sinajskago monastyrja*, in: *Pamjatniki gruzinskoj stariny v" Svjatoj Zemlė i na Sinaė* (Pravoslavnyj Palestinskij sbornik IV/1), S.-Peterburg 1888, 193–240 (also in: *Svėdėnija o pamjatnikax" gruzinskoj pis'mennosti*, t. I, vyp. 2, Sanktpeterburg 1889, 193–240).
- Čičinaže, Zakaria, *Dilariani, kmnili XII sauḡuneši Sargis Tmogvelis-mier*. Ṭpilisi 1897.
- Garitte, Gérard, *Catalogue des manuscrits géorgiens littéraires du Mont Sinai (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, 165/Subsidia, 9)*, Louvain 1956
- Gedeōn, Manouėl I., *O Athos: Anamnėsis – eggrapha – sėmeiōsis*. En Konstantinoupolei, 1885.
- Gippert, Jost, "The Secondary Life of Old Georgian Manuscripts", *manuscript cultures* 8, 2015, 99–137.
- Gippert, Jost, "Mravaltavi – A Special Type of Old Georgian Multiple-Text Manuscripts", in: Michael Friedrich / Cosima Schwarke (eds.), *One-Volume Libraries: Composite and Multiple-Text Manuscripts* (*Studies in Manuscript Cultures*, 9), Berlin/Boston 2016, 47–91; online: <http://tinygu.de/jg2011f>.

- Gorgaḡe, S.R., *Besiki. Gamocema kartul siḡvaḡazmul mḡerlobis sazoga-doebisa (Kartuli ḡazmulsiḡvierebis biblioteka, 1)*, Tbilisi 1912.
- Ḳeḡeliḡe, Ḳorneli, “Miḡaceba berzenta mier kartuli liḡeraḡuruli ḡerisa Atonze da misi mdgomareoba me-16–17 sauḡuneebḡi”, in: Ḳ. Ḳ., *Eḡiudebi ḡveli kartuli liḡeraḡuris iḡoriidan*, III, Tbilisi 1955, 69–86.
- Ḳeḡeliḡe, Ḳorneli, “Iḡoriani da azmani ḡaravandedtani’ rogorc liḡeraḡuruli ḡḡaro”, in: Ḳ. Ḳ., *Eḡiudebi ḡveli kartuli liḡeraḡuris iḡoriidan*, VIII, Tbilisi 1962, 200–237 (repr. from Rustavelis ḡrebuli, liḡeraḡuris inḡiḡuḡis gamocema 750 ḡ. iubilestan daḡavḡirebit, Tbilisi 1938, 121–158).
- Leonize, Giorgi, *Ioseb Ḳpileli, Didmouraviani*, Ḳpilisii 1939.
- Lolaḡvili, Ivane, *Amirandareḡaniani*, in: *Ḳveni saunḡe. Ḳveli mḡerloba (Ḳveni saunḡe. Kartuli mḡerloba oc ḡomad, ḡomi 2)*, Tbilisi 1960, 283–452.
- Marr, Nikolaj, *Aḡapni Duaris monastrisani Ierusalimsa uina/Sinodik Krestnago Monastyrja v” Ierusalimě* (Bibliotheca Armeno-Georgica, 3), Petropoli / S.-Peterburg 1914.
- Meḡreveli, Elene, *Giorgi Avaliḡvili, Mḡzavroba Tbilisidan Ierusalimam-de*, Tbilisi 1967.
- Meḡreveli, Elene, *Masalebi Ierusalimis kartuli ḡoloniis iḡoriisatvis*, Tbilisi 1977.
- Peradze, Gregor, “An account of the Georgian monks and monasteries in Palestine. Appendix: Concerning the Georgian inscriptions in Palestine”, *Georgica* 4–5, 1937, 237–246
- Qauxḡiḡvili, Simon, *Kartlis Cxovreba*, ḡomi II. Tbilisi 1959.
- Qauxḡiḡvili, Simon, *Kartlis Cxovreba*, ḡomi IV: *Baḡoniḡvili Vaxuḡḡi, Aḡḡera sameposa Sakartvelosa*. Tbilisi 1973.
- Ḳaraḡiḡe, Ḳriḡina, “Sakartvelos iḡoriis masalebi (XV–XVIII ss.),” in: *Masalebi Sakartvelosa da Ḳavḡasiis iḡoriisatvis* 30, 1954, 197–304.
- Ḳaraḡiḡe, Ḳriḡina, *Samxret Sakartvelis iḡoriis masalebi (XV–XVI ss.)*, Tbilisi 1961.
- Scholz, Johann Martin August, *Biblisch-kritische Reise in Frankreich, der Schweiz, Italien, Palästina und im Archipel in den Jahren 1818, 1819, 1820, 1821 nebst einer Geschichte des Textes des N.T.*, Leipzig und Sorau 1823.
- Stevenson, Robert Horne, *Amiran-Darejaniani. A Cycle of Medieval Georgian Tales Traditionally Ascribed to Mose Khoneli*, Oxford 1958.

Taqašvili, Ekvtime, *Sami ištoriuli kronika*, Tbilisi 1890.

Tischendorf, Constantin, *Reise in den Orient*. 2. Bd. Leipzig 1846.

Tischendorf, Constantin, *Anecdota sacra et profana ex oriente et occidente allata*, Lipsiae 1855 / editio repetita, emendata, aucta, Lipsiae 1861.

Vollers, Karl, *Katalog der islamischen, christlich-orientalischen, jüdischen und samaritanischen Handschriften der Universitäts-Bibliothek zu Leipzig*, Leipzig 1906.

Žavaxišvili, Ivane, *Sinis mtis kartul xelnaçerta ağçeriloba*, Tbilisi 1947.

Xalvaši, Ramaz, *Andria pirvelçodebuli Sakartveloši*, Batumi 2011.

STONE PROJECTILES FROM ROMAN FORT *APSAROS*, GEORGIA¹

by *Oskar Kubrak*

Warsaw

with contribution by *Lasha Aslanishvili*

Batumi

Stone projectiles are commonly found on archaeological sites associated with the Roman army. On these sites are founded a random size stone balls, sling projectile and also big iron arrowhead. Above mentioned ammunition were used to shot by siege machines. Typical sling projectiles had an ovoid profile, while ballistic balls are round. Vegetius (*Veg. Mil.* IV.8) and Vitruvius (*Vit. De Arch.* X,11.3) had mentioned about that kind of projectiles.

In this paper, the stone projectiles collection from Roman fort *Apsaros* were selected and grouped according of diameter and weight. The used division is based on the information contained in Vitruvius (*Vit. De Arch.* X,11.3; Tab. 1). In his work the Roman architect focused on the weight of the projectile and the width of the hole in the ballistic frame through which the ball was flying.

Unfortunately, this topic is unmentioned in publication. That kind of findings is often mentioned in general paper describe the Roman army strongholds. The example could be the collection of stone projectiles of Roman fortress on Ai-Todor Cape (Crimea). In the 1970s and 1980s, over 1200 balls of different weights and diameters were discovered during excavation. They were found mainly in the rooms on

---

¹ The author would like to thank for the support and advice in the study over stone projectiles and during the writing of this text to Assoc. Prof. Radosław Karasiewicz-Szczypiorski. Thanks to Lasha Aslanishvili, the author of the first two papers about stone projectiles from the Roman fort *Apsaros*. I also want to thank the people involved in the research: Prof. Shota Mamuladze, Dr. Emzar Kakhidze, Darejan Qarcivadze, Lana Burkadze, Dr. Piotr Jaworski, Maciej Czapski and Agnieszka Makowska.

the inside of the fortress wall². The only part of the above-mentioned collection was published in 2015³. However, only 179 antiques were studied of the all 200 stone projectiles stored in Moscow's museums. In their paper the Russian researchers have studied only entirely preserved stone balls, rejecting halves and smaller shrapnel⁴. Determining the weight for partly survived stone balls is possible by calculation. The similar study was developed with projectiles discovered in Qasr Ibrim (Egypt)⁵. That study had an epigraphic character, it was concentrated on the inscriptions on the surface of the balls. Another publication about stone projectiles is the paper of M. Lemke, who developed a stone ammunition from the legionary camp in *Novae* (northern Bulgaria). However, the researcher presented the findings only from sector No II⁶ and the headquarters building⁷. Also in Artaxata, one of the ancient capital of Armenia, was found about a hundred similar artifacts⁸. Most of them were found on the first and eighth hill of the fourteen on which ones laid the antique city⁹. On the first hill was discovered a weapon workshop¹⁰. The Armenian researcher divided the stone projectiles from Artaxata into five groups in terms of weight and size¹¹. The findings from Artaxata and their interpretation are helpful in developing a collection from the Roman fort *Apsaros*. Stone projectiles were also discovered in other locations around the Black Sea area, in which ones is difficult to prove a link with the Roman army presence. The examples of that kind of sites are Panticapaeum, Phanagoria, Iluration, Tauric Chersonesos, Tasunovo, Artesian, Uzunlarskoe Gorodiše, Kepoi

² V. N. D'âkov, *Drevnosti Aj-Todora*, *Âlta* 1930: 23; K. K. Orlov, *Issledovaniâ Haraksa*, *AO za 1977 g.*, 1978: 366.; K.K. Orlov, *Arhitekturnye komplekxy Haraksa*, (in:) *Arhitekturno-arheologičeskie issledovaniâ v Krymu*, Kiev 1988: 26–27.; D. V. Zhuravlew, G. A. Kamelina, *Kamennye jadra iz Haraksa*, (in:) D. V. Zhuravlew, O. L. Gabelko (eds), *S Mitridata Duet Weter. Bospor i Priczernomore w Antycznosti, K 70-letijo W.P.Talstukowa*, Moskwa 2015: 189.; R. Karasiewicz-Szczypiorski, *Forty i posterunki rzymskie w Scytii i Taurydzie w okresie pryncypatu*, Warszawa 2015: 88, 94.

³ Zhuravlew, Kamelina, 2015: 189-210.

⁴ *Ibid.*, 190.

⁵ A. Wilkins, H. Barnard, P. J. Rose, *Roman Artillery Balls from Qasr Ibrim, Egypt*, *Sudan & Nubia* 10, 2006: 61–72.

⁶ M. Lemke, *Stone Projectiles Discovered in the Castra Legiones Novae Near Svishtov (BG)*, (in:) *ROMECS XVII. Proceedings*, Zagreb 2010: 357.

⁷ *Ibid.*: 359

⁸ M. Akopjan, *Kamennye jadra iz Artaxata, Problemy antichnoy kul'tury*, Moskwa 1986: 232.

⁹ *Ibid.*: 232; B. N. Araklân, *Artašat. Osnovnye rezul'taty raskopok 1970-1977 gg.*, T.1, Erevan 1982: 29.

¹⁰ Araklân 1982: 24.

¹¹ Akopjan 1986: 232-236.

and other smaller sites on the Taman Peninsula¹². The exception of this group is certainly Tauric Chersonesos, where we can be sure of the presence of the Roman garrison in the first centuries of our era¹³.

Apsaros

The Roman fort *Apsaros* is located on the N-E coast of Black Sea, on the south of the mouth of the Tchorokhi River. The main duties of Roman garrison were controlled the river pass and as well as the land and sea route connecting Colchis with the Asia Minor Roman province¹⁴. There may station here the *vexillationes* soldiers from *legio I Italica* and *XVI Gemina*¹⁵. However, more likely the permanent troop were probably auxiliary units of the Roman army. The trace of their presence are few stamped tiles and as well as the inscriptions and the historic sources¹⁶. Polish-Georgian archaeological research in the fortress began in 2012 with geodetic and geophysical research¹⁷. Since 2014 they are conducting excavations and discovered Roman baths dated on 1st and 2nd c. AD¹⁸.

Similarly as in the case of stone projectiles from Novae legionary camp is in Roman fort *Apsaros*, only part of the archaeological material was published. Georgian archaeologist Lasha Aslanishvili wrote two papers about founded balls. On the beginning, the researcher distinguishes three types of stone projectiles depending on its diameter and weight¹⁹ and

¹² Zhuravlew, Kamelina, 2015: 203.

¹³ R. Karasiewicz-Szczypiorski, *The Roman Army in Tauric Chersonesos. City and Burial Areas*, Światowit Vol. X (LI) 2012, fasc. A, Warszawa 2013: 79-80; R. Karasiewicz-Szczypiorski 2015: 21–55.

¹⁴ E. Kakhidze, *Apsaros: A Roman Fort in Southwestern Georgia*, Meetings of Cultures in the Black Sea Region: Between Conflict and Coexistence, “Black Sea Studies” VIII, Aarhus 2008: 303.

¹⁵ *Ibid.*, 307.; M. Czapski, O. Kubrak, *Na wschodnich rubieżach Imperium Romanum: polsko-gruzińska ekspedycja archeologiczna w forcie Gonio-Apsaros w Gruzji*, ArcheoUW 3, Warszawa 2015: 57.

¹⁶ Kakhidze 2008: 313.

¹⁷ K. Misiewicz, R. Karasiewicz-Szczypiorski, *Gonio (Georgia). Non-invasive Surveys of the Roman Fort of Apsaros – 2012 Season*, Światowit Vol. X (LI) 2012, fasc. A, Warszawa 2013: 117–122.

¹⁸ R. Karasiewicz-Szczypiorski, E. Kakhidze, *The Roman Fort „Apsaros” in the Gonio – Early Phase. New Discoveries and Perspectives for Investigations*, Pro Georgia Journal of Kartvelological Studies 25, Warszawa 2015: 194.; R. Karasiewicz-Szczypiorski, *Apsaros. Early Headquarters Building (Principia). New Localization?*, Pro Georgia Journal of Kartvelological Studies 26, Warszawa 2016, 54.; Czapski, Kubrak 2015: 61.

¹⁹ L. Aslanishvili, *Kvis Birtvebi*, (in:) A. Kakhidze, G. Lordkipanidze, G. Grigolia, V. Japaridze, G. Kipiani, S. Mamuladze, D. Mindorashvili, M. Khalvashi, T. Lomtadidze, E. Kakhidze (eds.), *Gonio-Apsarus IV*, Batumi 2004: 152–154.

then in the second paper two subtype A and B²⁰ in the weight range 100-900 grams, which ones have a different diameter from the others but the same weight. The first type (according to the first selection) is the largest projectiles with a diameter of 9.6-11 cm and weighing 2-3 kg, which are founded in the culture layers dated on the 1st-2nd c. AD²¹. The author suggests that they were shot from ballista or onagres, and their killing power reached to 300-350 meters²². The second group Aslanishvili includes the stone projectile with a weight of 440-1500 g and diameter of 7.5-9.3 cm. This group is the most numerous. The Georgian archaeologist speculates that they were thrown by hand²³. The third group is a stone ball with a weight of 50-370 g and a diameter of 3-6 cm²⁴. As the Aslanishvili points out, this group have a characteristic ovoid shape²⁵. The second and third groups occur in Roman, Byzantine, and Ottoman cultural layers, while the first group is characteristic for the Roman period²⁶. The author of this typology indicates that the stone projectiles were most likely handmade by the soldiers, and they were used to produce stone from the area of the present Kvriati village²⁷. Aslanishvili mentioned that the most of the stone projectiles were found in the southern part of the late Roman fortress²⁸ (Fig. 1). In the firsts centuries of our era, the Roman fortress was oriented N-S by his longer axis. In the beginning of our era in the mentioned part of the late Roman fortress was *raetentura* of Roman fortress dated on 1-3 c. AD and the barracks were there²⁹. In this case, the stone projectiles founded near to southern defensive wall and turret No 1 (Fig. 1.2), should be connected with the period in which that one part of the fortress was used. Aslanishvili points out that the stone balls found in the Roman fort *Apsaros* may have belonged to the attacking armies. This is evidenced by a finding from the square 78 of NW 01 sector where the projectiles were found under a layer of broken tiles and burn and similar-caliber of stone balls were also found outside the fort's walls³⁰.

20 L. Aslanishvili, *Shurdulis Qvebi*, (in:) S. Mamuladze (ed.), *Gonio–Apsarus VIII*, Batumi 2009: 177.

21 Aslanishvili 2004: 153.

22 *Ibid.*, 153.

23 *Ibid.*, 153-154.

24 *Ibid.*, 154.

25 *Ibid.*, 154.; Aslanishvili 2009: 178.

26 Aslanishvili 2004: 152-154.

27 *Ibid.*, 154.

28 Aslanishvili 2009: 177-179.

29 See Karasiewicz-Szczypiorski 2016: 60, Fig. 2.

30 Aslanishvili 2009: 177.

The researcher sees the analogy for the stone projectiles from *Apsaros* in Panticapaeum, Artaxata, Wani, Carthage, Sablonetum (Ellingen), York, Nokalakevi and Anakofia³¹.

A collection of stone balls from the Roman fort *Apsaros* is stored at the Archaeological Museum in Batumi and at the Archaeological Museum of Gonio-Apsaros. The most of the projectiles are stored in the magazines of Archaeological Museum of Gonio-Apsaros. The presented analyze also includes balls from the excavations which ones were conducted in the 2014-2016 by the Polish-Georgian expedition.

Projectiles belonging to presented collection are preserved in good condition. Only in a few cases, there are halves or smaller parts. A large number of balls (a total of 128) allows you to analyze the collection from different ways and to make comparisons and combinations. Fragments of balls were included in the inventory, but in the name of care for the results were omitted in the analyze showing the relation between the diameter and weight of the stone projectiles.

Elements of the analyzed set were selected as Vitruvius recommended (Vit. De Arch. X,11.3). This selection indicates that only two bullets from *Apsaros* (MG 34 and 73; Tab. 2, 3) could be included to the group presented by the Roman architect.

In the author opinion, the stone projectiles from *Apsaros* can be also divided into three groups in terms of diameter: small, medium, large and as well as three groups in terms of weight: light, medium and heavy (Tab. 4, 5). Such simple division was used in the preliminary analysis of this collection. Contrary to attempts to adapt the projectiles to the scheme proposed by Vitruvius, the own compilation allows us to notice much more similarities in the analyze presented the relation between the weight and diameter within a single group and differences between neighboring groups (Tab. 4, 5). One of the successive methods was created a diagram presented relation between the mass and the diameter of balls (Tab. 7). The values adopted on the axes of coordinate system are weight (to the hundredth of a kilogram) and the diameter (arithmetic mean of the dimensions of the balls in at least two axes). In this compilation includes only completely preserved projectiles, i.e. 116 antiques. Based on the obtained results, the ammunition was divided into five types from 1 to 5.

Type No 1. There are 11 balls (9.5% of the collection). These are stone projectiles with a diameter of up to 5 cm and a weight of up to

---

³¹ Aslanishvili 2004: 154; 2009: 179-182.

0.28 kg. The smallest stone ball is WP9 and the largest is MG19³². Projectiles classified to this type were made of sedimentary rocks. At this phase of the research is not able to precise the used rock material.

Type No 2. There are 58 balls (49.93% of the collection) with a diameter of 5.5 to 8 cm and weight from 0.24 to 0.75 kg. This is the most numerous type of balls found in the Roman fort Apsaros. In the type No 2 could be include a part of the second group and whole third group distinguished by *Aslanishvili*³³. The smallest projectile is the MG8 and the largest is MG16. The stone balls No MG38, MG17 and WG5 were classified to type No 2 even though that their weight is greater than other balls, but their diameter corresponding to type No 2. Most of the projectiles were made of sedimentary rocks (51 stone balls), in the eight cases the material was defined as a limestone, seven remaining balls were made of granite.

Type No 3. There are 23 balls (19.83% of the collection) with a diameter of 8.1 to 10 cm and weight from 0.74 to 1.46 kg. To these type belongs the stone projectiles included to the second group by the Georgian scholar³⁴. The smallest ball of the type No 3 is MAG13 and the heaviest ones are the MG51, MAG21, MAG22. Most of the bullets were made of sedimentary rocks (21 stone balls), in the one case it was known as a limestone and the other two projectiles were made of granite.

Type No 4. There are 15 balls (12.95% of the collection) with a diameter of 10.2 to 12.2 cm and weights from 1.57 to 2.42 kg. To type No 4 could be included a part of the first group selected by *Aslanishvili*³⁵. The smallest ball in this type is the MG58, the largest one is MG65. The projectile WG1 is heavier than the adopted weight limit in type No 4. Despite the diameter norm for type No 4, the weight is similar as for type No 5. Ten balls of this type were made of sedimentary rocks, three projectiles of limestone and five of granite.

Type No 5. There are 9 balls (7.79% of the collection) with a diameter over 13.35 cm and weight over 2.58 kg. The lightest projectiles of type 5 balls could be correspond to the first group proposed by *Aslanishvili*³⁶. The smallest ball in this type is MAB1 and the larg-

---

³² The MAG, MG, MAB, WP, and WG abbreviations correspond to where the stone projectiles were stored or found. Expanding abbreviations is included in the inventory description (see Tab. 6).

³³ *Aslanishvili* 2004: 153-154.

³⁴ *Ibid.*, 153.

³⁵ *Ibid.*, 153.

³⁶ *Ibid.*, 153.

est is MAB2. In this type is hard to distinguish a norm in the relation of weight and diameter, because were found only a few projectiles matching to presented type. Seven balls were made of sedimentary rock and the two of granite.

Summary

The paper presents results of a study over the collection of 128 stone projectiles found in the Roman fort *Apsaros*. In material analyze were used 116 examples, which are completely preserved. It turns out, that in presented study the most fruitful analyze is diagram presenting a relation between the diameter and the weight of the projectiles. It is known that the weight of the stone balls was dependent on the type of raw material used for their production³⁷.

Based on this statement, the author distinguished five types of stone projectiles within the balls are similar in diameter and weight. The most numerous are the type No 2. In this case, it can be assumed that caliber of ammunition was used by the Roman garrisons in the *Apsaros*. In the case of lighter and heavier projectiles which having the same diameter (matching to the hole in the frame of the same ballista), the lighter ones could have been shot at longer distances and the heavier ones were certainly shot for a shorter distance.

Stone Projectiles from Roman Fort *Apsaros*, Georgia

Stone balls are commonly found on archaeological sites associated with the Roman army. They present a great variety of sizes and were used for siege engines, as a projectiles for a slingshots and large metal arrowheads.

During the archaeological research in Roman fort *Apsaros* were discovered 115 stone balls of various size and weight. This collection has been analyzed and organized according to the diameter and weight. The results were compared with the published research over stone balls from other places where the Roman army stationed. The stone balls from *Apsaros* were compared to the information about the ballista and their projectiles from the work of Vitruvius (*Vit. De Arch.* X,11.3).

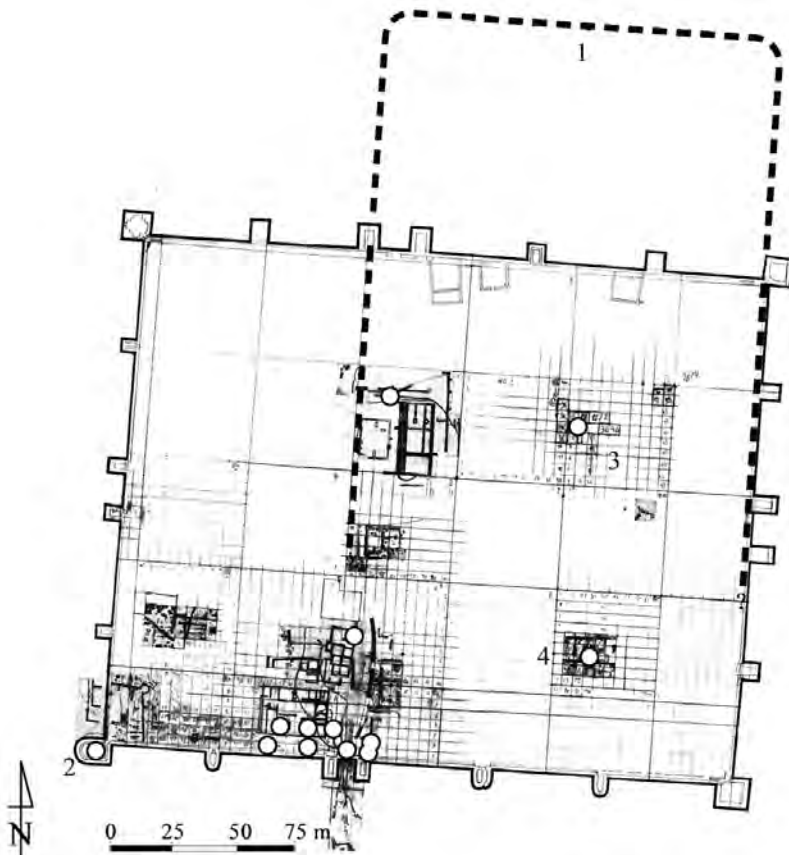
All stone balls found in *Apsaros* have been arranged in the chart. The coordinate system shows the relation between the mass and diameter for the individual bullets. By using this method we found the better distribution of the collection of the stone balls into five groups, as opposed to three groups as previously thought.

---

³⁷ See M. Kamiński, W. Skalmowski, *Kamienie budowlane i drogowe*, Warszawa 1957.

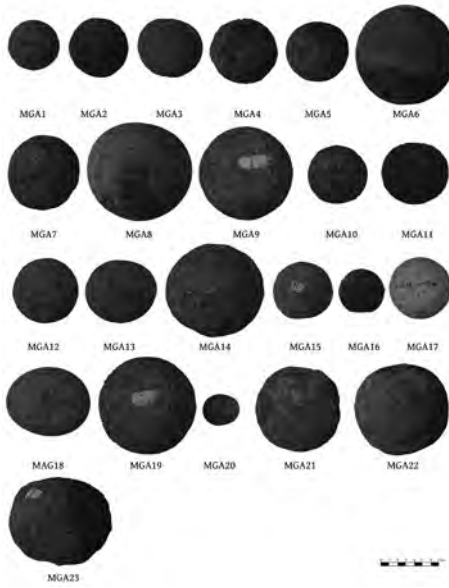
In all cases, where it was possible, it also has been proven place where projectiles in the fortress were found. Localization of findings was compared with probably localization of the Roman fort *Apsaros* from the first centuries of our era.

The research of stone balls from Roman fort *Apsaros* was able thanks to cooperation of the Polish and Georgians archaeologists during Gonio-Apsaros expedition. Joint expedition is conducting by the Institute of Archaeology University of Warsaw, the Polish Center of Mediterranean Archaeology of University of Warsaw and the Cultural Heritage Preservation Agency of Adjara.

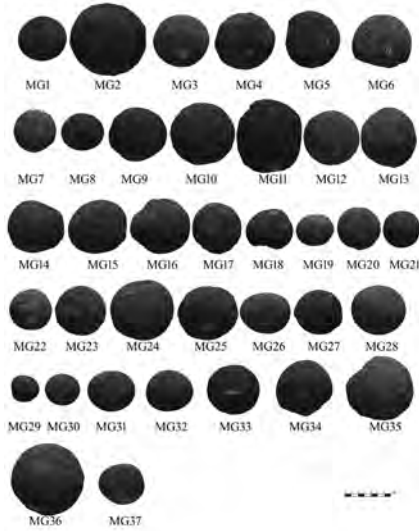

Fig. 1 – Plan of the Roman fort *Apsaros* with selection of the sector and the squares with point places where were found a stone projectiles (after Aslanishvili 2009: 177–179): 1 – Early Roman fortress (after Karasiewicz-Szczypiorski, *Apsaros*. 2016: Fig. 2); 2 – Turret No 1; 3 – Baths; 4 – Trenches of Polish excavation; 5 – Trenches of Georgian excavation in southern part of the fort.

STONE PROJECTILES FROM ROMAN FORT APSAROS, GEORGIA 199

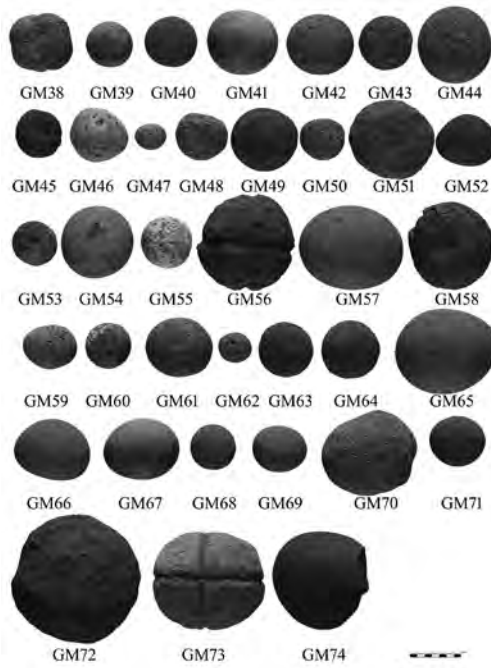

Fig. 2 – The stone projectile from exposition in Archaeological Museum of Gonio-Apsaros (O. Kubrak).

Fig. 3 – The stone projectile from warehouse of Archaeological Museum of Gonio-Apsaros (O. Kubrak).

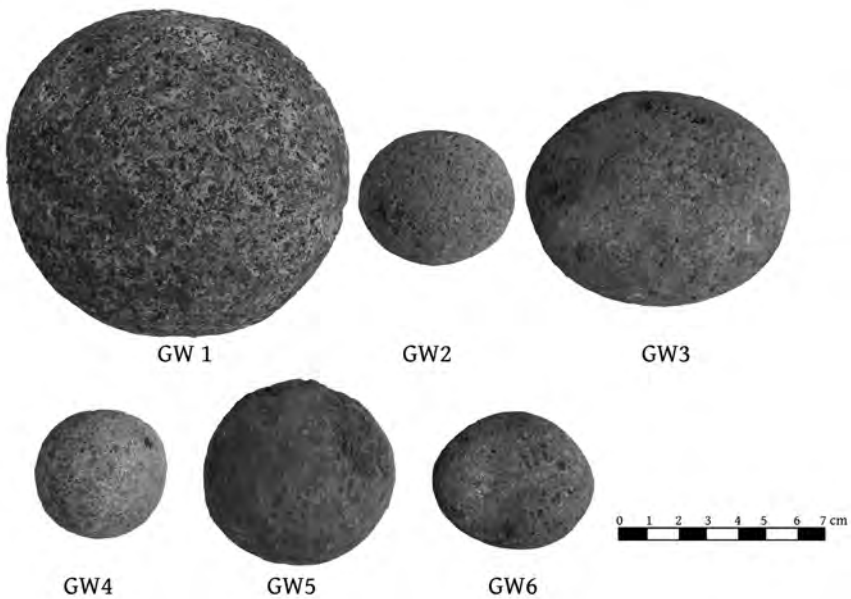
Fig. 4 – The stone projectile from warehouse of Archaeological Museum of Gonio-Apsaros (O. Kubrak).

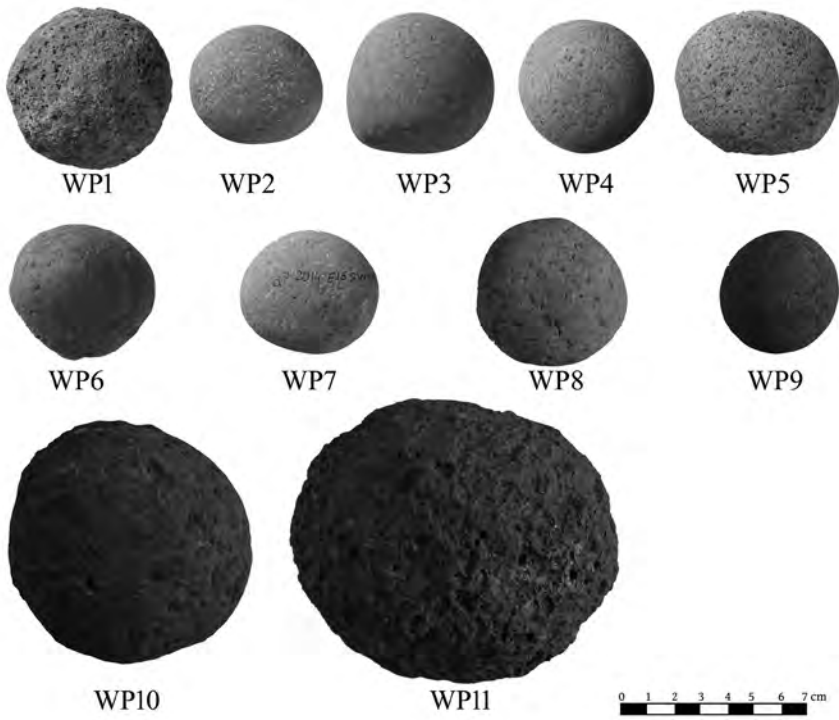
Fig. 5 – The stone projectile from Archaeological Museum in Batumi (O. Kubrak).

Fig. 6 – The stone projectile from Archaeological Museum in Batumi (O. Kubrak).

Fig. 7 – The stone projectiles found during Georgian excavation in southern part of the fortress (fig. 1.4; O. Kubrak).

Fig. 8 – The stone projectiles found during Polish excavation on the Roman baths (fig. 1.3, 1.4; O. Kubrak, A. Makowska).

STONE PROJECTILES FROM ROMAN FORT *APSAROS*, GEORGIA 203

Antic projectile waight	Modern projectile waight	An antique measure of a ballistic aperture hole	A modern measure of a ballistic aperture hole
2 pounds	654,9 g	5 digits	9,25 cm
4 pounds	1 kg 309,8 g	6 digits	11,1 cm
		7 digits	12,95 cm
10 pounds	3 kg 274,5 g	8 digits	14,8 cm
20 pounds	6 kg 549 g	10 digits	18,5 cm
40 pounds	13 kg 098 g	12,5 digits	23,12 cm
60 pounds	19 kg 647 g	13 1/8 digits	24,28 cm
80 pounds	26 kg 196 g	15 digits	27,75 cm
120 pounds	39 kg 294 g	1 foot 1,5 digits	32,37 cm
160 pounds	52 kg 392 g	1 foot 4 digits	37 cm
170 pounds	55 kg 666,5 g	1 foot 5 digits	38,85 cm
200 pounds	65 kg 490 g	1 foot 6 digits	40,7 cm
240 pounds	78 kg 588 g	1 foot 7 digits	42,55 cm
360 pounds	117 kg 882 g	1,5 foot	44,4 cm

Table 1 – Diameter and weight of stone projectiles distinguished by Vitruvius (*Vit. De Arch. X,11.3*)

Weight distinguish by Vitruvius	Number	Number of projectile
2 pounds	21	MAG 3, 4, 5, 11, 12, 17; MG 13, 14, 15, 16, 17, 28, 33, 34 , 46, 64; MAB 1; WG 5; WP 2, 3, 10
4 pounds	4	MG 2, 44, 45; MAG 22
10 pounds	1	MG 73
20 pounds	1	MG 72

Table 2 – Attempt to assign the stone projectiles from Roman fort *Apsaros* to weight groups distinguish by Vitruvius (see Tab. 1). The bold font show the balls, which were in the group in the case of selection of diameter and weight distinguish by Vitruvius (see Tab. 3)

Diameter distinguish by Vitruvius	Number	Number of projectile
5 digits	7	MAG 7; WP 6; MG 6, 34 , 42, 49, 61
6 digits	2	MG 66; MAG 9
7 digits	2	MG 56, 65
8 digits	2	MG 73 ; MAB 2
10 digits	0	

Table 3 – Attempt to assign the stone projectiles from Roman fort *Apsaros* to groups distinguished by Vitruvius (see Tab. 1). The bold font show the balls, which were in the same group in the case of selection of diameter and weight distinguish by Vitruvius (see Tab. 2)

Weight category	Number	Number of projectile
Light (max 1 kg)	85	MG 1, 3, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 69, 71; MAG 1, 2, 3, 4, 5, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20; WP 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; WG 2, 3, 4, 5, 6; MAB 1 (x4)
Medium (1-3 kg)	21	MG 2, 41, 44, 51, 54, 56, 57, 67, 65, 70; MAG 6, 8, 21, 22, 23; MAB 1 (x3), 2 (x2); WG 1
Heavy (min. 3 kg)	6	MG 72, 73; MAB 2 (x4)

Table 4 – Selected the stone balls in terms of weight. The bold font show the antiques which were in the same group in the case of size (see Tab. 5).

Diameter category	Number	Number of projectile
Small (to the 8 cm)	59	MG 1, 3, 7, 8, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 37, 39, 40, 43, 45, 47, 48, 50, 53, 59, 60, 62, 63, 64, 68, 69, 71; MAG 1, 2, 4, 5, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 20; WP 1, 8, 9; WG 2, 4, 5, 6; MAB 1 (x2)
Medium (8–15 cm)	62	MG 2, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 15, 24, 25, 34, 35, 36, 38, 41, 42, 44, 46, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 61, 65, 66, 67, 70, 73, 74; MAG 3, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 18, 19, 21, 22, 23, 24; WP 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11; WG 1, 3; MAB 1(x5), 2 (x2)
Large (more than 15 cm)	6	MG 57, 72; MAB 2 (x 4)

Table 5 – Selected the stone balls in terms of diameter. The bold font show the antiques which were in the same group in the case of weight (see Tab. 4)

Inventory Number	Collection	Number in the collection	Waight [kg]	Dimintions [cm]	Stone type
8.0.09 3n3.1 8-09:1	MAG	1	0,316	6,1–6,2	Limestone
284D 6.96.91	MAG	2	0,406	6,7–6,5	Sed. rock [sedimentary rock]
G.A.98.1302.SW.IX	MAG	3	0,700	7,1–8,1	Sed. rock
G.A.95.2758 696:806	MAG	4	0,656	6,8–7,9	Sed. rock
696:840 G.A.95 3756	MAG	5	0,626	7,8–7,4	Sed. rock
G.A. without number	MAG	6	1,978	11,3–12,1	Limestone
2814 6-96:88	MAG	7	0,982	7,8–9	Sed. rock
GA95 2715 6-96:979	MAG	8	2,164	12–10,6	Granit
1	MAG	9	1,592	11–11,2	Limestone
GA09.3.SN3 3-09:3	MAG	10	0,448	7,4–7,65	Limestone
6-96:97	MAG	11	0,590	7,3–7,9	Limestone

STONE PROJECTILES FROM ROMAN FORT *APSAROS*, GEORGIA 205

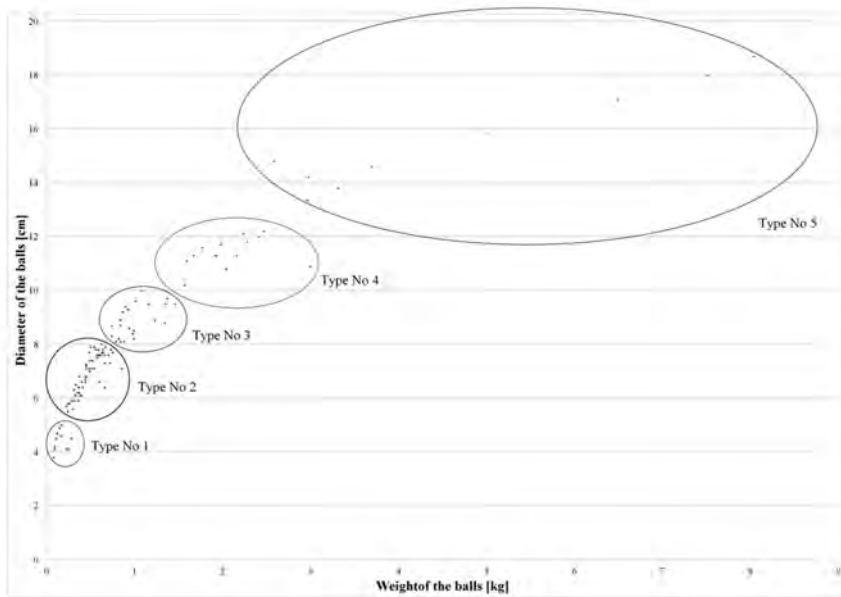
9-09:4	MAG	12	0,666	7,9–7,9	Limestone
2755 6-96:83	MAG	13	0,786	7,7–8,5	Limestone
GA.0958S3 8.09.59	MAG	14	1,766	11,4–11,8	Sed. rock
11	MAG	15	0,450	7–7,3	Sed. rock
SW-XIaK II GA.96.2	MAG	16	0,232	5,5–6	Sed. rock
GA SE-22.2 VOII812	MAG	17	0,634	7,7–7,7	Light sed. rock
GA 99.5340	MAG	18	0,928	8,1–10,6	Sed. rock
Unreadeable number	MAG	19	1,674	11,2–11,4	Sed. rock
GA 95.2843 6:96:93	MAG	20	0,110	4,05–4,9	Sed. rock
6:6:97	MAG	21	1,078	10,1–10	Sed. rock
4	MAG	22	1,368	11,5–7,9	Sed. rock
7	MAG	23	1,932	11,7–10,9	Sed. rock
Without number	MAG	24	1,988	8,3–8,4	Metal
GA 95 2759	MG	1	0,372	7,1–6,5	Sed. rock
1274	MG	2	1,350	9,6–9,4	Sed. rock
13	MG	3	0,411	7,5–5,4	Sed. rock
14	MG	4	0,670	8,6–5,7 H	Sed. rock
15	MG	5	0,404	8,2–8,4 H	Granit
16	MG	6	0,386	9,3 H	Granit
GA 95 2841 6-96:92	MG	7	0,294	5,9–5,4	Limestone
GA 2000.95 SN – III	MG	8	0,244	5,6–4,5–6,4	Sed. rock
2818	MG	9	0,748	8,3–7,1	Sed. rock
8	MG	10	0,668	10,2–10,1 H	Granit
6	MG	11	1,200	10,6–7,1 H	Sed. rock
17	MG	12	0,380	8,9–8,5	Sed. rock
2815 6:96:89	MG	13	0,718	7,2–7,5	Sed. rock
2754 6-96:82	MG	14	0,664	7,9–7,3	Sed. rock
2...9.. 32 8-09:2	MG	15	0,599	7,2–8,1	Sed. rock
2757 6-96:85	MG	16	0,732	7,9–7,8	Sed. rock
2817 6:96:90	MG	17	0,598	7,2–6,1	Sed. rock
23	MG	18	0,264	5,2–6,5	Sed. rock
24	MG	19	0,170	4,5–5,6	Sed. rock
18	MG	20	0,190	6,8–6,9 H	Sed. rock
20	MG	21	0,144	5,7–5,7 H	Sed. rock
22	MG	22	0,244	5,7–5,9	Limestone
12	MG	23	0,476	7,2–7,1	Sed. rock
Without number	MG	24	0,986	7,8–8,7	Sed. rock
10	MG	25	0,820	8,6–7,8	Sed. rock
GA 09:5 8-09:5	MG	26	0,370	5,3–7,5	Granit
GA 95 2753 6-96:86	MG	27	0,438	6,4–7,0	Sed. rock
GA 95 2867 6-96:94	MG	28	0,578	8,0–7,1	Sed. rock
26	MG	29	0,090	4,1–4,3	Sed. rock
25	MG	30	0,150	4,7–5,2	Sed. rock
GA-04-SW-V 123	MG	31	0,332	6,0–7,0	Sed. rock
GA 2011 37 SW VIII	MG	32	0,358	6,0–6,8	Sed. rock
GA 2015. 5.3.10	MG	33	0,570	7,6–7,7	Sed. rock
19	MG	34	0,738	9,1–8,3	Granit
6	MG	35	0,614	10,6 H	Sed. rock
Without number	MG	36	1,226	11,1–11,4 H	Sed. rock
GA 2012.45/SW IX	MG	37	0,354	5,8–6,7	Sed. rock
GA 2011.81	MG	38	0,852	8,3–6,0	Sed. rock

GA 95 2863 6-96:95	MG	39	0,356	6,4–5,4	Sed. rock
GA 07.257 SW V	MG	40	0,400	6,9–5,4	Sed. rock
GA 2011.336.SW VIII	MG	41	1,164	10,0–9,1	Sed. rock
GA 2013.673 SW VIII	MG	42	0,878	9,2–7,1	Sed. rock
Without number	MG	43	0,520	7,3–7,6	Sed. rock
GA 2011.79 SW VIII	MG	44	1,344	7,5–10,1	Sed. rock
Without number	MG	45	0,384	6,6–5,7	Sed. rock
GA 2011:70 SW VIII	MG	46	0,618	8,2–7,8	Sed. rock
82-2011:97	MG	47	0,090	3,8–4,4	Sed. rock
Unreadable number	MG	48	0,452	7,2–6,4	Sed. rock
GA 07.361 SW V	MG	49	0,992	9,4–7,6	Sed. rock
GA.07.390 SW V	MG	50	0,288	6,4–5,4	Sed. rock
GA 2011.78 SW VIII	MG	51	1,458	10,8–8,2	Sed. rock
GA 50.22.2001/231	MG	52	0,540	8,6–7,3–5,6	Sed. rock
Without number	MG	53	0,320	6,2–5,7	Sed. rock
GA 2011.12.SW-VIII	MG	54	1,232	9,9–8,0	Sed. rock
Without number	MG	55	0,538	8,6–7,2	Limestone
Without number	MG	56	2,240	11,2–13,1	Sed. rock
GA 2011.157 SW VIII	MG	57	2,416	15,1–8,9	Granit
GA 2011.337 SW VIII	MG	58	1,572	11,6–8,9	Sed. rock
Unreadable number	MG	59	0,438	5,8–7,9	Granit
5778 ...	MG	60	0,334	6,2–6,4	Sed. rock
GA 07.263. SW V	MG	61	0,844	9,3–8,2	Sed. rock
GA.2011.31.SW VIII	MG	62	0,124	5,2–4,3	Sed. rock
Without number	MG	63	0,494	7,5–7,4	Sed. rock
Without number	MG	64	0,638	7,7–7,9	Sed. rock
32-2011:100 158 SW VIII	MG	65	2,466	13,9–10,6	Granit
GA 2011.293.SW VIII	MG	66	0,860	11,1–8,9 H	Sed. rock
GA 2011.335.SW VIII	MG	67	1,014	10,3–8,9	Granit
... 68:1102-23	MG	68	0,372	6,5–5,9	Sed. rock
... 12.2011:98	MG	69	0,506	7,8–6,5	Granit
GA.2011.334. SW VIII	MG	70	2,042	12,1–9,5	Sed. rock
GA 2013.754.SW VIII	MG	71	0,446	7,7–6,8	Granit
Without number	MG	72	6,488	17,2–17,0	Sed. rock
GA.07.334.SW IX C ³	MG	73	3,308	14,7–13,0	Sed. rock
GA.2012.598. SW IX	MG	74	3,114	12,9–12,5 H	Limestone
GA 03 SW3281	MAB	1	2,956	14,6–12,1	Granit
31	MAB	1	0,482	7,8–7,6	Sed. rock
30	MAB	1	0,838	7,8–8,4	Sed. rock
32	MAB	1	0,594	8,5–7,1	Granit
35	MAB	1	0,436	7,1–6,2	Limestone
GA 45 963	MAB	1	1,918	11,0–11,6	Sed. rock
GA 05 5205	MAB	1	2,282	12,1–11,5	Granit
Without number	MAB	2	8,042	18,5–18,9	Sed. rock
GA 699.07 249	MAB	2	3,702	16,6–12,7	Sed. rock
1	MAB	2	2,980	13,9–14,6	Sed. rock
GA 93 575	MAB	2	2,582	15,0–14,6	Sed. rock
Without number	MAB	2	5,022	16,1–15,6	Sed. rock
GA 95 2894	MAB	2	7,506	19,6–16,5	Granit
Without number	WG	1	2,995	10,4–11,5	Granit
Without number	WG	2	0,284	4,9–4,1	Sed. rock

STONE PROJECTILES FROM ROMAN FORT APSAROS, GEORGIA 207

Without number	WG	3	0,938	9,7–7,6	Sed. rock
Without number	WG	4	0,234	4,0–4,2	Sed. rock
Without number	WG	5	0,660	6,4–6,5	Limestone
Without number	WG	6	0,254	5,5–2,5–4,4	Sed. rock
59/2015	WP	1	0,312	6,1–6,5	Granit
Without number	WP	2	0,560	7,6–8,1	Granit
Without number	WP	3	0,735	8,0–8,7	Sed. rock
Without number	WP	4	0,500	8,3–7,5	Sed. rock
114/2015	WP	5	0,866	9,7–8,7	Sed. rock
63/2015	WP	6	0,836	8,9–9,0	Sed. rock
GA 2014.S15 SW VIII	WP	7	0,492	7,3–8,3–5,4	Sed. rock
GA 16/14w	WP	8	0,160	5,1–4,8–3,9	Sed. rock
GA16/74W	WP	9	0,082	4,0–4,2–3,3	Sed. rock
GA16/111W	WP	10	0,642	6,9–8,3–7,9	Sed. rock
GA16/173W	WP	11	0,902	9,6–8,6–9,9	Sed. rock

Table 6 – Inventory of stone projectiles found in Roman fort Apsaros. In the table were used an abbreviation: MAB – Archaeological Museum in Batumi, MAG – Archaeological Museum of Gonio-Apsaros, MG – Warehouse of Archaeological Museum of Gonio-Apsaros, WG – Georgian excavation in the southern part of fortress, WP – Polish excavation, H – Half or smaller part of stone projectile

Table 7 – The diagram presenting the relation between weight and diameter of completely preserved stone projectiles which were found in Roman fort Apsaros.

GEORGIAN MONASTERY OF MOUNT ATHOS

*by Giorgi Alibegashvili
Tbilisi*

According to Greek sources Georgian Lavra of Mount Athos was grounded in the last quarter of X century, shortly after founding the monasteries of Athanasius the Great and Vatopedi at (or near) the place where the monastery of St. Clement was located before. Its foundation is linked to John the Iberian and John Tornikios (Tornike), however it seems that one person is considered; nevertheless Georgian sources explicitly refer to two different persons. John Tornikios - Iviron (Georgian) King David Kuropalates' court official left everything and became a monk at one of the monastery in Macedonia. Then he went to Mount Olympus and definitively settled in desolate place at Lavra surroundings on Mount Athos, where he met Saint Athanasius who offered him to stay in his vicinity.¹

Byzantine Emperor Basil II (976-1025) summoned already ordained monk Tornike in the capital and asked his assistance in various diplomatic and military affairs, especially to save the situation against a rebellion led by Bardas Skleros. Thornikos obeyed the emperor's request, took off his monk's robe and together with Georgian King David Kuropalates marched against Bardas Skleros. He handled the mission successfully. Afterwards, he returned to Mount Athos where he either started constructing present monastery or expanding already existing monastery of St. Clement. This was enforced by the emperor's generous donations and overwhelming spoils of the abovementioned battle.

The monastery was originally named as Holy Monastery of Iverian (Georgian) due to its founders and nationality of first monks. The name has been maintained till now. However, in 1357, according to the ratification of Constantinople Patriarch Kalistrates, the Georgian Lavra was conveyed to Greece as if Greek monks exceeded Georgian monks in

---

¹ S. K a d a s, *Saint Mount Athos*, Athens 2011, p. 75; G. Alibegashvili, *Twenty Monasteries of St. Mount Athos*, Tbilisi 2015, p. 81-104.

quantity and the role of spiritual life. Iviron Monastery has also experienced a variety of devastating invasions and suffered many hardships. For example, pirates, western Junia and Catalanians attacks in XIV century. However, afterwards the Byzantine emperors, King of Serbia Stefan Dušan and mainly Georgian kings donated generously for monastery rehabilitation.

The new period of Lavra prosperity continued till the end of XVI century before raising significant economical difficulties. In order to overcome seemingly hopeless situation, Iberian monks went to Georgia to visit King Alexandre. They handed him a key to monastery and asked for financial support. As a result of these actions, including traveling to different countries, the monks managed to collect great sum of money. The monastery not only could pay off the debts, but also erected new buildings; consequently the number of monks had increased significantly.

At the end of XVII century Iviron Lavra monks visited Russia at King Alexey's invitation. They gifted King Alexey the copy of Iverian Portrait Icon of the Virgin thanks to which the King's daughter was healed. Out of gratitude to Iverian monks and the Virgin the King granted them the monastery of Saint Nicholas located at the center of Moscow.

Furthermore, the other Patriarchs also expressed their interest towards Iverian Lavra and rendered multilateral assistance as well. For a definite time, Greek national martyr Patriarch Gregory V also had been presenting in the monastery. In 1821 during Greek national-liberation war against the Ottoman Empire the Iverian monastery fell into hard times, mainly due to the significant contributions for people's rebellion. In 1845 and in 1865 part of Lavra was damaged by a terrible fire but afterwards it had been restored with support of many Christians.

The main church dedicated to the Assumption of the Blessed Virgin Mary was erected in the first part of XI century by Georgian monk Giorgi Varaz-Vache being a monastery abbot for many years. In 1513 the church was renovated. It is situated in the center of monastery yard and is erected in Byzantine-Athos style. The magnificent marble revetments are preserved from the original church with geometric mural and inscription: "I, Giorgi, Iberian monk and ktitor of the church, have reinforced its columns, in order not to undermine here and forever."

A holy water bowl is placed in front of the temple which had been damaged due to a fire and had been restored in 1865. The monastery refectory is located in front of the facade. In 1848 Archimandrite Athanasios build a new one and expanded it as well.

The tower is built in front of the large gate, inside Lavra yard, in the middle of the south side (1725) which is damaged; the second tower (1626) near Lavra port is well preserved.

Apart from the temple, there are 16 oratories at the monastery, two of them – Saint Nicholas (1846) and Archangel (1812) - are situated to the right and to the left from Litas gate.

150 Saint's relics are carefully kept in second temple, as well as the parts of instruments used during Christ's crucifixion and parts of Our Savior's Cross.

The other two important chapels – The Virgin Mary Keeper of the Gate and John the Baptist's are situated in the yard. In the first one (1680) which is located near the old entrance of the monastery is preserved luxuriously gold-plated icon of Wonderworking Virgin Mary Keeper of the Gate (Panagia Portaitissa). According to the legend, it has passed the sea from Constantinople towards current Lavra. Together with images of saints the Greek philosophers are also depicted on the wall of the temple - Solomon, Sophocles, Thucydides, Plato, Aristotle, and Plutarch, as well as Kings - Alexander the Great and Darius.

The cloister of John the Baptist or Iberian cloister (skete) to the west from the monastery, to the mountain side also belongs to Iviron Monastery. This idiorrhymic skete is built in 1730 whilst the church (Kyriakon) is built in 1779 and painted by fresco artists in 1799.

The Iviron monastery owns a rich repository and represents one of the most important treasure repositories of Mount Athos. It is located in one-storey building together with the library in the yard. Here is preserved a unique treasure - gold cloth sewn garments, sainthood implements, church utensils, crosses, communion cups, medallions, Episcopal head-gears (miter), full Episcopal vestment of Patriarch Dionysius, Gregory IV's mantle, excellent gate veil embroidered by needlewoman Kokona Orologos and other objects and relics of saints. Here is the Emperor John I Tzimiskes' (969-976) Episcopal vestment kept in the library. It is painted with different types of arabesques, decorated with 10 lions and 4 two-headed eagles. Here is also preserved a chain shirt of Georgian general Thornik Eristavi.

The Monastery Library is luxurious and well-organized. More than 2000 manuscripts of different contents written on different materials and 15 liturgical scrolls are preserved in the library; 123 of them are written on the parchment and the rest (23) on bombazine (silk canvas) and paper. These must be added about 100 Georgian manuscripts. Some Greek and

Georgian manuscript illustrations deserve an attention (especially №1, 5, 55, 56, 111, 463, 874 and etc.). Apart from the manuscripts' division, more than 20 000 print books are protected in the library; some of them are archetypes and old printed editions.

Highly valuable documents of emperors and patriarchs are kept in the library, gold rings of Constantine VII Porphyrogenetos (946-958), Romanos II (960), Basil II (980) and others. The Georgian Lavra is ranked third in the hierarchy among 20 monasteries of Mount Athos. It should be noted that the documents of Athos council were signed by the Georgian abbot or representative of Georgian ward after Lavra Hegumen of Protos and Athanasius the Great, but since 1366 - after the representative of Vatopedi, which had never been happened before. This is a sign of prestige downturn especially outlined in XV century. Nowadays Iviron Lavra is the general-life or joint liturgy cloister (since 1990); as it has already been mentioned, Georgian monks had been living there before; due to their activities during the centuries the monastery had been an important cultural center for Georgians. Last Georgian monk died in 1955. Nowadays there are up to 100 monks living and acting inside Lavra and out in skete and cells.

The main source of laying the groundwork to Georgian Lavra in ascetic history is "St. John and St. Euthymios's life" by Giorgi the Hagiorite. According to researches of Georgian and foreign scientists the history of founding Iviron Monastery is presented as follows:

We note from the outset that Georgians had already arrived on Holly Mountain before St. John and St. Euthymios have appeared. Their abode was called Atho; these ascetics were Moses (till 971), Athanasius the Great (971-981), Arsen and the others dwelling as at abovementioned Athos Lavra but also at Saint Clement Monastery and Lavra of Athanasius the Great. However there was no Georgian monastery on Holly Mountain by that time.²

Saint John who cut Georgian Lavra foundation was the "Georgian-born, glorious and noble by parents and forefathers, prominent among Davit Kurapalates' outstanding rulers, courageous and hale in military activities he rejected the glory of life and took it as worthless." At first he practiced at Otkhta Monastery in Tao-Klarjeti. Iviron Monastery XI century benefactor Ezra from Athos writes about Saint John and his son Saint Euthymios: "Tao, your country, is proud of you". Later, St. John moved to Bithynian Olympus where he obediently carried out unwanted and

---

² L. Menabde, *Centers of Ancient Georgian Literature*, vol. I-II, Tbilisi 1980, p. 282.

offensive activities for a long time. He was there together with St. Athanasius from Athos (920-1000) in asceticism.³ St. John brought his son Euthymios to Olympus as well. In early 60-ies of X century together with Euthymios and several followers he followed the footsteps of Athanasius the Great and moved to Athos. Athanasius the Great had already founded a Lavra (963). John settled near him and carried out all the work obediently. P. Ouspensky cites the words of the Great Athanasius Athonite from the Greek text of “Life of John, Euthymios and Giorgi”; these are the notes preserved in the will of St. Athanasius and various parts of his “Mercy Books”: “I, poor Athanasios monk, abbot of Virgin Mary Monastery, Athonite, by signing the Deed of Favor certify that I am leaving after me John as epitropos, and after his death, his son-Euthymios.

I do it not for any need or fun or hypocrisy or ignorance of the law, but according to mind and opinion, with approval of saint clergymen who also confirm and sign the Deed of Favor dedicated to John the Georgian, orthodox believer monk and leader and by his means to the brightest monastery called Climentos.

When most blessed John arrived our mountain, he joined me poor and sinful and obeyed me – out of will of Lord and his own humility and kindness; he had been following the rules of kind life and his soul was shining and illuminate as the sun. Being made perfect he has been helpful and leaded us with his views.

During the period of his obedience he served not only God but he served the poor person as I was as well and other brothers and he was the most caring for us. He cared equally for those who left the descendants and for those who defected from the very beginning. Preferred John crossed the sea many times with difficulties to the royal city, appeared before many kings and conversed.

Since the times of Nikephoros up to date John was welcomed at the royal court. He was honored as they remembered the appreciation of his virtues by brilliant kings, so his requests were fulfilled and our monastery was supported.

On John’s request the King John granted us the deed. According to the deed Lemnos Island had to give us two hundred and forty four Nomizmas which we receive to date.

King Basil, son of Romanos granted the second deed to John. According to the deed he received Neon Island now called Eustratios

³ *Mount Athos Acts*, vol. I – IV, Tbilisi 2002, p. 337; R. S i r a d z e, *Literary articles*, Tbilisi 1980, pp. 75-76.

in his own subordination. After returning on Athos, John granted it to our monastery. John cared for us not only while living in our lavra, but also when he left the monastery and with God's help built his monastery Climentos as well. Then and now he acts in order to strengthen our monastery and he supports us every time we are in trouble." And again we read in the testament of St. Athanasios: "I nominate as an epitropos Lord John, who labored for a long time with great patience, obedience and calmness, leading me and the whole brotherhood.

After my death, if it's possible, I would like him to live again here, with us, as the protector and leader of the brotherhood because he is merciful and especially because he is the saint soul, distinguished from everybody and he make me aware of his humility and true belief (I know it by experience, as we walked together along the life's path, acted together and dwelled together on this mountain; he used to visit this monastery often.)

And like me, before his death let him leave as an epitropos his spiritual heir – Lord Euthymios – his son by flesh and soul.

Let Euthyios also care before his death to assign as an Abbot of the Monastery such a person from our monastery or other place of Saint Mountain, who on his opinion, is worthy of the case and lead the brotherhood on the path of kind life".⁴

A few years later Thornike Eristavi the Great joined Athonian Georgians. He had become a monk in his country; he looked for John at Olympus, and finally found him and was blessed for being a monk. Athanasius welcomed Tornike with honor as "he was aware of his deeds and noble-mindedness and courage."

During this period many Georgians went to Athos, so that John preferred not to stay in the monastery of Athanasius and built St. John the Evangelist Church and cells nearby Great Lavra. This probably happened close to 969, because John and Tornike's cells are mentioned in this year's document. After a while the Minor Asian feudal Bardas Skleros rebelled against Byzantine princes - Basil and Constantine. Empire appealed to Georgian King David Kuropalates (961-1001) for assistance and he asked for mediation Georgian monks. Athanasius and John entrusted this mission to John (former Tornike). Davit Kurapalates helped Byzantine with 12 000 horsemen led by Tornike. It seems that the Georgians have played an important role in defeating Bardas Skleros' army

---

⁴ Greek "*Life of John, Euthymios and George the Athonites*" – ed. by M. Machkaneli, Tbilisi 1982, p. 125.

(979) and captured overwhelming spoils. Since the firm foundation was created to establish Georgian Monastery on Mount Athos. Not only material means but also moral and political motivation was prepared for this. Byzantine Emperor gave all the places and villages that Georgians requested and certified it with golden seal; that's why the burial of Georgians is called Iverian Royal Monastery since the old times (Dionysius, pro-hegumen of Iverian Trastee, 1721).

Prior to construction, the Georgians handed the treasures twice to Mount Athos Protos: in 980, when they started building and in 983, when it was completed. That is how the "monasteries and churches of Holly Virgin name and John the Baptizer's sweat and work were built. And lots of places, monasteries and cells around the large monastery to the sea they bought with their own funds."

Besides, Basil II (976-1025) granted several monasteries to Saint John and Tornike the apostle in 980. With the effort of Saint John Georgian Lavra earned the right of navigation in 984.

According to one of the resources, Saint John and Saint Tornik are reported as brothers: "me and my soul and body brother John former Tornike and my son Euthymios".

For 985 year Goergian Lavra is formed monastery complex, ktitors of which are recognized in abovementioned Greek text about the life of Georgian Athos monks. Georgian monks aimed to transmit Byzantine literature in Georgian language in which a special contribution has made Saint John's son Euthymios. He translated a number of religious monuments reflecting importance and purpose of Christian culture – being an integral part of the world Orthodoxy.

After the death of St. John, St. Euthymios became a second abbot (1005-1019) that is proved by several documents, precisely: Clement's monastery Protocol (1008), Deed of Protos (1015), Agreement of Abbots (1016), resolution of Nikephoros and Abbots on Mount Athos (1017) and etc.

According to one resource, in 1001, St. Euthymios was appointed spiritual epitropos (second hegoumenos) by the end of his life. (According to St. Athanasius' last will former epitropos was St. John). St. Euthymios was not a formal epitropos of Great Lavra and signed as oikonomos title of Athanasius' Great Lavra. He cared for the monastery by the end of his days.

It is notable that St. Euthymios translated not only from Greek into Georgian, but also from Georgian into Greek. Among his major works was the translation of Hagiographic work "Wisdom of Balahvari" translated from Georgian into Greek. Afterwards it was translated into many

European languages. The merit of St. Euthymios is also recognized by svinaxar editorials, motets some of which came into Byzantine practice, funeral banquet and etc. His name still causes a lot of veneration among the Fathers of the Holy Mountain.⁵

St. Euthymios' Fellow worker were the following holly fathers: John son of Grdzeli, Episcopo of Ninotsminda Arseni, Chrysostom, Holly Father of Khakhuli, the blessed elder Gregory, Saba, Mew Abraham Hospitable, Zakharia, son of Mirdat, Arseni, Theophane the pastor, Michael, Gioegi, Baili, son of Bagrat and etc.

Davit Kurapalates said on the activity of St. Euthymios: "Thank you Lord, for revealing the new Chrysostom for us in our era." According to the King's order the lists of St. Euthymios' translations were multiplied. His name, together with the Athanasius the Great is highly honored by the Holly Fathers.

Georgian Monastery of Mount Athos

The Monastery on Mount Athos was founded in 980-983 years, after Georgian King David Kuropalates by request of Byzantine emperor Basil II (975-1025) attacked the rebel feudal Bardas Skleros with 12 000 horsemen and defeated him.

Prios to those Georgian monks had already been arrived on Mount Athos and took part together with Athanasius the Great in founding monastic life. The evidence of it is a last will of Athanasius the Great saying that after him St. John and then his son St. Eeuthymios should become the epitropos.

In 1357, according to the deed of Patriarch Callistus I of Constantinople, Georgian Lavra had been transmitted to Greece conveyed to Greece as if Greek monks exceeded Georgian monks in quantity and the role of spiritual life.

During Greek People's Liberation rebellion against the Ottoman Empire, Georgian monks stayed on Mount Athos and saved many monasteries from destruction. They found a common language with Janissary commander of Ottomans' garrison located on Mount Athos.

In the second half of XIX century the Russian Empire tried to "return" Lavra to Georgians but the Greeks resisted because they felt that Lavra would get in the hands of the Russians.

Now, with the effort of Patriarch of all Georgia Ilia II, apart from Georgian Lavra, Georgian monks are in almost every monastery on Holly Mount. I hope that descendants of Georgian Lavra founders will return their rightful place on Holly Mount.

---

⁵ G. Alibegashvili, *Twenty Monasteries of Athos Mount*, p.100-104.

SPECIFIC FEATURES - THE MAIN CHARACTERS OF RUSTAVELI'S "THE MAN IN THE PANTHER SKIN"

*by Irma Makaradze and Tamar Melikidze
Tbilisi*

The worldview of *The Man in the Panther Skin* built upon, the Christianity on the one hand and Renaissance thinking as a second substantial postulate on the other, have already been revealed in the Rustvelian Studies of the present times. It is also noted, that this harmony is not the way of demonstrating Rustaveli's personal worldview only. Rather it is a revelation of the worldview of the epoch, worldwide perception of the specific stage of Christian civilization known as a High-Middle Ages, Proto renaissance¹.

Earthly existence in the Middle Ages was only a preparatory stage for the heavenly, eternal life, the value of which was determined by this view, / while in the Renaissance secular and human interests became more prominent. The facts of individual experience in the "here" and "now" became more interesting than the shadowy afterlife. Reliance upon faith and God weakened. The present world became an end in itself instead of simply preparation of a world to come².

According to Professor Elguja Khintibidze, the new world perception, revealed in *The Man in the Panther Skin*, sympathy as well as confidence in the earthly interests of a human / have been blended with a traditional Orthodoxy without casting any doubts on it - (supremacy of God, thriving to the heaven, domination of spiritual aspects in a human being)³. The poem is absolutely free from any controversy between the medieval belief in God and positive Renaissance understanding of a human being and earthly reality. Man has opportunity to fight for his

---

¹ E. Khintibidze, *The World View of Rustaveli's Vepkhistqaosani (The Man in the Panther's Skin)*, Tbilisi 2009. pp. 766-768.

² <http://www.historyguide.org/intellect/humanism.html>

³ *Ibid.*, p. 774.

happiness in this world while for this opportunity he must be grateful to God according to the poem: “He who created me, who gave me power to vanquish foes, who is Might invisible, the aid of every earthly being, who had fixed creation’s bounds, who reigns as God till everlasting”⁴ – Avtandil states. Being the main trait of Renaissance epoch, the poem represents belief in the beauty of this world as well as the capacity of a human being and his victory, along with absolute belief in the next world and God, that is relevant to the Middle ages worldview.

Thus, the values of earthly existence and the other world have the same importance on ground of *The Man in the Panther Skin* that is represented by the Avtandil in his Testament, where he makes reference to the philosophical thesis of Plato according to which ethical sins will harm primarily man in this world and his soul in the other.: “Falseness and duplicity do injury first to the body and then to the soul”⁵. According to the professor Elguja Khintibidze⁶, Rustaveli adopts Plato’s ideas acceptable for Christian theology as well. The fact that sinners might also be punished in this world is not excluded by Christian-Biblical belief, however, it claims that the punishment will by all means take place in the next world. The view of the author on both levels of a human existence - earthly and heavenly is represented in the *Prologue* of the story as well. The poet’s request to god pertains to both existence, this world and the other one: “give me the love of a lover longing unto death. Lighten the burden of sin I must bear with me beyond the grave”⁷ - Rustaveli claims.

In the text written in transitional period from Middle Ages to the Renaissance, the author in order to assert a value of earthly, real human existence, creates an ideal, unreal, utopian model of the world, where kindness, happiness and love gain a victory, living no space for evil - “Now I understand that evil is the thing of a moment, while good is enduring”⁸ – Rustaveli states.

As it is noticed in Rustvelian literature, according to the poem, man attains happiness, goodness with the assistance of God itself. That is the reason the poet depicts the imaginary, ideal world, in which man

---

4 Shota Rustaveli. *The Lord of the Panther-Skin*, translated by R.H. Stevenson. “How Avtandil wrote a testament for the eyes of King Rostevan”, p. 95.

5 *Ibid.*, p. 95.

6 E. Khintibidze, *Encyclopedical research*. <http://kartvelologi.tsu.ge/public/ge/arqive/14/1>

7 Shota Rustaveli. *The Lord of the Panther-Skin*, “Prologue”, p. 5.

8 *Ibid.*, p. 173.

achieves a supreme goal, true happiness preconditioned by the fact that man himself is a carrier of a divine spark, the revelation of which is dreamt by the poet. Rustaveli like Dante and Petrarch dreams of creating an ideal, earthly world following the heavenly, divine order.

Physically and morally perfect heroes are required in order to be able to fulfill the world imagined by Rustaveli, ideal heroes who sharply differ from the real people as created through the fantasy of the poet.

Therefore, based on the above mentioned theory, the study of peculiarities of protagonist characters among the other issues concerning to *The Man in the Panther Skin* should be carried out within the given context as the ideal world of the poem is being made primarily through the features of the characters, shaped through virtuously blending the ideals of both Medieval Ages and the new epoch.

It is noted, that the poem is somehow relieved from the symbolic-allegorical thinking in which reality should have been viewed beyond symbolic categories. Unlike this view, Rustaveli represents the reality, real world, however, still conditional and conventional⁹. Hyperbolized and exaggerated appearance and behavior of characters is conventionality in a way. Behaviors of characters are far away from the real, ordinary, logical and expected. The character of *The Man in the Panther Skin* attains a victory with infinite vigorous human power. In such case Rustaveli's realism transforms to artistic abstraction through conventionality and hyperbolization.¹⁰

In an attempt to claim the beauty, greatness and divinity of earthly existence the characters of *The Man in the Panther Skin* have acquired a philosophical meaning which is the reason they stand out as a warrior, exceptional appearance, eternal youth and are always inspired by infinitely deep human love. Their beauty never withers, their love never diminishes¹¹. This is the conventionality summoned for demonstrating the values of this world.

The concept of love in a poem demonstrates the value of earthly ex-

---

⁹ It has also been noted that the style of depicting a real world and ideal characters can only exist in imagination and is peculiar to elevated epic of Medieval Ages only. Court poets would describe the imaginary world, represented through ideal existence where people tended to be perfect and no reference was made to political, economic and social difficulties of the real world: (*Historical View of the Literatures of the South of Europe*, trans. Thomas Roscoe, 4th edition, London, 1885-88, Vol. I, pp. 77).

¹⁰ E. Khintibidze, *The World View of Rustaveli's Vepkhistaqosani (The Man in the Panther's Skin)*, p. 10.

¹¹ *Ibid.*, p. 778.

istence in the most clear way. Rustaveli creates his colorful world exactly on the earthly love that is the supreme goodness¹². The victory of love is a justification and the final purpose of earthly love in the poem. The exact purpose determines the feature of characters of *The Man in the Panther Skin* and provides freedom of their decisions and actions.

The character of *The Man in the Panther Skin* is free in his action rather than a literary fiction limited to codes and conventionality¹³.

One of the most important feature of the characters is a free will of a hero distinguishing him from west court poetry or chivalry epic. Unlike characters of a chivalry epic, according to which, the heroes are supposed to follow the specific rules he is not limited to the normalized behavior codex. Furthermore, the character of *The Man in the Panther Skin* fails to follow even the moral doctrine of Christianity and the formal rules of the government. Creating his own “true justice”, establishing his own borders of morality he becomes absolutely free from normalized rules and frames, which is the greatest innovation for Rustaveli’s epoch. That is why following actions of the heroes are unacceptable and unexpected to the readers of the following centuries: the furtively slaying betrothed by Tariel, disobedience to the father king by Tariel and Nestan, slaying Tchashnagir by Avtandil as well as Avtandil’s confusing European scholars.

Making unpredictable extraordinary decisions in different situations is preconditioned by free actions of the characters. For example, the plan of Nestan and Tariel to eliminate her future husband, Tariel’s fighting strategy against Khataels and his silence in the process of discussion concerning Nestan’s marriage, Avtandil’s decision to avoid face to face contact with the enraged stranger, his love affair with Phatman with the intent to exhort specific information from her, Nestan’s letter containing descriptive and hinting information of Kajeti fortress, and the plan of conquering Kajeti fortress.

Free acting of the characters of *The Man in the Panther Skin* is based on the new worldview of the time – belief in mind and analytical thinking brought by Renaissance aspiration to cognize the world.

Unlike man of the medieval ages, who did not think of truth as something new and different to be discovered by himself¹⁴, According to Levan Gigineishvili, Tinatin is obsessed with philosophical desire to cognize the

¹² *Ibid.*, p. 776.

¹³ C. M. B o w r a, *Inspiration and Poetry*. London 1955.

¹⁴ <http://history-world.org/midintellectual.htm>

truth: particularly, when King Rostevan decides to simply explain away the mystery, labeling it a “demonic apparition”, Tinatin remains steadfast in her curiosity and wonder; and more, she feels it impossible to continue living, even to be happy with her beloved Avtandil, unless the mystery is solved. Thus, she orders Avtandil to find the strange youth and thus heal her wounds of ignorance. Now, in Rustaveli’s metaphor, Tinatin must stand for an expression of unconditional philosophic wonder and curiosity, which has nothing but a desire for uncovering reality’s mystery¹⁵.

Characters’ Free actions according to analytical thinking are considered theoretically by them as well as declared in the poem; for example: “I will not do it! What avails me the knowledge of the philosophizing of the philosophers!” Avtandil is testifying the wisdom of Plato and Apostles in an attempt to justify his actions in his testament: “I will venture to cite one of the precepts of Plato: Falseness and duplicity do injury first to the body and then to the soul”; or “You will have read how the Apostles write of love; how they speak of it; how they give it praise”¹⁶. Tinatin is referring to Areopagian views: “can evil have been wrought by the creator of good?”¹⁷ etc.

Recognition of supremacy of analytical thinking is based on a deep belief in God by the characters of *The Man in the Panther Skin*. However, this issue requires further specific definition. According to Elguja Khintibidze, Rustaveli’s heroes do not act according to prophecy of dream, shaman or magus. The heroes do not anticipate any miracles from God. The actions of the characters are determined by the rules of mind and analytical principles and at the same time they consider their victories to be attained through the will of God. A plan of conquering Kadjs fortress by three military leaders was based on analytical thinking. Thus, If we consider the world view of *The Man in the Panther Skin* just only the way of demonstrating the worldview of Renaissance, analytical thinking of the new epoch, defeating the Kajeti fortress should be attributed only to the victory of human logic and not to the will of God by the author¹⁸.

The concept of free will cannot be considered the achievement of

---

¹⁵ AFP Working Papers, vol. 1. 2010-2011, *Rescuing Socrates from Hell: Personal agency in Shota Rustaveli’s “Knight in Panther’s Skin”* - Levan Gigineishvili.

¹⁶ Shota Rustaveli. *The Lord of the Panther-Skin*, translated by R. H. Stevenson. ”Testament”, p. 95.

¹⁷ *Ibid.*, p. 16.

¹⁸ E. Khintibidze, *The World View of Rustaveli’s Vepkhistaosani (The Man in the Panther’s Skin)*, p. 766.

Renaissance only, as it was highly discussed even in Medieval theological literature. Reputedly, a human being created by and according to God has the same free will: If a human is created according to God and the God is free, then a human, as an image of God, is free and has free will”¹⁹ – claims John of Damascene.

The principle of free will and action in the literature of Renaissance is based upon the high confidence in human capacity and almost worshipful reverence for the dignity of man. According to Marsilio Ficino’s view, God-like man has all capacities as God and is located at the center of the chain of being where, as a microcosm, he contained within himself all qualities of the universe²⁰.

Reputedly, Orientation on a human in the epoch of Renaissance partly weakened reliance upon faith and God. When cognizing the nature, a human discovered something new, novel sphere. Perceiving empirical reality, the knowledge based on human experience became the leading problem (matter) for the mankind, hereof diminished the necessity of substantiation of faith and God, distinction between the values of this world (the City of Man) and the next (the City of God) tended to disappear.²¹

Unlike the Renaissance viewpoint, It is noticed that anthropocentrism in terms of Rustaveli, the value of earthly life penetrates the poem without contradicting the medieval beliefs pertaining to God and the life in the other world. Thus, the actions by the characters which are contradicting Christian doctrine in some cases and preconditioned by their noble goals, are accomplished by the beliefs of God’s assistance: “Luck, endeavour and victory, if God will, shall be thy lot”. This is a kind of credo that determines behavior of the characters. Renaissance ideal of free action is blended with medieval faith of God’s goodness and grace.

Rustaveli basis himself upon the principles of free will prevalent in Christian theology, when creating his characters distinguished by free will.

This problem should be more precisely defined – in *The Man in the Panther Skin* we could not find so philosophically established conception of free will as was formed in Renaissance thinking. Characters’ free action is conditioned by new worldview – recognizing earthly values

¹⁹ <https://azbyka.ru/svoboda>

²⁰ <https://www.jstor.org/stable/pdf/2707199.pdf>.

and humans striving for happiness. In the poem the world created by God is goodness itself. According to Areopagian point of views, the goodness of earthly existence is happiness similar to Aristotle. But Aristotelian happiness is attained with living according moral and ethical rules. Unlike this the supreme purpose of the actions of characters in *The Man in the Panther Skin* is a victory of earthly love²².

Thus, Characters striving to the happiness that provokes their free actions, following the poem, justifies the rightness of their decisions, not only from the perspective of Christian or Aristotelian Ethics and chivalry codex, but also according to a „true justice“, established by themselves.

It has been noted that, by offering new Renaissance tendencies, the 12th century is more likened to 15th-16th centuries rather than the succeeding 13th century²³. For example, Like Rustaveli the similar illusive and imaginative world is created by the greatest representative of Late Renaissance period - William Shakespeare:

“Shakespeare’s world is a stage, where Shakespeare placed a lot of mirrors – mirrors of the characters, mirrors of the plot, mirrors of the situations, mirrors of speech and also mirrors of the mirrors. But the mirrors cannot be understood only as a reflection or imitation of a reality but mainly as mirrors of imagination” – claims Hilský²⁴.

This tendency is distinctly outlined in Shakespeare’s late plays. As it is noted in English literary criticism, *Cymbeline* and *Pericles* as well as *The Winter’s Tale* were created based on an idealised formality²⁵.

English Criticism realises that the latest plays of Shakespeare follow a tragic plot, but the style is changed into an imaginary environment²⁶; mostly in *Cymbeline* characters are likely directly from Shakespeare’s imagination²⁷.

The whole gallery of characters is discussed on the basis of imagina-

²¹ <https://campus.aynrand.org/campus/globals/transcripts/the-separation-of-faith-and-reason-the-transition-from-the-middle-ages-to-the-renaissance>.

²² E. Khintibidze, *The World View of Rustaveli’s Vepkhistaqosani (The Man in the Panther’s Skin)*, p. 377.

²³ Al. Baramidze, *Shota Rustaveli da misi poema*, Tbilisi 1966, p. 339.

²⁴ http://www.referatele.com/referate/engleza/online14/The_Renaissance-Poetry-Renaissance-Drama-and-Prose-Shakespeare-Late-Renaissance-and-17.php

²⁵ G. Bullough, “Cymbeline, Introduction”: *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*. Edited by Geoffrey Bullough. Vol. VIII, New York, London 1975. p. 36.

²⁶ R. Lyne, *Shakespeare’s Late Work*. Oxford University Press, 2007. p. 144.

²⁷ C. Milner, “Shakespeare’s Tragic Comedies. Cymbeline”: <http://www.netplaces.com/shakespeare/shakespeares-tragic-comedies/cymbeline.htm>

tion and fantasy, Imogene being the central idealised character with her chastity²⁸.

Therefore, Shakespeare scholarship obviously believes that Imogen, as an artistic image, depicts a completely unreal woman, not even a hyperbolically real one. In her whole essence this character is imaginary, ideal, absolutely contrary to reality. Imogen is a product of creative fantasy.

Therefore, Rustvelian world is real (in the meaning of earthly) and this real world is arranged following the divine one. Rustaveli is dreaming about human's power, beauty, wealth, happiness. He notes divinity of the human beings and dreams to reveal it. This is a newly born ideal of Renaissance. The ideal from that period of Renaissance thinking when human, earthly value does not contradict to Divinity. Thus, such tendencies of the epoch determines the specific style of Rustaveli while forming characteristic features. He creates imaginary, ideal, harmonious characters dreaming about happiness.

---

²⁸ M. Murray Schwartz, "Between Fantasy and Imagination: *A Psychological Exploration of Cymbeline*": *Psychoanalysis and Literary Process* (Ed. F.C. Crews), 1970.

*DEDA ENA AS A SYMBOL
OF GEORGIAN IDENTITY ACCORDING
TO IAKOB GOGEBASHVILI'S LETTERS*

*by Ketevan Mania
Tbilisi*

According to generally shared point of view, language is one of the main characteristics of identity.

Language gives not only the cultural achievements, but sentiments of solidarity and capability of ideology circulation. At the same time, language has a symbolic meaning, linked to the self perceptions of group members, their feeling and believes that mother language is special, divine, blessed and so on¹. According to the above mentioned, it's quite interesting to observe Gogebashvili's points of views about lingual issues in the context of researching history of identity.

I. Gogebashvili's publicistic letters concerning to lingual issues, has become subject of study by many researchers. It's necessary to mention: Sh. Dzidziguri's Iakob Gogebashvili and Georgian Common-Public language²; Z. Chumburidze's Iakob Gogebashvili and Topics of Georgian Language³; I. Megrelidze's Iakob Gogebashvili and New Georgian Language⁴; V. Ramishvili's Priest of mother language: Iakob Gogebashvili⁵. In his book Wisdom of Iakob⁶ G. Gogolashvili represented I. Gogebashvili's merit and achievement in many aspects. In his work he discussed Kartvelian lingual space according to Iakob's point of view, struggle for surviving mother language, its current and others.

---

¹ M. Chkhartishvili, K. Mania, ქართული იდენტობის ენობრივი მარკერი პრემოდერნულ ხანაში და ნაციონალური კონსოლიდაციის ეპოქაში. ენა და კულტურა, Works. I. Kutaisi 2010. p. 472-483.

² Sh. Dzidziguri, იაკობ გოგებაშვილი და ქართული საერთო-სახალხო ენა, Tbilisi 1952.

³ Z. Chumburidze, იაკობ გოგებაშვილი და ქართული ენის საკითხები, "Mnatobi", Tbilisi 1956 №10. p. 182.

⁴ I. Megrelidze, იაკობ გოგებაშვილი და ახალი ქართული ენა, Tbilisi 1973; idem, იაკობ გოგებაშვილი და ახალი ქართული ენა, Tbilisi 1988.

⁵ V. Ramishvili, მოძღვარი დედაენისა: იაკობ გოგებაშვილი, Tbilisi 1993.

⁶ G. Gogolashvili, სიბრძნე იაკობისა, Tbilisi 2014.

In this research I will try to represent I. Gogebashvili's merit in maintaining Georgian linguistic identity in the frames of ethno-symbolic approaches. Social perceptions, national feelings, values will be emphasized.

In the second part of the 19th century, Georgian identity faced complex challenges. Russian imperial politics was aggressively attacking everything Georgian. The main target of the regime was lingual characteristics of identity. Russification of the educational space had begun. They completely removed teaching on Georgian language and education of Georgian youth passed to the teachers, who didn't know Georgian. Concerning to the issue, there is an intensive discussion about the meaning of mother language, giving first primary education on Georgian language to the students and generally about function of Georgian language at public schools and in the Georgian families. Main idea of these letters were, that the education of people, denying mediation of Dedaena to introduce first primary education was suppressing minds of new generation, was mentally and morally degrading and impoverishing them. In a word, it directly threatened the purpose of the public education.

Iakob Gogebashvili was actively involved in public media lingual discussions. On one hand, he declared a sever war to Russification politics, on other hand he untiringly continues his activities in order to raise civil consciousness, to evoke and strengthen love of mother language, literature and history.

As I've mentioned, in the years of "Reaction" Georgian language turned out in a humiliated situation. Caucasus teachers' guardian K. Yanovsky (1878-1899 he was a mentor of training-education processes in Caucasus) syllabus served covert politics of Russification. I. Gogebashvili (Droeba 1881, №50) exposed and criticized the duplicity of this syllabus. According to data of Caucasus teachers' guardian in the gymnasiums and other schools 6th lessons were dedicated to Georgian language and the teaching hours were so reduced, that it sufficiently retarded second and third level subjects. They completely removed teaching Georgian language in Tbilisi Aleksandrov Teaching Institute, in Gori Master's seminary and Ecclesiastical collages.

The situation was complicated by Gori Master's seminary teacher Natiev, who introduced wrong method of teaching Georgian language - studying Georgian language by Russian letters. Because Russian alphabet doesn't have proper letters to express Georgian letters, he invented new ones. This invidious attitude was addressed by I. Chavchavadze's and I. Gogebashvili's criticism. That's why this manual has an important

meaning; it can direct education in a wrong direction and turn it back - writes I. Gogebashvili (Droeba 1877, №74, 75, 76).

As I've noticed above, they completely removed teaching Georgian from educational system, from those schools, which especially were in need of teaching Georgian language. One of those schools was Institute of Aleksandrov in Tbilisi, where most of students were Georgians and that institute was preparing teachers for schools (Iveria 1882, №2). Also it was very necessary to teach Georgian language in Gori Master's seminary, where students were prepared for industrial schools (Droeba 1877, №74, 75, 76) and at Ecclesiastical collages, who should raise true confessors. But as a result of wrong teaching, society was receiving a teacher of a priest lack of national knowledge, who couldn't fulfill his responsibilities.

In that situation, school books had very important meaning. If a book was serving a wise direction, could bring desired results and could do a great work for a school and for society it could cause success of teaching-education and it could become fundamental of young generation's upbringing on national inspirations.

In this point of view, it was a significant event to publish Georgian language book "Mother Language" (*deda ena*) by I. Gogebashvili in 1876. He had a hard work considering pedagogic principles, to collect materials for first primary educational books. He settled down in the village and collected creations of colloquialism. He specially collected childish folk-tales, examples of folk works, historic, geographic and ethnographic stories based on ethnic, morale and patriotic motivations (Tsnobis Purtseli 1896, №76). During choosing topics, he considered even small nuance, in order to facilitate young generation transferring from easy to difficult topics. It took him twenty years of deepening activities to compose first books for youth, which was 33 times published in his lifetime.

Despite a big resistance, in the Georgian schools teachers' guardian board had approved "Mother Language" (*deda ena*), based on national principles as a regulation (Iveria 1877, № 2, 3). But at the same time, as I've mentioned they completely removed teaching Georgian from syllabus. In better situations, they left so few hours, that it sufficiently retarded second and third level subjects.

I. Gogebashvili also discusses other degrading reasons of education. He notices that abolition of catholicos and introducing exarch missed the real aim of youth growth and education – "Preparing real

confessors for Georgian people and put them toward entice”. From that period, instead of ecclesiastical schools, scholastic (formal) – Greek-Latin seminaries were established. In our country for the head of ecclesiastical issues was assigned Supreme Synod, which changed our seminaries to Russian style. If exarchy introduced something clever in synod, they always received deny – in justification that, to fulfill your wish will violate harmony of social order. In the 60s of 19th century exarch Eusebius (Ilyinsky) noticed the fact, that Georgian priests neither could conduct preaching in Georgian nor reading Georgian ecclesiastical books and he proposed to strengthen teaching Georgian language at Tbilisi ecclesiastical schools, but received deny from government (Iveria 1882, №2).

I. Gogebashvili continues conversations to the readers about mother language importance and for the demonstration he uses examples from different countries. He mentions in 1864 Emperor Alexander the II rescript to Poland Vicegerent, where teaching on mother language at town and village schools was announced as inevitable necessity. In the same year in the regulations of schools for schools of Poland provinces was mentioned that:

“In every first primary school teaching must be on the language people speak in the towns or villages where the school is formed”.

On the example of Scotland it is shown what an amazing changes had happened because of teaching on mother language. Introducing education in society is named as a conditioned factor of political union of a split Britain. Educational activities for foreigners in Prussia and Austria had different results. According to the author, Austria was a good example of the fact that it doesn't bring good results of spreading desired language in the state forcibly. Because, the violence was directed to destroy nationality, it evokes national feeling among people; it is fed by violence itself and provokes people to do their best defending their nationality. Austria behaving so, couldn't achieve its goal and couldn't make its subordinate foreigners “German”, but instead threw up the idea of becoming “Germans”. Unlike Austria, Prussia tried all the best to educate united provinces. Education process was conducted on mother language and Prussia itself requested German to be taught at schools. The example of Prussia shows us that public schools are best capability to destroy national hatred, but only then when school doesn't oppress and humiliates conquered people, but raises their moral and ethic characteristics, clears, develops their minds, skills, religion and put them on a prosperous path (Iveria 1881, №12).

The history and experience of European public school proves soundness of the author's syllabus and makes us believe that its fulfillment should have followed by the people's development of mind and morale and their prosperity. As author notices, Georgians still hadn't have acknowledge the importance of people's education. In this situation in order to sustain public's point of view it was necessary to represent examples like fallen Scotland to stand on its foot again and to develop the country by public schools. Similar examples could awake society, raise sympathy in their hearts and get initiative and support in this activity. Education was ultimate necessity for Georgians and it could bring merit, could develop people's mind, could raise their morale and could give them prosperity. Herewith, public school was the best event to restore our identity. That's why it was necessary to involve whole society and to assist Society for the Spreading of Literacy among Georgians in the success of educational process of people. It was the purpose of I. Gogebashvili publications. Success of education was ultimate condition in sustaining "Identity".

In the situation when language is extremely humiliated, total indifference is spread in the context of important characteristics of personal traits even among Georgians, and it needed hard work to evoke national feelings. In this point of view, I will mention I. Gogebashvili's one more publication, where he expresses his anger on the circumstance that Georgian language was kicked not only from schools but also from Georgian families. He was astonished by the fact that children of educated families spoke on foreign language. The children of those families who in 40-60s were preaching love of their country in the literature, but now even they betrayed their national customs and expelled Georgian language from their homes.

"Mother language is a valuable treasure, uncompleted note-book, which keeps whole treasure of people's intellect, imagination and heart, thoughts, deeds and its studying connects child to the whole nation's soul and heart, to its long historical life and fills him with inspired power and strength. That's why when a parent separates a child from his mother language and educates his on foreign language, what does he (parent) do? He takes the only thing from his child to develop his mind in a correct direction... A child separated from his mother language from the first days of his life, hardly can study proper thinking".

– I. Gogebashvili instructs degenerated Georgians. Here he mentions mother language as identification of Identity and to strengthen national feeling he pays attention to the heart breaking words like – no other

language has words for example: my darling (*sheni chirime*), let me take your place if something bad happens (*shen genatsvale*), I worship you (*shen getakvane*), I devote myself to you (*tav-shemogevle*), lay on you as a medicine (*wamlad dagede*) and so on.

“Yes, only mother language is the language of soul and heart, – all foreign languages are memories of languages” („დიახ, მხოლოდ დედა-ენა არის ენა სულისა და გულისა, – ყველა უცხო ენანი არიან ენანი სახსოვრისა”) – says I. Gogebashvili (Iveria 1890 №100).

Using these standpoints, I. Gogebashvili tries to evoke national sentiments among Georgian readers; to inspire them with executing civil obligations and to unite Georgian Unity around National Idea.

People’s cultural achievements, guarding its history of morale life gains language special function. This circumstance becomes it unity of past, present and future of the nation. It is obvious that language is an essential consideration of the nation’s existence. That’s why when language disappears, people stops its existence. So, teaching on people’s language, which expresses people’s feelings, is essential for the school’s success. Here he addresses Ushinky, whose point of view directly addresses I. Gogebashvili’s letter’s keynote:

“Has language of Nation disappeared? Disappeared even Nation. And if a person’s soul is disturbed for killing one man, what can he do when they try to abolish thousand years history of people’s life, this supreme creature on this land.

Disappearing of a nation is not only its private misfortune, it’s a real damage of the whole mankind, because it destructs the mankind, the source of unity is dried, which helps to connect world sea characteristics’.

These types of wide conversations with readers, as I’ve mentioned several times, was necessitated. Because in our schools studying Russian language parallel to Georgian language had its supporters, including: Senaki Uezdi chief B. Beburishvili, Senaki department arbitrator judge I. Beridze and others. The statement – to study Russian language parallel to Georgian language, I. Gogebashvili calls “Bureaucrat devotion”. Noteworthy that these gentlemen were speaking on behalf of Samegrelo, as if they were announcing the will of people. I. Gogebashvili concerning to the issue represents people’s point of view to the readers. He mentions that at the teachers’ meeting peoples points of views were announced by the teachers of the villages schools, who were among people all the time, were serving them and perfectly knew their demand for education.

Teachers meeting unanimously decided that at village schools first four year studying would be on Georgian and Russian could be introduced on the third year of studying (Droeba 1881, №8).

In the printed media one of the main places takes discussions about forming public schools. I. Gogebashvili publicly criticizes those persons, who had an access to school necessities and consequently didn't fulfill their responsibilities; who tried to separate school from its supreme assignment – to spread knowledge and education in the society. The example of this was incorrect teaching method of Russian - using books for Russian children, when there was G. Kalandarishvili's excellent books "Book of Russian language for Georgian pupils" (1865). But active supporters of Russification tried all their bests to interfere spreading proper books.

I. Gogebashvili calls Georgian intelligence to protect own identity. In this case, protecting pedagogic principles were equal to protecting identity:

"Group of Scholars, who is a leader and pathfinder of people, always worked carefully in this activity, especially in the countries where they wanted a school to become a weapon for politics. It was indefatigable enemy of the pedagogical and national principles and none of the school books would have wrong direction books of mother language were founded on a wide platforms, they were given wide characteristics even then when higher levels of country requested its canalize in a small riverbeds; Books of Official language were made so, to make it impossible to start, until pupils wouldn't study their mother language, write and read and its grammar (Droeba 1883, №202).

Official language and mother language were demarcated for Georgians at that time. Georgian intelligence recognized necessity of knowing official language well, but they thought that – its teaching should be conducted in the manner, that the process couldn't remove mother language from youth's mind, on the contrary, mastering foreign language should be followed by learning mother language⁷. Because of that, he tried to establish a book for Russian language by Georgian author, considering requirements of Georgian pupils. This type of book – „Ruskoe Slovo” - was published in 1887 by I. Gogebashvili for Georgian schools, with big resistance from the representatives of Kutaisi education sys-

---

⁷ M. Chkhartishvili, K. Mania, ქართველთა ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესის ასახვა ბეჭდურ მედიაში. ივერია და მისი მკითხველი საქართველო, Tbilisi 2011. p. 312.

tem. By the grace of certain community, in Kutaisi schools they didn't use above mentioned books approved by the state (Iveria 1890, №265). The reason of this was a book, published by Levitky⁸ “Курсъ русскаго языка для грузинскихъ начальнихъ школь”. Leaders of Kutaisi education system decided to use this book (Iveria 1891, №87). In Levitky's book by I. Gogebashvili's instruction, teaching of Russian language was not based on proper methods (Iveria 1891, №177).

This kind of teaching could cause total depraving of education, abolition of mother language, weakening of Georgian writing-reading, suppressing instead of mental development, degrading morale in young generation, in a word total barrenness of a school.

“People's education becomes people's cause of blindness, schools are destroyed, churches are emptied, and both fulcrum of nation's life – knowledge and religion – are lost and ruined “(Iveria 1894, №138).

The anger of Georgian society, including I. Gogebashvili was caused by St. Nino's schools teacher I. Rostomashvili's project about forming village schools. I. Rostomashvili notices that, the issue of youth education is especially important for the country's welfare and better future (Iveria 1895, №23, №24), but his project was quit far away from the public education issues and national fundamentals. It is possible and useful to study on foreign language when this language has been relatively studied by the pupils. I. Rostomashvili considered that is was possible to teach subjects at school on Russian language from the first year (Iveria 1895, №31 №140, №141).

As it is clear from the critical letters of I. Gogebashvili, I. Rostomashvili disclaimed books and instead of them he was trying to introduce small hand-books. He supported public and pupil's literature strengthening principle by self-education. This principle was used in previous times, when there were no schools at all. And because of the absence of schools people's education was in a bad situation, different countries at first tried to establish and multiply schools. Allegedly, in Georgia it was on the contrary. Self-education process had its supporters like I. Rostomashvili (Iveria 1895, №141). This method equally helped Rus-sification politics, which purpose was by strengthening mother language in the families and at schools totally paying whole hours to foreign lan-

---

⁸ 90s of the 19th century an inspector of Poland origin was appointed at Imereti Provincial schools (T. Sakhokia, *What you follow?* T. Sakhokia published this letter under a pseudonym of “Mtsodne” in Khobi region newspaper in 1933 in the 6-7 edition, based on the statement read in the meeting at Rustaveli State Theater in 1925 (Saqartvelos respublika 1992, №176-177).

guage, delaying cultural development of Georgians. This was a cause of I. Gogebashvili's critical letters. Maybe, I. Rostomashvili involuntarily became in the camp of the delayers of cultural development of Georgians. The possibility of this kind of supposition is caused by the circumstance that I. Gogebashvili in the article "Study-Education skills of Georgians", which was written for the Paris exhibition, mentions I. Rostomashvili along with noble Georgian Pedagogues (Iveria 1901, №2,3).

Wide discussion was made on the papers of newspaper about A. Natadze's publication of "Mother Language" (*deda ena*) replacement book "Children's well-wisher". In this dispute it is worth of noticing the circumstance that patriots of the country's fortune were talking about the book necessary for the pupils' grow up. And this kind of book was not A. Natadze's book "Children's well-wisher", because it wasn't distinguished by the number of materials, dignity, ideals in it; it was made mechanically and in case of introducing it at schools, could oppress Georgian language, children's development and people's education. More indignation was caused by the circumstance that government approved that book as a first primary book.

Intelligence of that time perceived to protect "Mother Language" (*deda ena*) as a social activity (it was always emphasized in their letters) and interceded proper publications. Among them is a loving of Georgian erudition, devoted supporter of our writing activities Zakaria Chichinadze (Iveria 1897, №152).

This issue is discussed in the polemic letters of Natadze-Botsvadze, Natadze-Gogebashvili. In his methodological book L. Botsvadze reminds A. Natadze his estimation about mother language that "Absolute right and leading is compromised to I. Gogebashvili's "Mother Language" (*deda ena*), because less or more this book is based on authentic pedagogic truth and materials are founded on national interests". After a while, this author publishes children's book. But he didn't stop on this, as he was assured of his book advantage, from "Iveria" newspaper he wanted relatively discussion of these books (Iveria 1897, №181). L. Botsvadze responded A. Natadze's will. He underlines value of "Mother Language" (*deda ena*), notices that in the form of "Mother Language" (*deda ena*) we have broad, completed, systematic and artificially illustrated book and less or more conscious and pedagogically educated nation having this kind of book will be proud of it (Iveria 1897, №153). Sentiments of "Mother Language" (*deda ena*) are vividly illustrated in relevant stories, that's why they can directly effect on a child's

feelings and awake a free independent thoughts in a reader. Articles, fairy-tales and stories, where there are some morale aspects, can greatly affect on children's morale development (Iveria 1897, №216). "Children's well-wisher" is called extremely fine, forcibly inflated compiler text by L. Botsvadze. Here he mentions one note of an ecclesiastic school teacher, who while examining the book used to say: "Children's well-wisher" is not a well-wisher at all but a real enemy for them" (Iveria 1897, №153).

High purpose of language requests more from the books created for children, because book language has a great effect on youth language ups and downs. That's why creator is obliged to write in a pure literary and commonly understandable language, also considering these requirements, choose literary or folk stories materials. This was the characteristics of I. Gogebashvili's "Mother Language" (*deda ena*) comparing to other books.

At the end of 19th century new wave of attack came towards the language. Syllabus, approved in 1885 and used for three years studying course in Georgian, was abolished. According to a new project, teaching was conducted in Russian in all schools of the town. Teaching process in the villages should have been conducted using books for Russian language children, where there together with Georgian children could be Armenian and children from Ossetia too (Inner other identity - K.M). Despite the fact that they spoke good Georgian. In these schools Georgian language was taught as a separate subject. Only the schools where there were no children from Armenia and Ossetia were able to conduct teaching in Georgian language. This project was planned by Archpriest Vostorgov⁹, who was appointed as an observer of Kartl-Kakheti eparchial instead of N. Tatishvili (Iveria 1901, №145).

Georgian Intelligence was outraged because of the most complicated situation occurring around teaching-education processes. Their main goal was to improve the current situation. I. Gogebashvili in 1902 dedicated series of letters - "how to establish schools in the village better" - and these letters describe current situation at schools in the villages. Village schools are formed since 1864. Their main purpose was "To raise peasants' minds and morale, to strengthen their faith and kindness and to manage their material being". But village schools "Neither could make

---

⁹ Jovan Vostogov, supervisor of Georgian eparchial schools in 1900-1905 (Iveria 1900, №270; 1905 №151).

any changes in nation's ethnic life and development of economics nor could spread literacy among people" (Iveria 1902, №70).

Here I. Gogebashvili pays readers attention to the meaning of official language and mother language by social perceptions.

"By natural and absolutely legally astonished feelings Georgians not very much love their mother language; they rightly think to know write and read on mother language, outlines it as an supportive event of his mind and morale wellbeing and to sustain his material welfare; that's why he greatly respects mother language. Besides, people try to learn official language; they want to know Russian writing and reading. In a word, love of local, something own people connect to the love of common and love of the country".

But this relationship will change as soon as Russian will oppress mother language. In that situation, people will look at the official language as a not well-wisher, rival, trying to abolish and remove the very special thing God and private kindness orders to love (Iveria 1902, №71).

Above mentioned first primary education delaying circumstances needed necessary removal in order to establish schools as institution of education. I. Gogebashvili is presented to as a reformer. The changes, bringing success to the teaching-education activities were: 1) strengthening studying courses at public schools; 2) Studying in one class public schools should be conducted on mother language; 3) Georgian language has to be mandatory subject at school and knowledge of Georgian language writing and reading must blaze a trail for studying Russian writing and reading and so on.

This type of studying method of mother language was required not only for the literacy spreading interests, but for the interests of the official language, because this was the only way to master even official language (Iveria 1902, №76).

This is I. Gogebashvili's point of view to solve problems in the sphere of education by reforms.

But in the politics of Russification there was no place for reforms.

I mentioned above, that in Kutaisi Province schools Levitsky forcibly spread his published book, which by the pupil's committee of Ministry of public education was announced as useless one. At first, pupils of Kutaisi Province were afraid to deny above mentioned book. But time after time dissatisfaction towards the issue grew and people start openly talking about their ideas. Settlement of Ochamchire refused to use that book and demanded studying process on Georgian language. In response

Settlement of Ochamchire got refuse from Levitsky for the reason that: "You Abkhazians and Megrelians don't consider Georgian as your mother language" (Iveria 1895, №155). "This is contraband, real contraband and from totally rotten goods. But this rotten contraband gained total monopoly in west Georgia and absolutely stopped realization of legal and fresh goods and half of our country is forced to eat that rotten and non-digestible food"... writes outraged I. Gogebashvili (Iveria 1902, №248). Teachers also addressed pupil's committee to change the book. Kutaisi Province Public schools inspector Savich advised them to use I. Gogebashvili's "Ruskoe Slovo" instead of Levitsky book. (Tsnobis Purtseli 1900, №1214). But supporters of Russification still were supporting book of Levitsky. Despite of a great resistance, in 1904 Kutaisi Province public schools directors were still demanding teachers to use Levitsky's book (Tsnobis Purtseli 1904, № 2677).

In spring 1904 Eparchy Supervisors' meetings were dedicated to the discussion about Russian language book. At the meeting there were discussions about Russian language book "Jivoe Slovo" for Greek children using immersion method by Korkhanidi, who was tasked by Vostorgov. Like Levitsky, Vostorgov also resisted the principle of teaching Russian by mother language. He supported most reactive politics of Russification and was demanding to exclude lingual data during teaching Russian language. This type of book was created by Korkhanidi and Eparchy Supervisors' meetings decided to introduce its studying at Georgian schools instead of I. Gogebashvili's "Ruskoe Slovo". (Tsnobis Purtseli 1904, № 2494). I. Gogebashvili's continuous resistance and criticism toward Vostorgov's bad aims resulted in total removal of his books in syllabus (Iveria 1905, №139).

"Every public school in our life represents a factory of Russification and denationalization" - says I. Gogebashvili fallen into total despair of education (Iveria 1905, №142).

To correct current situation in the sphere of People's education - was the main purpose of Syllabus created by special commission, chaired by A. Chichinadze, who was tasked by the Vicegerent in Caucasus. Vicegerent requested teachers to discuss the syllabus in order to get introduced and to say their opinion about this syllabus. I. Gogebashvili publishes this statement of Vicegerent:

"Caucasus Namestnik got introduced with the situation of public education in this country, identified as necessary that: at every first primary schools every subject should be taught at pupils' mother language;

one class school courses must be four years of studying, instead of three; teaching of Russian language should start from the second part of first year using speaking methods of teaching, illustrations and mother language; Studying of Russian language can start those who already know their mother language”.

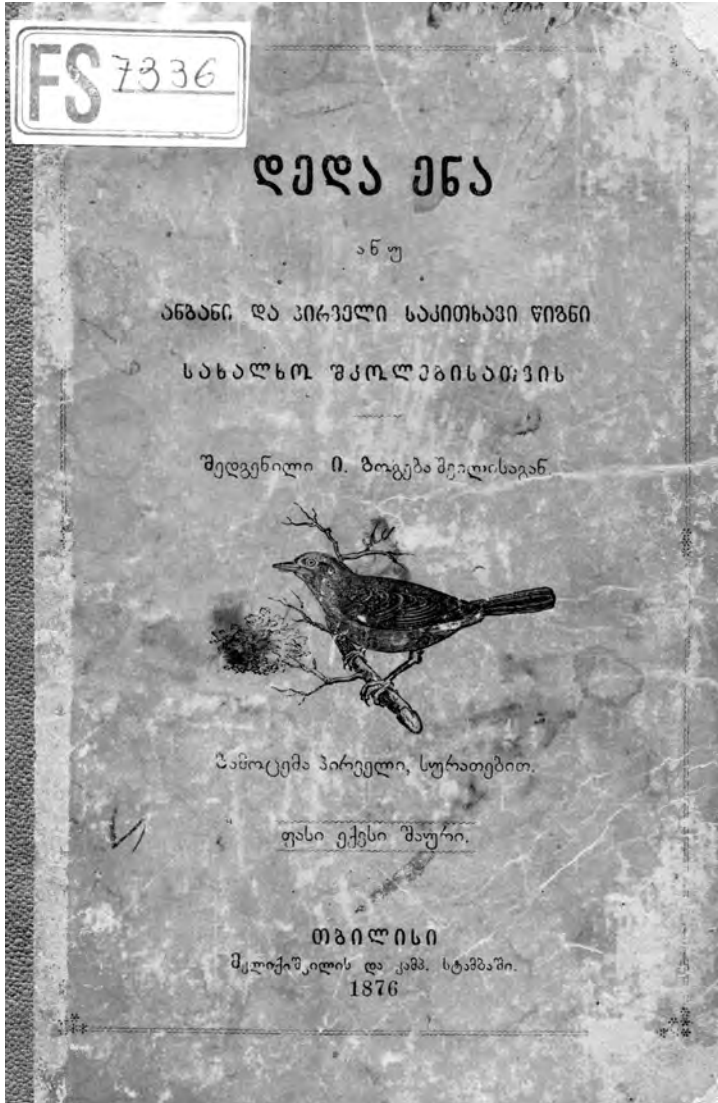
Current wrong order had to be abolished in 1905 September and they were to introduce the above mentioned syllabus. I. Gogebashvili with grief notes the indifference of the society and calls them for active involvement in the activities conducted to improve current educational system (Iveria 1905, №144).

As above mentioned materials approves, in the II part of the 19th century, the main goal of Russian Imperial politics was lingual characteristics of Identity. At that time Georgian intelligence declared austere war to the politics of Russification. In this was Iakob Gogebashvili was actively involved. On one hand, he conducted untiring activities to raise consciousness of society, to flare and strengthen love of mother language. On the other hand, his creation for youth “Deda-Ena” helped to raise national sentiments in people and unified Georgian society around Georgian Idea.

Deda Ena as a Symbol of Georgian Identity
According to Iakob Gogebashvili’s Letters

In the II part of the 19th century, the main goal of Russian Imperial politics was lingual characteristics of Identity. At that time Georgian intelligence declared austere war to the politics of Russification. In this was Iakob Gogebashvili was actively involved. On one hand, he conducted untiring activities to raise consciousness of society, to flare and strengthen love of mother language. On the other hand, his creation for youth “Deda-Ena” helped to raise national sentiments in people and unified Georgian society around Georgian Idea.

In previous research I. Gogebashvili’s remarkable merit is represented according to the analysis of publications of Georgian printed media – “Droeba”, “Iveria”, “Tsnobis Purtseli”.

Deda Ena, 1876

*Photograph from the Archive
of the National Parliamentary Library of Georgia*

MATERIALS, DOCUMENTS, MEMOIRES

THREE STATES IN ONE CITY

by Otar Janelidze
Tbilisi

Introduction

Historically, Tbilisi was a geographical hub of the South Caucasus. After the region was annexed by the Russian Empire by 1840s, Tbilisi became its administrative, economic and cultural center. After the overthrow of the Autocracy, in April, 1918, a Transcaucasian Democratic Federative Republic was emerged for a short period, capital of which was Tbilisi as well.

Either geographic factors or cohabitation within the Empire for a long time conditioned the economic integration of the South Caucasus countries. Azerbaijani oil could have been transported to the international markets only via Georgia - Batumi, as for Armenia the main artery connecting it to the outside world was the Georgian Railways, while Azerbaijani energy resources (oil, motor oil, lubricants), had no alternative for Armenia and Georgia.

Obviously, these circumstances were envisaged and taken into account by influential political forces, but internal resistance of the dominant nations of the South Caucasus (the gap in national interests, the territorial demarcation and the problem of the boundaries), a variety of foreign policy vectors and caused by the first world war renewed conjuncture made long coexistence of the South Caucasus republics impossible. It collapsed in a civilized way and became just as a brief phase on the way of establishment of three new states - Georgia, Azerbaijan and Armenia.

The Birth of Three Republics

May 26, 1918, in Tbilisi by declaration of the Act of Independence the National Council resumed lost more than a century ago Georgian statehood and created a Democratic Republic of Georgia. Two days later, Armenian National Council also acting in Tbilisi triggered the formation of

the Republic of Armenia, and on May 28, the People's Republic of Azerbaijan was established in Tbilisi as well. So, in the capital of Georgia in three days there were established three states, all three of them for some time were situated in Tbilisi.

Among the enlisted political entities, the sovereign state under the name of Azerbaijan first appeared on the map, as for Georgia and Armenia, they restored their independence, lost during historical perils. Despite different historical past and national traditions, all the three South Caucasus countries chose a democratic model as a form of political organization and content.

All the social strata and national political powers met renovation of the National Statehood with a great pleasure. That's why, this day became a national holiday in Georgia and was celebrated across the country. Especially impressive were public manifestations and other activities held in Tbilisi. Georgian Church dedicated a prayer to this significant event,¹ the restoration of the autocephaly preceded the announcement of the country's sovereignty (March 12, 1917). It should be noted that a representative of the Azerbaijanis Fatali Khan Khoyski welcomed the Independence of Georgia at the meeting of the National Council of Georgia, Armenians - did not. A well-known Armenian political leader Alexander Khatisyan (Khatisov), who at that time led the City Council, said: We will support the Democratic Republic of Georgia as far as it will be a true defender and follower of democracy"².

Unlike Georgia, national councils of Azerbaijan and Armenian were deprived of the possibility of celebrating independence broadly. Though environment for the was somehow familiar, still they were far away from the native land - working in Tbilisi, which is why, they did not celebrate proclamation of statehood and confined themselves only to necessary procedures.

Azerbaijani MPs of self-liquidated Transcaucasian Sejm announced themselves as temporary National Transitional Council on May 27, 1918 and elected Musavat party leader Mammad Amin Rasulzadeh, as the Chairman³. The Council expressed its readiness to be leader of Azerbaijan, which was turned from a geographical and ethno-linguistic term into a political notion and an established name of a future state.

¹ National Archive of Georgia, f. 1836, list 1, file 42, page 3; *Newspaper "Saqartvelo"*, May 31, 1918.

² *Newspaper "Saqartvelo"*, May 29, 1918.

³ J. Gasanli, *Russkaia revoliucia I Azerbajan: Trudni put k nezavisimosti (1917-1920)*, Moskva 2011, p. 261.

As the contemporary periodical press reported, "Muslim National Council sent a circular telegram to the Foreign Ministers of every country, which said that due to separation of Georgia from the South Caucasus it declared Aderbeijan as an independent Democratic Republic. The Republic united the South and East Caucasus"⁴.

Democratic Republic of Azerbaijan was the first republic in the whole Eastern Muslim world, but its independence at the time was of a declaratory nature⁵, however the road of development and reconstruction of the state was still difficult to overcome. Georgia had almost the similar starting point, more complicated was the situation with the independence of Armenia.

The collapse of Transcaucasian Democratic Federative Republic did not cease the threat of re-invasion of the Ottoman troops, especially to Armenia. Unlike the Government of Georgia, which, in the process of negotiations in Batumi, was granted guarantees of protection of its independence by Germany⁶, Armenian politicians have not received the same promise. General statement by German authorities on the empathy to Christian population of the South Caucasus could not be a reliable shield for Armenia. Ottoman troops had already occupied Alexandropol and were approaching Yerevan. It is true that the United States launched Armenia supporting movement, which President Woodrow Wilson sympathized⁷ and the American Committee of support of Armenia started collecting money for South Caucasian Armenians, but the issue of the first priority was the maintenance of the residential space and self-identification.

An article published in an Armenian newspaper, "Mshak" is interesting in this regard, which has fully demonstrated the complexity of the situation and its extraordinary character. According to the author of the publication, to guide national affairs and protect the physical existence of the Armenian people, it was necessary to establish a "Supreme National Authority or the National Transitional Government not depended on the territory" Despite such needs, the newspaper did not consider „the Armenian National Council", which declared the independence of Armenia, as

⁴ *Azerbajjanskaia Demokraticheskaia Respublika. Vneshnaia politika (Dokumenti i materialy)*, Baku 1998.

⁵ A. Balaev, *Azerbajjanskoe nacionalnoe dvizhenie v 1917-1918 gg.* Baku 1998, p.108.

⁶ O. Dshanelidse, *Zum Charakter der Beziehungen zwischen Georgien und Deutschland im Jahre 1918.* Georgica, Aachen 2005, p. 46.

⁷ Richard Hovannisian, *The Republic of Armenia*, vol. I, Los Angeles 1971, p. 261. *Svoboda s dulomviska.* [<http://www.hist.ru/zakavkaz.html>].

an authorized body, it doubted the legitimacy of the „Council” and called it some kind of randomly elected „National Council”. Also a negative view was expressed about the Dashnak composition of the Council, as a 30-year rule of this party, „brought only disaster to Armenian nation and their policy was to blame for current tragedy”. Unlike the “Mshak” another newspaper “Horizon” actively supported the independence of Armenia and called the Armenian National Council to firmly start organization of “a difficult but necessary mechanism of the State hood”⁸.

According to the Armenian press in Tbilisi, by that time in Armenian political circles there were three different opinions: 1. The Armenian National Council was to be also transformed into a temporary government or draw up a new government, which would declare independence of Armenian provinces survived from the Ottoman occupation; 2. to leave those provinces as part of Russia as it was before; 3. Or sign agreement with neighboring Muslims and be united to Azerbaijan. The diversity in opinions was based on the following idea: until the universal war finished, until universal peace is set up, Armenians cannot decide their future fate⁹. This issue was not left unattended by special literature¹⁰. They highlighted the fact that Armenians being under the threat of Ottoman occupation did not think much about Armenian statehood, but more about the restoration and protection of the country by Russia¹¹.

Declarations of Independence

About their establishment republics of Georgia, Armenia and Azerbaijan, informed the population and the international community by urgent political statements - acts of independence.

Declarations of independence of Azerbaijan and Georgia are almost identical, with the difference that the Act of Independence of Georgia included an article, according to which, “in case of world war Georgia will always be a permanent neutral state”. There is no such record in the Act of Independence of Azerbaijan¹².

Declaration of Independence of Armenia, which was adopted on May 30, 1918, does not contain specific clauses. It is limited to affirmation

⁸ Newspaper “Horizon”, 1918 № 108.

⁹ Newspaper “Mshak”, 1918, №100.

¹⁰ D. Kirakosian, *Mladoturki pered sudom istorii*, Erevan 1986, p.232.

¹¹ A. Igolkin, *NezavisimostZakavkaze: Uroki 1917-1921 gg.* [<http://www.karabah.h18.ru/history/karabah/39.html>].

¹² *Azerbajjanskaia Demokraticheskaia Respublika. Vneshnaia politika (Dokumenti i materialy)*, Baku 1998. p.125.

of the facts, that in case of the collapse of the Transcaucasian Federation, when Georgia and Azerbaijan became independent states, Armenian National Council announced itself as the only and higher authority of Armenian provinces¹³.

It should also be noted that in the acts of independence of newly emerged republics there was no detailed outline of state borders. Those who compiled the documents were satisfied with the general enumeration of the areas under the jurisdiction of their governments.

Act of Independence of Georgia, was included as a preamble, into the first Constitution of Georgia approved in February, 1921 (Azerbaijan and Armenia could not manage to adopt the Constitutions).

Socio-political forces in the region and issues of state independence

If the restoration of state independence in Georgia was based on the consensus of local social and political forces, in case of the neighboring countries events developed in a different way. For example, one part of Azeri politicians, including Fatali Khan Khoyski, hesitated regarding this issue and advised others to refrain from declaration of independence until the situation in the region became finally clear, and be content with the formation of a legitimate government of Republic of Azerbaijan having the prerogative of planning cease-fire negotiations¹⁴. Others were for joining Azerbaijan to Ottoman Turkey.¹⁵ According to Mammad Amin Rasulzadeh, “in the right ear we were told that by putting forward a slogan of Azerbaijanism, we divide Islam, by erecting the flag of Azerbaijanism, we violate the basics of Islam. In the left ear we are accused for supporting the collapse of the United Democratic Front by demanding of the autonomy of Azerbaijan”¹⁶. Nevertheless, on May 28, 1918, at the session of the National Council by 24 votes (two abstentions) there was adopted a decision on the declaration of independence of Azerbaijan. Formation of the government was entrusted to Fatali Khan Khoyski. (Khan Khoyski was in charge of the formation of the executive power for two times. First on June 17, 1918 (during “June crisis”), when in Ganja by

¹³ V. Zacharov, 28 maia 1918 g. Provozglashenie Armianskoi Respubliki, *Newspaper „Noev Kovchag”*, № 10 (169), 2011, (16-31) [<http://noev-kovcheg.ru/mag/2011-10/2576.html>].

¹⁴ A. Balaev, *Azerbajjanskoe nacionalnoe dvizhenie v 1917-1918 gg.* Baku 1998, p.114. I d e m: *Memed Emin Rasulzade (1884-1955)*, Moskva 2009, p. 116; J. Gasanli, *Russkaia revoliucia i Azerbajan: Trudni put k nezavisimosti (1917-1920)*, Moskva 2011, pp.161-162.

¹⁵ I. Bagirova, *Azerbajjanskoe predstavitelstvo v Zakavkaskom Seime i Federacii (fevral-mai 1918 g.)* [<https://www.geschichte.hu-berlin.de/ru/>].

¹⁶ M. Mamedzade, *Azerbaijanian National Movement, Baku 1992*, p. 114 (in Azeri).

the request of the Ottoman army commander Nuri Pasha, the Azerbaijani National Council temporarily ceased functioning, and after, on December 28, 1918, in connection with formation of the Azerbaijani Parliament). From April 14, 1919, the Azerbaijanian government was led by the Prime Minister Nasib Yusifbeyli (Usubekov) who was approved as the head of the government once again by the country's Parliament on December 22, 1919. The Chairmen of the Azerbaijani National Council was Mammad Rasulzadeh. In November 1919, when the new Parliament was formed, Alimardan bey Topchubashov was elected as the Chairman¹⁷.

As it was mentioned above, there was a difference in opinions about the independence of Armenia among Armenian politicians too. The main political force - Dashnaksutyun Party was against any separatist tendencies in the Caucasus and saw the future of Armenia "in close contact with united and indivisible Russia"¹⁸.

According to Noe Jordania memories Alexander Khatisyan considered the collapse of the South Caucasus Republic inexpedient, Avetis Agaronian regarded the issue with more understanding¹⁹. This may be attributed to the issue that the declaration of Armenia's independence initially lacked clarity and transparency, which is clearly confirmed below by the fact: Trans Telegraph Agency on May 30, 1918, spread the information that, the Armenian National Council took the decision on Armenia's independence. The next day, agency denied the information and apologized to the readers, because it received some sort of an excuse from the Armenian National Council, that the information about the Republic of Ararat was deprived of the truth". In this "informational lapse" the Telegraph Agency was less guilty. It received and spread the information issued by the Armenian National Council and did not bear the responsibility for its content and consistency with reality. The above-mentioned binary character of the information was conditioned by cautious actions of the Armenian National Council and if we refer the words of the publicist of the newspaper "Mshak", Armenians at that time had neither protectors, nor supporters or friends in their struggle²⁰.

¹⁷ Alimardan Topchibashi, *Parijski archiv 1919-1940 4 tomach, kniga pervaja 1919-1921*, Moskva 2016, pp.5-6.

¹⁸ T. Asoian, *Teritorialnieproblemi Respubliki Armenia i britanskaiapolitika: 1918-1920 gg. Avoreferatdisertacii na soiskanieuchionistepenikandidataictoricheskich nauk*, Moskva 2005. <http://cheloveknauka.com/territorialnye-problemy-respubliki-armenii-i-britanskaya-politika>.

¹⁹ N. Jordania, *My past*, Tbilisi 1990, pp. 88-89 (in Georgian). A. Stavrovski, *Zakavkaze posle Oktjabria*, Moskva-Leningrad 125, p. 76.

²⁰ Newspaper "Mshak", 1918, № 100. Newspaper "Sakartvelo", June 6, 1918. Newspaper "Sakhalkho Saqme", June 4, 1918.

Despite such hopeless opinion about the future of Armenia, there was slowly outlined bases for optimism. From a dream Independence transformed into a practical necessity²¹. In addition, on May 29, 1918, National Council of Azerbaijan passed a resolution about concession of the City of Yerevan to Armenians as for the formation of the state of Armenia they needed a political center, which after the conquest of Alexandropol by the Turks could only be Yerevan”²².

It is also important that Germany remarked its ally Ottoman Turkey to suspend expansion to the depth of the South Caucasus. Ottoman Turkey was to be satisfied with the conditions of the Brest-Litovsk treaty and leave the illegally occupied territories in the region²³.

As for the Georgian political spectrum, the National Democrats from the very beginning shared the idea of freedom, Socialist-Federalist Party preferred the principle of autonomy and federal unification within the Empire, while the Social Democratic movement fought for democratic reformation of Russia. After the February 1917 revolution and particularly after the October revolution in the same year these political forces were able to reach a consensus and took the course of autonomy and independence of Georgia.

Establishment of the Republics of Armenia and Azerbaijan and the Georgian Society

Information about establishment of the Republics of Armenia and Azerbaijan in Tbilisi was not met with great enthusiasm in Georgian political circles. They believed that this restricted the newly created Georgian sovereignty, though dissatisfaction was not expressed officially. Nevertheless, - they were worried that the governments of the neighboring nations would have to stay here a long time, because at the time Baku was still controlled by the Bolsheviks, while Armenia was in danger of the Ottoman invasion. Fear was strengthened by the fact that in Tbilisi lived a large Armenian population, moreover, Armenia and Azerbaijan had already declared territorial claims.

²¹ G. M a k h m u r i a n, *Pogranichnie problemi Respubliki Armenii I britanskaia politika. Dialog isledovatelei*. Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, № 3, 2014, pp. 230-245.

²² A. S t a v r o v s k i, *Zakavkaze posle Oktiabria*, Moskva-Leningrad 125, p. 49; Z. A l i a z a d e, *Azerbaijano-Armians kie politicheskie otnoshenia v 1917-1918 godach. Kavkaz i Globalizacia*, 2008, tom 2, vipusk 2, p. 180; A. B a l a e v, *Azerbaijanskoe nacionalnoe dvizhenie v 1917-1918 gg.* Baku 1998, p. 106.

²³ C. M ü h l m a n n, *Das deutsch-türkische Waffenbündnis in Weltkrieg*, Leipzig 1940, p. 201; G. M a m u l i a, *The Caucasus and the union of the four, 1918: Elite trials for unification, journal, "Reconstructions of History"*, 2015. 1, p. 60 (in Georgian).

By that time Georgian media was more active than the Politicians. In the editorial of the body of the National Democratic Party, the newspaper “Sakartvelo” was underlying that having several sovereign organizations of other nations in the capital of Georgia, in particular, the Government of Azerbaijan and the National Council of Armenia, created very uncertain situation regarding the nation’s sovereign rights²⁴.

“Neither the government of Azerbaijan nor the Armenian National Council, who announced itself as a government of the Republic of Ararat, has not left Tbilisi. This is intolerable and puts our young republic into an awkward situation”, - wrote the Social-Democrats’ newspaper, “Ertoba” in those days, and continued: Muslims and Armenian government want to hoist their flags on the territory of Georgia. We are against it. We cannot tolerate the presence of a government of another state even for one minute on our territory. For there can be no justification, no reason for it. The Provisional Government of the Republic should immediately undertake necessary steps and protect supremacy of Georgia (“Delay is impossible 1918”). The newspaper’s request is completely legal and in this case delay is not possible”, - added other periodicals²⁵.

It is also necessary to say that there were published articles of loyal and supportive character. For example, one of the articles stated: „We won’t deserve freedom, if we cannot feel the pain of others. It is our duty to give not only a democratic, but a mere human, true brotherly hand to our neighboring nations and take all measures to easy their conditions”²⁶.

Such was the attitude of the media, but the government’s position remained unknown. That is why on May 29, 1918, the Socialist-Federalist faction of the National Council of Georgia addressed the government with an official question on this issue and requested explanations.

The Socialist-Federalist question stated: „are the rumors spread in Tbilisi about the decision of Azerbaijan to declare independence and start working here in Tiflis, true or not?” Federalist Party leader Grigol Rtskhiladze said in the National Council, „we will meet with complete pleasure independence of Azerbaijan, activities of two absolutely independent governments on the same territory are absolutely unthinkable. This is impossible in theory and in practice it will cause embarrassing consequences. That is why we ask the government: are these rumors

²⁴ Newspaper “Saqartvelo”, June 2, 1918.

²⁵ Newspaper “Sakhalkho Saqme”, June 2, 1918.

²⁶ Newspaper, “Ertoba”, May 26, 1918.

true or not, and if true, what are the measures and plans of the government?²⁷

In the name of the government of Georgia deputy Prime-Minister, Minister of Defense Grigol Giorgadze gave the MPs the explanation. According to him: „Decision was taken by the local National Council of Azerbaijan, though the Act of Independence will be declared in Ganja, and not in Tiflis. But, because there is no radio station in Ganja, they asked to inform foreign countries about this Act from Tbilisi radio station”. Gr. Giorgadze also noted that capital city of Azerbaijan will be Ganja and not Tbilisi, and, if anyone intends to violate our sovereignty, the government will take all measures to defend the Republic”²⁸. The faction was satisfied by this response.

What Gr. Giorgadze said was a complete truth. In the address of the Chairman of Council of Ministers of the Republic of Azerbaijan - Fatali Khan Khoyski to the heads of states of the world signed on May 30, it was really written: temporary residence of the newly announced Azerbaijan government will be Elisabethpol²⁹.

On May 31, 1918, a session was held of the government of the Democratic Republic of Georgia, of the National Council and representatives of the factions. The created situation was discussed in details. Acting Chairman of the Government Gr. Giorgadze declared that he had a meeting with the representatives of the National Council of Azerbaijan and the government is also aware of the Armenian National Council’s decision as well.

The majority of the participants expressed the opinion that declaration of state independence by national councils of the Muslims and Armenians on the territory of Georgia is unacceptable. There was also a proposal for the government of Azerbaijan to leave Tbilisi immediately (Evgeni Gegechkori), or simply, the Georgian government should declare that if there are attempts of formation of any government on the territory of Georgia, the republic will take to repressive measures (Giorgi Laskhishvili). According to Irakli Tsereteli, Georgians always supported oppressed peoples, and it will protect them as before, but if neighboring nations intend to build their states on the territory of Georgia, Georgian people will resist it and will protect its interests by means of all tools.

---

²⁷ National Archive of Georgia, f. 1836, list 1, file 56, page 3; *Newspaper “Sakhalkho Saqme”*, May 31, 1918.

²⁸ National Archive of Georgia, f. 1836, list 1, file 43, page 8-9; *Newspaper “Ertoba”*, May 31, 1918.

²⁹ *Azerbajjanskaia Demokraticheskaia Respublika. Vneshnaia politika (Dokumenti I materialy)*, Baku 1998. p.11.

The committee made a resolution: existence of the legislative and administrative functions of any other political entity on the territory of the Democratic Republic of Georgia is not allowed, because it will be a violation of Georgian people's sovereign rights. The resolution was notified to Azeri and Armenian National Councils³⁰.

A few days after the Georgian government satisfied the request of the Republic of Azerbaijan and allowed the Muslim National Council to work temporarily in the palace, allocated the seat and a car for Azerbaijani government³¹.

The government of the Republic of Azerbaijan worked in Tbilisi until June 16, 1918, until it moved first to Ganja, and later to Baku (September 17, 1918)³².

The government of the Republic of Armenia had to stay longer in the capital to Georgia, which could leave only on July 19, 1918, and moved to Yerevan.

The head of government and leadership of the Parliament of the Republic of Armenia changed several times in a short period. Initially, the executive branch of the republic was headed by Hovhannes Katchaznoui (June 6, 1918 - August 7, 1919), after Alexander Khatisyan (Khatisov) (August 7, 1919 - May 5, 1920), who was replaced by Hamo Ohanjanjan (May 5, 1920 - November 23, 1920) and finally by Simon Vratsian (November 24, 1920 - December 2, 1920). The Parliament was chaired by: Arshak Isaakian (August 1, 1918 - August 1, 1919), Avetis Agaronian (August 1, 1919 - November 4, 1920) and Hovhannes Katchaznoui (November 4, 1920 - December 2, 1920)³³.

The government of Democratic Republic of Georgia since May 26, 1918 was chaired by Noe Ramishvili, from June 24 the same place took Noe Jordania. Karlo Chkheidze led the Parliament. In February 1919, after the victory of the Social Democratic Party in the Constituent Assembly elections, both of them maintained the positions: Noe Jordania led the Cabinet of Ministers again. K. Chkheidze was elected a Chairman of the Constituent Assembly.

---

³⁰ National Archive of Georgia, f. 1836, list 3, file 1, page 3; 10-12.

³¹ National Archive of Georgia, f. 1861, list 3, file 1, page 3; 30.

³² Ragim-bek Ve k i l o v, *Istoria vozniknovenia Azerbajanskoi Respubliki*, Baku 1998, pp. 18, 22.

³³ *Istoria armianskogo parlamenta*, 2016 <http://www.parliament.am/parliament.php?>

Similar tasks and challenges

Newly emerged countries of the South Caucasus were almost equally characterized by weak statehood traditions, low level of political culture and civic consciousness in the majority of the population, but in all of them there was a political elite of influential political parties, who assumed the responsibility for the future of their countries. It noteworthy that political elites in Georgia, Armenia and Azerbaijan, linked the prospects of their countries to the democratic development. The proof to the above mentioned will be the following things: in all the three republics the first governments were composed on coalition principle; in all the three republics the highest legislative bodies were formed by means of a general election; all these three had multiparty composition, and there was a separation of the government branches. It is clear that in all the three republics a special focus was on the rights of national minorities, which was widely declared and more or less protected (for example, representatives of national minorities were employed in state structures and included in the parliaments).

Leaders of Georgia, Armenia and Azerbaijan faced the same challenges and problems. Each of them had to deal with the national (state-building, socio-economic transformation, defensive measures, agrarian reform, cultural development), regional (clarification of the boundaries with the neighbors, organization of a common front to external aggression) and international objectives (both factual and legal recognition of independence, finding strong allies, joining the League of Nations).

If we observe the state building process of these republics we will discover that there was consistently implemented nationalization of education, court and state agencies in all three of the republics, there were adopted laws of the native language as the state language, law of the citizenship, and others. Unlike Armenia and Azerbaijan, where they could not manage to adopt the Constitution, Democratic Republic of Georgia was able to draw up and approve the Basic Law (February 21, 1921), which was outstanding in its democratic character.

Initially, the decision was made to leave in circulation South Caucasus Bon Notes and by the mutual agreement among the governments, to continue its emissions. Output of the South Caucasus Bon Notes continued until the summer of 1919. In July, 1919 Georgia introduced a temporary means of payment - a Georgian Bon Note. In the Republic of Armenia, they introduced Armenian Rubles, while in Azerbaijan –Azerbaijani Manat.

Georgia and Azerbaijan recognized each other's sovereignty before the others. Nikoloz Kartsivadze was sent as an official representative of Georgia to Azerbaijan (on this position he was replaced first by Gerasime Makharadze, then by Grigol Alshibaia). It should be noted that Republic of Azerbaijan appointed Mamed Jafarov as its first diplomatic representative to Georgia³⁴.

On March 8, 1919 Georgia recognized Republic of Armenia de jure. On March 24, of the same year, Armenia legally recognized independence of the State of Georgia. Svimon Mdivani performed the role of plenipotentiary representative of Georgia in Armenia, Armenia's diplomatic corps in Georgia, were headed by A. Jamalian³⁵.

In the political relations with neighboring republics diplomatic etiquette was fully observed. Governments and legislative authorities issued and exchanged opening addresses and sent congratulatory telegrams regarding important events in the life of each state.

In the Declaration of the government of Democratic Republic of Georgia, which was presented by Prime Minister Noe Ramishvili to the National Council on June 16, 1918, was highlighted that the government will continue a peaceful, good-neighborly relations with the republics and the nations of the Caucasus, and that, by diplomatic means will ensure the nation's vital interests. With the same enthusiasm were imbued the statements of the Armenian and Azerbaijani heads of government. In these documents the emphasis was always placed on the need for solidarity among the neighbors, but in fact, there were frequent disputes and even military conflicts over borders and territories among them. Such mutual disagreements and failed unity was one of the important factors, which accelerated and led to the tragic fate of the three South Caucasus republics.

Conclusion

After the overthrow of Autocracy and collapse of the Russian Empire there appeared a chance for formation of one political unit in the South Caucasus region. In April 1918 there was established a Transcaucasian Democratic Federative Republic, but controversies among its constituent partys - Georgia, Armenia and Azerbaijan, as well as differences among

---

³⁴ *Azerbaijanskaia Demokraticheskaia Respublika. Vneshnaia politika (Dokumenti i materialy)*, Baku 1998, p. 5.

³⁵ N. Asatiani, O. Janelidze, *History of Georgia*, Tbilisi 2009, p. 320.

their foreign policy orientations excluded a chance for a long-term existence of the state.

In May 26-28, 1918, on the place of the Transcaucasian Democratic Federative Republic there were established three states - Democratic Republics of Georgia, Armenia and Azerbaijan. Governments of all the three of them for some time were located in Tbilisi.

Establishment of the Republics of Azerbaijan and Armenia in Tbilisi was not met with hostility by the Georgian political spectrum, but there dominated the feeling that the newly created Georgian sovereignty would be limited by this. More radical position occasioned by the press (newspapers, "Ertoba", "People's Case"), which requested from the government an appropriate response. Some representatives of the Georgian society had more loyal and benevolent attitude, in their publications they seem to be willing to extend the hand of assistance to fraternal neighboring nations and to take action to alleviate the situation."

The republics of the South Caucasus had many common characteristics: firstly, governments of all of them were composed by the principle of a coalition; none of them introduced the post of a president; all three republics had a multi-party highest legislative bodies, branches of government were separated from each other, and so forth.

Georgia, Azerbaijan and Armenia faced similar challenges, which needed more agreement and consolidation among them. Unfortunately, uncompromised attitude of these states to each other and failing connections were important factors, which accelerated and led them to the to the rapid end³⁶.

---

³⁶ Notes. In 1918-1920, in the region's political elite, there was the idea of a Caucasian confederation, but in this respect none of the proposed projects was implemented.

¹ In the Azerbaijan National Council several people opposed the idea of transferring of Yerevan, but it took a majority decision (J. G a s a n l i, *Rusaskaia revolucia i Azerbaijan: Trudni put k nezavisimosti (1917-1920)*, Moskva 2011, p.169-170). Due to the fact P. Khan Khoyski wrote to the Foreign Minister of Azerbaijan M. Gajinski: „We have completed all disputes with Armenians, they will take the ultimatum and put an end to the war. We gave them Yerevan” (*Azerbaijanskaia Demokraticheskaia Respublika. Vneshnaia politika (Dokumenti I materialy)*, Baku 1998. p.10).

² Enver Pasha stated that Ottoman Turkey would not oppose to the independence of Armenia, if Armenians cease useful for the Entente Anti-Turkish intrigues (J. G a s a n l i, *Rusaskaia revolucia i Azerbaijan: Trudni put k nezavisimosti (1917-1920)*, p.140). „Make the Armenians stop the war and then the Germans would not allow the Turks, to assassinate them, I can get the guarantees there”, - wrote Akaki Chkhenkeli from Batumi peace conference to the National Council May 21, 1918. (National Archive of Georgia f. 1861, list 2, file 23, page 5-8).

³ Elizavetopol was returned its old name - Ganja. Azerbaijani researcher J. Gasanli believes that this situation was desirable for the Georgian government for it would not allow the Ottoman army on Georgian territory heading to Ganja, but Nuri Pasha's troops scattered the Georgian-German mili-

Three States in One City

May 26, 1918, in Tbilisi, by accepting the Act of Independence, the National Council of Georgia resumed interrupted Georgian Statehood and created a Democratic Republic of Georgia. Two days later, Armenian National Council also acting in Tbilisi triggered the formation of the Republic of Armenia, and on May 28, the People's Republic of Azerbaijan was established in Tbilisi as well. So, in the capital of Georgia in three days there were established three states, all three of them for some time were situated in Tbilisi.

The government of the Republic of Azerbaijan stayed here until June 16, 1918; before it moved first to Ganja and after to Baku (September 17, 1918.). As for Armenian government, it left Tbilisi in July 19, 1918, and moved to Yerevan.

The article deals with common foreign policy factors of establishment of the three neighboring states, first steps in the relationship among these states and outlines issues of disagreements which significantly precipitated common tragic fate for all the three states.

---

tary units. For this reason, the government of Georgia asked the government of Azerbaijan and the National Council to leave Tbilisi (J. G a s a n l i, *Ruskaia revolucia I Azerbaijan: Trudni put k nezavisimosti (1917-1920)*, pp.177-178). In Georgian sources – periodical media, archival funds of the Democratic Republic of Georgia- no document is found confirming that ultimatum. Also cannot be confirmed the defeat of the German-Georgian military unit by the Caucasus Islamic Army, commanded by Nuri Pasha.

THE OPPRESSION OF THE GEORGIAN POPULATION IN TSKHINVALI REGION DURING THE FIRST YEARS OF SOVIET OCCUPATION

by *Giorgi Sosiashvili*
Gori

The ethnic Ossetian population who were settled in Georgia had a desire for national self-determination and establishment of autonomy prior before the sovietization of Georgia. This issue, as it is known, was discussed in the June of 1917 during the congress of the Ossetians of Georgia, which took place in Djava.¹ Ossetians residing in Georgia peremptorily requested “introduction of nationality in South Ossetia and establishment of South Ossetia as a special administrative unit”. The main aim of Ossetians was separation from Georgia and unification with Russia. Backed by the support of the Bolshevik government of Russia, they became active in 1918, when they introduced an ultimatum to Gori Executive Committee.² Despite the peaceful negotiations from the Georgia side, Ossetian separatists started array of attacks and conducted terrible acts of violence in Tskhinvali. Backed by the Bolshevik government their actions continued until March 23. They murdered representatives of the Georgian side present on the peaceful negotiations G. Machabeli, S. Ketskhoveli and others and raided the peaceful population. The article in the newspaper “Public Affairs” presents Tskhinvali tragedy in terrible colors.³ The Ossetian rebellion was overcome by the help of the units from Georgian National Guard.⁴

However, the separatist fight against the Georgian statehood did not stop there, as the Bolshevik Russia backed the rebelled Ossetians, when they announced Russian governance over the Roki region on may 8th

---

¹ M. Tsotniashvili, *The fight of Ossetian Separatists against the Independent Democratic republic of Georgia (1918-1921)*, Tb., 1998, p. 4.

² L. Toidze, *How South Ossetian Autonomous district was established*, Tbilisi, 1991, p. 23.

³ Newspaper “Public Affairs” March 30th, 1918.

⁴ L. Toidze, *Mentioned Works*, p. 28.

1920. The rebellion was supported from Tergi district. Georgian government sent military squadrons to fight against the rebelled Ossetians, which resulted in dissatisfaction from the Russian government.⁵ On May 25th 1921, after the annexation of the Independent Georgian state the Ossetian separatists, whose aim as we mentioned was separation from Georgia, were given freedom to do so. On September 6-8, 1921 as according to the decree of South Ossetian Revolutionary Committee and Party Committee an idea of establishment of an independent state of South Ossetia was announced. This issue was finally set to be decided on the hearing of the Georgian Communist Party Central Committee, Georgian Revolutionary Committee of GSR and Kav Bureau of Central Committee. On October 31st 1921 Kav Bureau introduced a decree, according to which South Ossetia became an autonomous district of GSR of Georgia rather than becoming a Soviet Socialist Republic.

As according to the Kav Bureau decree, on November 17th 1921 based on the reports of the members of the presidium of Central Committee of Georgian Communist party A. Jatiev and M. Orakhelashvili, Tskhinvali was established as a center of South Ossetian autonomous district.⁶ On November 23rd 1921 presidium of Central Committee of Georgian Communist party established a commission in order to define the borders of South Ossetian autonomous district. The presidium gave recommendation to the Revolutionary Committee to include Kakabadze, Shoti and Gagloevi in the commission.⁷ The commission embarked upon its duties on 5th of December 1921, whereas Kirile Kakabadze was elected as a head of the committee and Sergo Gagloevi as a secretary.⁸ Establishment of Tskhinvali as the center of South Ossetian autonomous district, also transfer of various Georgian territories to the newly established district resulted in array of protests from the Georgian population. Commissariat of Internal Affairs of Georgian SSR received a report from the commission, informing them that population residing in Tskhinvali region and neighboring territories experienced an utter disappointment with the establishment South Ossetian autonomous district. Commissariat of Internal Affairs of Georgian SSR received various letter from the population asking them to remain in Gori district.⁹

---

⁵ A. Menteshashvili, *Ossetian Separatism in 1918-1920*, Collection "Ossetian Affairs", Tbilisi 1996, p. 286.

⁶ L. To id ze, *Mentioned Works*, p. 67.

⁷ *Ibid*, p.68.

⁸ *Ibid*.

⁹ *Ibid*, pp.75-76.

In various villages, special meetings were arranged, where the population drafted reports to be sent to the government of Georgian SSR. In order to imagine how the population protested the establishment of South Ossetian district, we can look on some examples of the villages from Didi Liakhvi Gorge. We read in the report drafted by the population of village Dgvrisi: “On 31st of December 1921, we the population of village Dgvrisi gathered and discussed the issue initiated by Mr. Kakabadze (By the issue, they mean the decree of the special commission headed by Mr. Kirile Kakabadze, which resulted in transferring Georgian villages and territories to South Ossetian district – G.S), which resulted in transferring Tskhinvali under the governance of South Ossetian district, and came to a conclusion that send our entrusted person to negotiate with the government. We urge the government to receive our honest declaration and stop the transfer of our village under the governance of South Ossetian district, as our village consists of ethnic Georgian population. As concerning the neighboring relations with them, we hereby declare that we do not break the relations with them, rather we promise to help them as we can”. The document is signed by the inhabitants of village Dgvrisi.¹⁰

Similar to the protest from Dgvrisi population, inhabitants of village Kekhvi made the similar report:”On December 28th 1921, we hereby signees gathered a meeting in village Kekhvi of the Gori district and selected a representatives Zura Melanashvili, son of Gaioz and Data Kakhniashvili, son of Ivane in order to send them to the city center to clarify whether our villages were transferred under the governance of South Ossetian district. In order for them to clarify, why our territories were taken away from Georgia. This is our full report and it is signed by the whole village.” The document bears 64 signatures.¹¹ Similar reports were drafted by the population villages Sveri and Kemerti: “Deed of accreditation was drafted on December 24th 1921, whereas, we the hereby signees, inhabitants of villages Sveri and Kemerti of Gori District, chose during the meeting delegate in the face Shakro Kasradze, son of Isak, residing in Kemerti, who will choose rest of the delegates, to which we will not oppose. The delegates selected to negotiate with the government

---

¹⁰ CHAGMH (Central Historical Archives of Georgian Modern History), fund 284, description 1, report 62, p.81; NMG (National Museum of Georgia), Hall of Manuscript exhibition of the Occupation Museum.

¹¹ CHAGMH (Central Historical Archives of Georgian Modern History), fund 284, description 1, report 62, p.81; NMG (National Museum of Georgia), Hall of Manuscript exhibition of the Occupation Museum.

should do the following: Stand in front of the government, in order for them to pass our dissatisfaction. Why should we be in this situation if the South Ossetians are striving for self-determination? It is the case that all three sides of Tskhinvali region and northern side from us, which was inhabited in 1921 in village Kemerti due to the oppressions". The document is signed by 61 inhabitants of Kemerti and 12 inhabitants of Sveri.¹² Representatives of other villages from Small Liakhvi gorge sent similar reports to the Soviet government. In the report, of the village Eredvi Population, signed by 250 inhabitants, we read: "On December 24th 1921 we, the inhabitants of village Eredvi, drafted this report in order for it to be given to our delegates to present to the Soviet government. Delegates were supposed to keep the local population informed of the commission's work in the region and also deciphering essence of their imposed regulations. The commission was sent here with the aim to clarify, whether the local population opposed the transfer of the village and other territories under the governance of the South Ossetian District. It turned out that the population opposed the transfer of certain territories under the governance of South Ossetian district when asked during the special meeting organized by the Commission. After such a drastic opposition from the population, no resolution was drafted during the meeting. Because we think that such attitude to working population is unfair, because we do not know the essence of the Commission's report to the government. Therefore, we select the delegates, in order for them to find out their aims and clearly demonstrate it to the government that 250 inhabitants of village Eredvi are clearly against the transfer of our village and rest of the territories under the governance of the South Ossetian district.

Village decided to transfer to some other place (here, we could not clearly read the word), rather than being taken away from Georgia... We also urge the delegates to pass it on the government, that in case they do not believe the trustworthiness of this report, we will go there in person, so that the government understands our desire."¹³

Similar to village Eredvi population, inhabitants of village Ditsi sent the report also: "26th of December 1921. We the inhabitants of vil-

---

¹² CHAGMH (Central Historical Archives of Georgian Modern History), fund 284, description 1, report 62, p.81; NMG (National Museum of Georgia), Hall of Manuscript exhibition of the Occupation Museum.

¹³ CHAGMH (Central Historical Archives of Georgian Modern History), fund 284, description 1, report 62, p.81; NMG (National Museum of Georgia), Hall of Manuscript exhibition of the Occupation Museum.

lage Ditsi, of Gori District declare that this report is to be given to our selected delegates. That they should present our claim to the Soviet government, in order for them to explain the essence of the decision made by the Commission headed by Mr. Kakabadze, which resulted in transferring Tskhinvali and its territories under the governance of Ossetians; we, 150 inhabitants of the village repeatedly oppose the transfer of Tskhinvali region under the governance of Ossetians. During our meeting with the Commission, we requested the text of the resolution, which was as it follows “the attendees of the meeting declared that they are against the transfer of Tskhinvali region as the center of South Ossetian district”. We requested a copy of the resolution, members of the Commission promised to print it the next day at the Revolutionary Committee and to send to our Committees. On the second day, on the third day we sent our people there to get the printed copy of the resolution, however, we could not get it and we were left deceived by the commission. In case the Georgian Soviet government desires to know our truth, we are ready to be there in person or you could send different commission, so that they know our attitude towards the issue. Firstly, we request Ossetian Revolutionary Committee to be transferred to Djava, which is the heart of the South Ossetia, on which we make signatures.” The document bears the signatures of the inhabitants of village Ditsi. In total, there was 150 signatures and due to the fact that most of them were illiterate, the document was signed for them by some other person, supposedly the author of the document (We suppose it should be M. Khomasuridze).¹⁴

Approximately 20 reports were sent to the Soviet government.¹⁵ GPC Central Committee temporarily placed Tskhinvali and neighboring villages under the governance of Gori District Revolutionary Committee, however, it declared Tskhinvali as the administrative center of South Ossetian autonomous district.¹⁶ This compromise from the Soviet government was temporary, as on April 20th 1922 the Kremlin officially declared the establishment autonomous district of South Ossetia.¹⁷ A decree (№ 2) was introduced, which “established an autonomous district of South Ossetia by the GSC Executive Committee and GPC Council”, which was signed by

---

¹⁴ CHAGMH (Central Historical Archives of Georgian Modern History), fund 284, description 1, report 62, p.81; NMG (National Museum of Georgia), Hall of Manuscript exhibition of the Occupation Museum.

¹⁵ L. Toi d z e, *Mentioned Works*, p. 75.

¹⁶ *Ibid*, p.75.

¹⁷ *Ibid*, p.80.

Mr. P. Makharadze, head of the GSC Executive Committee, GSSR Public Commissariat Council head, S. Kavtaradze and secretary of the executive committee T. Kalandadze.¹⁸ Villages that were populated by ethnic Georgian population were forcefully transferred to the newly established autonomous district. The population showed their dissatisfaction regarding this issue, however no measures were taken.¹⁹ 40 Georgian villages were transferred to the newly established autonomous district of South Ossetia.²⁰ The decree issued by the government regulated the borders of the South Ossetian district, whereas the Commission which defined the borders the district did not seize to exist in the aftermath. As it turned out, the Commission was opposed not only from the population, but from the low level official of the government. It is worth noting that according to one of the documented sources, Shindisi Community Executive Committee tried to take the governance over village Gudjabauri from the South Ossetian district. It is portrayed in the report sent by the Commissariat of the Internal Affairs to the Executive Committee of Gori District, where we read: “The Executive Committee of the South Ossetia informs us that Shindisi Community Executive Committee interferes with the internal matters of the Gudjabauri region Executive Committee. We hereby inform you that according to the regulation of the Commission Gudjabauri region was transferred to South Ossetian district and therefore, we recommend you to take measures to seize any further interference from Shindisi Community Executive Committee regarding this matter.

Attachment: Regulation of the Commission № 1 of August 13th 1922 regarding the transfer of the certain territories.

Deputy Head of the Public Commissariat of Internal Affairs, Talakhadze.

Enclosed to the letter there is an attachment: Regulation of the Commission № 1 of August 13th 1922 regarding the transfer of the certain territories.

1. According to the Central Executive Committee and Public Commissariat Council and the decree № 2 of 20th April 1922, after 8th examination of the borders from the line from Tskhinvali to Charchani and to Tselisi we hereby define that the following villages should be transferred to South Ossetian district: Kaleti, Tselisi, Okona, Tedetkau, Iondja, Kva-

---

¹⁸ L. To idze, *Mentioned Works*, p. 84.

¹⁹ *Ibid*, pp. 76-77-78.

²⁰ *Ibid*, p. 90.

tetri, Gvirgvina, Gabaratkau, Didmukha, Gudjabauri, Tskhinvali. The following villages will be left under the governance of Gori district: Kobi, Chorchani, Koda, Chvrinisi, Atotsi, Knolevi, Avlevi, Tseronisi, Tamarasheni, Gamete, Dirbi, Takhtisdziri, Dvani, Kvemo and Zemo Nikozi.

2. Due to the fact that there is no uncertainty regarding the borders of South Ossetian, Shorapani and Racha districts, we recommend to the Executive committees to act accordingly to the № 2 mark-off in the decree, which should be executed in real life by them.

3. The copies of the regulation should be immediately given to the executive committees of Gori, Shorapani, Racha district and South Ossetian Central Executive Committee and Tskhinvali district Executive committee.

The original of the report should be introduced to the Georgian Central Executive Committee.

Members of the Commission: K. Kakabadze, Motsonelidze, Gagloevi, village Kobi.²¹ Despite the fact that Ossetians were given an autonomous district they still continued to startle the nearby villages. It is well portrayed in the letter of the inhabitants of village Nuli, when the population oppressed by the outrageous acts from South Ossetian wrote a letter to the Commissar of the Internal Affairs:

“To the Commissar of the Internal Affairs of the Georgian Socialist Soviet Republic, a declaration of the inhabitants of village Nuli of the Gori District of Tbilisi Governorate,

A matter of our well-being made us write this declaration to you:

After the establishment of the Soviet rule in Georgia, we have a situation that there is peace in every corner of our country and there is brotherly love among all ethnic groups, however our region is an exception, as we are still witnessing ravaging and pillaging. During the political turn over in the country, the Ossetian population residing in the neighboring villages raided against us and took from us last of our properties: livestock, beddings, clothes and etc., however, all of our complaints are left unanswered. The members of the Soviet Red Army saved us from being burnt and destroyed by the Ossetians, as they stood against them. Take into consideration all these facts, they still continue to raid and seize our property, or make us pay ransom for false accusations.

Approximately in the midst of December 1922 they exceeded all of our expectations, when the head of the village Tsovbisi police station alongside with his policemen attacked and beat us, the inhabitants of the

---

²¹ GRA (Gori Regional Archives), fund № 3, description 1, case 31.

village. After ravaging for a day and a half they left for Avnevi, which is located approximately 1 ½ verst away from our village, where they were joined by the ethnic Ossetian population residing in the nearby villages. In village Avnevi they did more horrible acts, as about 40 men started their feast, which ended in displaying aggression towards the locals, there were also various cases of rapes of women. After investigation of this case, Tskhinvali administration detained some of the participants of these violent acts, however during the last period; most of them were released from prison. When seeing the inactivity from the Tskhinvali Administration, ethnic Ossetians tend to become devastatingly aggressive, despite the fact that according to their accusations, we paid far greater price during previous times, nowadays, they present more false accusations in the Tskhinvali court, as if we took or stole products, which lacks any kind of truth. During the Menshevik reign we did not commit any kind of harm to Ossetians. The judge of the Tskhinvali court takes verdict without questioning the defendant or hearing their appeal. For example, we bring to your attention several of the judge's decisions: The judge decided that Shakro Tabatadze was supposed to pay 30 million, however, they did not wait for him to pay the fine and stole livestock, after which he was forced to sell the remaining livestock in order to pay the rest of the fine. Gio Toroshelidze was also fined with 100 million in money and was also deprive of livestock. Fira Tabatadze was fine with 60 million in money, however, when they realized he could not afford to pay such amount; they tried to take his house. They also sue us and make us pay fines, for the acts we did not commit prior or during the Menshevik reign. In general such actions and decisions from the Tskhinvali court will lead to our total devastation.

Apart from this, the head of the local Revolutionary Committee forbids us from making any kind of complaints and does not attest our complaints, therefore, taking into consideration the above mentioned facts we ask you for your help and support in drafting a regulation to stop the decision of Tskhinvali court that obliges us pay fines, which we cannot pay taking into consideration our financial situation, therefore we are left we only option, to become their slaves. 1) Iason Tabatadze; 2) Niko Tabatadze; 3) Mose Chavchavadze; 4) Nikala Chavchavadze; 5) Razhdena Tabatadze; 6) Shakro Tabatadze; 7) Gio Toroshelidze; 8) ... Chavchavadze; 9) Kola Zhamerashvili; 10) Vana Tabatadze; 11) Fira Tabatadze; 12) Giorgi Petriashvili; 13) Shakro Zhamerashvili; 14) Tedo Petriashvili; 15) Iason Zhamerashvili; 16) Rezo Petriashvili; 17) Gio Tabatadze;

18) Sergo Tabatdze; 19) Tadeoz Lomidze; 20) Vano Keadze; 21) Vaso Tabatadze; 22) Kola Patskhavadze; 23) Andro Chavchavadze; 24) Mikha Chavchavadze; 25) Karaman Chavchavadze; 26) Rezo Chavchavadze; 27) Data Tabadaze; 28) Ila Chavchavadze; 29) Zakara Chavchavadze; 30) Lekso Tsertsvadze; 31) Mose Makharoblidze; 32) Lekso Chavchavadze; 33) Lekso Makharoblidze; 34) Sergo Tabatadze; 35) Iase Tabatadze;

March 1st 1923
Village Nuli”.

The document has a postscript: „due to the fact that the persons listed from № 16 to № 33 are illiterate, in their stead, with their permission I, Zakaria Chavchavadze made the signatures”.²² The same essence is portrayed in the letter sent to the head of the Executive Committee of the Gori district by the inhabitants of village Dvani:

To the head of the Executive Committee of the Gori district.

I hereby declare that on 24th of December 1922 at 2 o’ clock, a person from the Dvani Community representing his co-villagers and told me the following. A group ethnic Ossetians came to the village and started searching the houses and in case any of the citizens protested and said that they would not let them search their houses unless the representative of the Executive Committee was present, they proudly answered and started to abuse them, saying that they are the representatives of the Com... Tsunari district of South Ossetia and that they had a right to search houses in the name of the party. They would ... (Here, we could not read the word - G.S) men and women also, however I do not have members of Militia in Dirbi, but along with my friends from the party went to Dirbi, Where as the citizens stated, were armed Ossetians, therefore their information was true. I humbly urge you to address the Executive Committee of South Ossetia, in order for them to send a representative to village Dvani (Dirbi Community) and alongside with us start an investigation to clarify what they did such an act, which is not suitable for them. Apart from this, we ask for a representative from the Ossetian side, because they are armed. Attached to this letter we added a list of armed Ossetians guilty of participation in the above mentioned acts.

Head of the Dirbi Community Executive Committee (We could not read the name - G.S).

List of the persons, who searched the houses in village Dvani, Dirbi Community.

---

²² GRA (Gori Regional Archives), fund № 3, description 1, case 31.

Golovinovi Sergo, from Muguti (South Ossetia),
 Kelekhsaev Razhden, from Muguti (South Ossetia),
 Kokoevi Nikola, from Didmukha (South Ossetia),
 Gabaraevi Rezo, from Kibravastavi (South Ossetia),
 Be(?)ievi Gabroza, from Dvani (Toliana?) (South Ossetia),
 Gabaraevi Fiso, from Kibravastavi (South Ossetia)”²³

Ossetians residing in the so-called South Ossetia autonomous district frequently raided in neighboring communities and distributed the lands among themselves by using force. In this matter, it is interesting to see the correspondence from the Satsikhuri community which was sent to Gori district Executive Committee. In the document we read the following:

„To the head of the Gori district Executive Committee,

Due to the fact that the inhabitants of the Okoni community (South Ossetia) are entering our lands without permission and taking lands using force, which of course hinders us from cultivating the lands. For this very reason, I urge you to impose a regulation on the Executive Committee of South Ossetia, so that such willful acts are suppressed. If, in case they have any disputes regarding the lands in any of the villages, they can solve these problems along with us in a neighborly manner.

Head of the Satsikhuri Community Executive Committee:
 Al. Tsabadze, Secretary (We could not read the name - G.S)”²⁴

Ossetians did not hesitate to take the lands and personal properties of Georgians using force and this is clearly demonstrated in the document dated to 1923 preserved Gori Regional Archives: „Appeal of the member of Gori district Militia Grigoli Papuashvili to the head of the Gori District Executive Committee:

In my own house, which is located in Vanati, in South-Ossetian district and consists of one room, I let my relative Iliko Kulumbegashvili to live there for free from the beginning of March of last year. I need my house now, because I have to settle my mother there, but Kulumbegashvili does not allow my mother to settle there and is using force in order to seize my property. While saying the above mentioned fact, I urge you to help me impose a specific regulation to help me remove oppressor Kulumbegashvili from my property.

November 3rd 1922, Gori. Petitioner: G.Papuashvili”.

²³ GRA (Gori Regional Archives), fund № 3, description 1, case 32, pp.4-5.

²⁴ GRA (Gori Regional Archives), fund № 3, description 1, case 32, p.17.

The statement has a postscript of the head of the Executive Committee, by which he addresses the South Ossetian administration claiming „to let the member of Militia use his own house”.²⁵

We hope that these heavy pages from the Georgian-Ossetian relations will be left in oblivion and that the century-long relations between the two peoples will proudly continue in future.

The Oppression of the Georgian Population in Tskhinvali Region During the First Years of Soviet Occupation

The ethnic Ossetian population who were settled in Georgia had a desire for national self-determination and establishment of autonomy prior before the sovietization of Georgia. This issue, as it is known, was discussed in the June of 1917 during the congress of the Ossetians of Georgia, which took place in Djava. Ossetians residing in Georgia peremptorily requested “introduction of nationality in South Ossetia and establishment of South Ossetia as a special administrative unit”. The main aim of Ossetians was separation from Georgia and unification with Russia. Backed by the support of the Bolshevik government of Russia, they became active in 1918, when they introduced an ultimatum to Gori Executive Committee. Despite the peaceful negotiations from the Georgia side, Ossetian separatists started array of attacks and conducted terrible acts of violence in Tskhinvali. On February 25th 1921 after the Soviet annexation of Georgia the Ossetians became freer in their actions. As according to the decree of the Revolutionary Committee of South Ossetia there was supposed to be established a South Ossetian Soviet Socialist Republic, finally with the efforts of the Bolshevik party an autonomous republic of South Ossetia was established. The above mentioned fact was finalized on April 20th, 1922 with a specific decree of the government. Despite the fact that ethnic Georgian population protested against this matter, Soviet government did not take into consideration it and transferred the governance over 40 Georgian villages to the newly established administrative district. Oppression of ethnic Georgian population continued even after the establishment of the new district, as the armed Ossetian raided ethnic Georgian population. This is attested by the correspondence of 1922 by the inhabitants of village Nuli, where they asked the Soviet government for support from the aggressors.

---

²⁵ GRA (Gori Regional Archives), fund № 3, description 1, case 32.

THE UNKNOWN FATE
OF MELANIA WOHL-LEWICKA,
POLISH PRIMA DONNA OF TBILISI

by *Maka Khutsishvili*
Tbilisi/Warsaw

Introduction

According to the official data of the Archive of the Ministry of Internal Affairs of Georgia in the 30-ies of the last century 145 Poles living in Georgia were convicted by the so-called *Troika*¹, among them 88 were sentenced to capital punishment - death penalty².

Polish citizens living in Georgia became the victims of the totalitarian regime under the pretext of being agents and spies of the West. Thousands of Poles were in operative registration as anti-Soviet elements and considered socially dangerous people. Many victims of Stalin's terror were ordinary Soviet citizens of Polish origin as well.

Therefore, the main goal of the paper is to shed light on the forgotten fate of the Polish Prima Donna – Melania Wohl-Lewicka of Tiflis Opera House. The theme is absolutely original and based on materials kept in family archive, oral histories, and periodical sources. None of the historians have studied the topic neither in Poland nor in Georgia. During this period, actually the story about this opera singer has been lost. I have found the majority of needed information about her in Polish periodicals and memories of her daughter. As a result, the unknown story is coming to scientific circulation for the first time ever and will be filled the gap of historiography in the cultural area.

I will pay special attention in the paper to the following issues: creative activities of Melania Wohl-Lewicka in Warsaw and in generally in

---

¹ Very often it is called *Special Troika*, a commission of three for express judgment in the Soviet Union during the time of Joseph Stalin. The first troika was instituted in 1918.

² *Lost stories of repressed Poles in Georgia*, available at <http://netgazeti.ge/culture/19578/> Last accessed May 10, 2016 (in Georgian).

Europe; arrival in Tbilisi and her activity there; the reason for what she became the victim of the Soviet system.

Early life and education

Melania Wohl was born on April 6, 1885, in Warsaw, in a Polish Jewish family. Her father, Stanislaw Wohl was an accountant. Melania was the fourth child of three (two sisters and brother: Zosia, Stephania, Natan)³.

Melania Wohl graduated from gymnasium at the age of 15. In 1908 she studied vocal in Berlin under the tutelage of the famous German Professor Von-Cur Millen Schonau. As soon as he listened to Melania for the first time, he was so much impressed by Melania's vocal skills that right away suggested her to stay in Berlin to teach without any compensation⁴.

After returning from Germany she received her musical education in Warsaw at the private musical school named after Marya Sobolewska. She was enrolled at a private school because, that by that time there were not state musical schools in Warsaw⁵. According to the reports in Polish newspapers for the first time she appeared on the scene as a chamber singer and as a pupil of the Marya Sobolewska School she had to perform in concerts many times. For the first time she gave a recital at the Warsaw Philharmonic in 1909.⁶

Polish newspaper *Przegląd muzyczny* (Musical Review) quotes "soloists: Mirjam Wohlowna (song), A. Falk (song). For three seasons 1908/9, 1909/10, and 1910/11 Marya Sobolewska's historical and educational concerts were held in the hall of the Philharmonic (8 concerts during the season, in the first season only 5) ..."

According to the memories of Hanna Eliava, very soon Melania Wohl attracted the attention to Nicholas Lewicki, stage-manager of Warsaw Opera House, which proposed her to perform on the operatic stage. At that time she rejected this suggestion and accepted the other one - study vocal in London.

---

³ It is noteworthy that Stanislaw Wohl, nephew of Melania Wohl was screenwriter of a very popular movie in the Soviet Union: *Four Tankers and A Dog*.

⁴ Memories of Hanna Eliava, p. 2.

Hanna Eliava was the only daughter of Melania Wohl-Lewicka. Memories are written in Russian, currently in unpublished form. In the memories she is mentioned by her daughter as Amelia, but in the present article is used her second name Melania, like she is mentioned in all articles in Polish newspapers and opera recordings. Hanna Eliava passed away at the age of 84, in Tbilisi, in 1997.

⁵ *Ibid.*

⁶ „Przegląd muzyczny” (*Musical Review*), Warsaw 1912, №5, p. 6.

During six months she studied in London. At the same time, Melania successfully learned foreign languages: English, German, French, and Russian.

There is a little article about Melanias's performances in Berlin and London in the Polish newspaper: *Scena i Sztuka* (Scene and Art) entitled *Mela Wohlówna*. According to this article after finishing Marya Sobolevska music school Melania Wohl gave a concert at the Singacademia in Berlin on February 3, 1908, where all unanimously recognized that she possessed an extremely distinctive voice, outstanding and gracious talent.

Author of the article writes that Melania Wohl gave a concert at the Bechstern Hall on 19 October in London. Her concert made a deep impression on the audience. Melania Wohl performed songs in five languages among them in Polish and she was the first singer who introduced Polish composers' outputs and their charm before the London audience⁷.

Debut at the Warsaw Government theatre

After the European trip Melania Wohl returned to Poland. She renewed her activities in Warsaw and met with Nicholas Lewicki over again. Lewicki was delighted by her talent and had a serious interest in Melania Wohl.

As mentioned above Melania Wohl was born in a Polish Jewish family and she was raised in the Judaism faith. Thus, when the question arose about the marriage appeared the problem of religious differences. Before getting married it was needed Melania Wohl to convert to Catholicism. Finally, Melania baptized as a Catholic and they got married in 1911. Two years later the couple gave birth to a baby girl Hanna in 1913⁸. After the marriage Melania got double family names Wohl-Lewicka.

Nicholas Lewicki was an opera singer and stage-manager, studied at the Lvov Conservatory. His first professional debut was held in Lvov in 1894. Later, Nicholas Lewicki continued his studying in Italy⁹. According to the posters of Warsaw Opera House Nicholas Lewicki is one of the active performers in titular or minor roles of different operas during 1898-1908. From 1908 to 1914 he served as a stage-manager of Warsaw Opera House and after returning from Georgia he is again a stage-manager of Warsaw Opera House¹⁰.

⁷ „Scena i Sztuka” (*Scene and Art*), Warsaw 1909, №10, p. 12.

⁸ Memories of Hanna Eliava, p. 3.

⁹ M. Mądziak, *Social, Cultural, and Political Activities of Poles in Georgia at the Turn of the XIX-XX Centuries*, Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Press, 1987, p. 61.

¹⁰ *Mikolaj Lewicki*, at <http://www.encyklopediateatru.pl/osoby/46878/mikolaj-lewicki> Last accessed May 10. 2016.

Before the marriage Melania Wohl made her professional debut at the Warsaw Government Theatre in the title part in Stanisław Moniuszko's opera 'Hrabina' on May 5, 1910 and since that debut for five seasons she was engaged by the Teatr Wielki in Warsaw till her departure to Kiev and then to Tiflis.

Almost all Polish newspapers which are dedicated to musical issues and published during these years 1909-1914 write in their reports that Melania Wohl (sometimes she is mentioned: Mela Wohlówna, Mirjam Wohlówna, after marriage Melania Wohl-Lewicka) actively performed recitals at the Warsaw Philharmonic and after her first debut in opera she has taken major roles in the following operas such as: Stanisław Moniuszko's operas "Halka", "Hrabina", "Straszny dwór" (The Haunted Manor) major arias; Jean Nougès – "Quo Vadis?", aria Eunice; Pyotr Tchaikovsky – "Eugene Onegin", aria Tatiana; Sarl Guno – "Faust", aria Margarita; Jiun Massenet – "Manon", aria Manon Lesko; Richard Wagner – "Mastersingers of Nuremberg", aria Eva; Richard Wagner – "Lohengrin", aria Elsa; Jacques Offenbach – "Tales of Hoffmann", aria Antonia; Giacomo Puccini – Madame Butterfly, aria Cio-Cio-San and etc. Totally, she has taken major arias in more than 35 operas.

During my academic research I found at the museum of Warsaw Opera House the three opera recordings with main arias performed by Melania Wohl-Lewicka: Pietro Mascagni – Cavalleria Rusticana, Stanisław Moniuszko – Halka, Giacomo Puccini – Tosca. She recorded these discs in 1911 for "Syrena Record"¹¹ in duets with Ignacy Dygas (Polish tenor) and Sergiush Metaxian (Armenian-origin opera singer, at that time director of the Warsaw Opera House).

In addition to Melania Wohl-Lewicka was always active participant of charity concerts which were held in Warsaw many times. During one of the annual concerts, which was devoted to the support of the poor Jewish while she was entering the stage the audience did not accept her and began whistling. We are reading this episode in the memories of Hanna Eliava. She writes that it was a protest expressed by the Jewish community because of Melania's Catholic baptism¹².

So, a successful musical career went on in Warsaw until the First World War.

---

¹¹ The first recording company in prewar Poland (1904-1939).

¹² Memoires of Hanna Eliava, p. 4.

Move to Kiev

When the First World War started in 1914, step by step it was approaching to the Polish borders. In order to avoid the danger the Lewickis decided to move to Kiev. Polish newspaper *Gazeta Toruńska* has published report entitled *Polish artists in Kiev*: Amelia Wohl-Lewicka and Hanna Skwarecka, artists of Warsaw Government Opera House were invited by the administration of City Theatre in Kiev. Both accepted invitation and their performances would be held very soon¹³. Here, I should note that time to time she is mentioned in periodicals as Amelia, Mela, Mira, Melania.

According to the memories of Hanna Eliava, during a year Melania Wohl-Lewicka could not take major roles and perform on the stage of Opera House in Kiev, because that there was Prima Donna chief conductor's wife in the Kiev Opera House. The Prima Donna was strongly resisted Melania Wohl-Lewicka to take major roles and so, she always had to perform minor roles, but one day on one of the concerts an impresario from Tbilisi listened to her and was excited by her vocal and performance skills¹⁴.

Finally, Melania Wohl-Lewicka was offered a contract and arrived in Tiflis in 1915.

Arrival in Tiflis

Cultural relations were intensive between Georgia and Poland at the turn of 19th and 20th centuries. Many Polish musicians - soloists and music ensembles performed at the Tiflis Opera House, for example, Stanisława Brushewska, Ludwik Wierzbicki, Adelajda Bolska, and etc¹⁵. A little later in 1916 from Poland appeared a new face at Tiflis Opera House.

Melania Wohl-Lewicka arrived in Tiflis¹⁶ together with her daughter Hanna, later her husband Nicholas Lewicki joined the family and he became a Professor at the Tiflis State Conservatoire. He taught vocal.

Natalia Malieva¹⁷, granddaughter of Melania Wohl-Lewicka: My grandmother was accustomed to Europe and at first she thought that goes

¹³ „Gazeta Toruńska” (*Newspaper of Torun*), Torun 1916 №72, p. 1.

¹⁴ Memoeires of Hanna Eliava, p. 6.

¹⁵ M. Maździk, L. Piątkowski, M. Zakrzewska-Dubasowa, *Poles in the cultural and social life of the South Caucasus until 1918*. Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Press, 1990, p. 69.

¹⁶ Capital city of Georgia was called as Tiflis until 1936.

¹⁷ Natalia Malieva – granddaughter of Melania Wohl-Lewicka, lives in Tbilisi, at the age of 63. Mrs. N. Malieva provided me with the following materials stored in her family archives: memoirs of Hanna Eliava, letter of rehabilitation issued in 1957 under the rule of Nikita Khrushchev, and some of photos.

to somewhere to province, but when for the first time she walked along the Golovin avenue (now Rustaveli avenue) was delighted by architecture of Tiflis Opera House¹⁸, beautiful gardens full of blooming wisteria, and the local community... Melania Wohl-Lewicka was one of the first performers of the titular role in the Georgian national opera “Abesalom and Eteri”¹⁹. Although she didn’t know Georgian language, learned the text by heart and brilliantly performed the titular role of Eteri²⁰.

Melania Wohl-Lewicka made her successful Tiflis Opera House debut on January 1916. After the debut she received more than 35 baskets of flowers. The society was really excited by her opera performance.

After the Bolshevik annexation (1921) cultural life was not as active as it was previously. During this period there were changes in personal life of Melania Wohl-Lewicka. Quite by accident in 1918 she met with Giorgi Eliava in the family of a joint friend – Tsereteli.

Giorgi Eliava was a Georgian microbiologist who founded the first institute of microbiology across the Soviet Union in Tiflis. He was a lover of music (melomani) and very often attended opera performances. Giorgi Eliava was strongly impressed and delighted by the Polish opera singer who had sung almost all major arias at Tiflis Opera House by that time. He was seriously interested in Melania Wohl-Lewicka, but at the very time he had to go to France because of his internship at the Pasteur Institute in Paris. His being in France prolonged for two years, gradually, from him even letters were sent infrequently to Tiflis.

At the beginning of the Bolshevik era Poles were allowed to return to their native homeland. Melania Wohl-Lewicka decided to go to Poland

¹⁸ The first Opera House across the Caucasus region was founded in Tbilisi in 1847-1851 under the rule of Count Mikhail Vorontsov, commander-in-chief and viceroy of the Caucasus. Construction of the building was designed by an Italian-origin architect Giovanni Scudieri in the Moorish style. The building was located at the Yerevan Square (nowadays Liberty Square). Its grand opening was held on 12 April, 1851, attended by the elite of Tiflis. In the same year in the French newspaper *L'Illustration* published an article with two interior photos by Edmond de Bares where he wrote, that the only theatre is doubtless one of the most elegant, beautiful and fascinating theatrical constructions. In addition to this: when French writer Alexandre Dumas traveled to the Caucasus was so impressed by Tiflis's theatre, in his book *Adventures in the Caucasus* he wrote: *I thought I was at the theater of Pompey. I have never seen such an impressive hall of the theater in my life...* the building was destroyed by the fire in 1874. The present building of the Tbilisi Opera House was built in the Pseudo-Moresque style in 1896 on the Golovin prospect (now Rustaveli Avenue) by a German-origin architect Viktor Schreter.

¹⁹ Zacharia Paliashvili was a Georgian composer. Author of the Georgian national opera “Abesalom and Eteri”. He is considered as one of the founders of the Georgian classical music. Paliashvili's work is based on folk songs and romantic classical themes of 19th century. In 1933 he passed away in Tiflis, buried in the garden of Tiflis Opera House. The Georgian National Opera and Ballet Theater of Tbilisi was named in his honor in 1937.

²⁰ N. M a l i e v a, oral history interview was submitted by M. Khutsishvili, Georgia, Tbilisi 2014.

along with her daughter Hanna. During this period she divorced her husband Nickolas Lewicki, who returned to Poland together with his Greek wife, whom he taught at the Tiflis State Conservatory.

Natalia Malieva: Before the departure Melania Wohl-Lewicka gave a farewell concert at Tiflis Conservatory hall. All of her fans asked to stay in Tiflis to continue her activity there, but she had decided firmly return to Poland. When they went to Batumi waiting for a ship *Albania*, by this ship they were going to leave Georgia, but another one entered the Batumi port from Marseille. Via this ship Giorgi Eliava arrived in homeland. Finally, Giorgi Eliava persuaded Melania Wohl-Lewicka to return to Tiflis and to marry him²¹.

As is well known on February 25, 1921 the Bolsheviks annexed the first Democratic Republic of Georgia and fully installed totalitarian regime, officially art was required to follow the doctrine of Socialist Realism and not only art, but also all other spheres of life. In the case of Melania Wohl-Lewicka was another problem – she was wife of Giorgi Eliava, whose archenemy Lavrenti Beria²² was.

Natalia Malieva: When Melania Wohl-Lewicka married Giorgi Eliava at the request of her spouse she decided to use family name Eliava. Opera entrepreneur asked her for contemplation because that Eliava was absolutely unknown name for the operatic society and would be very difficult to fill the seats of the opera audience but in vain, she did not change her mind. It should be noticed that from the 1920s frequency of her performances waned, it was not connected with the change of political regime. Probably she was not lucky anymore as before²³.

Probably, this history also confirms that, what we are reading in the memories of Hanna Eliava: At the beginning of the 1920s famous Italian opera singer Emillio Vagi along with his wife arrived in Georgia. His wife Liza Spanioli (opera singer as well) and Melania Wohl-Lewicka decided to perform Giacomo Puccini's opera *La bohème* at the Tiflis Opera House. Preparation for the performance was underway with great enthusiasm. Posters were pasted throughout the city (in the role of Mimi – M.S.²⁴. Eliawa, in brackets – A.S. Wohl-Lewicka). According to the data of the

---

²¹ N. M a l i e v a, oral history interview was submitted by M. Khutsishvili, Georgia, Tbilisi 2014.

²² Lavrenti Beria was a Bolshevik of Georgian-origin. During the *Great Terror* he was the first Secretary of the Georgian Communist Party. His name is associated with the fate of enormous number of innocent people in Georgia and not only.

²³ N. M a l i e v a, oral history interview was submitted by Maka Khutsishvili, Georgia, Tbilisi 2014.

²⁴ Initial S refers to father's name Stanislav.

opera administration on the eve of the announced opera performance selling tickets was at a fast paced. Actually, it was expected full house, but on the same day when the concert was announced a heavy rain fell, so heavy that because of this reason the opera performance was attended by fairly small audience²⁵.

Repressions

Throughout the history of the Soviet Union many waves of repressions were implemented but in 1936-1938 (*the Great Purge or the Great Terror*) was a massive scale as victims of the repressions.

During the Soviet regime Melania Wohl-Lewicka together with her husband had been abroad for a few times, moreover, she was Polish-origin and fluent in six European languages. All above mentioned things were appropriate excuses to arrest as a spy of the West, as an enemy of the people.

Hanna Eliava writes in her memories: On January 22, 1937 Melania Wohl-Lewicka and Giorgi Eliava were arrested²⁶. Later, in April she was arrested too, as a daughter of enemies of the people and deported to Zhezkazgan,²⁷ Kazakhstan. Till her deportation mother and daughter met with one another accidentally in jail.

Hanna Eliava: In mid May 1937, when the prison authorities had a rest Hanna heard footsteps and muted voices in the corridor. The steps stopped just in front of her chamber and suddenly through slot in the door she saw mother. According to her words Melania was beaten, tortured in jail and looked more aged than she was in reality before imprisonment. At the time of arrest mother was a young beautiful lady and when she saw her after four months of imprisonment in jail she looked miserably and very old. "Like me, for her too was unclear reason of our arrest, only she perceived all this buffoonery a little more tragically²⁸"...

Next day mother and daughter were separated by the prison administration, after that Melania got ill and took her in the prison hospital. There a few days later (approximately in mid-July) she found a piece of newspaper where was written family name of Eliava with judgment of

---

²⁵ Memories of Hanna Eliava, p. 28.

²⁶ Memories of Hanna Eliava, p. 35.

²⁷ Zhezkazgan was founded in 1938. It is situated in the very heart of the country in Karaganda region. Distance from the capital city of Astana 561 km. During the Soviet era, Zhezkazgan was the site of a Gulag labor camp.

²⁸ Memories of Hanna Eliava, p. 41.

execution, but without name, only with initial. Especially after this fact she was worried continuously on the fate of her husband and about her daughter who should be graduated from the institute in the same year, but recently saw arrested.

“After illness mother hadn’t been changed at all ... a week later mother was taken back to NKVD. We hurriedly said goodbye, being sure that I will follow her, but we never saw each other anymore. At one time she was in a common prison cell and I was told that she shyly hid traces of beatings during interrogation, unwilling to admit this humiliation. It remained unknown her destiny, last days and torment even result, which conducted in the days of rehabilitation (1956-1957 years). “Seemingly shot dead”, rehabilitated posthumously “DUE TO THE ABSENCE OF A CORPUS DELICTI!!!” (Image 1)²⁹.

Melania Wohl-Lewicka passed away on November 17, 1938 in prison. The cause of death is unknown. Under the rule of Nikita Khrushchev like other victims Melania Wohl-Lewicka was also posthumously rehabilitated on August 22, 1957³⁰.

Natalia Malieva: “My mother Hanna had been in exile for nine years in Kazakhstan. After returning she did not have any apartment. NKVD officers sold their furniture and totally everything. Mother used to say, that she saw some people a few times on the street wore a dress of grandmother bought in Paris. Mother was restricted to everything for example, she wanted to sing Romances on Radio, but was not allowed as a daughter of “enemies of the people”. It was very “dangerous”, who knew what she would say with microphone”³¹.

Giorgi Eliava was charged with international espionage and harmfulness, more precisely: Spread of bacteria in rivers, as he was a founder

²⁹ Memories of Hanna Eliava, pp. 42-43.

³⁰ СПРАВКА: Дело по обвинению ЭЛИАВА-ВОЛЬ-ЛЕВИЦКОЙ АМЕЛИИ СТАНИСЛАВОВНЫ, арестованной 22 января 1937 года, пересмотрено Военной коллегией Верховного Суда СССР 22 августа 1957 года. Приговор Военной коллегии от 11 июля 1937 года в отношении ЭЛИАВА-ВОЛЬ-ЛЕВИЦКОЙ А.С. по вновь открывшимся обстоятельствам отменен и дело за отсутствием состава преступления прекращено. ЭЛИАВА-ВОЛЬ-ЛЕВИЦКАЯ А.С. реабилитирована посмертно. ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВУЮЩИЙ СУДЕБНОГО СОСТАВА ВОЕННОЙ КОЛЛЕГИИ ВЕРХОВНОГО СУДА СССР ПОЛКОВНИК ЮСТИЦИИ; Reference: the case on charges of Amelia Eliava-Wohl-Levickaia Stanislavovna, who was arrested on 22 January 1937, is reviewed by the Military Collegium of the USSR

Supreme Court on 22 August 1957. The verdict of the Military Collegium from 11 July 1937 with regard to Amelia Eliava-Wohl-Levicka Stanislavovna reopened and due to the absence of a corpus delicti the case is closed. Eliawa-Wohl-Lewickaia A. S. posthumously rehabilitated.

³¹ N. Malieva, oral history interview was submitted by Maka Khutishvili, Georgia, Tbilisi, 2014.

and director of the Institute of Bacteriophage and Microbiology. Giorgi Eliava was executed on July 10, 1937.

Conclusion

The presented paper is the first attempt to study scientifically this lost story about the repressed Polish prima donna because of the seven decades totalitarian regime.

1. During the Soviet regime was impossible to have professional tours abroad. Later such people to be denounced as a spy and enemy of the people. This case is very good illustration of the characteristic feature of the Soviet regime, how strongly it was unacceptable any connections with foreign states.
2. If someone would dare to perform in national opera was considered that he/she went against the Social Realism or sidestepped it.
3. People involved in the field of art were restricted to national motives. Otherwise mention of their names was absolutely banned from distribution. So, we have lost a lot of important figures like Melania Wohl-Lewicka who created something valuable in art and not only.

It should be noted that, there are not any documents of the criminal case, even protocol about Melania Wohl-Levicka in the archives of the Ministry of Internal Affairs of Georgia. Thus, the research topic is based on the sources survived in the family archives, periodicals, oral memories and unpublished written memories by Hanna Eliava, daughter of Melania Wohl-Lewicka.

Melania Wohl-Lewicka (April 6, 1885-November 17, 1938)

Giorgi Eliava (January 13, 1892-July 10, 1937)

Melania Wohl-Lewicka as Madama Butterfly, Warsaw 1912

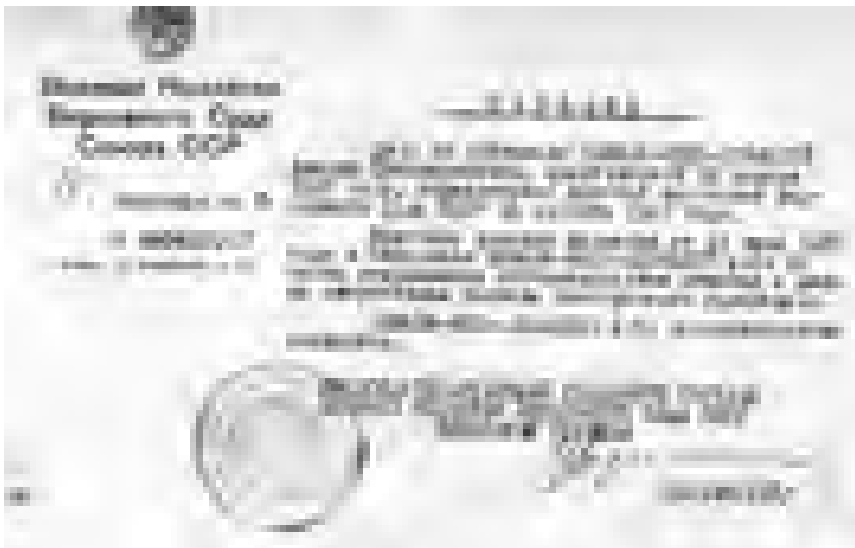

Image 1

The Unknown Fate of Melania Wohl-Lewicka,
Polish Prima Donna of Tbilisi

Melania Wohl was born on April 6, 1885, in Warsaw. She started her wondrous opera career in Warsaw. Melania made her opera stage debut at the Warsaw Government Theatre in 1910. After studying the Polish periodicals it seems that she afterwards flourished as a prima donna at the Teatr Wielki (Warsaw National Opera House) in the years 1910-1914.

During the First World War Melania Wohl-Lewicka moved to Kiev. After a one-year stay in Kiev, Melania headed to Tiflis. In January 1916, Melania Wohl-Lewicka made her debut at the Tiflis Opera House.

Throughout her career, she has performed the titular roles in more than 35 operas.

Since the establishment of the Bolshevik regime in Georgia (1921) representatives of the Polish community living in Georgia were allowed to return to native homeland. Melania Wohl-Lewicka gave a farewell concert at the Tiflis Conservatory and made the decision to go back to Poland, she changed her mind, married a Georgian scientist Giorgi Eliava and stayed to live in Georgia.

Throughout its history, the Soviet ruling elite used political repressions to encourage loyalty to the communist regime. The wave of repressions reached its peak in the years 1936-1938. In particular, for the communist nomenklatura only intellectuals were very dangerous. They were declared to be unacceptable, "enemies of the people" by the Communists and for the decades they forbade even mention the names of such people. Thus, we have a lot of lost history and the presented story as well.

The paper is a modest attempt to reconstruct story of Melania Wohl-Lewicka based on different types of sources: Periodicals, memoir, oral history and a few books. They reflect her early life, activities, and repressions. The major part of the biography is based on her daughter's memories.

NEW MATERIALS CONCERNING
SECRET OPERATIONS OF THE “CAUCASIAN GROUP”
IN 1938-1939

by Lali Tsomaia
Tbilisi

Though the positive and negative sides of the activities of the “Caucasian” group were actively discussed in Georgian and immigrant historiography, a batch of new materials are being revealed to bridge the gaps in the group’s history. Some of these materials determine the role of sworn brothers in secret operations of the “Caucasian” group.

A mass of information on the “Caucasian” group is available in immigrant issues: “Kartlosi” (Paris, 1927-1939), “New Iberia” (Paris, 1927-1939), “Ornati” (Paris, 1934-1935), “Georgia” (Paris, 1929-1938), “the Voice of Battle” (Paris, 1929-1940), “Independent Georgia” (Paris, 1926-1939), “the Caucasus” (Paris, Berlin, 1934-1939), “the Caucasus” (Paris, Berlin, 1937-1939), “Rock” (Berlin-Charlottenburg, 1934-1936), “Future” (Paris, 1934-1938), “Homeland” (Paris, 1929-1939), “North Caucasus” (Paris, Warsaw, 1934-1939), “White George” (Paris, 1926-1939), and others.

True, “History of the Georgian Immigrant Journalism” (Volume VIII, 2005) by Guram Sharadze discusses the “Caucasian” group and the editorial policy of the journal “the Caucasus”, but little is said about the political activities of the group. This information vacuum was filled by the book “Haidar Bammate and the journal “the Caucasus” (Makhachkala, 2010) compiled by Giorgi Mamulia, Mairbeg Vachagaev and Hadji Murat Donogo. The book is dedicated to Haidar Bammate’s¹ 120th birth anniversary. It comprises Haidar Bammate’s publications is-

---

¹ Haidar Bammate (Bammatov) (pseudonym: Georges Rivoire) (1889-1965), Daghestanian politician, leader of the North Caucasian Immigration, founder and head of the organization “the Caucasus” (1934-1939), editor of the journal “the Caucasus” (was issued in several languages, among them – in Georgian). Since 1921 – political immigrant.

sued in the journal “the Caucasus”. It is worth noting that Giorgi Mamulia had valuable researches on the “Caucasian” group and Haidar Bammate’s biography. His book “Struggle for Freedom and Independence of the Caucasus (1921-1945)” issued in 2012 meticulously describes the activities of the “Caucasian” group in 1934-1939. The book is based on the materials kept in the personal archive of the group’s leader Haidar Bammate. The book by Hadji Murat Donogo “Haidar Bammate. Known and Unknown” (Makhachkala, 2010) issued under G. Mamulia’s editorship is also worth mentioning. The work comprises the documents kept in Haidar Bammate’s different archives and all the materials discovered up to now. However, a number of questions related to the “Caucasian group” still remain unanswered. We tried to fill the gap in the history of the “Caucasian” group by adding one very important fact given in Aleksandre Sulkhaniashvili’s² letters from Shalva Amirejibi’s³ archive (kept in Giorgi Leonidze State Museum of Georgian Literature).

In the 30^s of XX century both – Europe and the Far East faced rather serious geopolitical changes. In 1932, Japan captured Manchuria what caused the new conflict in the whole region of the Far East. All this enhanced Japan’s involvement in anticommunist immigrant organizations. Tokyo’s aim was to intensify national feelings throughout the Soviet territory in order to provoke rebel in the country from Ukraine to Vladivostok in case of the conflict with the Soviet Union.

The Caucasus’ role in realizing Japan’s plan was significant. One of the important factors was the fact that at that time 80% of oil was produced in oil-extracting enterprises located in Baku, Grozny and Maykop. Japanese secret services even planned subversive activities to cause destabilization and thus prevent oil production. Naturally, if the Japanese secret services could have realized this plan, the Soviet side would have found itself in a very difficult situation. In fact, the Soviets would have to struggle against the enemy only with 20% of oil produced on their territory.

Tokyo was aware that to implement their plans it was necessary to unify the whole Caucasus region in one organization. Turkey was cho-

---

² Aleksandre (Sasha, Shushu) Sulkhaniashvili (pseudonyms: Ali Sultan, Sandro Aragveli, etc.) (1896-1990), military man, guard officer of the Democratic Republic of Georgia, lieutenant, memoirist, one of the participants of the struggle against the Soviet occupation in 1922-1924, sworn brother of Kakutsa Cholokashvili’s squad. Since 1924 – political immigrant.

³ Shalva Amirejibi (pseudonyms: A-I, Parsman-Parukhi, Sh. A., Chorchaneli, Sh. A-bi, Egriseli, etc.) (1887-1943), political and public figure, poet, publicist, one of the founders of the National-Democratic Party, member of the National Council of Georgia (1917) and the Parliament of the Democratic Republic of Georgia, participant of the uprising of 1924. Since 1925 – political immigrant.

sen as a basic location where the anti-Soviet organization planned to realize its activities. The Emergency Committee (Russ. Cheka) watched the ongoing processes in Turkey with alertness. So, the sides decided to hold negotiations in Berlin. The assistant to the Japanese Military Attaché to Berlin, lieutenant-colonel Shigeki Usui was assigned to implement this project.⁴

In 1933, the mediator between Japanese representatives and Georgian right-wing circles in Berlin was lieutenant-colonel Roman Mkurnali⁵ who knew influential people in the intelligence service of Germany. Exactly he helped Shigeki Usui to establish ties with national-democrat Shalva Karumidze⁶ and the leader of the North Caucasian immigration Haidar Bammate.⁷

In January of 1934, the leader of the “Caucasian” group Haidar Bammate launched the journal “the Caucasus”⁸ in Paris. Initially, the journal was issued in Russian, then in French, German, English, Italian, Turkish and Georgian languages. The journal was a political body for the confederal group of public figures from North and South Caucasus states who migrated after Bolshevik invasion.

The final goal of the journal was to liberate the Caucasus states from occupants and establish an independent state on the basis of confederation.⁹

As reported by Alikhan Kantemir¹⁰, one of Haidar Bammate’s associates, the journal “the Caucasus” was initially funded by wealthy

⁴ Shigeki Usui, Japanese military figure, lieutenant-colonel. In 1934-1945 – assistant to the Japanese Military Attaché to Berlin, General Hiroshi Ōshima (1886-1975).

⁵ Roman Mkurnali (Kurnali) (1887-1947), (pseudonyms: Bs., Kh., K. Kh., R. M., R. M-li, etc.), political and military figure, lieutenant-colonel, publicist. In 1918-1921 he worked in the General Staff of the Democratic Republic of Georgia. In 1933, he was one of the founders of “the Georgian Nationalists Organization” in Berlin and editor of its printing body – newspaper “Rock” (1934-1936). Since 1921 – political immigrant.

⁶ Shalva Karumidze (pseudonym: Sh. K.) (1885-1952), politician, journalist, publicist, representative of the National-Democratic Party, member of the National Council of Georgia (1917) and the Constituent Assembly (1919). Since 1933 –once of the founders of “the Georgian Nationalists Organization of Germany” and editor of its printing body – newspaper “Rock” (1934-1936). Since 1921 – political immigrant.

⁷ G. M a m u l i a, *Struggle for Freedom and Independence of the (1921-1945)*, Tbilisi-Paris, 2012, pp. 288-292.

⁸ Journal “the Caucasus” – body of independent national thought, was issued in Paris in 1934-1939, editor – Haidat Bammate.

⁹ G. S h a r a d z e, *History of the Georgian Immigrant Journalism*, vol. VIII, Tbilisi, 2005, pp. 401-402.

¹⁰ Alikhan Kantemir (1886-1963), Ossetian politician, lawyer, publicist, one of the leaders of the national liberation movement of the North Caucasian. In 1934-1939 – an active member of Haidar Bammate’s “Caucasian” group. Since 1921 – political immigrant.

Caucasian immigrants, namely, Aleksi Mdivani¹¹ (who married the American millionaire Barbara Hutton¹² in 1933) and Tapa Tchermoeff,¹³ Haidar Bammate was the member of the same alliance. In 1935, the Japanese Embassy in Paris took the responsibility to finance the journal. Since 1936, Japan and Germany accomplished this mission jointly. It is noteworthy that in 1935, the appropriate structures of the Third Reich expressed high interest in the third-wing members of the Caucasian immigration.¹⁴

Alongside with the journal “the Caucasus”, the Japanese also financed the newspaper “Rock” issued under Shalva Karimidze’s editorship which was the body of “the Georgian National Organization” established in 1934. The journal was issued in the Georgian and German languages. “The Georgian National Organization” and the “Caucasian” group had close relations. Up to 1936, the articles published in the newspaper “Rock” were systematically published in the journal “the Caucasus”.¹⁵

In 1937, the journal “the Caucasus”¹⁶ was already published in Georgian. This fact encouraged a new wave of Georgian immigrants living in France and Germany to join Haidar Bammt’s group. “Sworn brothers” were among them.¹⁷ Georgian patriots hoped that the prospective World War could have liberated Caucasian nations from Russian occupants.

---

¹¹ Aleksi Mdivani (1908-1935), secretary of the legation of the Georgian Government in Paris and “the Refugee Office” (1931-1933). Barbara Hutton’s husband (the second marriage).

¹² Barbara Hutton (1912-1979), one of the richest ladies of America, daughter of “the King of Department Stores”, Aleksi Mdivani’s wife (the second marriage).

¹³ Tapa Tchermoeff (1982-1936/37), political figure of the Republic of the Mountaineers; of Chechen nationality, oilman, member of the Masonic lodge. Since 1919 – political immigrant.

¹⁴ G. Mamulia, *Struggle for Freedom and Independence of the (1921-1945)*, Tbilisi-Paris, 2012, p. 296.

¹⁵ G. Mamulia, *Struggle for Freedom and Independence of the (1921-1945)*, Tbilisi-Paris, 2012, pp. 296-297.

¹⁶ Journal “the Caucasus” – body of independent national thought, was issued in Paris and Berlin in 1937-1939.

¹⁷ It is noteworthy that “the sworn brother” Lelo Chikovani strictly criticized such choice of his former associate. He wrote: “Instead of keeping themselves on the same height with Kakutsa’s flag and executing Kakutsa’s will, they encouraged the youth to get together around “the Caucasus”. They were involved in political activities of the party. The flag of sworn brothers did not belong to any group. Moreover, it could not be Bammate’s flag. It was Kakutsa’s flag that belonged to whole Georgia. The nation still hopes that one day it will fly over the country and Georgians will take a revenge for the “deeds” of those who insulted the saint graves of the heroes’ who died under Kakutsa’s flag” (L. Chikovani, *To the Attention of Georgian Immigration*, newspaper “Independent Georgia”, № 157, May, Paris, 1939, p. 16).

Together with propagandistic work, members of the “Caucasian” group were assigned to participate in intelligence operations funded by Japan and Germany.

Giorgi Mamulia’s book “Struggle for Freedom and Independence of the Caucasus (1921-1945)” clearly shows how “sworn brothers” contributed to the “Caucasian” group risking their lives. It also describes the details of all four expeditions carried out by the “Caucasian” group in 1934-1939.

In 1937, military actions were ongoing in China. Political relations between the Kremlin and Japan became complicated. At that period Tokyo highly estimated intelligence operations conducted by the “Caucasian” group on the Soviet territory. In 1938, rapidly changed political situations made the Japanese charge the “Caucasian” group with the responsibility for the mission which was to be accomplished in 1939. They planned several secret operations with participation of the “Caucasian” group members chief coordinators of which were Haidar Bamate and General Giorgi Kvinitadze.¹⁸

In the summer of 1938, the first expedition with the participation of three Georgian immigrants Mikheil Nikolaishvili,¹⁹ Giorgi Vardiashvili²⁰ and Bezhan Giorgadze²¹ was sent to the Soviet Territory, Nakhchivan region with the help of Azerbaijani members of the “Caucasian” group. They had to obtain information about the dislocation of the Red Army units and military-technical equipment. They also had to find out moral and political aspiration of the military units located in the Caucasus and establish contacts with the local population. If the military

---

¹⁸ Giorgi Kvinitadze (real name – Chikovani) (1874-1970), military and public figure, General-Major (1918). In 1918-1921 – assistant to the Minister of War of the Democratic Republic of Georgia, Commander-in-Chief of the Armed Forces of Democratic Republic of Georgia, head of Georgian Military (Cadet) School. Since 1921 – political immigrant.

¹⁹ Mikheil Nikolaishvili, Georgian immigrant. A member of the intelligence expedition sent in the Soviet territory, Nakhchivan region in the summer of 1938.

²⁰ Giorgi Vardiashvili, Georgian immigrant. A member of the intelligence expedition sent in the Soviet territory, Nakhchivan region in the summer of 1938.

²¹ Bezhan Giorgadze (1905-1984), historian, Doctor of Theology, representative of the National Unity “The White Giorgi”. In the 1920s he studied at the Faculty of Humanities of Sorbonne University, graduated from the Vatican University. The Bolsheviks arrested and exiled him (1938-1946, 1951-1956) for participating in the intelligence expedition which was sent to Nakhchivan region by the “Caucasian” group in 1938. While in immigration, he collected a lot of materials about Georgia at the Vatican Library; did rather fruitful translations. He translated from Italian the following: Don Giuseppe Giudice Milanese - *Letters on Georgia XII c.* (1964); Don Cristoforo de Castelli, *Information and Album on Georgia* (1976); Don Pietro Avitabele, *Information about Georgia VII c.* (1977).

conflict between the Kremlin and Tokyo was escalated, formation of Caucasian guerilla forces to conduct subversive activities against the fighting county was planned. In case the first expedition failed, the second group was ready to enter the Georgian territory via Turkey.

The expedition succeeded at the starting point. On July 3, 1938, the immigrants safely crossed Iran-Soviet border in Irdubadi region Nakhchivan area. Though, on July 7, after leaving the frontier zone, the expedition members encountered with the local militia units and were arrested immediately without even having a chance to shoot.

The expedition sent from the Turkish territory appeared to be more successful. On August 3, 1938, the group arrived in Istanbul. Among them were two Georgian “sworn brothers” – Elizbar Vachnadze²² and Samson Kruashvili.²³ Ankara intended to avoid marring relations with the Kremlin and did everything to prevent displacement of anti-Soviet elements on its territory. Notwithstanding a lot of difficulties, the expedition was partially successful. The Emissaries arrived in Batumi and accomplished the assigned mission. Back to Turkey they provided the secret information obtained by Batumi underground organization. Soon after this, the situation changed for worse. On September 6, when Elizbar Vachnadze was still in Istanbul, Turkey, being under Soviet pressure, deprived of citizenship and exiled from the country the members of the Turkish affiliate of the “Caucasian” group led by Alikhan Kantemir and all the immigrants who supported this group.

Despite the fact that the “Caucasian” group members were exiled from Turkey, in October of 1938, soon after Elizbar Vachnadze and Samson Kruashvili were back to Berlin, a new expedition was sent to Georgia which aimed at establishing an underground intelligence organization. The members of the expedition were: Samson Kruashvili and one more “sworn brother” Aleksandre Sulkhanishvili. In Turkey, the group had to work secretly. In the middle of October, 1938, shortly after the group arrived in Istanbul, Aleksandre Sulkhanishvili was called in the police. The police tried investigated the reason of his visit Due to this fact, Aleksandre Sulkhanishvili’s could not participate

---

²² Elisbar Vachnadze (1895-1959), military figure, lieutenant of the army of independent Georgia, publicist, one of the participants of the struggle against the Soviet occupation (1922-1924), sworn brother of Kakutsa Cholokashvili squad. Since 1924 – political immigrant.

²³ Samson Kruashvili (1892-1943), military figure, captain of the army of independent Georgia, one of the participants of the struggle against the Soviet occupation (1922-1924), sworn brother of Kakutsa Cholokashvili squad. Since 1925 – political immigrant.

in the expedition any longer. So, it was Samson Kruashvili who completed this mission with the help of Chechen and Adjarian immigrants. On November 11, the members of the expeditions returned to Turkey safe and sound. Soon afterwards, Samson Kruashvili and Aleksandre Sulkhanishvili left for Berlin.

The last (fourth) expedition of the "Caucasian" group was held in Georgia in summer of 1939. It was the period when the backstage negotiations on signing the nonaggression pact were being conducted between Moscow and Berlin; bloody battles still continued between the USSR and Japan in Mongolia, near the river Khalkhyn Gol. After taking several consultations from General Giorgi Kvinitadze and Alikhan Kantemirov in July of 1939, Samson Kruashvili and Aleksandre Sulkhanishvili arrived in Istanbul on August 10, 1939. They immediately got in touch with Adjarian Osman Tedoradze²⁴ whom they knew long ago. As soon as the members of the expedition got the promised weapon and money, they started seeking for the ship going to Hopa from Istanbul. Osman Tedoradze claimed that it was impossible for three men to climb aboard imperceptible. Therefore, Aleksandre Sulkhanishvili had to stay in Istanbul.²⁵ Exactly at that time the expedition participants became aware of the information about Molotov-Ribbentrop nonaggression pact and the beginning of the war between Germany and Poland. Samson Kruashvili and Osman Tedoradze decided to send Aleksandre Sulkhanishvili to Berlin who had to find out how these events would affect the further activities of the "Caucasian" group. Aleksandre Sulkhanishvili left Istanbul on September 5 and in two days he sent a telegram to his associates from Belgrade informing them he had spoken on the telephone with Alikhan Kantemir and that he had ordered to continue the operation. After receiving this information, Samson Kruashvili and Osman Tedoradze left for Rize by ship where they arrived on September 17. Afterwards, they left for Hopa by a motorized boat. The Turkish authorities who were alarmed by the rapprochement of Germany and the Soviet Union were interested in the intelligence information and instead of offering resistance they rendered assistance to the expedition members. In spite of this, the members of the expedition had to overcome

---

²⁴ Osman Tedoradze, immigrant living in Turkey. A member of the intelligence expedition sent in the Soviet territory, Adjara in the autumn of 1938 and the summer of 1939.

²⁵ In the letter sent to Shalva Amirejibi on September 29, 1939, Aleksandre Sulkhanishvili claimed that the reason of his stay in Istanbul was the ignorance of Turkish language (State Museum of Georgian Literature of Georgia № 26964-386-m., Shalva Amirejibi's Archive).

a lot of obstacles. While returning back, they were noticed by border guards and Osman Tedoradze was wounded in leg during the shootout. Samson Kruashvili did not leave his friend. The escaped crossed the border in Makriani region. Turkish border guards helped them to reach Hopa where Osman Tedoradze was provided the first medical assistance. On October 26, they arrived in Istanbul. Osman Tedoradze continued medical treatment, Samson Kruashvili left for Berlin.²⁶

Aleksandre Sul Khanishvili's nine letters kept in Giorgi Leonidze State Museum of Georgian Literature are continuation of the above-mentioned story. They were written to one of the leaders of the "Caucasian" group and head of the Georgian series of the journal "the Caucasus" Shalva Amirejibi from September 9 to October 9, 1939.

It appears from the letters that on September 8, Alexander Sul Khanishvili arrived in Milan from Belgrade to return from there to Berlin. But due to the absence of the appropriate visa, he was stuck for more than a month in the Italian provincial town Pajarro and then in Bolzano. New political changes greatly embarrassed Alexandere Sul Khanishvili. He appeared in information vacuum (was not able read newspapers as he did not know Italian and German) and was in constant fear of arrest, lived under Ali Sultan's name (he participated in the secret mission using this name), was sick, almost hungry and penniless. Besides, he had to make excuses before Haidar Bammate "why he returned alone or why he had denied his obligations".²⁷ The fate of his associates being in Turkey and the thought about the results of the started mission also bothered him. Being left without any hope, he asked in astonishment: "Where is it heard that that they did not accept a man sent by themselves? I cannot understand it. Inform me if things are so bad that nobody pays any attention to you. Even so, they have to let at least me arrive to take my documents".²⁸

The things became so complicated that it was impossible to take Aleksandre Sul Khanishvili to Germany from Italy under Ali Sultani's name. As there was no other way out, Aleksandre Sul Khanishvili sent the key of his suitcase on Alikhan Kantemir's name by a registered mail. His identity document was kept in the suitcase. Vladimer Akhmeteli²⁹ together

---

²⁶ G. Mamulia, *Struggle for Freedom and Independence of the (1921-1945)*, Tbilisi-Paris 2012, pp. 309-326.

²⁷ Al. Sul Khanishvili, September 26, 1939 (State Museum of Georgian Literature of Georgia № 26964-386-m., Shalva Amirejibi's Archive).

²⁸ *ibid.*

with Shalva Amirejibi helped the “sworn brother” to get the visa and after October 12, 1939, Aleksandre Sulkhaniashvili returned to Berlin.

After the nonaggression pact between Germany and the Soviet Union was signed on August 23, 1939, the “Caucasian” group and other anti-Bolshevik organizations were forbidden to conduct their activities on the territory of the Third Reich. Consequently, the journal “the Caucasus” was not issued any longer.³⁰

After studying the materials available to us, we can conclude that though, despite the selflessness of “sworn brothers” the illusive goals of the “Caucasian” group were not destined to come true, the role of this group in the history of Georgian immigration was of utmost significance. Namely, edition of the journal “the Caucasus” which vividly depicted aspiration and disposition of the immigration of that period was very important.

We suppose that some other data about activities of the “Caucasian” group will still be kept in immigrant archives and hope that after studying them thoroughly, we will found out new rather important facts. Today, when, with the great effort of scientists working in Georgia and abroad, the history of Georgian immigration is studied rather seriously, each piece of such information can play a very significant role.

New Materials Concerning Secret Operations of the “Caucasian Group” in 1938-1939

Though the positive and negative sides of the activities of the “Caucasian” group were actively discussed in Georgian and immigrant historiography, a batch of new materials are being revealed to bridge the gaps in the group’s history. Some of these materials determine the role of sworn brothers in secret operations of the “Caucasian” group.

“History of the Georgian Immigrant Journalism” by Guram Sharadze discusses the “Caucasian” group and the editorial policy of the journal “the Caucasus”, but little is said about the political activities of the group. This information vacuum

---

²⁹ Vladimer (Lado) Akhmeteli (1875-1942), (pseudonyms: Sh., Schwartz, Akh-li), political and public figure, economist, translator, publicist, diplomat, representative of the Social-Democratic Party (nonparty man since 1932), in 1919-1922 – representative of the Democratic Republic of Georgia in Germany, member of Haidar Bammate’s “Caucasian” group (1936-1939); collaborated with the journal “the Caucasus”. Since 1938 – head of “the Caucasian Refugee Division” established by the Government of Germany.

³⁰ G. M a m u l i a, *Struggle for Freedom and Independence of the (1921-1945)*, Tbilisi-Paris 2012, p. 326.

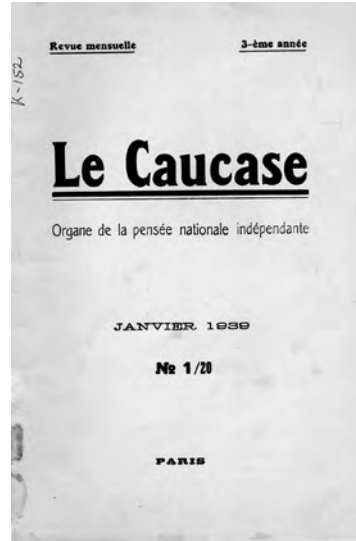

Russian series of the journal “Le Caucase” (Paris), № 10/34, October, Paris, 1936

Museum of Georgian Immigration at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Guram Sharadze’ private collection, Tbilisi.

French series of the journal “Le Caucase” (Paris), № 1/20, January, Paris, 1939

Museum of Georgian Immigration at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Guram Sharadze’ private collection, Tbilisi.

Giorgi Kvinitadze and Shigeki Usui, Shatu 1938.
National Parliamentary Library of Georgia

REVIEWS AND COMMENTAIRES

ENGRAVED DEPICTIONS IN BRONZE (GEORGIAN NATIONAL MUSEUM)

by Nino Janashvili
Tbilisi

Georgia lies in the central and western part of Transcaucasia. Since ancient times it was the cross-road linking East to West and South to North. Archaeological excavations on the territory of Georgia have yielded various engraved depictions produced by *Kartvelians* (Proto Georgians) inhabiting this area.

This article is aimed to make a short review of development of engraved depictions on bronze artifacts from Georgia.

The pre-Christian art has a long period history. From the beginning of the 1st millennium BC (in the Early Iron Age) graphically decorated artifacts were spread in South Caucasus and in some places of North Caucasus. Engraving technique on artifacts began in 9th c. BC and was wide spread in 8th c. BC. From 7th c. BC bronze engraved materials were replaced by golden one. In 2nd millennium BC bronze metallurgy began to promote, which developed economical conditions. People started to live in the mountains and in lowlands at the same time. They began to use iron for weapons and bronze mostly for ritual objects and jewels¹. Development of the bronze metal works in Georgia is connected to 8th-7th cc. BC, the period when iron began to appear widely.

In the Early Iron age engraved depiction were mostly represented on belts in East part of Georgia and on axes in West. But not only these artifacts are engraved. Here are clasps, bracelets, spearheads, swords, tweezers, umboes (Image 1) with the engraved images of various animals, birds, snakes, human figures and ornaments.

Many of the technical processes used nowadays are essentially the same as those in ancient times. The studies concerning bronze plaque working of objects such as belts have helped archaeologists to understand

¹ O. Japaraidze, ცხინველის განძი, სსმ, XVI-B, Tbilisi 1950.

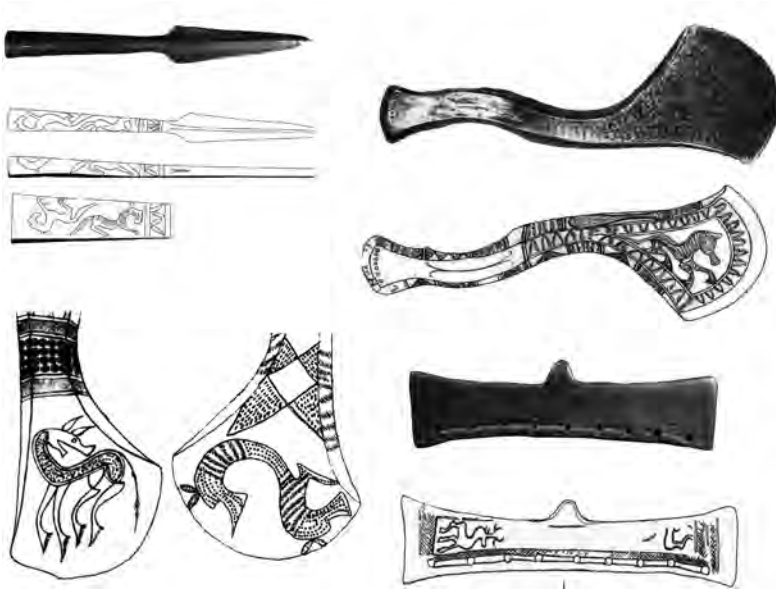

Image 1

better the techniques of manufacture. In bronze plaque working, after the bronze was heated and hammered into a sheet it was probably rolled. The bronze plaques such as belts have a uniform thickness as well as a smooth surface. After this process, the sheet bronze was cut into the desired dimensions before the decoration took place². Then began the process of engraving.

Engraving means to cut or incise a line. It is always done with a cutting tool, generally by pressure from the hand. It detaches material in cutting³.

Images on the artifacts are various. There are represented animals, birds, geometric ornaments. Engraved images of animals and birds are stylistically close to each other. Artifacts are considered to be the same period of time – 8th -7th cent. BC – Early Iron Age in Georgia^{4,5}.

The belts are only materials among the engraved artifacts where all the features and geometric ornaments are presented (Image 2). They are decorated with figures which reflect a highly detailed workmanship.

² O. Tasyurek, *The Urartian Bronze Hoard From Giyimli*, Expedition Magazine 19.4, July 1977, p 3.

³ J. Charbonneaux, *Greek bronzes*, London, 1958, p. 1

⁴ M. Khidasheli, ცენტრალური ამიერკავკასიის გრაფიკული ხელოვნება აღრეული რკინის ხანაში, Tbilisi 1982, p. 139.

⁵ L. Pantskhava, კოლხური კულტურის მხატვრული ხელოვნობის ძეგლები, Tbilisi 1988.

The representations of animals and human beings creates difficult compositions. Here are depicted several scenes, especially hunting and feast. That's why we compared early Iron Age depictions to the images on the bronze belts.

Mostly bronze belts are unearthed near the waist of the skeleton (Image 3). But sometimes they are placed near head, chest, under the knees.

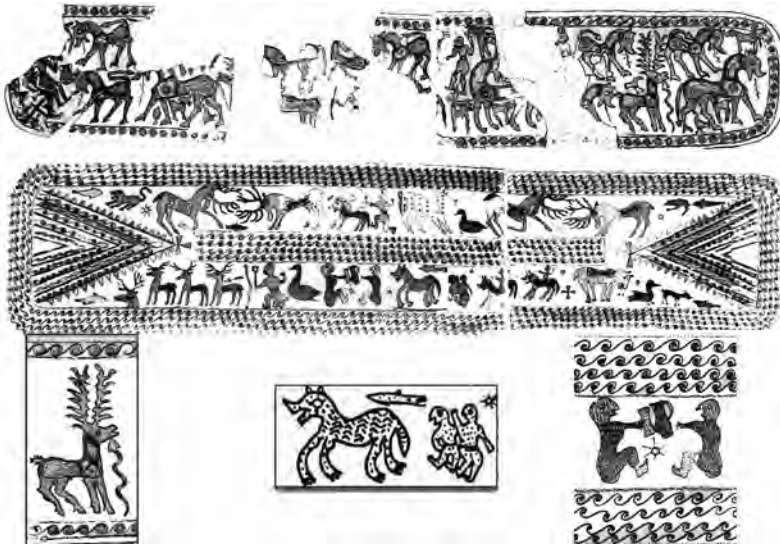
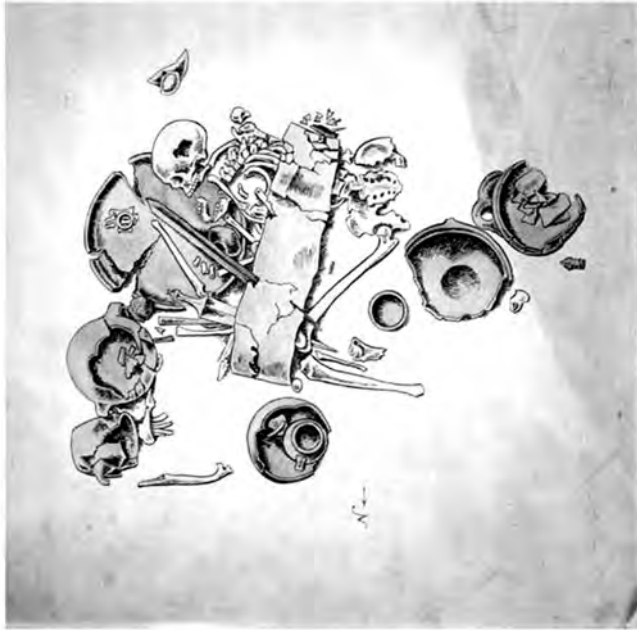

Image 2

In one case the skeleton was wrapped up in the belt. In view of the fact that belts were unearthed in men graves, it considered to be the attribute of men. But in Tsaishi and Meligele were discovered woman anthropomorphic figures made of clay with belt on their waist (Image 4,5), which prejudice the opinion, that bronze plate was truly used as a belt⁶. Belt discoveries are rare. People, who used them were significant persons and maybe they used them for rituals and not for everyday life.

Scholars studied belt images in compositional integrity. They tried to “read” the subject depicted on belts and interpret it’s semantic meaning. We tried to make an independent comparison of engraved depictions on bronze materials spread in the Early iron age. Because of the huge amount of such artifacts, we decided to study only that which are kept at the Georgian National Museum.

⁶ K. Pitskhelauri, აღმოსავლეთ საქართველოს გომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები (ძვ.წ. XV-VII ss.), Tbilisi 1973, p. 112.

Image 3

On the bronze axes, the popular image is a dog figure. That's why dog is mostly stylized. The main figure is placed on the wide part of the tool. The images on both sides are identical, but sometimes there are some insignificant differences (heads are turned towards or backwards, tails are straight or curled, etc.). Dogs are represented with open mouth, in barking pose. In some cases only the animal is depicted or only geometrical ornament. Though mostly animal is presented with ornament, which gives material more decorative effect.

As for bronze belts, deer figure depictions are wide-spread. While comparing the images on bronze belts and axes, it's clear that they are made in the same stylistic manner (Image 3). It's worthy to note, that in Early iron age in Georgia one graphical décor was spread.

Except of engraving, a large number of small bronze statues of human, animal and bird figures, most likely related to various religious cults survive in large numbers.

Bronze engraving must have a long history which should began on decorating leather, but they couldn't survive till nowadays⁷.

⁷ A. Afanasieva, E. Lukonini, N. Pomeranceva, ძველი აღმოსავლეთის ხელოვნება, Tbilisi 1986, p. 97.

Image 4

We can say, that from 7th c. BC new types of jewels seem to appear, which are made of gold⁸. Gold became the main metal for adoration and ritual objects and it substituted bronze and engraved items.

As it is known, from 5th c. BC gold artifacts are wide spread in the West part of Georgia, which must be because of the social circumstances. As a result we can make a conclusion, that engraving

Image 5

technique in Georgia starts in 9th c. BC and it spreads in 8th c. BC. This tradition seems to be less popular in the end of the 7th c. BC because it was replaced by gold metal.

The style formed in Early Iron Age haven't ended after finishing this period. It survived in later cultures.

From today's view, it's very difficult to determine the symbolic meaning of above mentioned depictions. What was the main reason of the human, when he engraved such figures. One thing we can say truly, that these figures represent human's spiritual world, his beliefs.

Engraved Depictions in Bronze (Georgian National Museum)

In South Caucasus and in some places of North Caucasus in the Late Bronze-Early Iron Age graphically decorated artifacts were spread. These are belts, clasps, bracelets, axes, spearheads, swords, tweezers, umboes with the engraved images of various animals, birds, snakes, human figures and ornaments. Engraved images in these materials seem to be similar. The aim of our research includes the engraved images made on axes, spearheads, swords, clasps, fibulae to adjust in accordance with belt images. In this work we are dealing with artifacts kept at the Georgian

⁸ R. Papuashvili, *The Late Bronze/Early Iron Age burial grounds from Tsaishi, Austausch und Kulturkontakt im Südkaukasus und seinen angrenzenden Regionen in der spätbronze-/früheisenzeit*, Langenweißbach, 2012, p. 65-78.

National Museum. Representations on clasps, bracelets, axes, spearheads, swords, fibulae which are typical of the Colchian culture, stylistically resemble images on belts spread in East Georgia.

On the grounds of our research, we can make a cultural and historical conclusion: in Caucasus, technique of engraving on materials began simultaneously in the 9th c. BC. It was wide-spread in the 8th c. BC. From the 7th c. BC. engraved bronzes were substituted by gold artifacts.

CHRONICLE

IN MEMORIAM

JAN BRAUN (15 V 1926 – 29 VI 2015)

W dniu 29 czerwca 2015 r. zmarł Jan Braun, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, językoznawca, sumerolog, baskolog i kartwelolog, badacz języków Azji i Bliskiego Wschodu. Członek honorowy Gruzińskiej Akademii Nauk, doktor honoris causa Uniwersytetu w Tbilisi.

Urodził się 15 maja 1926 roku w Łodzi. W latach 1933-1939 uczęszczał do Publicznej Szkoły Powszechnej nr 30 im. św. Stanisława Kostki. Uczęszczał także do Państwowego Gimnazjum Męskiego nr 38 im. Stefana Żeromskiego w Łodzi. Edukację przerwał wybuch wojny i przymusowe wysiedlenie całej rodziny Braunów do Generalnego Gubernatorstwa. W okresie okupacji uczył się sam i pod kierunkiem ojca, zaangażowanego w tajne nauczanie. W 1945 r. po-

wrócił wraz z rodziną do Łodzi i kontynuował naukę w Liceum im. Stefana Żeromskiego w Łodzi. W 1947 r. rozpoczął studia filologii klasycznej i archeologii klasycznej w Uniwersytecie Łódzkim. Studiował pod kierunkiem prof. Rajmunda Gostkowskiego. W tym czasie opanował język łaciński pod kierunkiem prof. Jerzego Schnaydera, grecki u doc. dra Mariana Goliasa. Poza tym znał, język angielski, niemiecki, hiszpański, baskijski, rosyjski i polski. Studiował historię i literaturę Gruzji na Uniwersytecie w Tbilisi i doskonalił znajomość języków kartwelskich pod kierunkiem prof. Akaki Szanidze oraz języki wajnachsko-dagestańskie. Doktoryzował się w 1955 r. na podstawie pracy *Wieloosobowość czasownika w języku gruzińskim* w Katedrze Języka Starogruzińskiego Uniwersytetu w Tbilisi. W 1991 roku otrzymał stopień doktora habilitowanego, a w 1995 nominację na stanowisko profesora Uniwersytetu Warszawskiego.

Znany był głównie ze swych badań nad pochodzeniem języka sumeryjskiego, gruzińskiego i baskijskiego. Był autorem większości haseł Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN z zakresu sumerologii, i kartwelologii. Przez wiele lat był jedynym w Polsce specjalistą w dziedzinie języka gruzińskiego oraz szeroko rozumianej kultury i literatury gruzińskiej. Prof. Jan Braun badał genetyczne związki między językami kartwelskimi (gruzińskimi) i baskijskim. Próbował odpowiedzieć na pytanie, kiedy Baskowie utracili kontakt z pozostałymi plemionami kartwelskimi.

Prof. Jan Braun starannie rekonstruuje historię owego procesu, wychodząc z założenia, że pokrewieństwo badanych języków świadczy o istnieniu ich pierwotnej więzi, zbudowanej na plemiennej wspólnotcie posługującej się tymi językami. Wiele przesłanek lingwistycznych, antropologicznych i archeologicznych pozwala prof. Braunu umiejscowić protokartwelskich (gruzińskich) plemion w szeroko pojmowanym regionie Małego Kaukazu. W 2014 roku za wybitne zasługi w pracy naukowej i działalności dydaktycznej, za upowszechnianie wiedzy kartwelologicznej został odznaczony Nagrodą św. Grzegorza Peradze. Zmarł w wieku 89 lat. Został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Wybrane publikacje:

ბასკოლოგიის შესავალი (*Wstęp do baskologii*) 1984; *Euscaro-Caucasica. Historical and Comparative Studies on Kartvelian and Basque*, 1998. *Sumerian and Tibeto-Burman*, 2001. *Verbos Kartvélicos y vascos. Fontes linguae Vasconum. Studia et documenta.* XXXIII. 86, 2001; *Локальные префиксы хаттского глагола и те же морфемы в абхазо-адыгских языках*, [w:] *Silva Anatolica. Anatolian Studies Presented to Maciej Popko on the Occasion of His 65th Birthday*, 2002; *Sumerian and Tibeto-Burman, Additional Studies*, 2004; *Luvian and Tyrsenian*, 2007; *Protokartvelian*, 2008; *Kassite and Dravidian*, 2009.

Jan Braun podczas konferencji kukazologicznej w Tbilisi w latach 80. XX w.

